

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

25

MARI METS

Suhtlusvõrgustikud reaalajas:
võru kõnekeeles varieerumine
kahes Võrumaa külas

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 23. märtsil 2010.

Juhendajad: prof Karl Pajusalu (PhD)

Oponent: dots Péter Pomozi (dr), Eötvös Lorándi Ülikool

Kaitsmine toimub 25. mail 2010 kell 14.15 Tartu Ülikooli Nõukogu saalis.

ISSN 1406–1325

ISBN 978–9949–19–345–5 (trükis)

ISBN 978–9949–19–346–2 (PDF)

Autoriõigus Mari Mets, 2010

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

Tellimus nr 168

Loonale

EESSÕNA

Kui ma saabusin 2006. aasta hilissuvel esimest korda Sute külla, kust on pärit osa minu töö aluseks olevast keelematerjalist, peatusin paari majapidamise juures, et küsida teed Kirchi-rahva poole. Inimesed, kes mulle teed juhatasid, olid võõrad, aga samas väga tuttavad: tundsin nende hääled ära 1991. aasta murdepraktika lindistuste põhjal, mida olin oma töös analüüsinud. Esmalt tahangi tänada kõiki keelejuhte, kes mind nii Sutel kui ka Otsal lahkelt vastu võtsid, minuga oma kodu- ja südamesoojust jagasid, pakkudes samas võimalust lindistada mu töö jaoks väga olulist keelematerjali. Minu eriline tänu kuulub Kirchi-perele, eelkõige Kaie ja Tiit Kirchile, kes mind igal võimalikul moel abistasid. Tänan ka kõiki 1991. aasta murdepraktika tegijaid, eelkõige Ervin Orgu ja Evar Saart, kes olid lindistuste ajal keelejuhtide põhiküsitlajad.

Huvi võru keele vastu on alguse saanud minu lapsepõlvkodust, kus vane-
mad rääkisid omavahel võru keeles, minu poole pöördusid aga eesti ühiskeeles. Sügavam soov uurida tänapäeva võru keelt tärkas minus enne keskkooli viimast klassi Kaika suveülikoolis loenguid kuulates.

Tartu Ülikoolis oli esimesel aastal minu juhendajaks Külli Habicht, kelle käe all valmis proseminaritöö võru kirjaviisidest. Samal aastal kuulasin Leelo Keevalliku loenguid sotsiolingvistikast ja keele varieerumisest. Seal edasi kujuneski minu põhihuviks võru kõnekeele varieerumine. Tänan mõlemat õppejõudu innustuse eest.

Alates ülikooli teisest aastast kuni doktoriõpingute lõpuni on minu juhendajaks olnud Karl Pajusalu, kellele olen tänulik 13 aasta pikkuse koostöö, kannatlikkuse ja mitmete sisukate mõttearenduste eest minu erinevate kirjutiste teemadel. Tööd on toetanud sihtfinantseeritav teadusteema “Soome-ugri keelte foneetilised, fonoloogilised ja morfofonoloogilised seaduspärasused” (SF0180076s08).

Väitekirja valmimisele on väga palju kaasa aidanud ka retsensendid Heikki Paunonen ja Jüri Viikberg. Tänan mõlemat asjalike kommentaaride ja täiendusettepanekute eest.

Käesoleva väitekirja põhimeetodini, s.o suhtlusvõrgustike analüüsini, jõudsin Lesley Milroy uurimustest innustatuna. Siinkohal soovin tänada Lesley Milroyd 2006. aastal Peterburis toimunud sotsiolingvistika suvekoolis peetud huvitavate loengute eest. Eriti tänulik olen väljaspool õppetööd toimunud vestluse eest, mille käigus ta osutas võimalusele siduda võrgustikuanalüüs reaalse analüüsiga.

Töö kirjutamisel on mind toetanud ja aidanud ka mitmed töökaaslased Tartu Ülikoolist. Eraldi tahan tänada töökaaslaseid TÜ Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskusest eesotsas Triin ja Sulev Iva ning Paul Haguga. Teiseks kuulub minu sügav tänu töökaaslasele Kristiina Praaklile, kes on aidanud mind kirjanduse hankimisel, lugenud mu väitekirja erinevaid osi, teinud omapoolseid märkusi ning olnud mulle oma töökusega väga heaks eeskujuks. Eelkõige tänan Kristiinat aga sõpruse eest.

Sõprade toetus on õpingute ja töö kirjutamise kõigis etappides väga oluline olnud. Aitäh, et keelitasite mind väitekirja valmimise ajal väikseid puhkepause

tegema. Minu eriline tänu kuulub mu joogaõpetajale ja väga heale sõbrale Tiina Rikasele, kes on sel üsna keerulisel ajal aidanud mul iseendaks jääda.

Töö ingliskeelse kokkuvõtte toimetamise ja ühiste teeõhtute eest tänan oma sõpra Aaron Scott Lewist.

Lõpuks tahan tänada ka oma perekonda igakülgse toetuse eest. Tänan oma ema, kes on mind õppima ergutanud ja aidanud vajadusel hoida mu tütart. Tänan ka oma venna peret, kes on mulle peaaegu alati lennujaama vastu tulnud, kui olen väliskonverentsidelt saabunud.

Minu kõige südamlikum tänu kuulub aga mu seitsmeaastasele tütrele Loo-nale, kes on nende pikkade aastate jooksul, kui istusin mitmetel õhtutel ja nädalavahetustel arvuti taga, näidanud üles mõistvust ja kannatlikkust ning ilmutanud huvi mu töö sisu vastu, “pahandades” minuga liiga sagedaste sõnakorduste – nagu *keelejuht*, *partiisiip* – üle. Tema lapselikult tabavad naljad ja hellus on mind ka kõige raskematel aegadel naeratama pannud.

Tartus 11. märtsil 2010

SISUKORD

1. Sissejuhatus	17
1.1. Töö eesmärgid ja hüpoteesid	17
1.2. Töö andmebaas ja uurimismudel	18
1.3. Töö struktuur	22
2. Keelekogukonna uuringud	23
2.1. Keele varieerumist mõjutavad tegurid	23
2.1.1. Keel ja prestiiž	24
2.1.2. Suhtluspädevus	24
2.2. Varieeruvad keelendid	26
2.3. Suhtlusvõrgustikest	28
2.3.1. Sotsiaalsete võrgustike uurimise ajaloost	28
2.3.2. Suhtlusvõrgustiku definitsioone	29
2.3.3. Suhtlusvõrgustiku nõrgad sidemed	30
2.3.4. Suhtlusvõrgustiku tekkimisvõimalusi	31
2.3.5. Suhtlusvõrgustik ja sotsiaalsed faktorid	31
2.3.6. Suhtlusvõrgustiku liigid	32
2.3.7. Suhtlusvõrgustikku iseloomustavad tunnused	33
2.3.8. Võrgustikuanalüüsi rakendusvõimalused	35
2.4. Näiva aja ja reaalaja meetod	37
2.4.1. Näiva aja meetod	37
2.4.2. Reaalaja meetod	38
2.5. Sute ja Otsa küla keelekogukonnana	40
3. Inessiiv	46
3.1. Inessiivi lõpu varieerumine 1991. aastal	47
3.1.1. Sotsiaalsed faktorid	47
3.1.1.1. Küladevahelised erinevused	50
3.1.1.2. Võrgustik	53
3.2. Inessiivi lõpu varieerumine 2006. aastal	64
3.2.1. Sotsiaalsed faktorid	64
3.2.1.1. Küladevahelised erinevused	70
3.2.1.2. Võrgustik	74
3.2.2. Lingvistilised faktorid	80
3.3. Inessiivi lõpu varieerumine 1991. ja 2006. aastal	84
4. <i>tud</i> -partitsiip	93
4.1. <i>tud</i> -partitsiibi tunnuse varieerumine 1991. aastal	94
4.1.1. Sotsiaalsed faktorid	94
4.1.1.1. Küladevahelised erinevused	96
4.1.1.2. Võrgustik	99
4.1.2. Lingvistilised faktorid	104
4.2. <i>tud</i> -partitsiibi tunnuse varieerumine 2006. aastal	110
4.2.1. Sotsiaalsed faktorid	110

4.2.2. Lingvistikulised faktorid.....	114
4.3. <i>tud</i> -partitsiibi tunnuse varieerumine 1991. ja 2006. aastal.....	115
5. Verbi <i>olema</i> pluraali kolmas pööre	123
5.1. Verbi <i>olema</i> pluraali kolmanda pöördi varieerumine 1991. aastal.....	124
5.1.1. <i>omma/olli ~ ommava/olliva</i>	124
5.1.1.1. Sotsiaalsed faktorid	124
5.1.1.1.1. Küladevahelised erinevused	125
5.1.1.1.2. Võrgustik	126
5.1.1.2. Lingvistikulised faktorid	131
5.1.2. <i>om/oll ~ omma(va)/olli(va)</i>	133
5.1.2.1. Sotsiaalsed faktorid	133
5.1.2.1.1. Küladevahelised erinevused	135
5.1.2.1.2. Võrgustik	136
5.1.2.2. Lingvistikulised faktorid	146
5.2. Verbi <i>olema</i> pluraali kolmanda pöördi varieerumine 2006. aastal.....	147
5.2.1. <i>omma/olli ~ ommava/olliva</i>	147
5.2.1.1. Sotsiaalsed faktorid	147
5.2.1.1.1. Küladevahelised erinevused	149
5.2.1.1.2. Võrgustik	150
5.2.1.2. Lingvistikulised faktorid	153
5.2.2. <i>om/oll ~ omma(va)/olli(va)</i>	155
5.2.2.1. Sotsiaalsed faktorid	155
5.2.2.2. Lingvistikulised faktorid	161
5.3. <i>olema</i> -verbi pluraali kolmanda pöördi varieerumine 1991. ja 2006. aastal.....	162
5.3.1. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> varieerumine 1991. ja 2006. aastal.....	162
5.3.2. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> varieerumine 1991. ja 2006. aastal.....	168
6. Partikkel <i>ikka</i>	177
6.1. Partikli <i>ikka</i> varieerumine 1991. aastal	178
6.1.1. Sotsiaalsed faktorid.....	178
6.1.2. Lingvistikulised faktorid.....	187
6.2. Partikli <i>ikka</i> varieerumine 2006. aastal	188
6.2.1. Sotsiaalsed faktorid.....	188
6.2.1.1. Küladevahelised erinevused	190
6.2.1.2. Võrgustik	193
6.2.2. Lingvistikulised faktorid.....	198
6.3. Partikli <i>ikka</i> varieerumine 1991. ja 2006. aastal	198
7. Kokkuvõte	206
Kirjandus	212
Social Networks in Real Time: Variation of Spoken Võro in Two Villages of Võro County. Summary	217

TABELID

Tabel 1. Keelejuhte iseloomustavad sotsiaalsed parameetrid.	45
Tabel 2. Inessiivi lõpu variandid 1991. ja 2006. aasta andmebaasis.	46
Tabel 3. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	48
Tabel 4. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 1991. aastal kahes Vastselliina keeleala külas.	50
Tabel 5. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 1991. aastal kahes külas seoses keelejuhi sooga.	50
Tabel 6. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 1991. aastal kohalike ja sisserännanud meeste ning naiste keelekasutuses.	52
Tabel 7. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 1991. aastal seoses võrgustikuga.	53
Tabel 8. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 1991. aastal seoses võrgustiku ja sotsiaalsete faktoritega.	54
Tabel 9. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	65
Tabel 10. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine seoses sünniaja ja sooga 2006. aastal.	68
Tabel 11. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 2006. aastal kahes külas seoses sotsiaalsete faktoritega.	70
Tabel 12. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine eri vanusest kohalike ja sisserännanud keelekasutuses 2006. aastal.	73
Tabel 13. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine seoses võrgustiku ja ülejäänud sotsiaalsete faktoritega 2006. aastal.	74
Tabel 14. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	81
Tabel 15. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine 2006. aastal seoses võrgustiku ja tüve päritoluga.	83
Tabel 16. <i>n</i> -lõpu osakaal 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	84
Tabel 17. <i>h</i> - ja <i>n</i> -lõpu varieerumine idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.	89
Tabel 18. <i>tud</i> -partitsiibi tunnusevariandid 1991. ja 2006. aasta andmebaasis.	93
Tabel 19. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	94
Tabel 20. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal kahes külas 1991. aastal seoses keelejuhi päritolu ja sooga.	96
Tabel 21. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal 1991. aastal kohalike ja sisserännanud keelekasutuses seoses sünniaja ja haridusega.	97
Tabel 22. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	105
Tabel 23. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse varieerumine seoses aluse grammatilise arvu ja sotsiaalsete faktoritega.	106
Tabel 24. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse varieerumine 1991. aastal seoses tüve päritolu ja sotsiaalsete faktoritega.	107

Tabel 25. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	110
Tabel 26. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	114
Tabel 27. <i>tU(q)</i> -tunnuse varieerumine 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	116
Tabel 28. <i>t</i> - ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.	120
Tabel 29. <i>olema</i> -verbi pluurali kolmanda pöörde vormid 1991. ja 2006. aastal.	123
Tabel 30. <i>omma/olli</i> ~ <i>ommava/olliva</i> varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	124
Tabel 31. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> varieerumine 1991. aastal kahes külas seoses haridusega.	126
Tabel 32. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	132
Tabel 33. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	134
Tabel 34. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> varieerumine 1991. aastal kahes külas seoses hariduse ja keelejuhi päritoluga.	135
Tabel 35. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> varieerumine 1991. aastal seoses võrgustiku ja ülejäänud sotsiaalsete faktoritega.	137
Tabel 36. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	146
Tabel 37. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	148
Tabel 38. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> varieerumine kahes külas 2006. aastal seoses keelejuhi sünniajaga.	149
Tabel 39. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	154
Tabel 40. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	155
Tabel 41. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> varieerumine 2006. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhi sooga.	157
Tabel 42. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	161
Tabel 43. <i>ommava/olliva</i> varieerumine 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	162
Tabel 44. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.	167
Tabel 45. <i>om/oll</i> varieerumine 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	168
Tabel 46. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.	173
Tabel 47. <i>ikka</i> variandid 1991. ja 2006. aasta andmebaasis.	177

Tabel 48. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	178
Tabel 49. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> varieerumine 1991. aastal seoses võrgustiku ning keelejuhi haridustaseme ja päritoluga.	180
Tabel 50. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	187
Tabel 51. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	189
Tabel 52. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> varieerumine 2006. aastal kahes külas seoses sotsiaalsete faktoritega.	191
Tabel 53. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> varieerumine 2006. aastal seoses võrgustiku ning sünniaja, soo ja haridustasemega.	193
Tabel 54. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.	198
Tabel 55. <i>ikka</i> osakaal 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.	199
Tabel 56. <i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.	204

JOONISED

Joonis 1. Võrgustik 1991. aastal.	43
Joonis 2. Võrgustik 2006. aastal.	44
Joonis 3. <i>n</i> -lõpu osakaal 1991. aastal Sute ja Otsa meestel ning naistel...	51
Joonis 4. <i>n</i> -lõpu osakaal 1991. aastal kohalikel ja sisserännanud meestel ja naistel.	52
Joonis 5. <i>-n</i> osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja sünniajaga.	54
Joonis 6. <i>-n</i> osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja sooga.	55
Joonis 7. <i>-n</i> osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja haridusega.	56
Joonis 8. <i>-n</i> osakaal 1991. aastal kahes külas seoses võrgustikuga.	57
Joonis 9. <i>h-</i> ja <i>n</i> -lõpu osakaal 1991. aastal sugulaste keelekasutuses.	58
Joonis 10. <i>h-</i> ja <i>n</i> -lõpu osakaal 1991. aastal sama sõpruskonna 1939.–1963. ja 1912.–1929. aastatel sündinud naiskeelejuhil.	60
Joonis 11. <i>h-</i> ja <i>n</i> -lõpu osakaal 1991. aastal ühe sõpruskonna keelekasutuses.	61
Joonis 12. <i>h-</i> ja <i>n</i> -lõpu osakaal 1991. aastal naabrite keelekasutuses.	62
Joonis 13. <i>h-</i> ja <i>n</i> -lõpu osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal. .	64
Joonis 14. <i>n</i> -lõpu osakaal 2006. aastal seoses sünniaja ja sooga.	68
Joonis 15. <i>n</i> -lõpu osakaal 2006. aastal kahes külas meeste ja naiste keelekasutuses.	72
Joonis 16. <i>n</i> -lõpu osakaal 2006. aastal kahes külas kohalike ja sisserännanute keelekasutuses.	72
Joonis 17. <i>n</i> -lõpu osakaal 2006. aastal seoses võrgustiku ja sooga.	75
Joonis 18. <i>n</i> -lõpu osakaal kahes külas võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide kõnes 2006. aastal.	77
Joonis 19. <i>n-</i> ja <i>h</i> -lõpu osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.	78

Joonis 20. <i>n-</i> ja <i>h</i> -lõpu osakaal sõprade keelekasutuses 2006. aastal.	79
Joonis 21. <i>n-</i> ja <i>h</i> -lõpu osakaal töökaaslaste keelekasutuses 2006. aastal. .	80
Joonis 22. <i>n</i> -lõpu osakaal 2006. aastal seoses tüve päritolu ja võrgustikuga.	83
Joonis 23. <i>n</i> -lõpu osakaal eri põlvkondade keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	85
Joonis 24. <i>n</i> -lõpu osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	86
Joonis 25. <i>n</i> -lõpu osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	86
Joonis 26. <i>n</i> -lõpu osakaal kohalike ja sisserännanud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	87
Joonis 27. <i>n</i> -lõpu osakaal kahe küla keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	88
Joonis 28. <i>n</i> -lõpu osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	88
Joonis 29. <i>n</i> -lõpu osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.	90
Joonis 30. <i>-tU(q)</i> osakaal 1991. aastal Sute ja Otsa mees- ja naiskeelejuhtide keelekasutuses.	96
Joonis 31. <i>-tU(q)</i> osakaal Sute ja Otsa kohalike ning sisserännanud elanike keelekasutuses 1991. aastal.	97
Joonis 32. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal kohalike ja sisserännanute keelekasutuses sünniaegade kaupa 1991. aastal.	98
Joonis 33. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal 1991. aastal kohalike ja sisserännanute keelekasutuses haridustasemete kaupa.	99
Joonis 34. <i>t-</i> ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal.	100
Joonis 35. <i>t-</i> ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal sõprussuhete korral 1991. aastal. ...	101
Joonis 36. <i>t-</i> ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.	103
Joonis 37. <i>t-</i> ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.	104
Joonis 38. <i>-tU(q)</i> osakaal eri päritolu tüvede puhul kahe küla keelekasutuses 1991. aastal.	108
Joonis 39. <i>-tU(q)</i> osakaal eri päritolu tüvede puhul kohalike ja sisserännanud keelejuhtide keelekasutuses 1991. aastal.	109
Joonis 40. <i>-tU(q)</i> osakaal eri päritolu tüvede puhul meeste ja naiste keelekasutuses 1991. aastal.	109
Joonis 41. <i>t-</i> ja <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.	113
Joonis 42. <i>t-</i> ja <i>tU(q)</i> -osakaal sõprade ja naabrite keelekasutuses 2006. aastal.	113
Joonis 43. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	116
Joonis 44. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	117
Joonis 45. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	118
Joonis 46. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal kohalike ja sisserännanud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	118

Joonis 47. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal kahes külas 1991. ja 2006. aastal.	119
Joonis 48. <i>tU(q)</i> -tunnuse osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	119
Joonis 49. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal.	128
Joonis 50. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal sõprade keelekasutuses 1991. aastal.	129
Joonis 51. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.	130
Joonis 52. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.	131
Joonis 53. <i>om/oll</i> osakaal kahes külas kohalike ja sisserännanute keelekasutuses 1991. aastal.	136
Joonis 54. <i>om/oll</i> osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide sünniajaga.	137
Joonis 55. <i>om/oll</i> osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide sooga.	138
Joonis 56. <i>om/oll</i> osakaal 1991. aastal kahes külas seoses võrgustikuga. ..	139
Joonis 57. <i>om/oll</i> osakaal 1991. aastal seoses keelejuhtide päritolu ja võrgustikuga.	139
Joonis 58. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal.	142
Joonis 59. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.	143
Joonis 60. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.	144
Joonis 61. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.	145
Joonis 62. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.	151
Joonis 63. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal sõprade keelekasutuses 2006. aastal.	152
Joonis 64. <i>omma/olli</i> ja <i>ommava/olliva</i> osakaal töökaaslaste keelekasutuses 2006. aastal.	153
Joonis 65. <i>om/oll</i> osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud mees- ja naiskeelejuhtide keelekasutuses 2006. aastal.	158
Joonis 66. <i>omma/olli</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.	159
Joonis 67. <i>om/oll</i> ja <i>omma(va)/olli(va)</i> osakaal sõprade keelekasutuses 2006. aastal.	160
Joonis 68. <i>ommava/olliva</i> osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	163
Joonis 69. <i>ommava/olliva</i> osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	164

Joonis 70.	<i>ommava/olliva</i> osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	165
Joonis 71.	<i>ommava/olliva</i> osakaal kohalike ja mujalt pärit keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	165
Joonis 72.	<i>ommava/olliva</i> osakaal kahes külas 1991. ja 2006. aastal.	166
Joonis 73.	<i>ommava/olliva</i> osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	166
Joonis 74.	<i>om/oll</i> osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	169
Joonis 75.	<i>om/oll</i> osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	170
Joonis 76.	<i>om/oll</i> osakaal eri haridustasemega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	170
Joonis 77.	<i>om/oll</i> osakaal kohalike ja mujalt pärit keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	171
Joonis 78.	<i>om/oll</i> osakaal kahe küla keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	172
Joonis 79.	<i>om/oll</i> osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	172
Joonis 80.	<i>ikka</i> osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja haridusega.	181
Joonis 81.	<i>ikka</i> osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide päritoluga.	182
Joonis 82.	<i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal. ...	183
Joonis 83.	<i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> osakaal sõprade keelekasutuses 1991. aastal.	184
Joonis 84.	<i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.	185
Joonis 85.	<i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.	186
Joonis 86.	<i>ikka</i> osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses kahes külas 2006. aastal.	192
Joonis 87.	<i>ikka</i> osakaal 2006. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide sooga.	194
Joonis 88.	<i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal. ...	196
Joonis 89.	<i>iks/õks</i> ja <i>ikka</i> osakaal sõprade ja naabrite keelekasutuses 2006. aastal.	197
Joonis 90.	<i>ikka</i> osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	199
Joonis 91.	<i>ikka</i> osakaal mees- ja naiskeelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	200
Joonis 92.	<i>ikka</i> osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	201
Joonis 93.	<i>ikka</i> osakaal kohalike ja mujalt pärit keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	201
Joonis 94.	<i>ikka</i> osakaal kahes külas 1991. ja 2006. aastal.	202
Joonis 95.	<i>ikka</i> osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.	203

I. SISSEJUHATUS

Lõuna-Eesti kagunurgas kasutusel olev võru keel on viimastel kümnenditel olnud väga paljude arutelude objektiks. Diskuteeritud on nii võru kirjakeele kui ka kõnekeele üle.¹ Keele üle arutledes ei saa mööda vaadata keelekasutajast, kelle jaoks võru (kõne)keel on igapäevane suhtlusvahend.

Enamik võru kõnekeelt käsitlevatest sotsiolingvistilistest uurimustest (vt nt Org jt 1994; Pajusalu jt 1999; Velsker 2000; Iva 2002a ja 2002b; Mets 2004a ja 2004b) on võrukeste keelekasutust seletanud eelkõige inimese vanusest, soost ja haridustasemest lähtudes. Nii on näiteks täheldatud, et keskealiste keelekasutuses leidub vähem vanapäraseid jooni kui vanematel keelejuhtidel, samuti on kõrgema haridustasemega inimeste võru kõnekeeles üldjuhul rohkem eesti keele mõjusid. Sellised keelekasutajat iseloomustavad tegurid on kahtlemata väga olulised, kuid lisaks neile võivad keelekasutuse eripärad johtuda ka inimeste omavahelistest suhetest, nende suhete laadidest ja kontaktide sagedusest. Inimestevahelisi suhteid on võimalik kujutada suhtlusvõrgustikuna, mille liikmed lävivad omavahel suuremal või vähemal määral.

Käesolev doktoritöö püüab analüüsida suhtlusvõrgustike ja võrukeste keelelise käitumise seoseid Vastseliina keeleala Sute ja Otsa küla näitel. Ühelt poolt on arvestatud keelekasutajate taustaga, mille puhul on lisaks võrgustikule olulised veel vanus, sugu, haridustase ja päritolu. Teiselt poolt on arvesse võetud ka seda, et võru kõnekeel, nagu keeled üldse, on ajas muutuv. Võimalike keelemuutuste selgitamiseks on esiteks võrreldud kolmel erineval ajavahemikul sündinud informantide keelekasutust, teiseks on kõrvutatud kahel erineval ajahetkel (1991. ja 2006. aastal) kogutud keeleainese analüüsitulemusi.

I.1. Töö eesmärgid ja hüpoteesid

Käesoleva väitekirja eesmärk on analüüsida võru kõnekeele varieerumist ja võimalikke keelemuutusi Vastseliina kihelkonna kahe küla näitel. Tegemist on sotsiolingvistilise uurimusega, kus püütakse selgitada, kuidas mõjutavad varieerumist keelejuhti iseloomustavad parameetrid (nagu sünniaeg, sugu, haridustase, päritolu ja uuritavad külad), lisaks on keskendutud keelejuhte ühendavate sidemete ja suhete (ehk suhtlusvõrgustiku) analüüsile. Sotsiaalsete faktorite valikul on püstitatud järgmised hüpoteesid.

- Eri vanuses informantide keelekasutuses on erinevusi: 1912.–1929. aastal sündinud kasutavad pigem vanapärasemat, s.o piirkonnale keeleajalooliselt iseloomulikumat keelekuju, noorematel informantidel leidub uuenduslikke keelejooni.

¹ Arutelude tulemusena on loodud võru kirjakeele standard (vt nt Eller, Kama 1988; Tender, Kasak 1995; Tender jt 1996; Iva 2007), mis toetub keeleajaloole, kuid püüab arvestada ka tänapäevase suulise keelekasutusega.

- Naised on uuendustele altimad kui mehed.
- Madalama haridustasemega informandid kasutavad rohkem piirkonnale keeleajalooliselt iseloomulikke keelejooni, kõrgema haridustasemega keelejuhid soosivad uuenduslikke vorme.
- Informandi päritolu peegeldub keelekasutuses: Võrumaa läänepoolsetelt aladelt tulnud keelejuhid on kaasa toonud läänevõru keelejooned, idapoolsetelt aladelt pärit informantidel leidub aga rohkem idavõru vorme.
- Kahe küla keelekasutus on veidi erinev: Sute elanikkonna hulgas on rohkem 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindajaid, Otsalt on lindistatud rohkem 1939.–1963. aastatel ja 1965.–1976. aastatel sündinuid. Seega võiks Sute keelekasutuses olla veidi enam vanapäraseid jooni kui Otsal, kus vastupidiselt võiks leiduda rohkem uuenduslikke vorme.
- Kohaliku suhtlusvõrgustikuga tugevalt seotud keelejuhid (ehk tuumikliikmed) suhtlevad pigem kohaliku kogukonnaga, võrgustikuväliseid kontakte on neil vähem. Nõrgemalt seotud keelejuhid (ehk perifeersed liikmed) suhtlevad lisaks kohalikule võrgustikule ka rohkem väljapoole – neil on kohalikega võrreldes enam võrgustikuväliseid kontakte. Eelnevast tulenevalt võiks erineda tuumik- ja perifeersete liikmete keelekasutus: tuumikliikmetel leidub rohkem uuritavale piirkonnale keeleajalooliselt omaseid jooni, perifeersed liikmed kasutavad nende kõrval ka uuenduslikke vorme, mis on omased tekkivale võru ühiskeelele.

Keelemuutuse tuvastamiseks on esiteks analüüsitud kolmel erineval perioodil sündinud informantide keelekasutust (nn näiva aja meetod), teiseks on võrreldud kahe lindistusperioodi, s.o 1991. ja 2006. aasta tulemusi (nn reaalaaja meetod). Hüpoteesid on siin olnud järgmised:

- eri vanuses informantide keelekasutuse erinevused peegeldavad käimasolevat keelemuutust;
- 1991. ja 2006. aasta tulemuste erinevus näitab uuritava kogukonna keelekasutuse muutumist 15 aasta jooksul.

Eelnevast lähtudes on töö eesmärgid järgmised:

- näidata, millistest sotsiaalsetest faktoritest oleneb uuritavate keelendite vaheldumine;
- selgitada, millised lingvistilised tegurid mõjutavad vormide vaheldumist;
- analüüsida, kuidas mõjutab suhtlusvõrgustik, sh keelejuhtidevahelised sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhted uuritavate vormide varieerumist;
- tuvastada võimalikke keelemuutusi ja nende muutuste tendentse.

1.2. Töö andmebaas ja uurimismudel

Töö aluseks on spontaansetest intervjuudest koosnev keeleaines, mis on kogutud kahel erineval perioodil. 1991. aasta lindistused (üksikud täiendavad lindistused on pärit ka aastatest 1992–1995) on tehtud murdepraktikate käigus ning põhiküsitaja Ervin Org (vt ka Org jt 1994) oli uuritavast piirkonnast pärit

ja rääkis võru keelt. 2006. aastal käisin ise võrgustikuandmete vähesuse tõttu samas piirkonnas korduslindistusi tegemas, kasutades samuti intervjuumeetodit. Ühtlasi elasin uuritavas piirkonnas mõnda aega, nii sain rakendada ka osalusvaatlust, mis peaks tagama suhtlusvõrgustiku kohta autentsemad tulemused. Küsitlused on laias laastus koosnenud neljast osast: 1) keelejuhi elulugu, sotsiaalne taust ja huvid; 2) hinnangud endiste ja praeguste ühiskondlike probleemide kohta; 3) võru keele probleemid, sh hinnangud võru kirjakeelele; 4) keelejuhi suhtlusvõrgustik². Kokku on 1991. aasta andmebaasis umbes 28 tundi lindistusi, 2006. aasta andmebaasi jaoks on lindistusi tehtud 26 tundi. Mõlemast perioodist on kokku umbes 324 000 sõnet. Neist inessiivivorme on 4450, *tud*-kesksõnu 798, verbi *olema* mitmuse kolmanda pöörde vorme 1791 ja partiklit *ikka* 2589 vormi.³

Keelejuhtide valikul on lähtutud suhtlusvõrgustiku põhimõttest, st suurem osa keelejuhte on omavahel tuttavad. 1991. aasta andmebaas koosneb 34 informandist, neist 17 on mehed ja 17 naised. Sünniaastate järgi on keelejuhid jagatud kolme rühma.⁴ 1912.–1929. aastatel sündinud informante on 12 (3 meest ja 9 naist). 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonda kuulub 11 keelejuhti (7 meest ja 4 naist). 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna informante on 11 (7 meest ja 4 naist). Sute külast on 1991. aastal lindistatud 19 ja Otsalt 15 keelejuhti. 22 informanti on olnud kohalikku päritolu, 12 keelejuhti on piirkonda mujalt elama asunud (peamiselt Setumaalt, aga ka Hargla aladelt). Siinkohal on vaja eraldi rõhutada, et tegemist ei ole juhusliku ega lühiajalise sisserändega, vaid keelejuhtidega, kes on uuritavasse piirkonda püsivalt elama tulnud (peamiselt abielusidemete tõttu).

2006. aastal oli samadest keelejuhtidest (järgides nn paneeluurimuse põhimõtet, vt 2.4.2) võimalik lindistada 15 inimest: 8 meest ja 7 naist. Informantide vähenemine on tingitud sellest, et mitmed 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhid olid selleks ajaks surnud, osa 1939.–1963. aastatel ja 1965.–1976. aastatel sündinutest aga kolinud mujale elama. Samas pole uurimusse olnud võimalik kaasata uusi keelejuhte (st lähtuda trendiuurimuse põhimõttest, vt 2.4.2), sest 2006. aastal praktiliselt ei leidunud uuritavates külades uusi võimalikke keelejuhte, kes kasutanuks võru keelt.⁵ Nii on 2006. aasta analüüsitulemused kohati idiolektipõhised. 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhte oli 2006. aastal 4

² Võrgustiku andmeid on eraldi küsitud ainult 2006. aasta lindistustes, kus igal informandil on palutud kirjeldada oma suhtlusvõrgustikku nii 1991. kui ka 2006. aastal. 1991. aasta lindistuste põhjal on siiski päris mitmel juhul olnud võimalik teha järeldusi keelejuhi võrgustiku kohta.

³ Vormide ja nende variantide osakaalud 1991. ja 2006. aastal on esitatud vastavates peatükkides.

⁴ Siinkohal on loobutud traditsioonilisest põlvkondadeks (vanem, keskmine ja noorem) jagamisest. Informandid on jagatud rühmadesse sünniaastate järgi. Niisugune jaotus on tehtud sel põhjusel, et ka 2006. aastal oleks võimalik samu rühmi omavahel võrrelda.

⁵ Mõlemasse külla olid elama tulnud mõned uued elanikud, kuid nad rääkisid ainult eesti ühiskeeles.

(2 meest ja 2 naist), 1939.–1963. aastatel sündinuid 7 (4 meest ja 3 naist) ning 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhte 4 (2 meest ja 2 naist). Sutelt on nimetatud aastal küsitletud 8 ja Otsalt 7 keelejuhti. Neist keelejuhtidest 10 olid kohalikud, 5 mujalt sisse rännanud. Viimaste puhul on taas tegemist keelejuhtidega, kes on piirkonnas juba aastakümneid elanud ja olnud abielus kohaliku informandiga.

Käesoleva töö aluseks olevad helisalvestised on litereeritud foneetilises transkriptsioonis. Seejärel on litereeringutest valitud sotsiaalselt varieeruvad keelendid, mille valikul on lähtutud järgmistest põhimõtetest (Walters 1988: 126): a) sage esinemus, b) asendatavus sama struktuuriüksuse piires, c) sotsiaalne distributsioon ja d) teadvustatus. Variaabli esinemissagedus on oluline statistilise analüüsi tõeste tulemuste jaoks, samas peavad variaablivariandid olema võrdväärsed, eri sotsiaalsed rühmad peavad kasutama erinevaid variaabli variante erineval määral ja keelekasutajad peavad neist variantidest teadlikud olema. Teadvustatus ei tohi aga siiski nii suur olla, et keelekasutajad valiksid teatud variante teadlikult ja manipuleeriksid nende kasutusega. Eelnevaid põhimõtteid arvesse võttes on käesolevas töös analüüsitud nelja variaablit: inessiiv, *tud*-kesksõna, verbi *olema* mitmuse kolmas pööre ja partikkel *ikka*.⁶ Kuna töö eesmärk on analüüsida võru kõnekeele siseseid muutusi, siis on nimetatud variaablite puhul vaadatud eelkõige võrukeelsete vormide vaheldumist: inessiivi *h*- ja *n*-lõpp, *tud*-kesksõna *t*- ja *tU(q)*-tunnus, verbi *olema* mitmuse kolmanda pöörde vormid *omma/olli*, *omma(va)/olli(va)* ja *om/oll*. Partikli *ikka* puhul on sellest põhimõttest siiski loobutud, kuna võrukeelsete variantide *iks* ja *õks* vaheldumine sõltub suuresti lingvistilistest teguritest (eelkõige partikli eelnevast segmentist), mitte nii väga sotsiaalsetest faktoritest. Seetõttu on analüüsitud võrukeelse *iks/õks* ja eesti ühiskeele *ikka* varieerumist. Kõik nimetatud variaablid peegeldavad võru kõnekeele uusarenguid, seetõttu pakuvad nad head näitematerjali keeles toimuvate arengusuundade ja muutuste kirjeldamiseks.⁷

Uuritavad variaablid on kodeeritud vastavalt töös analüüsitavatele sotsiaalsetele ja lingvistilistele faktoritele. Töö põhirõhk on sotsiaalsete mõjurite analüüsil. Sotsiaalsete faktoritena on iga variaabli puhul käsitletud keelejuhi sünniaega, sugu, haridustaset, päritolu, küla ja võrgustikku. Lingvistiliste faktorite

⁶ Töö algetapis oli üheks variaabliks valitud ka *nud*-kesksõna tunnus, mille puhul vaadeldi larüngaalklusiili (mitte)hääldumist tunnuse lõppu. Analüüsitavateks variantideks olid seega *-nU* ja *-nUq*. Statistiline analüüs näitas, et tegemist on siiski keelesisestest faktoritest sõltuva varieerumisega, sotsiaalsete faktorite analüüs ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi. Käesoleva uurimuse eesmärk on aga käsitleda sotsiaalselt sõltuvaid keelendeid, seetõttu jäeti *nud*-kesksõna tunnus analüüsist välja.

⁷ Võru kõnekeeles varieerub lisaks siinses töös käsitletutele veel teisigi keelendeid (nt *nud*-kesksõna tunnus), kuid käesoleva väitekirja eesmärkide seisukohalt on olnud oluline analüüsida neid variaableid, mis sõltuksid sotsiaalsetest teguritest ja kajastaksid võru kõnekeele uusarengu tendentse.

analüüs on olnud täiendav ja variaablite lõikes erinev, st keelesisesed mõjurid on valitud vastavalt analüüsitavale variaablile.⁸

Analüüsil on kombineeritud erinevaid meetodeid. Peamise meetodina on kasutatud kvantitatiivse sotsiolingvistika meetodit, millele on lisatud suhtlusvõrgustike analüüs. Niisugune täiendus on tehtud uuritavast materjalist lähtudes: ühelt poolt eristuvad keelejuhid sünniaasta, soo ja haridustaseme alusel, teiselt poolt moodustavad nad omavahel tihedalt seotud võrgustiku, mille paljusid liikmeid seovad sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhted. Võrgustikuanalüüsil on võimalik kasutada erinevaid ainekogumise meetodeid: intervjuerimine, osalusvaatlus, päevikud, sotsiomeetrilised küsitlused (vt nt Milroy, L. 1997: 35–36, 39–67; Lappalainen 2003: 86–91; Milroy and Gordon 2003: 49–78). Siinne uurimus toetub intervjuudele ja osalusvaatlusele. Nende abil kogutud andmete põhjal on esmalt iga keelejuhi puhul välja arvatud tema seotus kohaliku võrgustikuga. Vastavalt sellele on keelejuhid jagatud võrgustikuga tugevalt (tuumik) ja nõrgalt (perifeeria) seotud liikmeteks. Määratud staatused on koos teiste uuritavate sotsiaalsete faktoritega sisestatud variaablivariantide kodeeringutesse, see omakorda on võimaldanud võrgustikuga seotust kui üht sotsiaalset faktorit statistiliselt analüüsida. Nii on binomiaalne analüüs näidanud ära, kas tuumik- ja perifeersete liikmete keelekasutuse erinevus on statistiliselt oluline või mitte. Autorile teadaolevalt ei ole võrgustikuanalüüsi ja kvantitatiivset meetodit varasemates võrgustiku-uurimustes sellisel kujul rakendatud.

Võrgustikuanalüüsi teises etapis on rakendatud kvalitatiivset meetodit selektamiseks võimalikke idiolektidevahelisi erinevusi ja sarnasusi keelejuhte ühendavates mikrovõrgustikes, mis on moodustatud nelja tähtsamat inimesi ühendavat suhtelaadi (sugulus, sõprus, naabrus ja töökaaslased) arvesse võttes.

Uurimuse põhiosa tugineb peamiselt näiva aja meetodile, mille järgi võimalikke keelemuutusi seostatakse eri põlvkondade keelekasutusega: kui 1912.–1929. aastatel sündinud informandid soosivad ühte keelendit, 1965.–1976. aastatel sündinud aga teist, siis võiks arvata, et tegemist on ühiskonnas käimasoleva keelemuutusega. Kuna töö aluseks olev materjal on kogutud kahel erineval ajahetkel (1991. ja 2006. aastal, s.o 15 aasta tagant) ja lindistatud on samu keelejuhte, siis on nende kahe perioodi võrdlemisel olnud võimalik rakendada ka reaalsaja meetodit. Samade informantide keelekasutuse võrdlemine erineval ajahetkel võimaldab täpsemalt ära näidata, kas näiva aja uurimisel püstitatud hüpoteesid võimalikust keelemuutusest on vaadeldavas keeleühiskonnas või võrgustikus ka tegelikult aset leidnud või mitte.

Statistilisel analüüsil on kasutatud kvantitatiivset VARBRUL-meetodit, mille analüüs on tehtud arvutiprogrammiga GOLDVARB 2001.⁹ Nimetatud

⁸ Iga variaabli puhul käsitletud lingvistilised faktorid leiab vastavatest alapeatükkidest.

⁹ <http://www.york.ac.uk/depts/lang/webstuff/goldvarb>; selle juurde kuuluv juhend <http://www.york.ac.uk/depts/lang/webstuff/goldvarb/manual/manualOct2001.html>; Varbrul-programmide kohta vt D. Sankoff, Variable Rules. – Sociolinguistics. An Inter-

programm on loodud spetsiaalselt kvantitatiivse varieerumise uurimiseks. Analüüsil on kasutatud binomiaalset astmelist analüüsi, mis näitab ära faktorite statistilise olulisuse ($p < 0,05$) ning ühtlasi reastab faktorid tähtsuse järjekorras, alustades kõige olulisemast mõjurist. Kuna binomiaalne analüüs võimaldab korraga uurida ainult kahte variaablivarianti, siis on iga variaabli puhul lähtutud kahestest vastandustest, analüüsides kas ainult kõige sagedasemaid võru keele variaablite variante või kodeerides ühelt poolt kokku kõik võru keelele ja teiselt poolt eesti ühiskeelele omased variandid.

I.3. Töö struktuur

Väitekiri koosneb seitsmest peatükist ja lisadest. Esimeses peatükis kirjeldatakse töö eesmärgi, meetodeid, ülesehitust ja andmebaasi. Teine peatükk on teoreetiline, selles antakse põgus ülevaade kvantitatiivsest sotsiolingvistikast ja varieerumise olemusest. Põhjalikumalt on kirjeldatud suhtlusvõrgustike teooriat ning reaal- ja näiva aja meetodit. Peatüki lõpus antakse täpsem ülevaade töö aluseks olevast suhtlusvõrgustikust. Kolmas, neljas, viies ja kuues peatükk on praktilist laadi. Iga peatüki alguses on antud ülevaade uuritavast variaablilt ja selle variantidest, võimalusel on käsitletud ka varasemaid uurimusi. Seejärel on vastavate variaablivariantide vaheldumist analüüsitud kahel erineval ajahetkel, s.o 1991. ja 2006. aastal. Kummagi perioodi analüüsil on esiteks käsitletud sotsiaalsete faktorite mõju, peatudes pikemalt küladevahelistel erinevustel ja võrgustikul. Teiseks on iga variaabli juures analüüsitud ka lingvistiliste faktorite mõju. Iga peatüki lõpus on esitatud reaalaja meetodil põhinev tulemuste võrdlus, kus on kõrvutatud 1991. ja 2006. aasta andmeid sotsiaalsete faktorite lõikes. Reaalaja võrdlusesse on lisatud ka nende keelejuhtide idiolektide võrdlus, keda oli võimalik mõlemal ajahetkel lindistada. Väitekirja viimane peatükk on kokkuvõtte, milles antakse ülevaade töö tulemustest ja võru kõnekeele arengutendentsidest, nagu need käsitletud variaablite põhjal paistavad.

national Handbook of the Science of Language and Society. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1989, 984–997 ja J. C. Paolillo, Analyzing Linguistic Variation. Statistical Models and Methods. Stanford: CSLI Publications, 2001.

2. KEELEKOGUKONNA UURINGUD

2.1. Keele varieerumist mõjutavad tegurid

Juba enne sotsiolingvistika tulekut keeleteadusesse olid keeleteadlased märganud keeles varieerumist, mida nad ei osanud kategooriliste reeglitega seletada. Seetõttu tavatseti öelda, et tegemist on üksnes keelekomistusega või murdesegunemisega ning niisugust varieerumist nimetati vabaks ehk juhuslikuks varieerumiseks. (Chambers and Trudgill 1998: 49–50, 128; Nahkola 1986: 79.) Sellist järeldust toetas arvamus, et keel on staatiline ja homogeenne, st inimese peas on olemas ideaalne keelesüsteem, mida ta kasutab muutumatult.

Kuigi sotsiolingvistika algusaastateks loetakse 1960. aastaid, teadvustati keele sotsiaalset olemust juba 19. sajandil, mil William Dwight Whitney (1867: 404, viidatud Shuy 2003: 4 järgi) kirjutas: “Keel ei ole mitte inimese isiklik, vaid sotsiaalne omand: ta ei kuulu mitte üksikisikule, vaid ühiskonna liikmele. Ükski olemasolev keeleüksus ei ole üksikisiku teene – võib öelda, et see, mida me nimetame keeleks, ei ole seda mitte, kui seda ei tunnista omaks ega valda meie kaaslased. Kuigi keelemuutusi algatavad üksikindiviidid, on need muutused siiski välja töötnud kogu ühiskond.”

20. sajandi alguses väitis Antoine Meillet (1905, viidatud Shuy 2003: 5 järgi), et keel on sotsiaalne institutsioon, seega on ka keeleteadus sotsiaalne teadus. Sotsiaalsed muutused põhjustavad lingvistilisi muutusi. Keeleteadlase ülesanne on kindlaks teha, milline sotsiaalne struktuur vastab teatud lingvistilisele struktuurile. Meillet’ tähelepanekutele vaatamata ei olnud toonane ühiskondlik kontekst ja tehnoloogia tase sobivad tema ideede edasiarenguks (Shuy 2003: 5).

1960. aastatel sai USAs alguse kvantitatiivne sotsiolingvistika, mille alusepanija William Labov osutas, et keelekollektiiv ei ole kunagi päris staatiline ega homogeenne, vaid dünaamiline ja heterogeenne. Keeles on olemas geograafiline ja/või sotsiaalne variatiivsus (Labov 1994: 42). Variatiivsus võib mõnikord näidata ka keelemuutust, olles viimase vaheetapiks. Uued keelendid, mida on nimetatud ka innovaatiivseteks vormideks (vt Milroy and Milroy 1985: 341), ei ilmu keelde üleöö, vaid levivad järk-järgult inimeselt inimesele ning eksisteerivad mõnda aega paralleelselt koos vanemate ehk konservatiivsemate vormidega, kuni nad muutuvad valdavaks ning tõrjuvad varasema keelendi kõrvale. Uute vormide levikule võib kaasa aidata nende prestiiž: keelekasutajad võtavad üksteiselt üle neid keelendeid, mis on atraktiivsed. Niisugune keelendi levikut soodustav atraktiivsus võib avalduda vormi tabavuses, ökonoomsuses, kujundlikkuses, uudsuses jms. Kuid mitte alati ei pruugi varieerumine viia keelemuutuseneni. Ühe keele varieteedid võivad kasutusel olla mitme põlvkonna ja isegi mitme sajandi jooksul, sest nende püsimist soodustavad näiteks keelekasutajate taotlused või prestiižne hoiak mingi keelevariandi suhtes.

2.1.1. Keel ja prestiiž

Sotsiolingvistikas on räägitud (vt nt Wolfram 1997: 122) varjamatust (ehk avalikust) ja varjatud prestiižist. Institutsionaalselt kehtestatud normid kannavad avalikku prestiiži ja sellistest normidest on teadlikud kõik sotsiaalsed klassid. Lisaks grammatikates, sõnaraamatutes ja keelekirjeldustes fikseeritud normidele võivad olemas olla veel teatud grupisisesed normid, mida hinnatakse positiivselt vaid selles grupis. Niisugused grupisisesed normid kannavad varjatud prestiiži. Sellisel juhul on tegemist nn mikrotasandi kohaliku prestiižiga, mis ei pruugi võrrelda prestiižiga laiemas tähenduses, vaid mis sõltub sellest, kuidas seda hinnatakse kohalikus sotsiaalses võrgustikus: soov solidaarsuse järele on siinkohal olulisem kui prestiiž, samas toimivad lähedased sidemed normi säilitavate mehhanismidena (Milroy, J. 1992: 150–152, 156). Piirkondades, kus paikkondlikud murdevormid on prestiižsed, võib nende kasutamine tähendada seda, et keelekasutajad loovad ja säilitavad kohaliku identiteeti (Vaattovaara 2004: 421). Mitmed murdekõnelejad, sh ka osa võrukesi, hindavad oma keelt positiivselt, seetõttu ei kasuta nad omavahel ja tuttavate ringis eesti ühiskeelt – tegemist on muuhulgas ka varjatud prestiižiga.

Samas on leitud sedagi, et inimesi ühendavad sidemed on olulisemad kui prestiiž. Tihedalt ja mitmetasandiliselt seotud inimrühmades on oluline suhelda ka väljapoole võrgustikku jäävate inimestega, see võib aga nõrgendada grupisiseseid norme (Milroy, J. 1992: 155).

2.1.2. Suhtluspädevus

Sotsiolingvistiline varieerumine ongi pigem omane stabiilsusele kui muutusele. Heterogeenne keelekollektiiv võib väljendada oma sotsiaalseid konflikte sama grammatilise opositsiooni kaudu läbi mitme generatsiooni. Sel juhul on tegemist püsiva vaheldumisega. (Labov 1982: 38, viidatud Pajusalu 1996: 20 järgi.) Niisugust olukorda, kus eksisteerivad kõrvuti mitu erinevat keelekasutust, kirjeldab polülektalne grammatika, s.o grammatika, milles esinevad koos kaks või enam varieteeti (Chambers and Trudgill 1998: 42). Mitme üheaegselt koos eksisteeriva keelekasutuse puhul on oluline, et arvestataks kõneleja suhtluspädevusega. Suhtluspädevus on keelekasutajate võime suhelda lähtuvalt situatiivsetest ja normatiivsetest tingimustest, nagu näiteks lingvistilised, psühholoogilised, sotsiaalsed ja pragmaatilised tingimused (Dittmar 1976: 162). Ka teatud grupisisesed ehk suhtlusvõrgustikust tulenevad normid kuuluvad iga inimese suhtluspädevusse. Ei saa eeldada, et erinevates suhtlusvõrgustikes kehtivad samasugused normid, seetõttu eeldab suhtlemine võrgustikuliikmetelt paindlikkust (Gumperz 1982: 71).

Ühe inimese keelerepertuaari võivad üheaegselt kuuluda nii murde- kui normeeritud kirjakeel. Ei oleks vist liialdus öelda, et kõik ühiskonnaliikmed on teatud mõttes kaks- või mitmekeelsed, sest enamik inimesi valdab mingi keele normeeritud kirjakeelt, selle suulist varianti ehk ühiskeelt, vähemal või rohkemal

mal määral murdekeelt ning lõpuks ei saa arvesse võtmata jätta ka seda, et paljude inimeste keelerepertuaari kuulub ka mingi(te) võõrkeel(t)e oskus. Vastavalt olukorrale on seega võimalik valida mitmete erinevate koodide vahel.

Üksikisiku keelekasutuses on Karl Pajusalu (1989: 147–148) eristanud argi- ja alternatiivlekti. Argilekt on n-õ igapäevane keel, mida kõneleja kasutab tava- pära- stes olukordades, tuttavas suhtlusringkonnas. Alternatiivlekti kasutatakse võõra- ste inimeste ja ametnikega suhtlemisel. Alternatiivlekt on murde- ja kirja- keele vahepealne keelekuju, mille struktuur põhineb argilekti omal, samas mõ- jutab alternatiivlekt omakorda argilekti. Selle tulemusel on murre nivelleerunud.

Murdeuurijaid on varem huvitanud eelkõige need keelekasutajad, kes elavad kaugel kolkas, on võimalikult vanad ja võimalikult vähese kooliharidusega – seega kõnelevad puhast arhailiste joontega murret (vt ka Chambers and Trudgill 1998: 30). Tänapäeva murdekõnelejad ei vasta üldjuhul niisugustele tingi- mustele. Nad võivad küll elada n-õ kolkas, olla vanad ja vähese kooliharidu- sega, kuid ka nendesse piirkondadesse on jõudnud massimeedia (raadio, TV, ajakirjandus), mis on valdavalt kirjakeelne. Oluliseks on saanud ka veel see, et nõukogude ajal ei tohtinud Eestis murret rääkida, eriti rangelt oli murdekeel keelatud ametiasutustes ja koolides. Nii jäigi murre üksnes kodukeeleks. Kuid kodudestki hakkas murre taanduma, sest koolis pidid lapsed kirjakeelt rääkima, seetõttu otsustasid mitmed vanemad nendega ka kodus kirjakeelt rääkida, et lastele ei harjuks külge “vale” keel. Nii kuuluvad ka väga eakate murdekõne- lejate suhtlusvõrgustikesse eesti ühiskeelt kasutavad inimesed, seda kas või kõige lähedasemate pereliikmete näol.

Kõige eelneva koosmõjul on murre nivelleerunud. Ühelt poolt püsivad vanad murdejooned, teiselt poolt tarvitatakse kirjakeelseid või kirjakeele ja murde- keele sünteesina tuletatud vorme. Keeleteadlane Keith Malcolm Petyt (1980: 34) tõdeb, et kui üks murre (laiemas tähenduses keel) muutub standardiks, siis enamik inimesi kasutab endiselt oma kodumurret, kuid see kodumurre on läbi teinud mitmeid muutusi, mis sarnastavad teda kehtestatud standardkeelega. Just midagi sellist on toimunud ka Eesti murrete puhul, sealjuures ka võru keeles, kus esinevad kõrvuti nii eesti- ja võrukeelsed kui ka eesti ja võru keelest tuletatud vormid, mida inimesed kasutavad vastavalt situatsioonile. Uriel Weinreich (1953: 30, viidatud Dittmar 1976: 117 järgi) toob välja järgmised grammatilise interferentsi liigid: 1) A-keele morfeemide kasutamine B-keeles, 2) A-keele grammatiliste suhete kasutamine B-keele morfeemidena või B-keele grammatiliste suhete hooletusse jätmine, 3) B-keele morfeemi tunnustamine A- keele morfeemina, st B-keele morfeemi transformatsioon vastavalt A-keele paradigmale. Transformatsiooni puhul on oluline see, et mida rohkem on teatud morfeem ühes süsteemis kinnistunud, seda vähem on võimalik teda teise süsteemi transformeerida. Kinnistumise all mõeldakse siin ka süntaktilist seotust. Süntaktiliselt on kõige tugevamini seotud morfoloogilised variaablid.

2.2. Varieeruvad keelendid

Variaabel ehk varieeruv keelend on keeleüksus, millel on kaks või rohkem varianti, kusjuures need variandid on haaratud koosvaheldusse teiste lingvistiliste ja/või sotsiaalsete variaablitega (Chambers and Trudgill 1998: 50). Varieeruvad keelendid peavad esinema üsna sageli, neil peavad olema struktureeritava üksuse omadused, sotsiaalselt kihistunud distributsioon ja keelekasutaja peab neid teadvustama. Sealjuures ei või varieeruvad keelendid olla nii suurel määral teadvustatud, et kõnelejad võiksid nendega manipuleerida. Eespool nimetatud tingimustele lisandub veel üks nõue: variaablid peavad olema sama struktuuriüksuse piires asendatavad. Siit tuleneb ka süsteemsuse nõue – varieeruv keelend ei ole täiesti sõltumatu keele teistest struktuuriüksustest. (Walters 1988: 126.) Tähenduselt ei ole variaablivariandid alati võrdväärsed, põhitähendusele lisaks võib neil veel olla sotsiaalne, stilistiline või muu lisatähendus. Varieeruv keelend on korrelatsioonis keelekasutajate vanuse, soo, haridustaseme, sotsiaalse ja geograafilise tausta, suhtlusvõrgustiku, situatsiooni formaalsuse jms teguritega. Keelesiseselt sõltub varieeruvus näiteks fonoloogilistest ja grammatilistest mõjuritest.

Oma vahelduvuse tõttu kuuluvad variaablid keelestruktuuri. Seejuures on oluline varieeruvuse süsteemsus. Keeli/murdeid ei erista teatud vormide olemasolu või mitteolemasolu, vaid see, kui sageli teatud vorme kasutatakse (Wolfram 1997: 113). Nt inglise keele kõigis murretes kasutatakse vaheldumisi *ing-* ja *in-lõppu*, kuid eri murretes erineb mõlema lõpu kasutussagedus: mõnes murdes on rohkem *ing*-sufiksit ja vähem *in*-sufiksit, ning vastupidi. Varieerumised võivadki olla nii fonoloogilised, morfoloogilised, süntaktilised kui ka stilistilised.

Kuna käesolevas väitekirjas on peamiselt analüüsitud morfoloogilisi variaableid, siis neist ka pisut lähemalt. Nimetatud variaablite puhul on samal sõnal alternatiivsed morfoloogilised struktuurid (kas juur või afiks) (Hudson 1999: 170). Nt *siš_sai kôz vana_ēzāga kăidu_ja hil_damp̃ siš / sai_ziś / kôz / veñnaga kăidud ja_ja_noh̃* || 'siis sai koos vanaisaga käidud ja hiljem siis sai siis koos vennaga käidud ja, ja noh'. Toodud näites on variaablid *kăidu* ja *kăidud*, millel on sama juur, kuid erinevad sufiks: esimese vormi puhul eesti tüvi, millele on liidetud võru sufiks, teise vormi puhul eesti tüvi ja eesti sufiks. Morfoloogilisi variaableid käsitledes on Karl Pajusalu (1996: 19) välja toonud, et need võivad erineda oma põhilise morfoloogilise staatuse poolest (nt võru *tud*-kesksõna tunnused *-t̃* ja *-tu*, millest esimene tähistab ainsust ja teine mitmust). Teiseks võivad nad olla seotud nii morfotaktiliste struktuurireeglite kui ka morfofonoloogiliste realiseerimisreeglitega (nt *sō + nU = sōnū* 'söönud', kus *u* muutub vokaalharmoonia reegli kohaselt *ü*-ks). Kolmandaks võivad morfoloogilised variaablid väljendada ka ainult informandi individuaalseid hääldusvigu (nt *kăidu* pro *kăidü*). Varieeruvate keelendite ilmutamisviis on sageli seotud nende keelelise ümbruse või ka faktoritega, mis iseloomustavad rääkijat või kõnesituatsiooni. Morfoloogias võib variaabli lingvistiliselt süste-

maatiline olemus olla seotud mitmete keeletasanditega. Näiteks võib morfoloogilist variaablit mõjutada vormi fonoloogiline struktuur, selle grammatiline staatus, süntaktiline positsioon jne. Samas võib varieeruvate keelendite süsteemsus oleneda ka mitmetest ekstralingvistilistest faktoritest, nt keelekasutaja sugu, sotsiaalne klass, kõnestiil jne.

Veel on leitud seoseid varieeruvuse ja eneseväljenduse vahel: inimesed ise valivad (enamasti alateadlikult), kuidas ja kes nad tahavad olla või milline on nende minapilt. Valides suhestavad nad end kas suuremate või väiksemate sotsiaalsete gruppide või ka üksikisikutega. Suhestudes võivad inimesed end teatud gruppidega kas samastada või hoopis vastanduda neile. Sellised valikud peegelduvad kõigil keeletasanditel. (Johnstone and Bean 1997: 222–223.)

Siinse töö keelejuhid peavad end võrukesteks, väärtustavad oma keelt ja kultuuri. Siiski on vanematele inimestele nõukogude ajal nende kodukeele pärast etteheiteid tehtud, see on mõne inimese keelekasutusse ka jälje jätnud kirja-keelsete vormide näol. Kolmandaks, kõik võrukesed peavad end eestlasteks. Niisugused enesemääratlused ja kahe keele valdamine on toonud võru keelde hulgaliselt erinevaid variaablivariante, st võrukeelsete vormide kõrval kasutatakse ka mõningal määral eestikeelseid keelendeid.

Hilisemates uurimustes on leitud (nt Milroy, L. 1987; Milroy and Gordon 2003: 116; vt ka Wolfram 1997: 116), et varieerumist mõjutavad veel inimestevahelised ühiskondlikud sidemed (sotsiaalsed võrgustikud ehk suhtlusvõrgustikud). Võrgustik on grupp inimesi, kes suhtlevad rohkem samasse võrgustikku kuuluvate inimestega kui väljaspool võrgustikku olevate inimestega. Suletud võrgustik surub inimestele peale teatud käitumisharjumused, mis selles võrgustikus valitsevad. Seetõttu on niisuguste inimeste käitumises vähe varieeruvust ja on leitud, et ka nende keel on suuresti sarnane. Inimestel, kes võrgustikku ei kuulu või kellel on võrgustikuga nõrgemad suhted, on ka erinev keelekasutus võrreldes võrgustikku kuuluvate inimestega. Võrgustikega seotuse taseme määramisel on arvestatud nt inimestevahelisi sõprus- ja sugulussidemeid naabruskonnas ja kohalikku või kaugemal paiknevat töökohta. (Hudson 1999: 190–191; vt ka Wolfram 1997: 116–117.)

Ka käesoleva doktoritöö aluseks olevat kogukonda võib teatud mõttes pidada suletud võrgustikuks, kus inimesed on omavahel sugulussidemetes ja ka töötavad enamasti samas piirkonnas. Võrgustikeväliste suhetena on uuritava kogukonna puhul toiminud kaugemal omandatud haridus: keelejuhid, kes kasutavad palju murdevõõraid formatiive, on käinud koolis väljaspool kohalikku piirkonda. See on aga nõrgendanud nende suhteid kohaliku võrgustikuga. Nõrgenenud suhted peegelduvad omakorda nende keelekasutuses.

Kuna töö ühe põhimeetodina on kasutatud suhtlusvõrgustike teooriat, siis alljärgnevas peatükis käsitletakse lähemalt võrgustiku-uurimust, selle olemust ja erinevaid töid.

2.3. Suhtlusvõrgustikest

2.3.1. Sotsiaalsete võrgustike uurimise ajaloost

Teadusdistsipliin, mida kutsutakse võrgustiku-uurimiseks või sotsiaalsete võrgustike uurimiseks (ingl *social networks analysis*), on alguse saanud sotsioloogide ja antropoloogide uurimustest. Suurem osa keeleteadlasi (nt Milroy and Li Wei 1995: 137; Li Wei 1996: 805; Raschka *et al.* 2002: 11; Milroy and Gordon 2003: 117) viitab siinkohal 1960. ja 1970. aastatele. Juan Andrés Villena-Ponsoda (2005: 305) paigutab võrgustiku-uurimuse algusperioodi juba 1920. aastatesse, tuues näideteks Ameerika antropoloogide Whyte'i, Wylie' ja Lewise uurimused. Sotsiolingvistikas tutvustasid seda 1972. aastal Jan-Petter Blom ja John Gumperz, kes näitasid, et ühes Norra külas sõltub koodivalik ja –vahetus kohaliku murde ja *bokmål*'i puhul keelekasutaja rühmastaatusest, aga mitte nii väga tema sotsiaalmajanduslikust taustast (Hinskens *et al.* 2005: 37).

Laiemas tähenduses mõeldakse võrgustikuanalüüsi all lõputult jätkuvate sidemete süsteemi uurimist. Sotsiaalsete võrgustike analüüsi põhieesmärk on leida vastus küsimusele, mil määral mõjutavad erinevad võrgustikustruktuurid ja nende kooslus võrgustiku liikmete sotsiaalse käitumise (sh keelelise käitumise) varieerumist ja muutumist. Ühtlasi on võrgustikuanalüüsi eesmärk jõuda lähemale inimekäitumise tagamaadele, selleks et mõista nende keelekasutust (de Bot and Stoessel 2002: 2). Nii on sotsiaalsete võrgustike analüüsiobjekt inimese suhted teiste inimestega, nende suhete kaudu moodustuva võrgustiku struktuur ja selle omadused (Milroy, L. 1987; Lappalainen 2003: 15). Norman Labrie (1988: 217) on öelnud, et võrgustik on vahend, mille abil kirjeldatakse inimese sotsiaalset ümbrust.

Võrgustiku mõiste on siiski kasutusel olnud juba enne 1960. aastaid. 1940. aastal oli antropoloog Alfred Reginald Radcliff-Brown (Radcliff-Brown 1940: 1–12; Boissevain 1987: 164–169; Wiklund 2002: 55) esimene teadlane, kes tutvustas mõistet *social network* (ee *sotsiaalne võrgustik* ~ *suhtlusvõrgustik*). Mõiste leidis kõigepealt kasutust antropoloogias, hiljem sotsioloogias ja poliitikateadustes, sealt edasi levis see ka teistesse distsipliinidesse (Wiklund 2002: 55). Võrgustikuanalüüsi pioneerideks peetakse Jacob Levy Morenot (1953) ning John Arundel Barnesi (1954, 1972: 3), kuigi juba 1895. aastal osutas prantsuse sotsioloog ja filosoof ning sotsioloogia üks rajajatest Émile Durkheim (1966) sotsiaalsete suhete rolli tähtsusele isiku toimetulekuks modernses ühiskonnas.

Sotsioloogide ja antropoloogide töödest mõjustatuna jõudis võrgustikuanalüüs 1970. aastatel sotsiolingvistikasse. Kui enne seda olid sotsiolingvistid väitnud, et inimese keelekasutus sõltub tema vanusest, soost, päritolust ja sotsiaalmajanduslikust staatusest, leidis ikkagi selliseid kogukondi, kus ühesuguste sotsiaalsete parameetritega keelejuhtide idiolektides olid suured erinevused (vt nt Milroy, L. 1987; Milroy and Gordon 2003: 120; Vaattovaara 2004: 419–421; Villena-Ponsoda 2005: 307). William Labov (2001: 437) on väitnud, et sotsiaalsed mustrid, mis kehtivad suurlinnades, ei pruugi maapiirkondadesse samasugusel kujul sobitada. Üheks selliseks sotsiaalseks mustriks on osutunud sotsiaal-

majanduslik klass. Võrgustikuanalüüsi kasutamine on andnud siinkohal häid tulemusi taoliste erinevuste lahtiseletamisel. Nii on võrgustiku mõiste toodud keeleteadusesse kui alternatiiv sotsiaalsele klassile (Li Wei 1996: 807). Suhtlusvõrgustik kui üks sotsiolingvistilisi variaableid konkureerib ja vastandubki tegelikult sotsiolingvistikas varem kasutusel olnud ja peamiselt lääne ühiskondadesse sobituva sotsiaalse klassi variaabliga. Erinevat tüüpi võrgustikustruktuurid vastavad tegelikult üldjoontes erinevatele ühiskondlikele klassidele: nõrgalt seotud võrgustikuliikmeid saab samastada kesklassiga, kes on sotsiaalselt ja geograafiliselt mobiilsed, ning tugevalt seotud võrgustikuliikmed vastavad alam- ja kõrgklassile (Milroy and Milroy 1993: 67; Wiklund 2002: 55). Lisaks on leitud sedagi, et inimestevahelisi vastastikuseid suhteid kirjeldab võrgustik sotsiaalsest klassist paremini (Wiklund 2002: 56). Eesti ühiskonna ja eelkõige külade puhul on pigem mõttekas lähtuda võrgustikust kui sotsiaalsest klassist – Eesti ei ole olnud lääne mõistes tüüpiline pikaajaliste traditsioonidega klassiühiskond.

Võrgustike uurijad¹⁰ on väitnud, et inimesed on korrastatud toimivate institutsioonide osad (nt klass, tööliskond), lisaks sellele on iga inimese käitumine mõtestatud. Sotsiaalne käitumine sõltub inimesi ühendavatest sidemetest. Seejuures loovad inimesed eelkõige selliseid isiklikke sidemeid, mis aitavad neil igapäevaste probleemidega toime tulla (Mitchell 1986: 74; Li Wei 1996: 805; Milroy and Gordon 2003: 117, 118).

2.3.2. Suhtlusvõrgustiku definitsioone

Sotsiolingvistikas on suhtlusvõrgustikku defineeritud väga üldiselt ja lihtsalt. Lesley Milroy (1987: 78, 1997: 105; vt ka Milroy and Gordon 2003: 117) on võrgustikku nimetanud inimesi ühendavate mitteametlike sidemete kogumiks, mille sidemete summa moodustabki vastava isiku suhtlusvõrgustiku. Eelmisega on väga sarnane Villena-Ponsoda (2005: 303) käsitlus, mille kohaselt moodustavad võrgustiku igapäevased inimsuhted. Saskia Stoessel (2002: 95) on võrgustikuks nimetanud inimirühma, kes tunnevad üksteist mingites valdkondades ja kes suhtlevad omavahel erineva intensiivsusega. Nii kirjeldavadki võrgustikud inimestevahelisi suhteid, nt sõbrad, töökaaslased, naabrid, sugulased (kõik neli suhtelaadi on võrgustiku-uurimustes oluliseks osutunud) (Milroy and Gordon 2003: 121). Selliste suhete olemasolu tagajärjeks võib olla see, et inimestele on peale surutud võrgustiku käitumisnormid (Li Wei 1996: 805), mis võivad mõnikord endaga kaasa tuua ka soovimatuid ja ebamugavaid piiranguid (Milroy and Gordon 2003: 118). Siiski, võrgustiku normide järgimine põhjustab muuhulgas võrgustikku kuuluvate inimeste keelekasutuses suuri sarnasusi (Milroy, L. 1987: 150; Milroy and Li Wei 1995: 137–138). Inimese keelekasutus sõltubki suurel määral sellest, kui tihedad kontaktid inimestel teiste võrgustiku liikmetega on: nii võrgustiku tuumikusse kuulumine kui ka võrgustikuväliste suhete olemasolu peegeldub inimese keelekasutuses (Milroy, L. 1987: 150).

¹⁰ Vt nt Milroy 1987: 45–46 ja Mitchell 1986: 73–92.

2.3.3. Suhtlusvõrgustiku nõrgad sidemed

On tavaline, et igal inimesel on suhteid rohkem kui ühe võrgustikuga (Wiklund 2002: 57). Seejuures on individidid võrgustikega erineval määral seotud: ühes võrgustikus võib teatud inimene olla tuumikliige, teises võrgustikus aga perifeerne liige. Võrgustikuga nõrgalt seotud perifeersete liikmete tõttu on võrgustikuanalüüsil oluliseks osutunud nõrkade sidemete teooria. Tugevalt seotud võrgustik on konservatiivne ega allu nii kergesti väljastpoolt võrgustikku tulevatele mõjutustele (Milroy and Milroy 1985: 354–355, 359, 362; Milroy and Milroy 1993: 57–77; Granovetter 1973: 1360–1380). Tugevalt läbipõimunud võrgustikus on suhted tihedad ja mitmetasandilised (Milroy and Milroy 1993: 66). Tugevad sidemed on enamasti ühe võrgustiku sisesed, samas kui nõrgad sidemed pigem seovad erinevaid võrgustikke omavahel, toimides seejuures justkui sildadena erinevate võrgustike vahel (Milroy and Milroy 1985: 364). Murded, sh ka need, millel ei ole standardiseeritud kirjakeelt, säilivad eelkõige tänu tugevatele sidemetele, mis nende kasutajate vahel valitsevad (Milroy and Milroy 1993: 60, 66). Nõrgalt seotud võrgustik pakub seevastu head pinnast keelemuutuseks: uuendused levivad ühelt rühmalt teisele võrgustiku nõrkade lülide kaudu (Milroy and Milroy 1985: 343–344, 354–355, 359, 362–363; Milroy and Milroy 1993: 66–67; Milroy and Gordon 2003: 128–130; Kristiansen and Jørgensen 2005: 291; Auer and Hinskens 2005: 354). Võrgustiku nõrkadeks lülideks peetakse inimesi, kellel on rohkem võrgustikuväliseid kontakte – tihtipeale on neil mitmetes erinevates võrgustikes palju nõrku sidemeid, st nad liiguvad erinevate võrgustike vahel. Milroyd (Milroy and Milroy 1985: 347, 348) on nimetanud sellist uuenduste edasikandjat innovaatoriks, tunnistases samas ka seda, et innovaatoreid ei ole alati võimalik üheselt kindlaks määrata. Võrgustiku nõrkade lülide keelekasutus erineb võrgustiku tuumiku omast. See erinevus toob aga kaasa keeleuuenduste leviku, mis omakorda võib nõrgendada paikkondlikke norme. Võrgustikuliikmeid erineva seotusastme põhjal jagades tõdeb Johanna Vaattovaara (2004: 427), et nn vahepealses positsioonis olevad keelejuhid näivad olevat uuenduste leviku taga. Nii tõmbab ta siinkohal paralleeli William Laboviga (2001), kes on väitnud, et keskklass on aldis uuenduste levikule. Lisaks on leitud sedagi, et linnastumine nõrgestab esialgselt tugevaid maapiirkondade võrgustikke (Milroy and Milroy 1985: 354).

Võrgustikuanalüüs on välja toonud ka selle, et kohati on raske ühe inimese võrgustiku piire paika panna, kuna vastaval inimesel võib olla mitmeid sidemeid, millega ta võib erinevatel ajahetkedel teatud eesmärkidel manipuleerida. Eelkõige kehtib see nõrkade sidemete kohta: neid on raskem uurida, kuna nõrgad sidemed on iseloomulikud pigem kogukondadele, mis on sotsiaalselt ja/või geograafiliselt mobiilsed ning mille liikmetel on palju kontakte erinevates võrgustikes. Eriti iseloomulik on see linnaühiskondadele. (Li Wei 1996: 806, 808; Milroy and Milroy 1985: 363.)

Keelekasutajalt keelekasutajale ja seeläbi ka ühest võrgustikust teise võrgustikku levivad uuendused võivad toimida samal põhimõttel nagu geograafiline murdeahel: küla X keelekasutus on väga sarnane küla Y keelekasutusega, kuid

küla X ja küla Z keelekasutuses on juba suuremaid erinevusi.¹¹ Samadel alustel võib öelda, et võrgustikuliikmete A ja B keelekasutuses on palju ühiseid jooni, kuid nendega veidi vähem seotud informandil C leidub hulgaliselt selliseid keelendeid, mida A ja B ei kasuta. Siinkohal on võrgustikuanalüüs aidanud seletada, miks osa keelekasutajatest säilitab oma keelekuju, teine osa aga mitte (Raschka *et al.* 2002: 11). Vormide levikule ja ka säilimisele pakuvad soodsat pinnast võrgustiku liikmete vahelised tihedad suhted. On leitud, et muutused inimestevahelistes suhetes ja võrgustikes võivad viia keelemuutuseni (Gumperz 1982: 50).

Keelemuutuste algatajatena on Milroyd (Milroy and Milroy 1985: 367) eristanud innovaatoreid (ingl *innovators*) ja varajasi adopteerijaid (ingl *early adopters*). Innovaatoreid seostatakse võrgustiku nõrkade lülide ehk sildadega erinevate võrgustike vahel. Varased adopteerijad seevastu on võrgustikuga tugevalt seotud liikmed, kes võtavad uuendusi kergesti vastu. Nende kaudu levivadki uuendused võrgustiku tuumikuni. Lisaks põhjustab nõrk seotus võrgustikuga ka seda, et nõrkadele lülidele ei rakendu surve järgida võrgustikus kehtivaid norme samal määral nagu võrgustiku tuumikule (Milroy and Milroy 1985: 367). Uuendused levivadki eelkõige võrgustiku äärealadel, mis võtavad neid kergemini vastu ja mille kaudu need lõpuks ka tuumikusse jõuavad (Milroy and Milroy 1985: 368). Samas peavad aga inimestevahelised kontaktid olema piisavalt tihedad, et sellised uuendused leviksid (Milroy and Milroy 1993: 68).

2.3.4. Suhtlusvõrgustiku tekkimisvõimalusi

Võrgustike tekkemehhanismid on samuti väga lihtsad ja igapäevased. Ingrid Wiklund (2002: 61) on neid kirjeldanud kui inimestevahelisi (koolikaaslased, sõbrad, naabrid, töökaaslased jms) ühenduslülisid, mis eksisteerivad kas lühemat või pikemat aega ning võivad seejärel järk-järgult nõrgeneda ja lõpuks hoopis haihtuda. Samal ajal tekivad aga uued sidemed teiste inimestega. Nii on tegemist ringjalt liikuva tsüklilise protsessiga, mis kuulub kõigi inimeste igapäevaellu. Samas ei ole võrgustiku kõik osad alati võrdselt esiplaanil. Christine Raschka *et al.* (2002: 13) on väitnud, et võrgustikuliikmetel on vastavalt vajadusele võimalus aktiveerida teatud osi oma võrgustikust.

2.3.5. Suhtlusvõrgustik ja sotsiaalsed faktorid

Võrgustike ja teiste sotsiaalsete faktorite puhul on leitud, et neid on mõttekas koos analüüsida: sotsiaalsetel faktoritel – nagu keelejuhi vanus, piirkond, sotsiaalne staatus, haridustase jms – on oluline roll võrgustikuanalüüsi tulemustes (Gumperz 1982: 71; Milroy and Milroy 1985: 359–361; Lippi-Green 1989: 222–223, 225–227; Milroy and Li Wei 1995: 155; Wiklund 2002: 85; Milroy and Gordon 2003: 121–122; Villena-Ponsoda 2005: 312–313, 325–329). Näi-

¹¹ Geograafilise murdeahela kohta vt lähemalt nt Chambers and Trudgill 1998: 5–7.

teks meeste ja naiste keelekasutus on näidanud seda, et teatud vorme soosides kujundavad naised neist prestiižseid keelendeid, ühtlasi kasutavad naised vähem murdevorme kui mehed (Milroy and Milroy 1993: 65, 66). Uuenduslikud vormid iseloomustavad eelkõige noorema põlvkonna keelekasutust (Milroy and Milroy 1985: 341). Samuti on välja toodud tendents, mille järgi noortel naisinformantidel on uuenduslikke keelendeid rohkem kui sama põlvkonna meestel (Milroy and Milroy 1985: 359–360; Lippi-Green 1989: 226). Haridust on mainitud kui võrgustikku laiendavat tegurit, st mida kõrgem on haridustase, seda kaugemale ulatuvad inimese sidemed (Wiklund 2002: 60–61). Lisaks on leitud, et enamik murdevormidest kuulub madalama haridustasemega informantide kõnepruuki, standardkeelt kasutavad pigem kõrgema haridustasemega keelejuhid (Villena-Ponsoda 2005: 325). Siiski ei kanna variaablid alati ühesugust sotsiaalset funktsiooni, vaid võivad vahel olla võrgustiku markerid, teinekord soo markerid ja vahel ka nende mõlema markerid (Milroy, L. 1992: 170–171).

2.3.6. Suhtlusvõrgustiku liigid

Võrgustikke endid on jagatud mitmeti. Jan-Petter Blomile ja John Gumperzile toetudes jagab Lesley Milroy (1987: 20) võrgustikud kaheks: 1) tihedalt seotud võrgustik (ingl *high density network*) ja 2) lõdvalt seotud võrgustik (ingl *low density network*). Tihedalt seotud võrgustikus suhtlevad kõik võrgustiku liikmed omavahel. Lõdvalt seotud võrgustiku puhul võrgustiku liikmed aga üksteist ei tunne, vaid suhtlevad ainult võrgustiku keskpunkti ehk *egoga* (ingl *ego*).

Toetudes Milardo (1988: 26–36) käsitlusele, jagavad Lesley Milroy ja Li Wei (1995: 138–139; Li Wei 1996: 806) võrgustikud kolme rühma. Esiteks eristavad nad vahetuid võrgustikke (ingl *exchange networks*), kuhu kuuluvad inimese kõige lähedasemad kontaktid: pere ja lähedased sõbrad. Seda võrgustikutüüpi iseloomustab pidev suhtlemine, abistamine, nõu küsimine, kritiseerimine jne. Teise võrgustikutüübina toovad Lesley Milroy ja Li Wei välja teised võrgustikud (ingl *interactive networks*), mille liikmed suhtlevad omavahel küll sageli, kuid pikemate perioodide tagant ning nende vahel puudub otsene rahaline ja vaimne sõltuvus. Viimase võrgustikutüübina nimetavad Lesley Milroy ja Li Wei passiivseid sidemeid, mille alla paigutuvad sellised kontaktid, kelle vahel puudub regulaarne suhtlus, kuid suhted vastavate inimestega on siiski mingil määral olulised (nt kauged sugulased vms).

Raschka *et al.* (2002: 11–13) eristavad tervikvõrgustikke (ingl *whole-networks*) ja egovõrgustikke (ingl *ego networks*). Tervikvõrgustike all käsitletakse võrgustiku tihedust, ankurisikuid, suhete mitmetasandilisust, ligipääsetavust ja hulka. Egovõrgustikes on keskendutud ühele inimesele ja tema sidemetele võrgustiku sees. Egokeskne lähenemine sobib rohkem nendesse kogukondadesse, mis on madalama majandusliku staatusega, homogeensed ja territoriaalselt kergesti piiritletavad. Lõuna-Eesti külaühiskonnad on siinkohal sobivaks näiteks ja ka uurimisobjektiks.

Madeleine Hulsen *et al.* (2002: 31) on eristanud primaarseid (ingl *primary*) ja mitteprimaarseid (ingl *non-primary*) võrgustikke. Esimesse kuuluvad kõige tähtsamad kontaktid, teise vähem tähtsad kontaktid. Põhimõtteliselt langeb selline käsitlus kokku võrgustiku esimese ja teise tsooniga (vt altpoolt).

Labrie (1988: 224–225) on jaganud võrgustiku alamvõrgustikeks (ingl *sub-networks*), kuhu kuuluvad 1) multietnilise dünaamikaga võrgustik, mis omakorda koosneb erinevatest etnilistest alamvõrgustikest, mida ühendavad tihedad ja mitmetasandilised suhted teiste alamvõrgustikega; 2) ühe rahvuse keskne võrgustik, mis on samuti moodustunud erinevatest etnilistest alamvõrgustikest, kuid mille etnilised rühmad ei ole teiste etniliste rühmadega kontaktis; 3) ühe rahvuse keskne võrgustik, mille liikmel puuduvad mitmetasandilised ja tihedad kontaktid oma rahvusega.

2.3.7. Suhtlusvõrgustikku iseloomustavad tunnused

Võrgustikke käsitlevate uurimuste põhjal on võrgustikke iseloomustavad tunnused kokkuvõtvalt lahti kirjutanud Hanna Lappalainen (2003: 78–79). Võrgustik on maksimaalselt tihe (ingl *high-density*, sm *tiheä*) siis, kui kõik selle liikmed üksteist tunnevad. Äärmiselt hõre (ingl *low-density*, sm *harva*) on niisugune võrgustik, kus ego (ingl *ego*, sm *yksilö*, *ego*) tunneb igatüht, kuid muud rühma liikmed ei tunne üksteist üldse. Vähegi suurematest võrgustikest eristuvad väiksemad tihedamad rühmad ehk kimbud (ingl *cluster*, sm *tiivümmät ryhmitty-mät*, *klusterit*). Suhete laadi kirjeldatakse mõistetega ühetasandiline (ingl *uniplex*, sm *yhdenkertainen*) ja mitmetasandiline (ingl *multiplex*, sm *moninkertainen*). Ühetasandilised suhted on sellised, kus liikmeid (ingl *members*, sm *toimijat*) ühendab ainult ühte liiki suhe, näiteks naabrus. Kui vastavad inimesed on lisaks sellele veel näiteks omavahel sugulased ja töötavad samas ettevõttes, siis nimetatakse neid suhteid mitmetasandilisteks. Oluline on ka suhete sagedus (ingl *frequency*, sm *frekvenssi*): kas läbikäimine on igapäevane või juhuslik. Kontaktide laadi põhjal võib rääkida tugevatest (ingl *strong ties*, sm *vahvat siteet*) ja nõrkadest (ingl *weak ties*, sm *heikot siteet*) sidemetest. Võrgustikke, mille liikmeid ühendavad tugevad sidemed, nimetatakse tugevateks võrgustikeks (ingl *close-knit networks*, sm *kiinteät verkostot*). Võrgustikke, mille liikmetevahelised suhted on nõrgad, käsitletakse lõtvade/nõrkade võrgustikena (ingl *loose-knit networks*, sm *löyhät verkostot*).

Teistest uurimustest võib siia lisada veel erinevaid mõisteid. Võrgustiku keskpunkti ehk egot on nimetatud ka ankurisikuks (ingl *anchor-person*), kellel on sidemed võrgustiku teiste alarühmadega (Raschka *et al.* 2002: 13; Stoessel 2002: 95–96). Võrgustiku liikmeid ühendavate sidemetena on eristatud sisemisi (ingl *internal*) ja väliseid (ingl *external*) sidemeid. Sisemised sidemed ühendavad sarnase tausta ja välised sidemed erineva taustaga võrgustikuliikmeid. (Gumperz 1982: 41.) Keele säilitamise ja vahetamise funktsioonide alusel on võrgustiku liikmeid samuti mitmeti jagatud. Stoessel (2002: 103) on eristanud neli alaliiget: säilitajad (ingl *maintainers*), tugevamad säilitajad (ingl *stronger*

maintainers), vähem tugevad säilitajad (ingl *less strong maintainers*) ja vahetajad (ingl *shifters*). Lähtudes inimese (mitte)kuuluvustundest (ingl *feeling of insideness/outsideness*), on Johanna Vaattovaara (2004: 423–425; 2009: 89–93) jaganud võrgustiku liikmed viide kategooriasse: mittekuuluvus (0 (ingl *outsideness*)), kuuluvus (1–4 (ingl *insideness*), s.o vastavalt erinevatele kokku kuuluvustasanditele).

Võrgustike puhul lähtutakse üksikisikutest, kelle puhul vaadeldakse nende sotsiaalseid suhteid. Igäüht võib vaadata kui võrgustiku keskmist punkti, kust kulgevad jooned teiste punktideni ehk inimesteni, kellega vaadeldav isik suhtleb. Need inimesed, kes on vaadeldava isikuga otseses ja pidevas kontaktis, kuuluvad tema võrgustiku esimesse tsooni (ingl *first order zone*). Igäüks neist kontaktidest võib suhelda teiste inimestega, keda vaadeldav isik ei tunne, kuid kellega tal on võimalik suhelda esimese tsooni inimeste kaudu. Need nn kauge- mad tuttavad moodustavad vaadeldava isiku teise tsooni (ingl *second order zone*). Lisaks esimesele ja teisele tsoonile võib olemas olla veel ka kolmas, neljas jne tsoon. (Milroy 1987: 46–48, 52–53; Li Wei 1996: 806.)

Inimesi jagatakse võrgustikeks ka vastavalt neid ühendavate sidemete laadile. Üks võimalus on siin lähtuda domeenidest (nt kool, kirik), mis inimeste igapäevaellu kuuluvad (Wiklund 2002: 57). Teiseks võib aluseks võtta ka ego-keskse lähenemisviisi ning jaotada inimesed alarühmadesse vastavalt neid ühendavatele sõprus-, sugulus-, töö- ja naabrussuhetele (Lippi-Green 1989: 217–218; Wiklund 2002: 57). Selliste suhete vabatahtlikkus on aga ainult osaline. Lippi-Green (1989: 223–224) on väitnud, et kõige vabatahtlikumad on sõprussuhted, samas kui sugulussuhted ei ole vabatahtlikud – inimesel puudub võimalus valida, millisesse perekonda ta sünnib – ning töösuhted on ainult pooleldi vabatahtlikud, st vahel puudub võimalus töökohta valida ja peab olude tõttu leppima olemasolevaga. Wiklund (2002: 61–62) on rõhutanud äsja kirjel- datud suhete juures seda, et sõprussuhted toimivad teisiti kui sugulus- ja töö- suhted: sõprussuhete püsijäämine nõuab inimestelt rohkem tööd kui üle- jäänud suhted. Samas on Lippi-Green (1989: 218) viidanud ka sellele, et sugulus- ja naabrussuhe võivad koos väga oluliseks osutuda, sest teatud sugu- seltsidel on kalduvus koonduda külasiseselt ühte ja samasse piirkonda. Sama kehtib ka käesoleva doktoritöö aluseks olevate külade kohta, kus sugulaste majapidamised ei paikne küll alati kõrvuti, kuid väga lähestikku, enamasti üle- järgmises talus.

Võrgustikuga seotuse määramiseks töötatakse välja indiviidikesksed indek- sid¹², mis põhinevad sellel, kas indiviidid täidavad vaatluse all olevaid kritee- riume või mitte. Kriteeriumid pannakse paika konkreetsest kogukonnast lähtu- des, st need peavad vastavat kogukonda täpselt iseloomustama. Lesley Milroy (1987: 141–142) on välja töötanud viiepunktilise skaala, kus ta on arvestanud järgmiste parameetritega: 1) sugulussidemeid on rohkem kui ühes naabruskonna majapidamises; 2) töökohas töötab veel vähemalt kaks samast piirkonnast pärit inimest; 3) töökohas töötab veel vähemalt kaks samast piirkonnast pärit inimest,

¹² Vt ka Milroy and Gordon 2003: 121–123.

kes on informandiga ka samast soost; 4) regulaarne osavõtt samas piirkonnas toimuvatest ühistest üritustest; 5) vabatahtlik suhtlemine töökaaslaste väljaspool tööaega. Rosina L. Lippi-Green (1989: 218–220) on välja töötanud 16punktilise skaala, mille ta on jaganud kolme suuremasse rühma: 1) sugulussuhted, 2) töösuhted ja 3) vabatahtlik suhtlemine. Wiklund (2002: 65–67) on palunud oma informantidel määratleda sagedasemad sõprussuhted kolmes alamvõrgustikus (oma etnilises rühmas, rootslaste seas ja muus etnilises rühmas, mis kahe eelmisega ei kattu), ühised tegevused ja keelekasutuse. Stoessel (2002: 103–105, 124–129) on lähtunud kahest suuremast tasandist: 1) kontaktid (nende koguarv, geograafiline asukoht, keelekasutus ja suhtlusvaldkond) ning 2) olukorrad, milles omavahel suheldakse (lastehoid, haigus, nõuküsimine, laenamine, rahaasjad, isiklikud vajadused, töö, sport, peod/väljaskäimine, muud tegevused).

2.3.8. Võrgustikuanalüüsi rakendusvõimalused

Võrgustikuanalüüsi on rakendatud nii üks- kui ka mitmekeelsete kogukondade uurimisel (vt ka Milroy and Gordon 2003: 124–127), samuti on see leidnud kasutust teise keele omandamise uurimustes. Ingrid Wiklund (2002: 53–92) on uurinud Rootsis elavate immigrantide rootsi keele kasutust. Selleks on ta võrrelnud keskkooliõpilaste võrgustikke, mis on iga informandi puhul jagatud kolmeks tsooniks: 1) informandi päritoluga kattuv etniline rühm, 2) rootslased, 3) mõni muu etniline rühm. Võrgustike kindlaksmääramisel on igal informandil palutud nimetada igast tsoonist kolm parimat sõpra. Küsitluste käigus on selgitatud, millistes valdkondades ja kui sageli nendega omavahel suheldakse. Keelekasutuse analüüsil on võrreldud nii kirjalikku (koolikirjandid) kui ka suulist (intervjuud) materjali. Tulemused näitavad seda, et neil keelejuhtidel, kes suhtlevad rohkem rootslaste või mõne muu etnilise rühmaga, on rootsi keele kasutus kõrgemal tasemel kui neil, kes suhtlevad pigem selle etnilise rühmaga, kust nad ise pärit on.

Keelevähemuste ning immigrantide kontekstis on võrgustikuanalüüsi kasutatud näiteks keele säilitamist, keelevahetust ning koodivahetust käsitlevates töödes.¹³ On leitud, et tihedad suhtlusvõrgustikud toetavad vähemuskeele säilimist ning pakuvad rohkem võimalusi oma emakeele kasutamiseks, seevastu võrgustike nõrgenemise tulemuseks on kakskeelestumine (Lappalainen 2003: 85). Saskia Stoessel (2002: 93–131) on uurinud kümne USAs elava naisimmigrandi keelevalikuid erinevatest keelekasutusväljadest (päritolupere, praegune kodu, sõbrad, naabruskond, töö, kool ja kirik) lähtudes. Kõik kümme naiskeelejuhti on suhteliselt ühesuguse taustaga: nad on kõrgharidusega, abielus inglise keelt rääkiva ameeriklasega, kodune keel on inglise keel, kõik informandid valdavad inglise keelt kõrgtasemel, informantide vanus on 27–40 eluaastat,

¹³ Nt Gal 1979; Bortoni-Ricardo 1985; Milroy and Li Wei 1995: 136–158; Clyne and Kipp 1999; Matsumoto 2001: 105–132; Raschka *et al.* 2002: 9–25; Hulsén *et al.* 2002: 27–52; Stoessel 2002: 93–131; Tsiplakou *et al.* 2006: 265–276.

USAsse on nad emigreerunud täiskasvanuna ning on seal elanud 6–12 aastat. Nii on püütud vähendada teiste sotsiaalsete faktorite mõju informantide keelevalikutele. Sellele vaatamata on naiste keelevalikutes nii sarnasusi kui ka erinevusi: oma päritoluperega suhtlemisel kasutavad nad kõik K1, praeguseks kodukeeleks on enamusel aga ootuspäraselt inglise keel (s.o K2), naabritega suheldakse samuti inglise keeles, kuid sõprade ja töökaaslastega kasutab osa neist inglise keelt ja osa oma emakeelt. Sellised tulemused on saadud küsitluste teel, kus informandid on pidanud kirjeldama oma keelevalikuid ülal nimetatud keelekasutusväljades. Tulemused näitavad, et võrgustikusuhted, kus domineerib K1 kasutus, on toetanud keele säilitamist ning vaadeldavad kümme naisinformanti ei ole täielikult inglise keelele üle läinud.

Inglismaal elavate hiinlaste keelevalikuid ja võrgustiku seoseid on käsitletud mitmetes uurimustes. Raschka *et al.* (2002: 9–25) uurimus annab ülevaate 34 Inglismaal sündinud hiina lapse (5–16aastased) keelekasutusest. Uurimuse autorid näitavad, et keelevalikuid mõjutab lisaks võrgustikule ka see, kellega räägitakse: 1) pereliikmed või väljapoole pere jäävad kontaktid; 2) sama või erinev põlvkond. Samast vanusest pereliikmetega (s.o vendade-õdede ning onu- ja tädilastega) kasutatakse inglise-hiina segakoodi, vanemate pereliikmetega (vanemate ja vanavanematega) aga hiina keelt. Inglise keel domineerib lastel siis, kui nad suhtlevad samast vanusest sõpradega, kes ei ole nende pereliikmed. Inglise keelt kasutavad nad viimasel juhul isegi siis, kui tegemist on hiinlastega. Teises uurimuses käsitlevad Lesley Milroy ja Li Wei (1995: 136–157) Inglismaal elavate hiinlaste keelekasutust kolme põlvkonna (vanavanemad, vanemad ja lapsed) lõikes ning analüüsivad koodivahetuse mustreid.

Hulsen *et al.* (2002: 27–52) on analüüsinud Uus-Meremaale emigreerunud 90 hollandlase K1 ja K2 kasutust seoses nende suhtlusvõrgustikega. Tulemused näitavad, et tegemist on kiire keelevahetusprotsessiga, kus isegi esimese põlvkonna immigrandid on valdavalt üle läinud inglise keelele. Samas on kõige vanemad immigrandid siiski need, kelle hollandi keele oskus on kõige paremini säilinud tänu sidemetele samasse etnilisse rühma kuuluvate võrgustikuliikmetega.

Gumperz (1982: 38–58) käsitleb Edela-Austrias Kärntenis paikneva Gaili oru keelekasutust. Tegemist on kakskeelse piirkonnaga, kus kasutatakse nii saksa (sh Austria saksa keele ametlikku varianti ja piirkondlikku saksa keele murret) kui ka sloveeni keelt. Gumperz näitab, kuidas aastasadu püsinud sloveeni keel on hakanud taanduma, kui ühiskonnas ja sealhulgas ka esialgselt suletud võrgustikes on toimunud muutused, mis on põhjustatud majanduslikust arengust.

Labrie (1988: 217–231) kirjeldab koodivahetuse ja võrgustiku seost Montrealis elavate itaallaste keelekasutuses. Autori põhihüpotees seisneb selles, et erinevat tüüpi võrgustikud toovad kaasa erinevat liiki koodivahetust.

Samuti on leitud, et vähemuskeele säilitamine tähendab muuhulgas ka selle vähemusrühma maailmavaate ja elustiili säilitamist (Wiklund 2002: 58).

Ka ühiskonda integreerumine, vähemusrühvuste hoiakud oma etnilise ja enamusrühma suhtes ning identiteediküsimused seletuvad suhtlusvõrgustike struktuuri kaudu.

Variaablitest on võrgustikuanalüüsil käsitletud fonoloogilisi (nt Gumperz 1982: 38–58; Milroy 1987; Vaattovaara 2004: 418–431; Vaattovaara 2009), leksikaalseid (Gumperz 1982: 38–58), sh nii diskursuse markereid kui slängisõnu (nt Lappalainen 2004: 267–280). Eesti keeleteaduses on analüüsitud üleminekuid võru keelelt eesti ühiskeele (Mets ja Praakli 2007: 799–817).

Kuigi võrgustikud on olnud edukas meetod keelelise käitumise selgitamisel, on siiski leitud, et alati ei olene varieerumine inimesi omavahel ühendavatest sidemetest. Nii on selgunud, et teatud juhtudel sõltub inimeste keelekasutus hoopis sellest, kui tugevalt on vaadeldavad inimesed linnale orienteeritud ehk mentaalselt urbaniseerunud (Marshall 2000: 123–174; Marshall 2004).

Eesti keeleteaduses on võrgustikuanalüüsi varem väga vähe rakendatud. Ilmunud on üksikud artiklid, milles võrgustiku kontseptsiooni ning mõistestikku on üldsõnaliselt tutvustatud. Suhtlusvõrgustike olemust ning võrgustikuanalüüsi rakendamist variatsiooniuurimuses on käsitlenud Tiit Hennoste (2003: 11–12), kes kasutab terminit *sotsiaalsed suhtlusvõrgustikud* ning defineerib võrgustikud Lesley Milroy 1980. a uurimusele tuginedes järgmiselt (Hennoste 2003: 11): „Sotsiaalne võrgustik viitab keerukale suhete võrgule, mis seob inimest teistega otseselt või kaudselt sõpruse, suguluse, naabruse, ühise töökoha ja sealt tekkinud sotsiaalsete suhete kaudu.” Suhtlusvõrgustike olemust on Rodrigue Landry jt etnolingvistilise vitaalsuse mudeli kirjeldamisel põgusalt käsitlenud ka Martin Ehala (2006: 12), kasutades terminit *individuaalsete keelekontaktide võrgustik*. Ilmunud on ka üks artikkel võrgustike ja võru kõnekeele varieerumisest leksikaalsel tasandil (Mets ja Praakli 2007: 799–817). Artikli eesmärk oli näidata, et eestikeelsete vormide kasutus võrukeelses vestluses sõltub sellest, kuidas informant on kohaliku võrgustikuga seotud. Lisaks eelmistele on võrgustiku põhimõttel valimi koostanud ka Kristiina Praakli (2009) oma doktoritöös, kus ta käsitleb Tampere eestlaste soome ja eesti keele keelekasutust.

2.4. Näiva aja ja reaalaaja meetod

Viidates Weinreichile, Labovile ja Herzogile (1968), väidavad Milroyd (Milroy and Milroy 1985: 340–341), et keeleuuendused liiguvad korrapäraselt läbi sotsiaalse, geograafilise ja ajaloolise ruumi. Nii on sotsiolingvistika üks valdkondi keelemuutuse uurimine. Selleks on kasutatud näiva aja (ingl *apparent time*) ja reaalaaja (ingl *real time*) meetodit.

2.4.1. Näiva aja meetod

Näiva aja meetodi puhul lindistatakse ühel ajahetkel erinevaid põlvkondi ja võrreldakse nende keelekasutust (vt ka Trudgill 2002: 48). Kui vanem põlvkond kasutab variaabli vanemat varianti, keskmisel põlvkonnal leidub aga pisut enam uuemat varianti ning noorema põlvkonna esindajatel on uuemad variandid ülekaalus, siis oletatakse, et tegemist on käimasoleva keelemuutusega. Siinkohal

on eelduseks see, et inimese keelekasutus püsib muutumatuna alates täisikka jõudmisest. Nii ei peeta heaks võrdlusmaterjaliks teismeliste kõnepruuki, kuna nende kõnes esinevate keelendite kohta on leitud, et tegemist on pigem ealiste eripäradega (vt ka Bailey 2004: 323–325).

Näiva aja meetodi puudujääkidena on Guy Bailey (2004: 314–325) välja toonud kolm miinust. Esimeseks puuduseks peab ta näiva aja suhtelisust, st alati ei ole siiski selge, kas erinevused eri põlvkondade keelekasutuses peegeldavad käimasolevat keelemuutust või mitte. Teise küsitavusena on Bailey nimetanud eeldust, mille kohaselt inimese keelekasutus ei muutu enam pärast täisikka jõudmist. Sellega haakub tema käsitluses ka kolmas miinus: osa varieerumisi kuuluvad ainult teismeliste keelekasutusse ning kaovad nende täisikka jõudes, ilma et kannaksid endas keelemuutust.

2.4.2. Reaalaja meetod

Teise meetodina on kasutusel reaalaja meetod, mis eeldab sama keelekogukonna lindistamist kahel erineval ajahetkel. Tihtipeale satub aga keeleuurija siinkohal raskuste ette. Üks esimesi ja peamisi miinuseid reaalaja meetodi kasutamisel on uurimisperioodi pikkus: esimese ja teise lindistushetke vahele peab jääma mitmeid aastaid, see omakorda pikendab aga töö valmimise protsessi (vt ka Chambers 2004: 358). Teine miinus on see, et kahe lindistusperioodi vahepeal võib uuritav kogukond olla muutunud. Muutused võivad tekkida sotsiaalsel (nt keskklassist on saanud töölisklass) (Chambers and Trudgill 1998: 149) ja demograafilisel tasandil (Bailey 2004: 326–327), aga ka indiviidi isiklikul tasandil (osa keelejuhtidest võib vahepeal olla ära surnud, mujale kolinud jms). Seetõttu ei ole alati võimalik samu informante lindistada, mis omakorda toob paratamatult kaasa puudujäägid paneeluurimuse (ingl *panel study*) valimis (Bailey 2004: 328–329). Selliseid puudujääke on siiski võimalik vältida, kui eesmärgiks ei ole lindistada samu keelejuhte. Nii võib valimi koostada ka selliselt, et teisel lindistushetkel valitakse uued informandid samade kriteeriumide alusel nagu esimese lindistuse ajal: samasugune arv mehi ja naisi, samad vanuserühmad, samasugune sotsiaalmajanduslik taust, sama etniline ja geograafiline taust jms. Sellist uurimust nimetatakse trendiuurimuseks (ingl *trend survey*) (Bailey 2004: 326). Siinkohal ongi väga oluline jälgida, et kaks valimit oleksid omavahel võrreldavad. Kui valimid ei ole kattuvad, võib see põhjustada ebakõlasid uurimistulemustes. Oluline on veel ka see, et materjali korduskogumisel lähtuks uurija ise samadelt alustelt, nt räägiks kohalikku keelekuju, kasutaks sama kogumismeetodit (nt intervjuu, lugemisstiili puhul sama tekst) jms (Trudgill 2002: 52). Nende põhimõtete eiramine võib taas anda vildakaid tulemusi.

Üks eeliseid, mis samu kriteeriume järgiva valimi koostamise ja lindistamisega kaasneb, on see, et sarnaseid kordusuuringuid on alati võimalik teha (Chambers and Trudgill 1998: 150). Nii saab nimetatud kogukonna juurde alati tagasi pöörduda ning reaalaja keelekasutust kas või mitmeid aastakümneid jälgida. Vajadusest pikemaajaliste uurimisperioodide järele räägib kas või see,

et mõni keelemuutus võib ajaliselt olla väga aeglase levikuga (Chambers and Trudgill 1998: 150).

Sotsiolingvistikliste uurimuste seas on ülekaalus näiva aja meetodit järgivad käsitlused, reaalaaja uurimusi leidub vähem (Chambers and Trudgill 1998: 150–151, Kurki 2004: 241). Käesolevas väitekirjas on neist lähemalt vaadeldud nelja käsitlust.

Tuntumatest reaalaaja meetodil põhinevatest töödest võib välja tuua Joy Fowleri 1986. aastal tehtud uurimuse (kokkuvõtet vt Hudson 1999: 158–159 ja Bailey 2004: 327–328), kus ta on analüüsinud *r*-hääliku hääldumist/mittehääldumist fraasis *fourth floor* ‘neljas korrus’ New Yorgi kolmes kaubamajas. Nii kordab Fowler Labovi 1962. aastal tehtud uurimust. Oma valimi on Fowler koostanud Labovi eeskujul, küsitledes kolme erinevat sotsiaalset klassi esindavate kaubamajade (Saks, Macy’s ja Klein) töötajaid. Siiski on ta pidanud ühe kaubamaja (Klein) asendama teisega, kuna vastav ettevõtte ei tegutsenud enam. Fowleri tulemused kattuvad Labovi omadega: *r*-häälik on eelkõige levinud nooremate keelekasutuses ja eelkõige kõrgklassi kaubamajas. Nii näitavad selle uurimuse puhul reaalaaja analüüsil saadud tulemused püsivaheldumist.

Teise reaalaaja uurimuse autor on Peter Trudgill (2002: 48–61), kes on uurinud fonoloogilisi variaableid Inglismaal Norwichis (selle kokkuvõtet vt Hudson 1999: 159–162). Töö esimeses etapis (1968. aastal tehtud lindistused) on ta lähtunud näiva aja meetodist ja lindistanud erinevate põlvkondade keelekasutust. 15 aastat hiljem, s.o 1983. aastal on Trudgill samas piirkonnas teinud korduslindistusi, lisades oma uurimusse ühtlasi ka nooremaid põlvkondi. Tema tulemused kinnitavad esimese kogumisperioodi tulemusi, st mitmete fonoloogiliste variaablite puhul on ka reaalaajas tegemist keelemuutusega. Lisaks on Trudgill (2002: 54–59) aga täheldanud seda, et korduslindistuste ajaks on tekkinud uued variaablid, mis peegeldavad keelemuutust. Sellised variaablid on esimesel lindistusperioodil kas täielikult puudunud või on nende osakaal olnud väga minimaalne. Nii tõdeb Trudgill reaalaaja uurimuste vajalikkust.

Kolmanda reaalaaja uurimuse autor on Guy Bailey (2004: 312–332). Ta vaatleb 14 variaabli (12 fonoloogilise ja 2 morfoloogilise) varieerumist. Reaalaaja analüüsil saadud tulemused kinnitavad, et 13 juhul 14st on tegemist keelemuutusega. Materjalina on Bailey kasutanud kahte andmebaasi 1989. aastast ja ühte andmebaasi, mis on kogutud 15–20 aastat varem. Niisuguste olemasolevate materjalide kasutuse juures rõhutab Bailey (2004: 325–326) seda, et erineval ajahetkel kogutud andmed peavad olema võrreldavad. Kuna ta on olnud vastavate andmebaaside transkribeerija, siis on ta materjaliga väga hästi tuttav.

Tommi Kurki (2004: 241–252 ja 2005) on uurinud Soome Hanhijoki küla keelekasutust. Töö aluseks olevad lindistused on tehtud 1960. aastal, 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate lõpus. Tegemist on trendi- ja paneeluurimusega: 1960ndate materjal on pärit korpusest, kus nimetatud külast on esindatud kuus keelejuhti; 1980ndate andmebaas koosneb 16 informandist; 1990ndate materjali kogudes on 1980. aastatel küsitletud keelejuhte uuesti lindistatud ja lisatud ka uusi informante. Uuritavaks variaabliks on Kurki valinud fonoloogilise variaabli

d. Kokkuvõtvalt tõdeb Kurki, et näiva aja meetodit järgides saadud tulemused langevad üldjoontes kokku reaalaaja tulemustega.

Kokkuvõtteks. Teises peatükis on seni käsitletud käesoleva uurimuse teoreetilist tausta: kvantitatiivset sotsiolingvistikat, võrgustikuanalüüsi, näiva ja reaalaaja meetodit. Kõikide nimetatud teoreetiliste lähtekohtade valiku on tinginud uuritav materjal. Esiteks, keeleaines on kogutud kvantitatiivse sotsiolingvistika põhimõtteid järgides, st keelejuhtide valikul on arvestatud teatud kriteeriumitega, nagu vanus, sugu ja haridus. Nende põhjal on moodustatud vastavad alarühmad, mille puhul on jälgitud, et informantide osakaal oleks tasakaalus. Teiseks, ainekust on kogutud kompaktselt alalt, s.o Vastseliina kihelkonna kahest naaberkülalt, mis moodustavad suhtlusvõrgustiku. Külade endi siseselt on tegemist väiksemate võrgustikega, kus inimesi ühendavad erinevat laadi suhted, nt sugulus, sõprus, naabrus ja töö. Nii pakub uuritav materjal häid võimalusi analüüsida keelekasutust võrgustikusiseselt inimestevahelisi suhteid arvesse võttes. Kolmandaks, keeleaines on kogutud kahel erineval ajahetkel: 1991. ja 2006. aastal. Mõlemal perioodil on lindistatud samu keelejuhte, kui see on vähegi võimalik olnud. Niisugune materjali kogumise viis on andnud hea võimaluse võrrelda sama võrgustiku keelekasutust reaalaajas, s.o 15aastase vahega.

Eelnevast tulenevalt on kogutud ainekust välja valitud sotsiolingvistiliselt olulised variaablid, mida on analüüsitud kvantitatiivse sotsiolingvistika põhimõtetest, võrgustikuanalüüsi ja reaalaaja meetodist lähtudes. Kvantitatiivne sotsiolingvistika on siinkohal pakkunud häid võimalusi näidata vormide statistilist olulisust eri faktorirühmade lõikes, võrgustikuanalüüs on omalt poolt andnud võimaluse seletada idiolektidevahelisi erinevusi ja sarnasusi ning reaalaaja meetod on näidanud võimalikke käimasolevaid keelemuutusi.

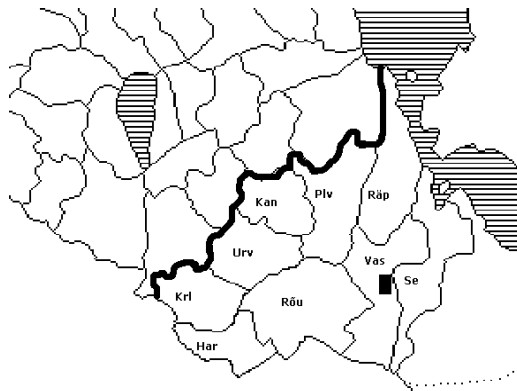
2.5. Sute ja Otsa küla keelekogukonnana

Töö aluseks oleva andmebaasi lindistused on tehtud Vastseliina kihelkonna Sute ja Otsa külas (vt kaart 1). Külad paiknevad lähestikku, linnulennult on nende vahemaa umbes kolm kilomeetrit, mööda teed seitse kilomeetrit. Seega on materjal kogutud suhteliselt kompaktselt alalt.

Mõlemas külas paiknevad majapidamised lähestikku, umbes 300–500meetriste vahemaadega. Niisugune tihe asustatus soodustab omakorda külaelanikevahelist sagedast läbikäimist, mõjutades ühtlasi ka võrgustikus valitsevaid suhteid.

Oma olemuselt on nimetatud kaks küla üsna erinevad. Sute puhul on tegemist suurtest sõiduteedest eemale jääva talumajapidamistest koosneva asundusega. Külas on esialgselt olnud paar suuremat talu, mille juurde on jagatud rendikohti. Rentnikud on töötanud suuremate majapidamiste heaks ja endale seeläbi elatist teeninud. Sovhoosi ajal, s.o enne 1990. aastaid, on küla läänepoolsemad majapidamised liitunud mõni kilomeeter eemale jääva sovhoosikeskusega, idapoolsemad majapidamised aga töötanud külas asuva metsandustalu heaks. On huvitav, et selline nn majanduslik piir langeb kokku ka loodusliku piiriga: küla lääne- ja

idapoolset osa eraldab mets. Selliste piiride olemasolu on omakorda loonud sotsiaalse piiri: ühel pool metsa elavad inimesed suhtlevad omavahel rohkem kui teisele poole metsa jäävate inimestega. Kõige eelneva põhjal võiks Sute küla jagada omakorda kaheks väiksemaks alavõrgustikuks. Sellist jagamist toetab ka asjaolu, et naabertaludevahelised kontaktid on sagedasemad, samuti ühendavad mitmeid naabertalusid sugulussidemed. 2006. aastal on Sute informandid enamasti kodused ning töötavad oma majapidamise heaks. Ainult üks keelejuht töötab naaberasula raamatukogus. Mõlemal lindistusperioodil kuuluvad Sute elanikkonda pigem 1912.–1929. ja 1939.–1963. aastatel sündinud inimesed, 1965.–1976. aastatel sündinuid on vähem.

Kaart 1. Lõuna-Eesti kagunurk. Jäme joon tähistab Võru murde piiri, musta ristküliku on tähistatud uuritav ala – Sute ja Otsa küla.

Otsa erineb Sutest päris mitmeti. Eelkõige selle poolest, et tegemist on suhteliselt tiheda liiklusega maantee ääres asuva keskusega, kus lisaks talumajapidamistele on ka kahekordseid korterelamuid. Kortermajades elavad informandid suhtlevad omavahel väga aktiivselt – naabritevahelist läbikäimist on tunduvalt rohkem kui Sute puhul. Samuti käivad nendesse kortermajadesse kokku eramajades elavad inimesed. Erinevalt Sutest on Otsal 1990. aastatel tegutsenud ka baar, kus külaelanikud on kokku saanud. Otsa küla puhul ei ole võimalik tõmmata sellist selget geograafilist ja sotsiaalmajanduslikku piiri, nagu joonistus välja Sute puhul. Osa Otsa informantidest on enne 1990. aastaid töötanud sovhoosis, teine osa ka väljaspool piirkonda mõnes muus ettevõttes (nt Võru KEKis). 2006. aastal käivad mitmed Otsa keelejuhid tööle mõned kilomeetrid eemal asuvasse Lasva keskusse, kaks informanti töötavad Võrus, üks teeb ehitustöid üle Eesti ja üks keelejuhtidest on kodune. Nii on Sute külaga võrreldes Otsal rohkem informante, kes töötavad väljaspool kodu. Mõlemal lindistusperioodil koosneb Otsa elanikkond peamiselt 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidest, kuid on ka 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindajaid.

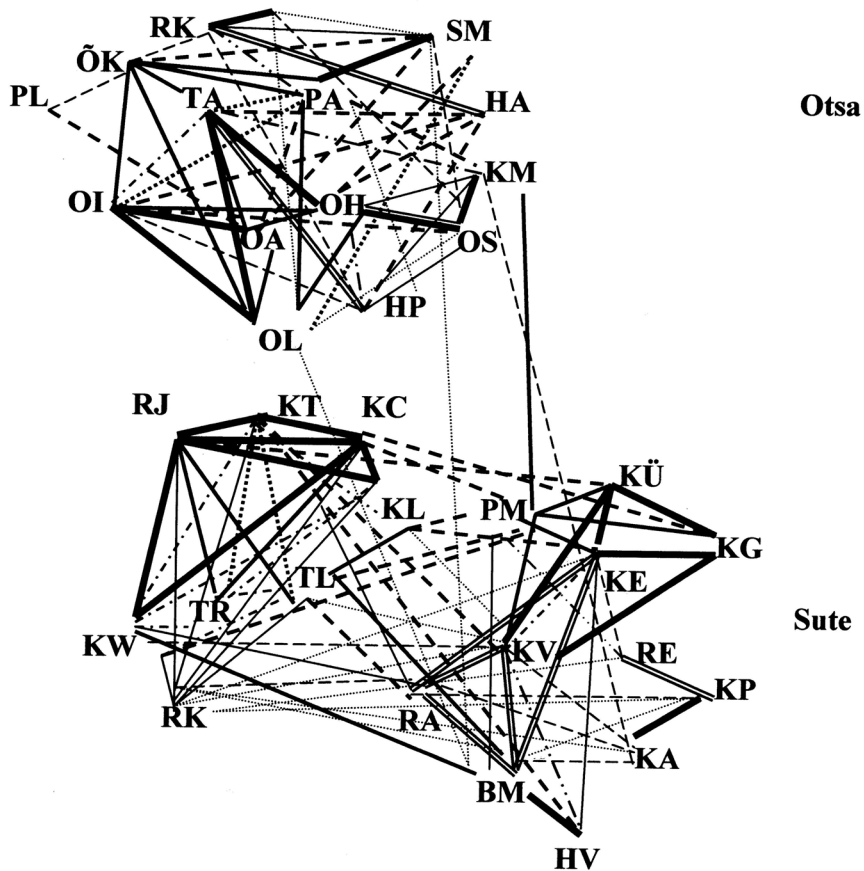
Sute ja Otsa küla vahelised kontaktid on olemas, aga suhteliselt harvad. Mõlema küla elanikud teavad üksteist, enamasti puututakse kokku poes, pidudel, raamatukogus, veskil. Osa sutelastest suhtleb Otsa elanikega siiski ka sagedamini: neid ühendavad töö-, sugulus- ja sõprussuhted.

Informante iseloomustavad sotsiaalsed näitajad on välja selgitatud küsitluste käigus. 1991. aastal on küsitud keelejuhi vanust ja haridustaset, 2006. aasta korduslindistuste käigus on huvi tuntud ka informandi päritolu ja võrgustiku (sh sugulus-, sõprus-, naabus- ja töösuhete) vastu. Kohaliku võrgustikuga seotuse mõõtmiseks on kasutatud skaalat¹⁴, mille puhul on arvestatud järgmiste parameetritega:

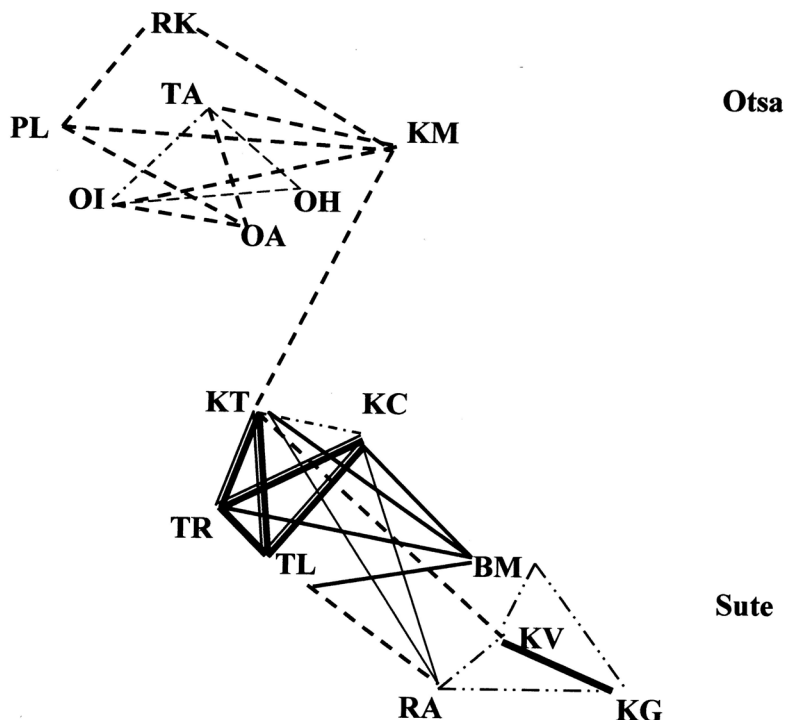
- 1) mõlemad vanemad samast külast pärit (1 punkt);
- 2) abikaasa samast külast pärit (1 punkt);
- 3) lapsepõlves elanud samas külas (1 punkt);
- 4) sugulussidemed vähemalt ühe samas külas elava perega (lisaks enda perele) (1 punkt);
- 5) keelejuhi töökohas töötab veel vähemalt kaks temaga samast külast pärit inimest (1 punkt);
- 6) keelejuht töötab koos kahe samasoolise inimesega, kes on samast külast pärit (1 punkt);
- 7) keelejuht on samas piirkonnas töötanud kogu elu (1 punkt);
- 8) vabatahtlik suhtlemine töökaaslastega väljaspool tööaega (1 punkt);
- 9) kohalikus koolis omandatud haridus (1 punkt);
- 10) keelejuhi lapsed ja lapselapsed räägivad kodus võru keelt (1 punkt);
- 11) vastastikune abistamine talutöodes (1 punkt);
- 12) ühised harrastused teiste külaelanikega (1 punkt);
- 13) sõprussuhted vähemalt ühe inimesega samas külas (1 punkt);
- 14) sõprussuhted vähemalt ühe samasoolise inimesega samas külas (1 punkt);
- 15) tihedad kontaktid ainult eesti keelt kasutavate inimestega puuduvad (1 punkt);
- 16) keelejuht ei soovi mujale kolida (1 punkt);
- 17) hea läbisaamine ülejäänud külaelanikega (1 punkt);
- 18) positiivne suhtumine ülejäänud külaelanikesse (1 punkt);
- 19) võrukeelse meedia regulaarne jälgimine (1 punkt);
- 20) positiivne suhtumine võru keelde (1 punkt).

Ülal esitatud parameetrite valikul on arvestatud keelejuhi tausta, paikkondliku identiteedi ja võru keelde suhtumisega. Saadud skaala alusel on informandid jagatud võrgustikuga tugevalt (tuumikliikmed, punktide arv 15–20) ja nõrgalt (perifeersed liikmed, punktide arv 14 ja vähem) seotud keelejuhtideks. Informante ühendavad suhted on kujutatud kahel joonisel (1991. aasta kohta vt joonis 1 ja 2006. aasta kohta joonis 2), mis näitavad nelja suhtelaadi (sugulus, sõprus, naabus ja töö) ning nende suhete kattuvust ehk mitmetasandilisust. Siinkohal on oluline rõhutada ka seda, et informandid, kelle vahele ei ole ühtegi joont tõmmatud, on lihtsalt tuttavad, ilma et nad oleksid omavahel muudel tasanditel seotud.

¹⁴ Skaala põhineb osaliselt Lesley Milroy (1987: 141–142) ja Rosina L. Lippi-Greeni (1989: 218–220) skaalal (vt ka Milroy and Gordon 2003: 121–123).

Joonis 1. Võrgustik 1991. aastal. Joonte tähendused: pere ——— ; naaber ——— ; naaber, töökaaslane, sõber ——— ; töökaaslane, sõber ——— ; sõber ——— ; töökaaslane ; pere, töökaaslane - - - - ; naaber, sõber - - - - ; sugulane ——— ; sugulane, töökaaslane ; pere, naaber ——— .

Joonis 2. Võrgustik 2006. aastal. Joonte tähendused: pere ———; naaber ———; töökaaslane, sõber — — —; sõber — — —; pere, töökaaslane - - - - -; naaber, sõber — · · —; sugulane ———; pere, naaber ———.

Ülal esitatud jooniste põhjal on näha, et keelejuhid on omavahel väga mitmetasandiliselt seotud: nende hulgas on näiteks neid, keda ühendavad nii sõprus-, naabrus- kui ka töösuhted. Kummagi perioodi võrgustikud on aga erinevad. 1991. aasta võrgustikust jääb silma suurem liikmete arv, 2006. aastaks on neid aga vähem järele jäänud. Samuti on vähenenud teatud laadi suhete osakaal: eelkõige on töösuhteid vähemaks jäänud. Nimetatud muutused võrgustiku struktuuris on ootuspärased, kuna mitmed 1912.–1929. aastatel sündinud informandid olid 2006. aastaks surnud ning paljud keelejuhid töötasid oma majapidamistes, mitte enam mõnes kohalikus asutuses.

Kokkuvõtvalt on keelejuhtide sotsiaalsed parameetrid esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Keelejuhte iseloomustavad sotsiaalsed parameetrid.¹⁵

	Sünniaeg	Sugu	Haridus	Küla	Päritolu	Võrgustik
TL	1912–1929	naine	põhi	Sute	kohalik	tugev
TR	1912–1929	mees	põhi	Sute	kohalik	nõrk
KC	1939–1963	naine	kesk	Sute	mujalt	nõrk
KT	1939–1963	mees	kõrg	Sute	kohalik	nõrk
KL	1912–1929	naine	põhi	Sute	kohalik	tugev
KW	1912–1929	mees	kesk	Sute	kohalik	tugev
RJ	1965–1976	mees	kesk	Sute	kohalik	nõrk
KÜ	1965–1976	mees	kesk	Sute	kohalik	nõrk
KE	1912–1929	naine	põhi	Sute	mujalt	tugev
KG	1939–1963	naine	kesk	Sute	mujalt	nõrk
KV	1939–1963	mees	kõrg	Sute	kohalik	nõrk
BM	1939–1963	naine	kõrg	Sute	kohalik	nõrk
HV	1939–1963	mees	kõrg	Sute	mujalt	nõrk
KA	1939–1963	mees	kesk	Sute	kohalik	nõrk
KP	1912–1929	naine	alg	Sute	mujalt	nõrk
PM	1912–1929	naine	alg	Sute	mujalt	nõrk
KR	1912–1929	naine	alg	Sute	kohalik	tugev
RA	1912–1929	naine	põhi	Sute	mujalt	tugev
RE	1912–1929	naine	alg	Sute	kohalik	tugev
RK	1939–1963	mees	kõrg	Otsa	kohalik	tugev
PA	1965–1976	mees	kõrg	Otsa	kohalik	tugev
SM	1965–1976	naine	põhi	Otsa	mujalt	nõrk
ÕK	1939–1963	mees	põhi	Otsa	kohalik	tugev
OS	1939–1963	naine	põhi	Otsa	mujalt	nõrk
KM	1939–1963	mees	kõrg	Otsa	kohalik	nõrk
OH	1965–1976	naine	põhi	Otsa	mujalt	nõrk
RÜ	1965–1976	naine	kesk	Otsa	kohalik	tugev
TA	1965–1976	mees	kõrg	Otsa	kohalik	nõrk
OA	1965–1976	naine	kõrg	Otsa	mujalt	nõrk
OI	1965–1976	mees	kõrg	Otsa	kohalik	nõrk
OL	1912–1929	naine	alg	Otsa	kohalik	tugev
PL	1912–1929	mees	alg	Otsa	kohalik	tugev
HA	1965–1976	mees	kesk	Otsa	kohalik	nõrk
HP	1965–1976	mees	kõrg	Otsa	mujalt	nõrk

Käesolevas uurimuses analüüsitakse kõigi tabelis esitatud informantide keelekasutust. Keeleanalüüsile eelneb töö teoreetiline osa, millest antakse ülevaade järgmises peatükis.

¹⁵ Paksemas kirjas on keelejuhud, keda oli võimalik lindistada nii 1991. kui 2006. aastal. Keelejuhud on tähistatud kahetäheliste lühenditega, täpne sünniaasta on jäetud andmata, et tagada keelejuhtide anonüümsus. Samadel kaalutlustel on mujalt pärit informantide puhul jäetud märkimata ka kohanimed, kust nad pärit on.

3. INESSIIV

Kolmanda peatüki eesmärk on anda ülevaade inessiivi *h-* ja *n-lõpu* varieerumisest võru kõnekeeles 1991. ja 2006. aastal. Kahes esimeses alapeatükis vaadeldakse inessiivi varieerumist mõlemal perioodil eraldi, kolmas alapeatükk käsitleb tunnusevariantide osakaale reaalselt.

Keeleajalooliselt on Võru keelalal olnud kolm inessiivi lõppu: *-h*, *-n* ja *-hn*. *h-lõpp* on olnud iseloomulik eelkõige Ida-Võru keelealale (sh ka Vastseliina kihelkonna keelekasutusele), *n-lõpp* aga Lääne-Võru piirkonnale. *hn-lõpp* on kuulunud nn Ida- ja Lääne-Võru vahelisele siirdealale, s.o Rõuge ja Hargla kihelkonda. (Kask 1984: kaart 3; Iva 2007: 52.) Kuigi keeleajalooliselt on Vastseliina kihelkonnale omane *h-lõpp*, on seda hakatud tajuma setu lõpuna ning selle asemel eelistama keeleajalooliselt idavõrulikku *n-lõppu*. Ka võru kirjakeele loomisel on olnud mitmeid arutelusid selle üle, kas standardiseerida inessiivi lõpuks *-n* või *-h* (vt Eller ja Kama 1988: 1274; Võrumaa Teataja 1992: 3; Jüvä 1994: 4). Tänapäeva võru kirjakeeles on inessiivi lõpuks standardiseeritud *-n*.

Kuna inessiivi lõpu üle on võru kirjakeele loomisel palju diskuteeritud, siis on see olnud sotsiolingvistiliselt huvitav variaabel, mille kohta tehtud varasemad uurimused (Pajusalu jt 1999: 87–103, Velsker 2000) on näidanud, et *-n* ja *-h* vaheldumisel on tegemist peamiselt sotsiaalsetest faktoritest sõltuva varieerumisega. Käesolevas töös on nimetatud variaabli analüüsil lisaks klassikalistele sotsiaalsetele mõjuritele (sünniaeg, sugu, haridus) uute faktoritena kaasatud ka võrgustik, informandi päritolu ja külad. Selleks on uuritud 1991. ja 2006. aastal tehtud lindistusi kahes Ida-Võrumaa külas. 1991. aasta andmebaas sisaldab 2574 inessiivi vormi ja 2006. aastal kogutud andmebaas 1876 vormi. Formatiividest annab ülevaate tabel 2.

Tabel 2. Inessiivi lõpu variandid 1991. ja 2006. aasta andmebaasis.

	1991		2006	
	Kokku	%	Kokku	%
<i>-h</i>	1633	63	757	40
<i>-n</i>	810	32	953	51
<i>-s</i>	131	5	166	9
Kokku	2574		1876	

Tabelist 2 on näha, et 1991. aastal on uuritavas võrgustikus ülekaalus keeleajalooliselt piirkonnale iseloomulik *h-lõpp*, *n-formatiivi* esineb vähem. 2006. aastal on olukord aga muutunud: *n-lõpu* osakaal on tõusnud 51%, *h-formatiivi* kasutus on aga langenud. Andmebaas sisaldab ka eesti ühiskeelele iseloomulikku *s-lõppu*, mida küll käesolevas analüüsis eraldi käsitletud ei ole. Olgu siiski öeldud, et *s-lõpu* puhul siinse materjali põhjal suuri kõikumisi ei ole toimunud,

st mõlemal perioodil on *s*-i kasutus minimaalne ja reaalselt vähe muutunud. Järgnevas osas on analüüsitud *h*- ja *n*-formatiivi varieerumist kahel erineval perioodil, s.o 1991. ja 2006. aastal. Peatüki lõpuosas on nimetatud kahte perioodi käsitletud võrdlevalt, kõrvutades sotsiaalsete faktorite analüüsil saadud arvandeid.

3.1. Inessiivi lõpu varieerumine 1991. aastal

1991. aastal kogutud materjali põhjal on inessiivi lõpu varieerumist käsitlevatest töödest ilmunud artikkel "On recent changes in South Estonian: dynamics in the formation of the inessive" (Pajusalu jt 1999: 87–103) ja Eva Velskri (2000) magistritöö „Inessiivi lõpu varieerumine Vastseliina murrakus”. Käesolevas väitekirjas on sotsiaalsete faktorite analüüsimisel tehtud mõningaid täiendusi: traditsiooniliste sotsiaalsete faktorite, nagu sünniaeg, sugu ja haridus, kõrval on analüüsitud võrgustikku, informandi päritolu ja eristatud ka kaks uuritavat küla. Analüüsi esimeses pooles käsitletakse kõiki sotsiaalseid faktoreid eraldi, analüüsi teises pooles aga vaadeldakse lähemalt küladevahelisi erinevusi, informandi päritolu ja võrgustiku mõju. Ühtlasi on analüüsitud ka sotsiaalsete faktorite koosmõjusid. Kuna sama materjali põhjal on inessiivi lõpu varieerumist analüüsitud juba varem ja käesoleva uurimuse eesmärk on vaadelda eelkõige sotsiaalsete faktorite mõju, siis on 1991. aasta analüüsist siinkohal välja jäetud lingvistiliste faktorite analüüs, millega võib tutvuda kas Pajusalu jt (1999: 87–103) artiklis või Velskri (2000) magistritöös.

Järgnevates alapeatükkides on käsitletud *h*- ja *n*-formatiivi varieerumist, alustades sotsiaalsete faktorite üldanalüüsiga ning seejärel vaadeldes küladevahelisi erinevusi, informandi päritolu ja võrgustiku mõju formatiivide varieerumisele. Selleks on analüüsitud 2443 vormi, millest 1633 (67%) on *h*-lõpulised ja 810 (33%) *n*-lõpulised.

3.1.1. Sotsiaalsed faktorid

Inessiivi varieerumisel on sotsiaalsete faktoritena analüüsitud keelejuhi vanust, sugu, haridustaset, päritolu, küla ja võrgustikku. Sünniaastate järgi on informandid jagatud kolme rühma: 1) 1912.–1929. aastatel sündinud, 2) 1939.–1963. aastatel sündinud ja 3) 1965.–1976. aastatel sündinud. Selline jaotus on tehtud keelejuhtide vanuse ja ühiskonna vahelisi seoseid arvestades, st lähtutud on informandi lapsepõlvest ja noorukieast, mis on keele kujunemisel olulisemad ajad. Seega jäävad 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindajate noorusaastad esimesse Eesti Vabariiki, 1939.–1963. aastatel sündinud inimeste kujunemisaastad langevad nõukogude aega ja 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna kujunemisperiood kattub nõukogude aja lõpu ja sellele järgnenud üleminekuaastatega. Soo järgi on eristatud mehed ja naised. Hariduse analüüsil on arvestatud nii haridustasemetega kui ka sellega, kas tegemist on kohaliku või

kaugemal omandatud haridusega. Nii on informandid jagatud nelja rühma: 1) kohalik algharidus (kuni 3 klassi), 2) kohalik põhiharidus (6–8 klassi), 3) kohalik keskkool (9–11 klassi) ja 4) kaugemal omandatud keskeri- või kõrgharidus. Informandi päritolu analüüsil on keelejuhid jaotatud vastavalt sellele, kas nad on uuritavates külates sündinud ja elanud või sinna hiljem mujalt kolinud (näiteks mehele tulnud). Kuna uuritavasse võrgustikku kuulub kaks küla ja osa variaablivariantidest on nendes külates erinevalt jaotunud, siis on analüüsis otstarbekas eristada ka külad: Sute ja Otsa. Võrgustiku puhul on keelejuhid jagatud kas võrgustikuga tugevalt seotud informantideks (nn võrgustiku tuumikliikmed) või võrgustikuga nõrgalt seotud informantideks (nn võrgustiku perifeersed liikmed). Selline jaotus on tehtud alapeatükis 1.3 oleva skaala alusel.

Peaaegu kõik sotsiaalsed faktorid mõjutasid *-h* ja *-n* vaheldumist. Varbrul-programm järjestas faktorid statistilise olulisuse poolest järgmiselt: haridus, sugu, võrgustik, sünniaeg, küla. Ainsana andis ebaolulise tulemuse informandi päritolu. Arvandmed on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>-h</i>		<i>-n</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	1025	83	196	17
1939–1963	404	53	354	47
1965–1976	204	43	260	57
Sugu				
mees	698	69	300	31
naine	935	64	510	36
Haridus				
alg	718	95	30	5
põhi	364	68	170	32
kesk	249	52	221	48
keskeri/kõrg	302	43	389	57
Küla				
Sute	1113	70	470	30
Otsa	520	60	340	40
Päritolu				
kohalik	1134	66	581	34
sisserännanu	499	68	229	32
Võrgustik				
tugev	928	80	231	20
nõrk	705	54	579	46

Sünniaja analüüs näitab, et mida noorema põlvkonnaga on tegemist, seda vähem kasutatakse vanapärast *h*-lõppu ja suureneb *n*-lõpu osakaal. Kõige rohkem markeerivad inessiivi *h*-lõpuga 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhid. 1939.–1963. aastal sündinutel on *h*-formatiivi osakaal langenud 53%-ni. 1965.–1976. aastatel sündinud informantidel on aga juba ülekaalus *n*-lõpp. Sellised tulemused võiksid viidata sellele, et tegemist on käimasoleva keelemuutusega, kus uuritavas võrgustikus on senise keeleajalooliselt piirkonnale iseloomuliku *h*-lõpu asemele levimas uuem *n*-formatiiv. Binomiaalne analüüs näitas, et tulemus oli statistiliselt oluline ($p < 0,000$).

Meeste ja naiste keelekasutuse erinevus on väike, kuid Varbrul-programm luges selle siiski oluliseks ($p < 0,008$). Mõlemal sool on ülekaalus *h*-formatiiv, kuid meesinformandid kasutavad seda naiskeelejuhtidega võrreldes pisut rohkem. Nii võiks oletada, et naised on võrgustikus leviva uuendusega kaasa läinud ja et *n*-lõpu näol on tegemist prestiižse formatiiviga.

Haridustasemete analüüs andis samuti statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,000$). Arvandmed osutavad sellele, et mida kõrgema haridustasemega on tegemist, seda enam väheneb vanapärasema *h*-lõpu osakaal ja kasvab uuema *n*-formatiivi esinemissagedus. Kõige rohkem kasutavad inessiivi markeerimisel *h*-lõppu algharidusega informandid. Hüppeliselt on nimetatud formatiivi osakaal vähenenud põhiharidusega keelejuhtidel. Keskharidusega informandid kasutavad *h*-lõppu veelgi vähem, s.o umbes pooltel juhtudest. Keskeri-/kõrgharidusega keelejuhtidel on aga *h*-formatiiv juba vähemuses. Niisugune tulemus võiks viidata sellele, et kõrgemate haridustasemetega keelejuhid on võrgustikus leviva uuenduse kandjad.

Kuigi mõlemas külas on ülekaalus vanem *h*-lõpp ja *n*-i leidub vähem, on formatiivide jaotumuses siiski ka väikseid erinevusi. Nii on *h*-lõpu osakaal kõrgem Sute külas, Otsal kasutatakse nimetatud formatiivi veidi vähem. Niisugune tulemus osutab sellele, et *n*-tunnus on rohkem levinud Otsal. Binomiaalne analüüs näitas, et tulemus on statistiliselt tähenduslik nivool $p < 0,000$.

Informandi päritolu siinkohal statistiliselt olulist tulemust ei andnud ($p < 0,250$). Nii kohalike kui ka piirkonda mujalt elama asunud informantide keelekasutuses domineerib vanapärane *h*-formatiiv, uuemat *n*-lõppu leidub vähem. Nii ei saa öelda, et *n*-inessiivi on võrgustikku toonud väljastpoolt piirkonda pärit informandid. Selline tulemus on põhjustatud sellest, et uuritavasse piirkonda on elama tulnud ka Ida-Võrust ja Setumaa aladelt. Tegemist on 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformantidega, kelle keelekasutuses domineeribki *h*-lõpp. See omakorda tasakaalustab kohalike ja mujalt pärit informantide keelekasutust.

Erinevalt informandi päritolust osutus võrgustik statistiliselt oluliseks mõju-riks ($p < 0,000$). Võrgustikuga tugevalt seotud informantide keelekasutuses on *h*-lõpu osakaal kõrgem kui võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtidel. Niisugune tulemus võiks viidata sellele, et perifeersete liikmete kaudu, kes liiguvad erinevate võrgustike vahel, on uuritavasse võrgustikku levimas ka uuem *n*-lõpuline inessiiv.

3.1.1.1. Küladevahelised erinevused

Vastseliina keelealale jääva võrgustiku üldanalüüs näitas, et seal kasutatakse nii *n-* kui ka *h-lõpulist* inessiivi. Eelnevast sotsiaalsete faktorite analüüsist oli ka näha, et mõlemas külas on küll ülekaalus *h-lõpp* ja *n-formatiiv* on vähemuses, kuid *-h* ja *n-i* osakaal on külades erinev (vt tabel 4). Varbrul-analüüs näitas küladevahelise erinevuse olulisust ($p < 0,000$).

Tabel 4. *h-* ja *n-lõpu* varieerumine 1991. aastal kahes Vastseliina keeleala külas.

	Sute	Otsa	Kokku
<i>-h</i>	1113	520	1633
%	70	60	67
<i>-n</i>	470	340	810
%	30	40	33
Kokku	1583	860	2443
%	65	35	

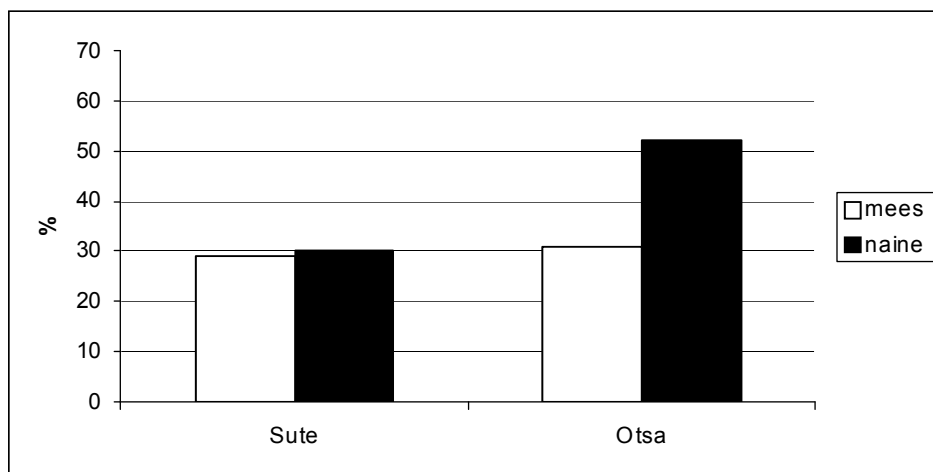
Tabelist 4 on näha, et Otsal esineb *n*-inessiivi mõnevõrra rohkem kui Sutes. Selline tulemus on ka täiesti ootuspärane: Otsa elanikkond on noorem ning seal on üldjuhul ka kõrgema haridustasemega informandid. Sute külas elab aga mitmeid 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhte, kellel on madalam haridustase.

Küladevahelised erinevused ilmnevad ka sugudevahelisi erinevusi uurides. Mõlema küla meestel on ülekaalus *h-formatiiv*, kuid naiste puhul on tulemus erinev. Sute naiste keelekasutus sarnaneb meeste keelekasutusega, st neil esineb valdavalt *h-lõpp*. Otsa naised kasutavad *h-* ja *n-lõppu* enam-vähem võrdselt (vt tabel 5 ja joonis 3). Varbrul-analüüs pidas tulemust oluliseks ($p < 0,000$).

Tabel 5. *h-* ja *n-lõpu* varieerumine 1991. aastal kahes külas seoses keelejuhi sooga.

	Mees	%	Naine	%	Kokku	%
Sute						
<i>-h</i>	346	71	767	70	1113	70
<i>-n</i>	143	29	327	30	470	30
Kokku	489		1094		1583	
Otsa						
<i>-h</i>	352	69	168	48	520	60
<i>-n</i>	157	31	183	52	340	40
Kokku	509		351		860	
Kokku						
<i>-h</i>	698	70	935	65	1633	67
<i>-n</i>	300	30	510	35	810	33
Kokku	998		1445		2443	

Tabelis 5 toodud arvud näitavad, et *n*-inessiivi nn levitajad on Otsa naised: *n*-lõpu osakaal on neil veidi üle poole. Saadud tulemust võiks seletada sellega, et Otsal elavate naiste puhul on eelkõige tegemist 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna esindajatega, samuti on neil kõrgem haridustase kui Sute naistel. Sute meeste ja naiste ning Otsa meeste keelekasutuses on seevastu ülekaalus *h*-lõpp, *n*-i esineb vähem (vt joonis 3).

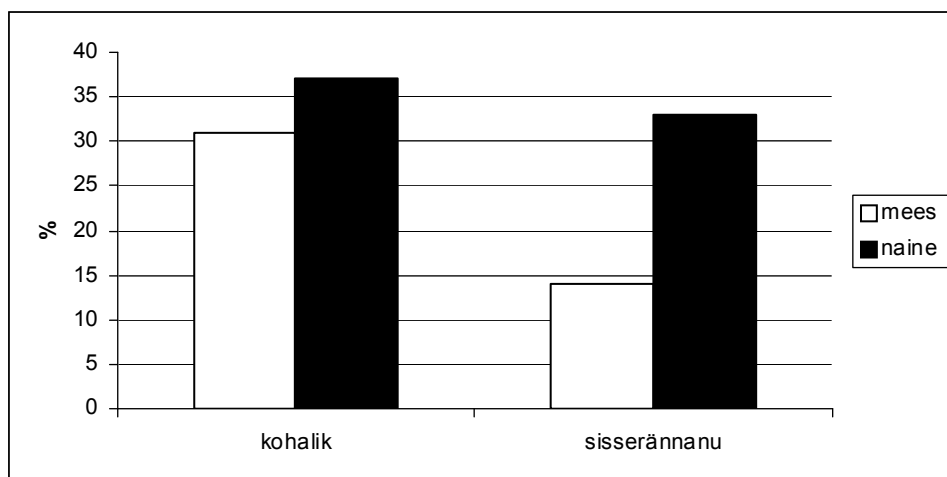

Joonis 3. *n*-lõpu osakaal 1991. aastal Sute ja Otsa meestel ning naistel.

Üheks hüpoteesiks oli ka see, et *n*-lõpulist inessiivi võiksid rohkem kasutada piirkonda mujalt sisse tulnud keelejuhid. Ometi ei pidanud see oletus paika: nii põliselanike kui ka sisse­rän­nanute keelekasutuses oli *n*-i osakaal üsna võrdne. Sellist tulemust võiks seletada asjaolu, et tegemist on nn tasakaalustatud sisse­rän­dega, st vaadeldavasse piirkonda on tulnud elama nii Võrumaa idaosast pärit inimesed, kelle kodukeeles on ülekaalus *h*-lõpuline inessiiv, kui ka Võrumaa läänepoolsematelt aladelt pärit informandid, kelle keelekasutuses on ülekaalus *n*-lõpp. Ülejäänud sotsiaalsete faktoritega koosanalüüsil ilmnes, et informandi päritolu analüüs vanuse ja haridusega osutus ebaoluliseks (vastavalt $p < 0,278$ ja $p < 0,600$), kuid tulemus ei olnud nii ühene sugude osas ($p < 0,014$): sugudevahelised erinevused peegelduvad põliselanike ja sisse­rän­nanute keelekasutuses (vt tabel 6 ja joonis 4).

Tabel 6. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine 1991. aastal kohalike ja sisse­rännanud meeste ning naiste keelekasutuses.

	Mees	%	Naine	%	Kokku	%
Kohalik						
- <i>h</i>	636	69	498	63	1134	66
- <i>n</i>	290	31	291	37	581	34
Kokku	926		789		1715	
Sisse­rännanu						
- <i>h</i>	62	86	437	67	499	69
- <i>n</i>	10	14	219	33	229	31
Kokku	72		656		728	
Kokku						
- <i>h</i>	698	70	935	65	1633	67
- <i>n</i>	300	30	510	35	810	33
Kokku	998		1445		2443	

Joonis 4. *n*-lõpu osakaal 1991. aastal kohalikel ja sisse­rännanud meestel ja naistel.

Arvandmetest on näha, et piirkonda mujalt tulnud meestel on *n*-lõpu osakaal kõige madalam ja seega *h*-lõpu osakaal kõige kõrgem. Saadud tulemust võiks seletada sellega, et vaadeldavasse piirkonda sisse rännanud mehed on tulnud Setumaa ja Räpinaga külgnevatest küladest, kus *h*-inessiivi kasutus on valdav. Mujalt tulnud naiste hulgas leidub aga rohkem neid, kes on pärit Võrumaa läänepoolsetelt aladelt (Mõniste ja Rõuge kihelkonnast), mis on keeleajalooliselt *n*-inessiivi alad. See omakorda sarnastab nende keelekasutust kohalike kõnepruugiga. Ühtlasi võiks niisugune tulemus viidata sellele, et analüüsitavas kahes külas ei eristu kohalikud mehed ja naised *h*- ja *n*-inessiivi kasutuse poolest.

Kuna tegemist on kompaktsede küladega ja idiolektides esineb suuri kõikumisi (leidub informante, kes ei kasuta üldse *n*-lõppu, ja ka selliseid, kelle keelekasutuses ei esine kordagi *h*-lõppu), siis võiks oletada, et inessiivi lõpu varieerumises mängib olulist rolli ka võrgustik. Järgnevas osas ongi analüüsitud võrgustiku mõju inessiivi lõpu varieerumisele.

3.1.1.2. Võrgustik

Võrgustiku mõju analüüsimiseks on iga keelejuhi puhul välja arvatud tema seotus kohaliku võrgustikuga. Selleks on kasutatud eelpool kirjeldatud skaalat (vt ptk 1.3). Vastavalt sellele on keelejuhid jagatud kaheks: 1) võrgustikuga tugevalt seotud informandid ehk tuumikliikmed ja 2) võrgustikuga nõrgemalt seotud informandid ehk perifeersed liikmed. Võrgustiku üldanalüüs näitas, et võrgustiku mõju inessiivi lõpu varieerumisele on oluline ($p < 0,000$). Nii tuumikliikmetel kui ka perifeersetel liikmetel on ülekaalus vaadeldavale piirkonnale keeleajalooliselt iseloomulik *h*-lõpp, kuid tuumikliikmetega võrreldes esineb perifeersetel liikmetel tunduvalt rohkem uuemat *n*-formatiivi (vt tabel 7).

Tabel 7. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine 1991. aastal seoses võrgustikuga.

	<i>-h</i>	<i>-n</i>	Kokku
Tugev	928	231	1159
%	80	20	48
Nõrk	705	579	1284
%	55	45	52
Kokku	1633	810	2443
%	67	33	

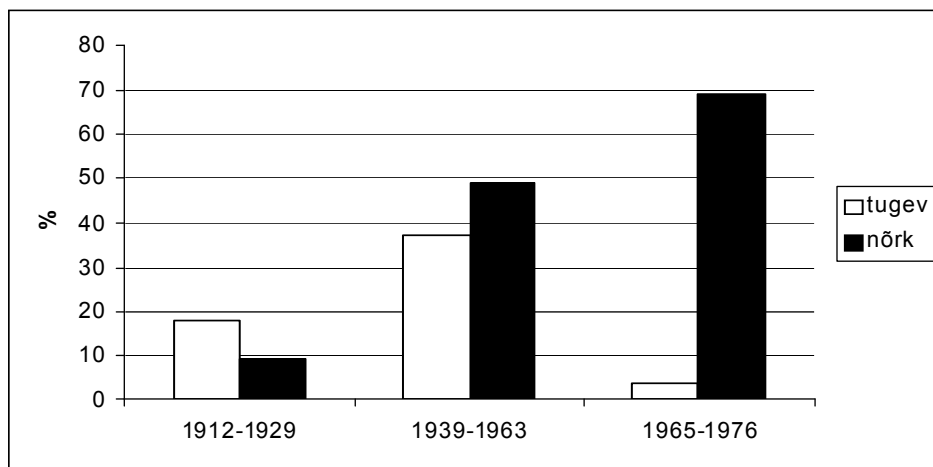
Võib oletada, et võrgustikuga nõrgemalt seotud liikmed on soodustanud *n*-inessiivi levimist uuritavasse võrgustikku, kuhu see esialgselt kuulunud ei ole (kui eeldada, et Vastseliina on keeleajalooliselt olnud *h*-inessiivi ala). Sellist argumenti toetab ka nõrkade sidemete teooria, mille kohaselt võrgustikuga nõrgemalt seotud liikmed liiguvad erinevate võrgustike vahel, kandes niimoodi uuen-dusi ühest võrgustikust teise (vt nt Granovetter 1973: 1360–1380; Milroy and Milroy 1985: 343–344, 354–355; Milroy and Milroy 1993: 66–67). Teiselt poolt ei tasu unustada, et piirkonda Setu aladelt sisse rännanud mehed, kes kasutavad *h*-inessiivi kõige rohkem, soodustavad omakorda *-h* säilimist *n*-i kõrval.

Olulised seosed avaldusid võrgustiku analüüsil ka sünniaja, soo, haridustaseme ja küladega. Arvandmed on esitatud tabelis 8.

Tabel 8. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine 1991. aastal seoses võrgustiku ja sotsiaalsete faktoriga.

	Tugev				Nõrk			
	<i>-h</i>		<i>-n</i>		<i>-h</i>		<i>-n</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sünniaeg								
1912–1929	737	82	167	18	288	91	29	9
1939–1963	101	63	60	37	303	51	294	49
1965–1976	90	96	4	4	114	31	256	69
Sugu								
mees	294	85	52	15	404	62	248	38
naine	634	78	179	22	301	48	331	52
Haridus								
alg	501	95	29	5	217	99	1	1
põhi	226	69	101	31	138	67	69	33
kesk	86	48	95	52	163	56	126	44
keskeri/kõrg	115	95	6	5	187	33	383	67
Küla								
Sute	601	79	164	21	512	63	306	37
Otsa	327	83	67	17	193	41	273	59

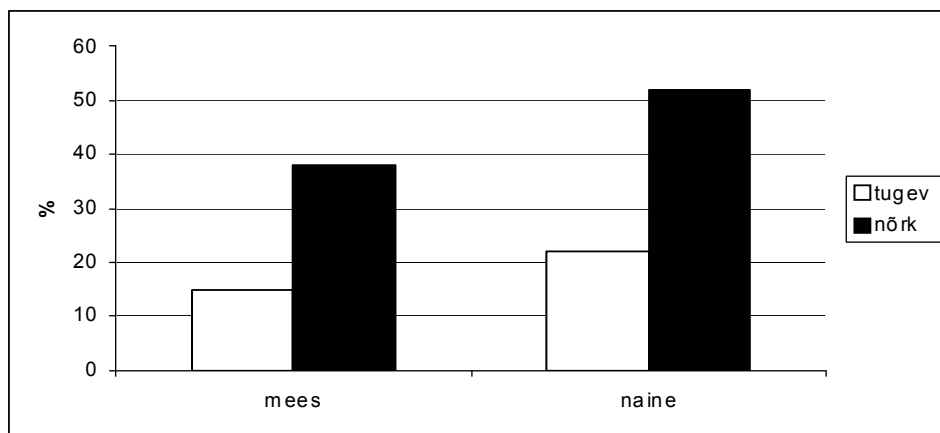
Võrgustiku ja sünniaja koosanalüüs näitab, et võrgustikuga seotuse tase mõjutab rohkem 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide kõnepruuki, 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtide oma aga tunduvalt vähem (vt tabel 8 ja joonis 5).

Joonis 5. *-n* osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja sünniajaga.

Jooniselt 5 on näha, et mida nooremad on võrgustikuga nõrgemalt seotud informandid, seda enam kasutavad nad piirkonnale keeleajalooliselt mitteiselooslikku *n*-lõppu. Seevastu näib võrgustiku 1965.–1976. aastatel sündinud tuumikliimete keelekasutuses paikkonnale iseloomulik *h*-formatiiv kõige paremini säilinud olevat. Niisugust tulemust ei saa aga päris tõdesena võtta, kuna tuumikliikmeid, kes on sündinud 1965.–1976. aastatel, leidis uuritavas võrgustikus ainult üks, seega on tegemist idiolektipõhise tulemusega. 1912.–1929. aastatel sündinud informantide puhul võib oletada, et niivõrd ei ole määrav võrgustikuga seotuse tase, kuivõrd nende lapsepõlvekeel. Võrgustiku ja sünniaja koosmõju oli oluline ka binomiaalsel analüüsil ($p < 0,000$).

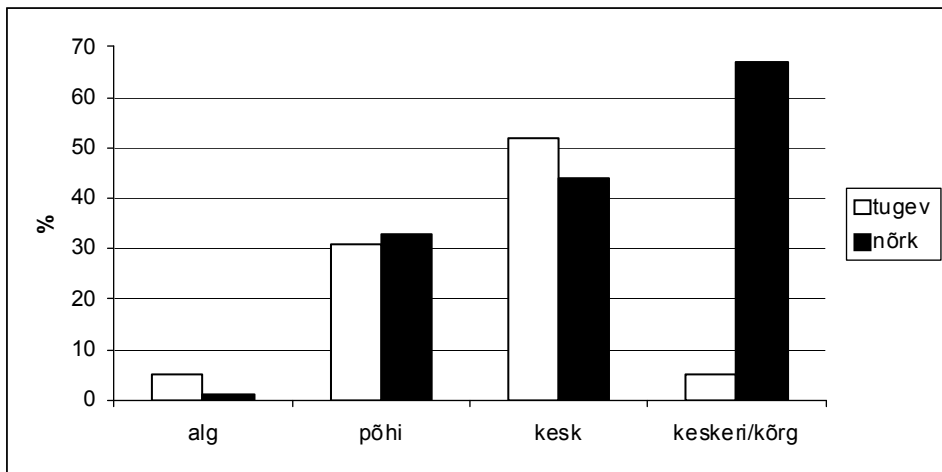
Võrgustiku mõju informantide keelekasutusele avaldus ka sugude lõikes erinevalt ($p < 0,000$). Erinevused ilmneseid eelkõige naiste keelekasutuses: *n*-formatiivi osakaal on kõige kõrgem võrgustikuga nõrgalt seotud naisinformantidel (vt tabel 8 ja joonis 6).

Joonis 6. -*n* osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja sooga.

On ootuspärane, et *n*-formatiivi kasutavad vähem võrgustikuga tugevalt seotud keelejuhid, seejuures ei esine naiste ja meeste keelekasutuse vahel siin suuri kõikumisi. Jooniselt on näha, et võrgustiku nõrga struktuuriga kaasneb *n*-lõpu sagenemine nii meeste kui naiste kõnepruugis. Eelkõige markeerivad võrgustikuga nõrgalt seotud naised inessiivi *h*- ja *n*-lõpuga enam-vähem võrdselt. Tegemist on naistega, kes on piirkonda tulnud Võrumaa läänepoolsetelt aladelt. Erinevalt naistest markeerivad võrgustikuga nõrgalt seotud mehed inessiivi *n*-tunnusega vähem. Meeste tulemus on seletatav asjaoluga, et nende puhul on tegemist selliste perifeersete meesinformantidega, kes on pärit Võrumaa ja Setumaa piirile jäävatest küladest.

Lisaks eelmistele sotsiaalsetele faktoritele osutus oluliseks ($p < 0,000$) ka võrgustiku ja hariduse seos (vt tabel 8 ja joonis 7).

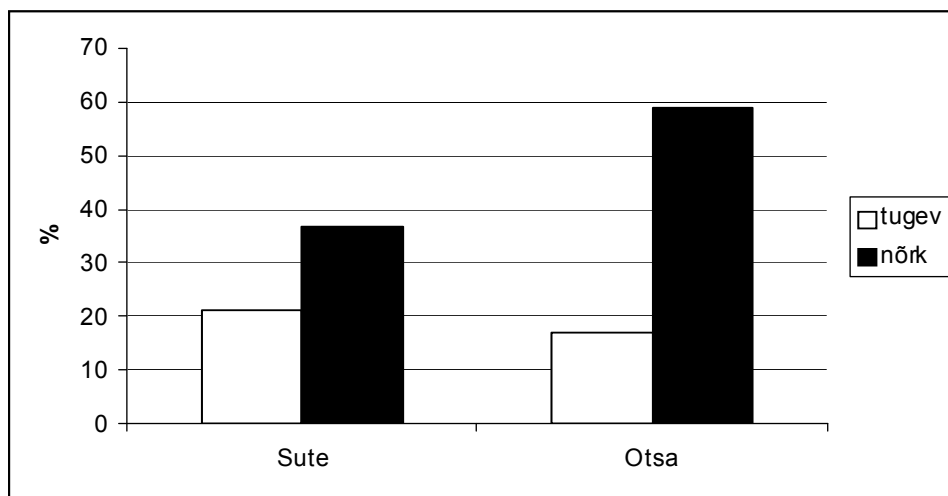

Joonis 7. -n osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja haridusega.

Jooniselt 7 ilmneb, et mida kõrgem on võrgustiku perifeersete liikmete haridustase, seda rohkem kasutavad nad piirkonnale keeleajalooliselt mitteiseloomulikku *n*-formatiivi. Võrgustiku tuumikliikmete puhul kehtib sama tendents ühe erinevusega: keskeri-/kõrgharidusega informandid soosivad *n*-lõppu kõige vähem. Keskeri-/kõrgharidusega tuumikliikmeid on andmebaasis ainult kaks, seetõttu võib siinkohal tegemist olla idiolektide eripäraga, mis ei pruugi peegeldada tegelikku keelekasutust. Võrgustiku struktuur ei mõjuta algharidusega informantide inessiivi lõpu kasutust: nii võrgustikuga tugevalt kui ka nõrgalt seotud madalama haridustasemega keelejuhtidel *n*-lõpp peaaegu puudub. Kuna võrgustikuga nõrgalt seotud algharidusega informantide seas on palju Setumaaga piirnevate aladelt pärit keelejuhte, siis on tulemus üsna ootuspärane. On ilmne, et algharidusega informandid räägivad oma kodukeelt. Põhiharidusega informandid kasutavad küll *n*-formatiivi mõnevõrra rohkem, kuid ka siin ei mängi võrgustikuga seotuse aste mingit rolli: nii perifeersedel kui ka tuumikliikmetel on *n*-lõpp võrdselt kasutusel. Mõnevõrra suurem erinevus ilmneb keskharidusega keelejuhtide kõnepruugis: *n*-formatiivi osakaal on väiksem võrgustikuga nõrgemalt seotud informantidel. Põhjuseks võib siin pidada asjaolu, et perifeersedel keskharidusega liikmetel on olnud mitmeid tööalaseid kontakte väljaspool kohalikku piirkonda, sh ka Võrumaa läänepoolsetel aladel. Samuti pole osa neist kohaliku eluga rahul ning soovib mujale kolida. Kõige enam mõjutab võrgustiku struktuur keskeri-/kõrgharidusega keelejuhte. Võrgustikuga tugevalt seotud informantidel peaaegu puudub *n*-lõpp ning nende keelekasutus sarnaneb algharidusega informantide kõnepruugiga. Kõrgema haridustasemega tuumikliikmetel on tugevad omavahelised kontaktid, nad elavad tihti peale ka oma esivanematega samas külas (osa neist isegi samas majapidamises) – sellised tihedad ja mitmetasandilised suhted aitavad kaasa ajalooliselt piirkonnale iseloomulike keelejoonte säilimisele. Võrgustikuga nõrgalt seotud

kõrgeima haridustasemega informantidel on aga *n*-formatiivi osakaal kõige kõrgem. Viimase tulemuse põhjal võiks järeldada, et *n*-inessiivi on vaadeldavasse võrgustikku toonud just kõrgeima haridusega perifeersed võrgustikuliikmed. Keelejuhte eraldi vaadates on näha, et suurem osa neist on õppinud Antslas. Kuna Antsla kuulub *n*-inessiivi alale, siis on võimalik, et sealne keelekasutus on mõjutanud ka vastavate informantide idiolekte. Siin võib oma roll olla ka keelde suhtumisel ja identiteedil: võrgustikuliikmed ei soovi, et neid setudeks nimetatakse, koolipõlves on aga neist päris mitmeid *h*-lõpulise inessiivi tõttu setudeks kutsutud. On võimalik, et *n*-inessiivi puhul on tegemist teadliku variaablivariandi valikuga.

Kui vaadeldavat kahte küla omavahel võrrelda (vt tabel 8 ja joonis 8), siis selgub, et võrgustikuga seotus avaldab rohkem mõju Otsa informantide keelekasutusele.

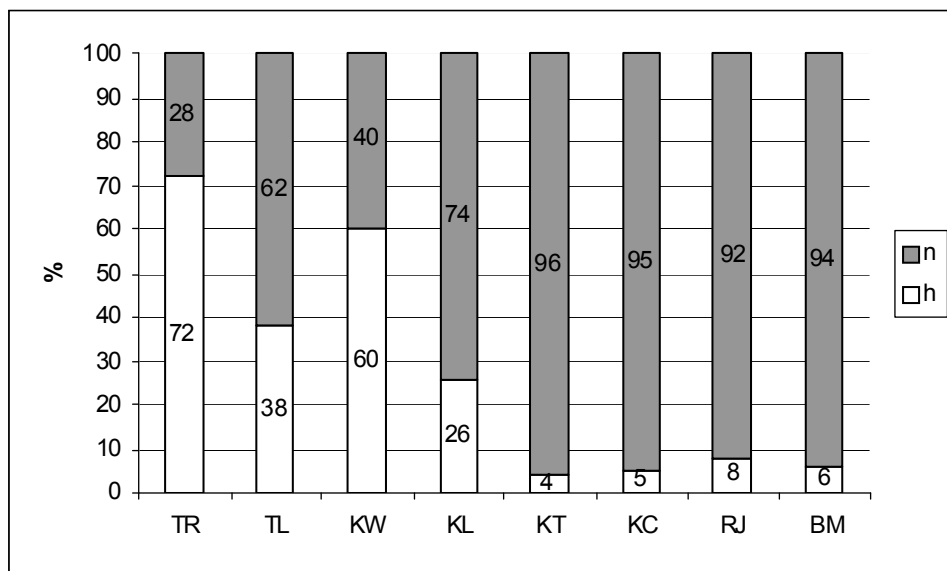

Joonis 8. -*n* osakaal 1991. aastal kahes külas seoses võrgustikuga.

Mõlema küla puhul on näha, et võrgustikuga seotus korreleerub *h*- ja *n*-lõpu kasutusega: võrgustikuga nõrgemalt seotud informandid kasutavad *n*-lõppu rohkem kui võrgustiku tuumikliikmed. Ja vastupidi, võrgustiku tuumikliikmetel on -*h* osakaal kõrgem kui perifeersetel liikmetel. Siiski erinevad kaks küla teineteisest: *n*-lõpp kuulub ülekaalukalt Otsa perifeersete liikmete keelekasutusse. Siin näib olulist rolli mängivat informandi päritolu: mitmed Otsa perifeersed informandid on tulnud Lääne-Võru aladelt, Sute omad aga Ida-Võru ja Setu aladelt. Nii on Lääne-Võru taustaga keelejuhid rohkem kaasa toonud *n*-lõppu, Ida-Võru ja Setu omad aga *h*-lõppu.

Kuna võrgustikke analüüsid on kõige olulisemateks osutunud inimesi ühendavad sugulus-, sõprus-, naabus- ja töösuhted,¹⁶ siis järgnev osa kesken-
dubki nimetatud suhete analüüsile. Iga suhte analüüsil on idiolektid vastavatel
alustel rühmadeks grupeeritud. Sugulussidemete alla on koondatud kõik pere-
liikmed ja ka uuritavasse võrgustikku kuuluvad sugulussidemetelt kaugemad
sugulased (nt tädipojad). Sõprussuhete analüüsil on arvestatud informantide
endi või nende lähedaste hinnangutega selle kohta, kes nende sõpruskonda
uuritavas võrgustikus kuuluvad. Naabrussuhted on paika pandud võrgustiku-
liikmete tegelike elukohtade paiknemise järgi vastavates külates. Töökaaslaste
valikul on arvestatud sellega, kas informant on töötanud kohalikus sovhoosis
või metskonnas või hoopis väljaspool piirkonda (nt teise külakeskuse raamatu-
kogus). Kuna niisuguseid mikrovõrgustikke moodustus suhteliselt palju, siis all-
järgnevas analüüsis on iga suhte kirjeldamiseks valitud üks kuni kolm infor-
mantiderühma, kelle keelekasutus iseloomustab saadud tulemusi kõige ilmeka-
malt. Joonised on analüüsile lisatud, juhul kui need kajastavad suuremaid erine-
vusi, sarnaste idiolektide puhul on joonised välja jäetud.

Idiolekte sugulussidemete põhjal kokku grupeerides on näha, et suguseltside
ja isegi pereliikmete keelekasutuses esineb kõikumisi *h*- ja *n*-lõpu osas (vt
joonis 9).

Joonis 9. *h*- ja *n*-lõpu osakaal 1991. aastal sugulaste keelekasutuses.

¹⁶ Lesley Milroy ettekanne sotsiolingvistika suvekoolis “Социоллингвистика в вузе: язык как социальное явление”, mis toimus Peterburis 23.07.–06.08.2006.

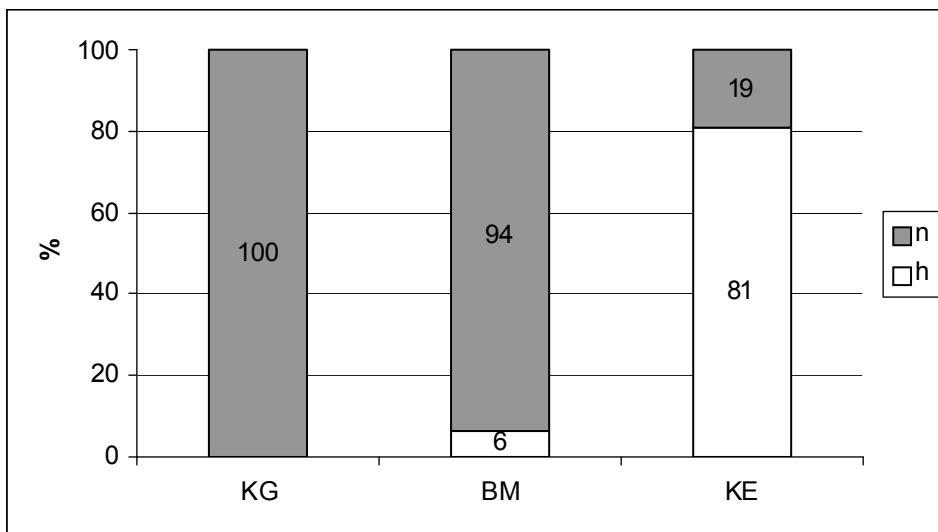
Joonisel 9 on kujutatud *h*- ja *n*-lõpu osakaalu Sute külas elavate sugulaste keelekasutuses. Peaaegu kõik neist on omavahel lähisugulussuhtes: 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonda kuuluvad TR ja TL on abikaasad, samuti KW ja KL, lisaks on TR ja KL vend ja õde, samuti on vend ja õde ka KW ja TL. 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonna esindajad KT ja KC on abikaasad. KT vanemad on KW ja KL ning TR ja TL on KT-le onu ja tädi. KC jaoks on KW ja KL äi ja ämm. 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna esindaja RJ on KT ja KC poeg. 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonda kuuluv BM on sellele perekonnale kaugemalt sugulane. Vaadeldava sugulasteringi keelekasutus iseloomustab üsna hästi uuritavasse võrgustikku kuuluvate teiste lähisugulaste keelekasutust *n*- ja *h*-lõpulise inessiivi osas. Üldine tendents ongi selline, et vendade-õdede keelekasutus erineb (vrd nt TR-i ja KL-i ning KW-d ja TL-i), samuti vastandub mõnel juhul abikaasade keelekasutus (vrd nt TR-i ja TL-i ning KW-d ja KL-i). Samas võib aga abikaasadel *h*- ja *n*-lõpu osakaal olla väga sarnane (vrt nt KT-d ja KC-d). Sellised erinevused ja sarnasused näivad sõltuvat sotsiaalsetest faktoritest. TR-i ja KW puhul on tegemist 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna meesinformantidega, TL-i ja KL-i puhul sama põlvkonna naisinformantidega ning KT ja KC on mees ja naine, kelle sünniaastad langevad ajavahemikku 1939–1963. Üldine tendents näib uuritavas võrgustikus olevat selline, et kui on tegemist sugulussuhetega, siis on 1912.–1929. aastatel sündinud mees- ja naisinformantidel *n*- ja *h*-lõpu kasutus erinev, ajavahemikus 1939–1963 sündinud meestel ja naistel aga sarnane. Samuti toetab viimast argumenti samasse sugulasteringi kuuluva naisinformandi BM-i (1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonna esindaja) keelekasutus, kus *h*- ja *n*-formatiivi jaotumus kattub keskealiste KT ja KC tulemustega. Tähele tasub siinkohal panna sedagi, et *n*-tunnuse osakaal on kõrgem just 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naistel TL-il ja KL-il, kelle keelekasutus võib olla mõjustatud ka sama pere 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud liikmete kõnepruugist.

Üsna korrapärane seaduspära joonistub välja ka emade ja laste keelekasutuse vahel: kui emal on ülekaalus *n*-formatiiv, siis üldjuhul on see ka lapsel ülekaalus (vrd nt KC-d ja RJ-i, samuti KL-i ja KT-d). Emade ja laste keelekasutuse sarnasus on üsna ootuspärane: keele omandamise järgus on lapse ja ema kontakt kõige tihedam, seetõttu on loomulik, et lapse kõnepruuk sarnaneb pigem ema kui isa keelekasutusega.

Sõprussuhete analüüs annab inessiivi lõpu varieerumisel kõige korrapärasema tulemuse. Andmebaasis leiduvate *n*- ja *h*-formatiivide varieerumisel joonistub välja selge tendents, mille kohaselt sõprade keelekasutus on sarnane. Nii on sõpruskondade puhul ülekaalus vastavalt kas *n*- või *h*-lõpp. Saadud tulemus on ka üsna ootuspärane: lähedaste sõprade puhul on enamasti tegemist samast vanusest ja soost inimestega, see omakorda välistab suuremad keelelised kõikumised. Näiteks keelejuhid KE, RA ja KP on kõik 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naised. Nende kõigi keelekasutuses domineerib *h*-formatiiv. *n*-lõpu osakaal on RA-l ja KP-l äärmiselt minimaalne (mõlemal 1%), KE-l leidub seda teistega võrreldes küll mõnevõrra rohkem (19%). Suurem *n*-formatiivi osakaal KE keelekasutuses võib olla tingitud sellest, et tegemist on

informandiga, kelle peres kasutavad 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud liikmed ülekaalukalt *n*-lõppu. On võimalik, et sugulussidemete kaudu on *-n* levinud ka KE keelekasutusse.

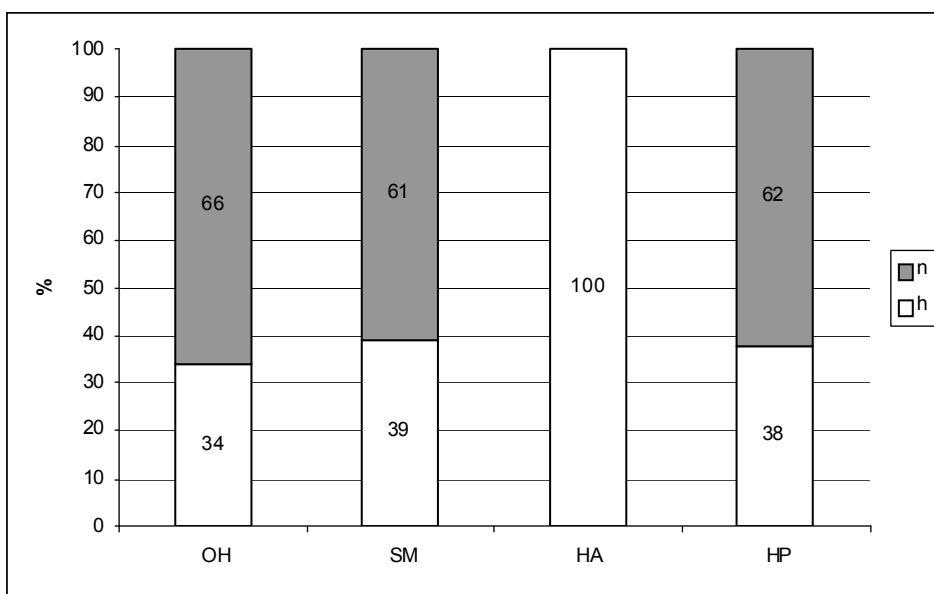
Kui on aga tegemist eri põlvkondadesse kuuluvate sõpradega, siis ei ole tulemused nii ühesed. Joonisel 10 kujutatud tulemused kuuluvad kolmele naisinformandile, kellest kahe (KG ja BM-i) sünniaastad langevad ajavahemikku 1939–1963 ja üks (KE) on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindaja. Vaadeldava sõpruskonna keelekasutuse *h*- ja *n*-lõpu osakaalud näitavad seda, et sarnased on KG ja BM (ülekaalus *n*-lõpp), kes on kumbki 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonna naised, neist eristub aga KE (ülekaalus *h*-formatiiv), kes on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naisinformant. Samasuguseid tendentse on märgata ka terve võrgustiku ulatuses. Nii võiks öelda, et lisaks sõprussuhetele on määravad ka informanti üldiselt iseloomustavad sotsiaalsed näitajad, nagu sünniaeg.

Joonis 10. *h*- ja *n*-lõpu osakaal 1991. aastal sama sõpruskonna 1939.–1963. ja 1912.–1929. aastatel sündinud naiskeelejuhtidel.

Uuritavas võrgustikus leidub ka selliseid sõpruskondi, kuhu kuuluvad nii mehed kui naised. Ka nende keelekasutuses leidub nii sarnasusi kui ka erinevusi. Joonisel 11 kujutatud neli informanti on kõik 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna esindajad. OH ja SM on naisinformandid, kellel mõlemal on põhiharidus. HA ja HP on meeskeelejuhid, kellest esimesel on kesk- ja teisel keskeriharidus. Kõik neli informanti on võrgustiku perifeersed liikmed. Tulemustest on näha, et naiskeelejuhid OH ja SM ning meeskeelejuht HP markerivad inessiivi nii *n*- kui ka *h*-lõpuga, seejuures on mõlema formatiivi

osakaal kõigi kolme keelekasutuses ühesugune. Neist erineb HA, kes on kasutanud ainult *h*-formatiivi. Selline erinevus võib olla tingitud keelejuhtide päritolust. HA on kohaliku päritolu. OH, SM ja HP on aga uuritavasse piirkonda hiljem elama asunud, päritolult kuuluvad nad lääne- ja idavõru siirdealale Haanjasse, kus *n*- ja *h*-lõppu kasutatakse vaheldumisi. Nii võiks arvata, et lisaks sõprussuhetele on nimetatud variaabli varieerumisel määrav ka see, kas on tegemist kohalike või mujalt pärit informantidega. Selline eristus informandi päritolu alusel on ka ootuspärane, kuna mujalt pärit keelejuhid toovad kaasa oma kodukeele, mis võib küll aja jooksul mõningal määral nivelleeruda selle paikkonna keelekujuga, kuhu nad on elama asunud.

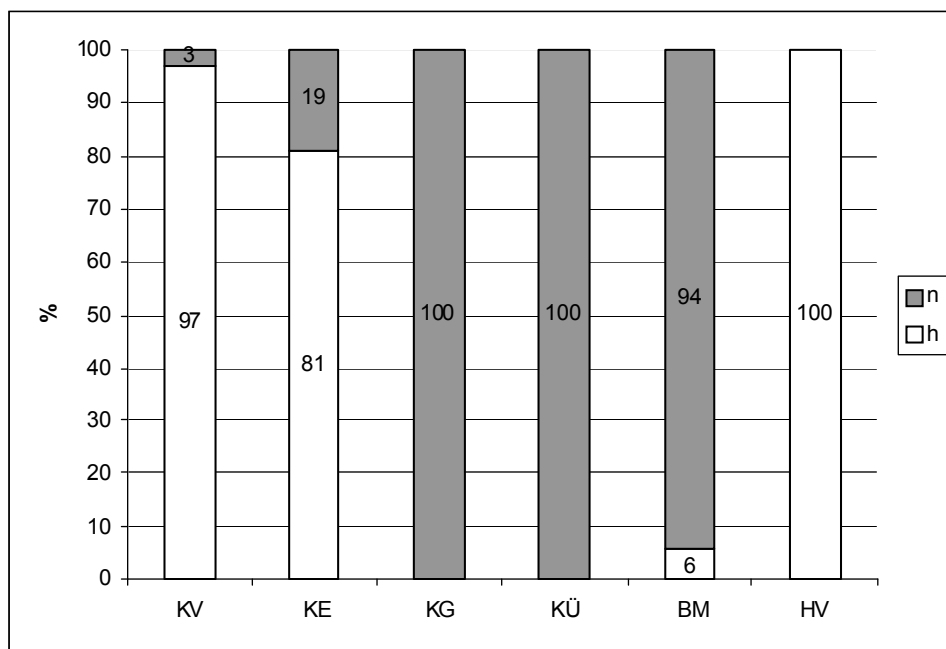

Joonis 11. *h*- ja *n*-lõpu osakaal 1991. aastal ühe sõpruskonna keelekasutuses.

Naabritevahelist keelekasutust võrreldes sellist korrapära enam välja ei joonistu. Tihtipeale mängib siinkohal rolli see, kas tegemist on samasooliste ja samasse põlvkonda kuuluvate informantidega. Tavaline on see, et inessiivi lõpu kasutus kattub nendel naabritel, kes on samasoolised ja kelle sünniaastad kattuvad. Seda aga ainult juhul, kui naabrite vahel on head suhted. Kui naabrid omavahel läbi ei saa, erineb üldjuhul ka nende keelekasutus.

Joonis 12 kujutab kahte perekonda, kelle majapidamised asuvad kõrvuti ja kes on omavahel heanaaberlikes suhetes. Ühte majapidamisse kuuluvad keelejuhid KV, KE, KG ja KÜ, teise majapidamisse BM ja HV. KE on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naisinformant. KV on meeskeelejuht (sünniaasta langeb ajavahemikku 1939–1963) ja ühtlasi ka KE poeg. Naisinformant KG

(sünniaasta langeb ajavahemikku 1939–1963) on KV abikaasa ning KE minia. Meesinformant KÜ (sünniaasta langeb ajavahemikku 1965–1976) on KV ja KG poeg ning KE pojapoeg. Nende naabriks on abielupaar BM (naine) ja HV (mees), kes esindavad 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonda. Joonisel esitatud tulemused näitavad ühelt poolt seda, et naabritest on ühesugune mõlema 1939.–1963. aastatel sündinud mehe KV ja HV keelekasutus: kummalgi domineerib *h*-formatiiv. Peale selle on näha, et ka mõlemal 1939.–1963. aastatel sündinud naisel on formatiivide osakaal suhteliselt ühesugune: KG ja BM kasutavad kumbki peamiselt *n*-lõppu. Saadud andmed näitavad, et vaatamata sellele et tegemist on naabrite ja 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonna esindajatega, on siinkohal oluline siiski ka informandi sugu: meeste ja naiste keelekasutus on erinev. 1939.–1963. aastatel sündinud meestega on sarnane ka 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naisinformandi KE (KV ema) keelekasutus, kus domineerib *h*-lõpp. KE-ga samasse perre ja majapidamisse kuuluv meesinformant KÜ, kelle sünniaasta langeb ajavahemikku 1965–1976, sarnaneb aga oma keelekasutuselt KG-ga, kes on ta ema, ja naabrinnase BM-iga. Nii võiks arvata, et KE ja KÜ puhul on lisaks naabrussuhetele oluline ka nende sünniaeg: 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel, nagu KE, domineerib pigem *h*-formatiiv, 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidel, nagu KÜ, pigem *n*-lõpp.

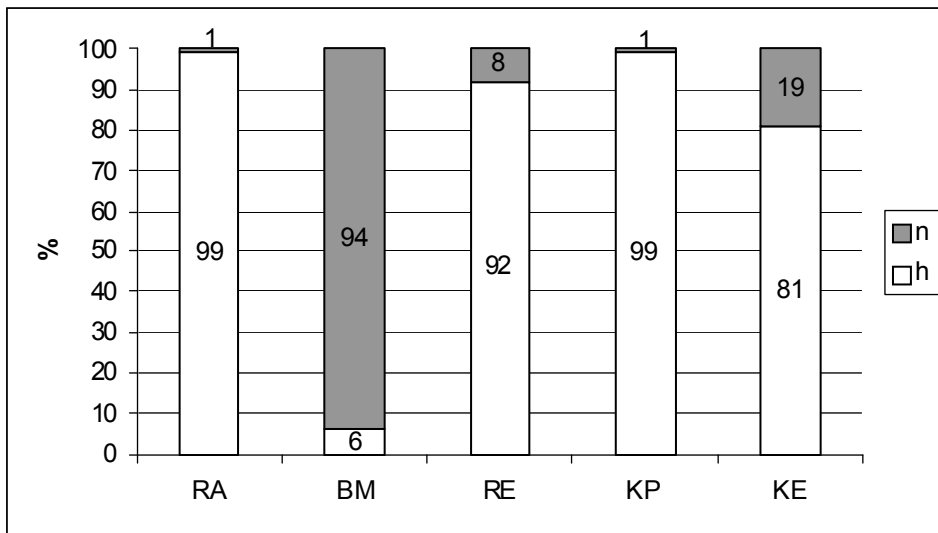

Joonis 12. *h*- ja *n*-lõpu osakaal 1991. aastal naabrite keelekasutuses.

Nagu eespool öeldud, esineb naabrite keelekasutuses ka sel juhul erinevusi, kui tegemist ei ole heanaaberlike suhetega. Siia sobib alljärnev näide. BM ja HV elavad ühes talus ning PM nende naabertalus. BM on 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonda kuuluv naisinformant, tema abikaasa HV on sama põlvkonna meeskeelejuht. Naabertalus elav PM on naisinformant, kelle sünniaasta langeb ajavahemikku 1912–1929. BM-i ja PM-i omavahelised suhted on pinge- lised aastaid kestnud maatüli pärast. BM-i abikaasat HV-d see tüli otseselt ei puuduta, kuna tema on uuritavasse piirkonda hiljem kolinud. BM-i ja PM-i vastuolud näivad peegelduvat ka nende keelekasutuses: BM markeerib inessiivi enamasti *n*-lõpuga (94%), PM aga ainult *h*-formatiiviga (100%). HV keele- kasutus sarnaneb siinkohal naabrinaise PM-i keelekasutusega ega peegelda naabritevahelisi vastuolusid: *h*-lise inessiivi osakaal on HV-l 100%. Kuna BM ja PM suhtlevad omavahel sageli maaga seotud probleemide pärast, võiks oletada, et PM-i keelekasutusse on levinud vähemalt osaliseltki *n*-inessiiv, mis domineerib BM-i keelekasutuses, kuid ometigi pole seda juhtunud. Selline tulemus on ootuspärane, sest inimestevahelised vastuolulised suhted võiksid soodustada oma keelekuju säilitamist ja teise poole mõjutuste tõrjumist.

Töökaaslaste keelekasutuse analüüs näitab osaliselt sarnaseid tendentse ees- pool esitatud sõprussuhete suundumustega: ühesugused inessiivi lõpud esinevad eelkõige neil töökaaslastel, kes on samasoolised ja samast vanuserühmast. Siinkohal on kindlasti olulised ka töökaaslastevahelised sõprussuhted. Joonis 13 kujutab viie töökaaslase *n*- ja *h*-formatiivi osakaale, kellest neli on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naised (RA, RE, KP ja KE) ning üks on 1939.– 1963. aastatel sündinud põlvkonda kuuluv naine (BM). Kõik viis on töötanud kohaliku sovhoosi laudas. Lisaks töösuhtele ühendab neid ka lähedane sõprus- suhe, v.a üks erand: BM ja KP on lihtsalt töökaaslased, väljaspool tööaega nad omavahel eriti ei suhtle. Tulemustest on näha, et töökaaslased, kelle sünniaastad langevad ajavahemikku 1912–1929, kasutavad valdavalt *h*-lõppu, neist erineb 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonna esindaja BM, kellel domineerib *n*-for- matiiv. Nii võiks arvata, et lisaks töö- ja sõprussuhtele omab siinkohal tähtsust ka informandi sünniaeg.

Kõigi eelnevate suhetelaadide kokkuvõtteks võib öelda, et ühelt poolt mõju- tavad vastavad suhted inessiivi lõpu varieerumist, teiselt poolt on olulised siiski ka idiolektide tasandil joonistuvad erinevused.

Joonis 13. *h*- ja *n*-lõpu osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.

3.2. Inessiivi lõpu varieerumine 2006. aastal

Kui 1991. aastal kogutud materjalis on ülekaalus *h*-formatiiv, siis 2006. aastal tehtud lindistustes on olukord vastupidine: *n*-lõpu osakaal on märkimisväärselt tõusnud ning *-h* osakaal langenud (vt ka ptk 3, tabel 2). 2006. aastal kogutud andmebaas sisaldab 1876 inessiivi vormi. Neist pooled (51%) on markeeritud *n*-tunnusega, veidi vähem esineb *h*-formatiivi (40%) ja kõige madalam on *s*-lõpu osakaal (9%). Varbrul-analüüsil saadud tulemused viitavad sellele, et jätkuvalt on tegemist eelkõige sotsiaalsetest mõjuritest sõltuva varieerumisega. Alljärgnevas osas käsitletaksegi esmalt sotsiaalsete faktorite mõju *h*- ja *n*-lõpu (kokku 1710 vormi) vaheldumisele üldiselt, alapeatüki teises pooles on keskendunud aga küladevaheliste erinevuste ja võrgustiku põhjalikumale analüüsile. Peatüki lõpus vaadeldakse ka võimalike lingvistiliste faktorite rolli *h*- ja *n*-lõpu vaheldumises. Analüüsil on 2006. aasta tulemusi kõrvutatud 1991. aastal kogutud materjali põhjal saadud tulemustega. 2006. aasta kohta tasub meele pidada seda, et osaliselt on tegemist idiolektipõhiste tulemustega (vastavaid tulemusi on eraldi rõhutatud).

3.2.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsete faktorite puhul on esmalt analüüsitud iga faktorit eraldi, seejärel aga vaadeldud faktorikombinatsioonide võimalikke koosmõjusid. Binomiaalne analüüs järjestas sotsiaalsed faktorid olulisuse poolest järgmiselt: võrgustik, sugu, informandi päritolu, küla, haridus, sünniaeg. Kõik nimetatud sotsiaalsed

mõjurid osutusid statistiliselt oluliseks. Selline tulemus erineb 1991. aasta omast, kus faktorite olulisuse järjestus oli pisut erinev, samuti ei andnud 1991. aasta materjali analüüsis olulist tulemust informandi päritolu (vt ptk 3.1.1).

n- ja *h*-formatiivi osakaalust 2006. aasta andmebaasis eri faktorrühmade lõikes annab kokkuvõtlikult ülevaate tabel 9.

Tabel 9. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>-h</i>		<i>-n</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	371	69	165	31
1939–1963	305	39	466	61
1965–1976	81	20	322	80
Sugu				
mees	508	60	336	40
naine	249	28	617	72
Haridus				
alg	92	92	8	8
põhi	285	56	218	44
kesk	12	4	278	96
keskeri/kõrg	368	45	449	55
Küla				
Sute	369	39	562	61
Otsa	388	49	391	51
Päritolu				
kohalik	586	51	557	49
sisserännanu	171	30	396	70
Võrgustik				
tugev	478	79	122	21
nõrk	279	25	831	75

Sotsiaalsete faktorite analüüs andis mitmeid huvitavaid ja kohati ka ootuspäraseid tulemusi. Sünniaja analüüsist (statistiliselt oluline nivool $p < 0,000$) nähtub, et 2006. aastal on 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel jätkuvalt ülekaalus vanapärased idavõru keelekasutusele iseloomulikud *h*-lõpud. Seevastu 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhid markeerivad inessiivi ülekaalukalt juba uuema *n*-formatiiviga, eristudes oma kõnepruugilt 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonnast. Siiski peab mainima, et ka 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtidel on *n*-lõpulise inessiivi osakaal tõusnud 1991. aasta arvandmetega võrreldes (vt ptk 3.1.1). Niisuguste näitajate põhjal võib oletada, et 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna esindajad on käimasoleva keelemuutusega rohkem kaasa läinud kui 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkond, kuid muutustendentse on märgata ka viimaste kõnepruugis.

Meeste ja naiste keelekasutuse analüüsi põhjal võiks oletada, et mehed on oma kõnepruugilt vanapärasemad, markeerides inessiivi *h*-lõpuga, naised seevastu aga need, kes on keeleuuendusele altimad, kasutades inessiivi lõpus rohkem uuemat *n*-formatiivi. Saadud tulemuse põhjal võiks oletada ka seda, et *n*-lõpp on piirkonnas prestiižne, kuna üldjuhul püüdlevad just naised prestiižsema keelekuju poole. *n*-formatiivi kõrgem prestiiž tuli välja ka vestlustest, mille käigus paljud keelejuhid kinnitasid, et võru keelele on *n*-lõpp iseloomulik ja *h*-formatiiv iseloomustab pigem setu keelt. Binomiaalne analüüs luges tulemuse oluliseks ($p < 0,000$). Tulemus sarnaneb üldjoontes 1991. aasta tulemusega, kuid 2006. aastaks on naistel *n*-i osakaal hüppeliselt tõusnud, meeste keelekasutuses nii järsku muutust täheldada ei saa (vt ptk 3.1.1).

Haridustasemetel analüüsist on näha, et 2006. aastal eelistavad vanapärast *h*-d madalamate, s.o alg-¹⁷ ja põhiharidusega keelejuhid. Keskhariidusega informantidel on tugevalt ülekaalus uuem *n*-lõpp.¹⁸ Huvitava tulemuse on andnud aga keskeri-/kõrghariidusega keelejuhtide rühm, kellel uuem *n*-formatiiv on küll ülekaalus, kuid kes kasutavad seda võrreldes keskhariidusega informantidega tunduvalt vähem. Statistiliselt osutus tulemus tähenduslikuks ($p < 0,000$). 1991. aasta tulemustega võrreldes on näha, et eelkõige on muutunud põhi- ja keskhariidusega informantide keelekasutus, kellel *n*-i osakaal on tõusnud, alg- ja keskeri-/kõrghariidusega keelejuhtidel on *n*-tunnuse kasutus 2006. aastal jäänud üsna samasuguseks. Võib oletada, et alghariidusega informant kasutab oma lapsepõlvekeelt (tegemist on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindajaga). Keskeri- ja kõrghariidusega keelejuhid hoiavad inessiivi kahte alternatiivset lõppu teadlikult lahus: küsitluste käigus väitsid ühed, et *-n* on uuritavale piirkonnale iseloomulik, teised seevastu pidasid *h*-d iseloomulikuks.

Kahe küla analüüs näitab seda, et 2006. aastal markeeritakse Sute külas inessiivi pigem uuema *n*-lõpuga, seevastu Otsal on *n*-i ja *-h* osakaal üsna võrdne. Niisugune tendents võiks osutada sellele, et 2006. aastaks on Sute keelemuutusega rohkem kaasa läinud kui Otsa. Statistiliselt oli tulemus oluline ($p < 0,000$). 1991. aasta andmetega võrreldes on *n*-i kasutus sagenenud mõlemas külas, kuid eelkõige siiski Sutel.

Informandi päritolu analüüsi põhjal on näha, et kohalikud ja väljastpoolt piirkonda pärit keelejuhid eristuvad teineteisest üsna selgelt. Kohalikel on *n*-i ja *-h* esinemus suhteliselt võrdne, sisserännanutel aga on ülekaalus uuem *n*-lõpp. Sellise tulemuse põhjal võiks järeldada, et väljastpoolt piirkonda pärit keelejuhid on siiski soodustanud *n*-lõpu levikut kohalikus võrgustikus, kuigi 1991. aastal tehtud lindistuste tulemused näitasid seda, et kohalike ja mujalt pärit informantide keelekasutus on sarnane (vt ptk 3.1.1). *n*-inessiivi levik piirkonda mujalt tulnud keelejuhtide kõnepruugis on üsnagi ootuspärane, sest

¹⁷ Alghariiduse puhul on tegemist ühe idiolekti analüüsiga.

¹⁸ Tegemist on siiski idiolektipõhise tulemusega, sest keskhariidusega informante leidis 2006. aastal ainult kaks.

mitmed sisseärnanud informandid on pärit Võrumaa läänepoolsetelt aladelt,¹⁹ kus kasutatakse *n*-lõpulist seesütlevat. Ühtlasi on nimetatud keelejuhid säilitanud kontaktid oma päritoluperega, see omakorda on soodustanud aga *n*-inessiivi säilimist ja levikut. Varbrul-programm näitas tulemuse olulisust nivool $p < 0,000$.

Selgelt eristuvad keelejuhid ka võrgustiku põhjal. 2006. aastal markeerivad võrgustikuga tugevalt seotud informandid inessiivi suuremalt jaolt vanapärase *h*-formatiiviga, nõrgemalt seotud keelejuhid aga eelistavad enam uuemat *n*-lõppu. Tulemus oli statistiliselt oluline ($p < 0,000$). 1991. aastaga võrreldes on *n*-formatiivi osakaal hüppeliselt kasvanud just nõrgalt seotud informantide keelekasutuses, võrgustiku tuumikliikmetel on nimetatud lõpu kasutussagedus jäänud samaks. Eelnev näib toetavat hüpoteesi, mille kohaselt *n*-lõpu levikut soodustavad eelkõige perifeersed liikmed, samas kui tuumikliikmed aitavad kaasa *-h* säilimisele.

Mitmete sotsiaalsete faktorite omavahelised kombinatsioonid andsid samuti statistiliselt häid tulemusi. Ebaoluliseks osutus ainult hariduse ja informandi päritolu ($p < 0,107$) ning soo ja informandi päritolu ($p < 0,209$) koosmõju. Järgnevas osas keskendutakse faktorite omavaheliste mõjude analüüsile.

Sünniaja ja soo koosanalüüsi põhjal võib märgata mitut tendentsi. Kõigepealt, 1912.–1929.²⁰ ja 1939.–1963. aastatel sündinud meesinformandid kasutasid 2006. aastal uuemat *n*-lõppu suhteliselt vähe. Neile vastanduvad 1965.–1976. aastatel sündinud meeskeelejuhid, kellel *n*-formatiivi osakaal on üsna kõrge.²¹ Ka 1912.–1929. aastatel sündinud naised²² markeerivad inessiivi uuema *n*-süfiksiga suhtelist vähe, kuid siiski pisut rohkem kui sama põlvkonna meeskeelejuhid. 1939.–1963. aastatel sündinud naisinformantidel on *n*-i osakaal kõige kõrgem, seeläbi erineb nende keelekasutus väga tugevalt ka sama põlvkonna meeste kõnepruugist. 1965.–1976. aastatel sündinud naistel²³ on 1939.–1963. aastatel sündinutega võrreldes *n*-i kasutus pisut madalam, samas on nende keelekasutus väga sarnane sama põlvkonna meestega. Saadud andmete põhjal võiks oletada, et *n*-formatiivi levikut soodustavad eelkõige 1939.–1963. aastatel ja 1965.–1976. aastatel sündinud naised ning 1965.–1976. aastatel sündinud mehed. Binomiaalne analüüs luges tulemuse statistiliselt oluliseks nivool $p < 0,000$. Arvandmed on esitatud tabelis 10, mida illustreerib joonis 14.

¹⁹ Enamik uuritava võrgustiku Setu ja Ida-Võru juurtega informantidest oli 2006. aastaks surnud.

²⁰ Tulemus on pigem idiolektipõhine, kuna analüüsitud meeskeelejuhte oli siin kaks.

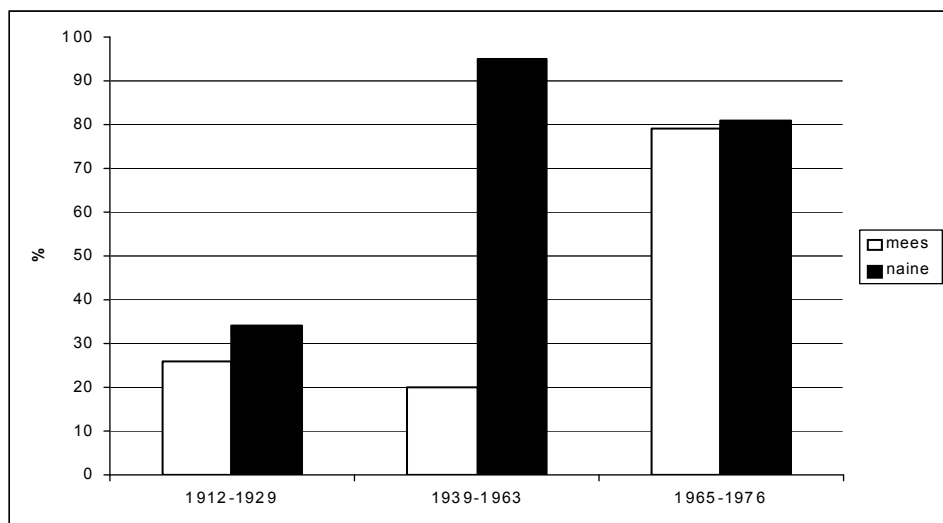
²¹ Idiolektipõhine tulemus: nimetatud ajavahemikus sündinud meesinformante leidis ainult kaks.

²² Analüüsitud keelejuhte oli kaks, seega on tegemist idiolektipõhise tulemusega.

²³ Idiolektipõhine tulemus: nimetatud ajavahemikus sündinud naisinformante leidis ainult kaks.

Tabel 10. *h-* ja *n-lõpu* varieerumine seoses sünniaja ja sooga 2006. aastal.

	1912–1929	%	1939–1963	%	1965–1976	%	Kokku	%
Mees								
- <i>h</i>	171	74	283	80	54	21	508	60
- <i>n</i>	60	26	72	20	204	79	336	40
Kokku	231		355		258		844	
Naine								
- <i>h</i>	200	66	22	5	27	19	249	29
- <i>n</i>	105	34	394	95	118	81	617	71
Kokku	305		416		145		866	
Kokku								
- <i>h</i>	371	69	305	40	81	20	757	44
- <i>n</i>	165	31	466	60	322	80	953	56
Kokku	536		771		403		1710	

Joonis 14. *n-lõpu* osakaal 2006. aastal seoses sünniaja ja sooga.

Selline tulemus sarnaneb 1991. aasta lindistuste põhjal tehtud uurimuse tulemusega (vt Pajusalu *et al.* 1999: 96).

Sünniaja ja haridustaseme analüüs kujunes 2006. aasta materjalis veidi lünklikuks, kuna andmebaas ei sisalda teatud sünniaegade puhul kõiki haridustasemeid. Nii ei leidunud ühtki 1939.–1963. ega 1965.–1976. aastatel sündinud algharidusega informanti, samuti puudusid uuritavas võrgustikus 1939.–1963. aastatel sündinud põhiharidusega, 1912.–1929. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keskhariidusega ning 1912.–1929. aastatel sündinud kõrgharidusega keelejuhid. Seetõttu ei ole siinkohal sünniaja ja haridustaseme koosmõju väga detailselt

käsitletud. Olemasoleva materjali põhjal saab aga mõningaid tendentse siiski välja tuua. Arvandmed osutavad sellele, et algharidusega informant, kelle sünniaasta langeb ajavahemikku 1912–1929, kasutab uuemat *n*-lõppu kõige vähem (8%). 1912.–1929. aastatel sündinud põhiharidusega keelejuhtidel on *n*-i osakaal aga juba kõrgem (36%). Kõige rohkem (96%) markeerivad inessiivi uuema *n*-formatiiviga 1939.–1963. aastatel sündinud keskharidusega informandid.²⁴ Neist eristuvad sama vanuserühma keskeri-/kõrgharidusega keelejuhid, kellel *n*-sufiksi esinemus on tunduvalt madalam (39%). 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna puhul ei näi haridus keelekasutust väga suuresti mõjutavat: nii põhi-²⁵ kui ka keskeri-/kõrgharidusega informantidel on *n*-i osakaal kõrge (vastavalt 91% ja 78%). Nimetatud tendentsid näivad viitavat sellele, et *n*-i levikut on soosinud eelkõige 1939.–1963. aastatel sündinud keskharidusega keelejuhid ning 1965.–1976. aastatel sündinud põhi- ja keskeri-/kõrgharidusega informandid. Varbrul-analüüsil osutus tulemus oluliseks nivool $p < 0,000$, kuid andmete puudulikkuse tõttu võib tegemist olla ka statistilise müraga.

Soo ja hariduse analüüsil (statistiliselt tähenduslik nivool $p < 0,000$) esines 2006. aasta andmebaasis samuti üksikuid puudujääke: uuritavas võrgustikus ei leidunud enam ühtki algharidusega naist ega keskharidusega meest. Seetõttu ei peatuta siinkohal soo ja hariduse analüüsil kuigi pikalt. 2006. aasta materjali põhjal võib üldistavalt siiski öelda, et kõikide haridustasemete puhul markeerivad naised inessiivi uuema *n*-lõpuga rohkem kui mehed. Eriti kõrge on *n*-i osakaal kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega naistel (vastavalt 96% ja 85%).²⁶ Meestel on *n*-formatiivi esinemus seevastu madalam. Kõige vähem kasutab *n*-lõppu (8%) algharidusega meeskeelejuht. Ka põhi-²⁷ ja keskeri-/kõrgharidusega meestel jääb *n*-i osakaal vähemusse (vastavalt 40% ja 45%). Saadud tulemuste põhjal võib välja tuua sellegi, et põhiharidusega meeste ja naiste kõnepruuk on suhteliselt sarnane: mõlemal sool on *n*-i osakaal üsna võrdne (vastavalt 40% ja 45%). Seevastu on keskeri-/kõrgharidusega meeste ja naiste keelekasutuses suurem erinevus: mehed soosivad pigem vanapärast *h*-lõppu (55%), naised²⁸ aga ülekaalukalt uumat *n*-sufiksit (85%). On võimalik, et *n*-formatiivi levikut uuritavas võrgustikus kannavad eelkõige kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega naiskeelejuhid, mis omakorda viitab sellele, et *n*-lõpp on prestiižne – naised püüdlevad prestiižsemate vormide kasutuse poole. Selline tendents kattub 1991. aasta lindistuste analüüsitulemustega, kus sama haridustasemega naiskeelejuhid soosisid *n*-inessiivi teistega võrreldes kõige rohkem (vt Pajusalu *et al.* 1999: 96–97).

²⁴ Nimetatud keelejuhte leidis ainult kaks, seega on tegemist idiolektipõhise tulemusega.

²⁵ Põhihariduse puhul on siin tegemist siiski ainult ühe idiolektiga.

²⁶ Tulemus võib olla seotud ka idiolektide eripäraga, kuna kummaski rühmas oli ainult kaks naiskeelejuhti.

²⁷ Tulemus on idiolektipõhine: analüüsida on olnud võimalik vaid ühe informandi keelekasutust.

²⁸ Naiste puhul võib tulemus johtuda ka idiolektide eripärast: analüüsida on olnud võimalik ainult kahe keskeri-/kõrgharidusega naisinformandi keelekasutust.

Ülejäänud sotsiaalsete faktorite koosmõjusid on analüüsitud küladevaheliste erinevuste ja võrgustiku alapeatükkides.

3.2.1.1. Küladevahelised erinevused

Kahe küla analüüsil ilmnes, et 2006. aastal (vt ptk 3.2.1, tabel 9) kasutatakse Sute külas uuemat *n*-lõppu inessiivi markeerimisel veidi rohkem (60% juhtudest) kui Otsal, kus *n*-i ja *-h* osakaal on enam-vähem võrdne (vastavalt 51% ja 49%). Külade ja ülejäänud sotsiaalsete faktorite koosanalüüs andis samuti statistiliselt olulisi tulemusi. Arvandmed on esitatud tabelis 11.

Tabel 11. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine 2006. aastal kahes külas seoses sotsiaalsete faktoriga.

	Sute				Otsa			
	<i>-h</i>		<i>-n</i>		<i>-h</i>		<i>-n</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sünniaeg								
1912–1929	279	64	157	36	92	92	8	8
1939–1963	90	18	405	82	215	78	61	22
1965–1976	-	-	-	-	81	20	322	80
Sugu								
mees	147	70	63	30	361	57	273	43
naine	222	31	499	69	27	19	118	81
Haridus								
alg	-	-	-	-	92	92	8	8
põhi	279	64	157	36	6	9	61	91
kesk	12	4	278	96	-	-	-	-
keskeri/kõrg	78	38	127	62	290	47	322	53
Päritolu								
kohalik	225	44	284	56	361	57	273	43
sisserännanu	144	34	278	66	27	19	118	81

Küla ja sünniaja koosanalüüsist on näha, et mõlema küla keelekasutuses on 2006. aastal põlvkondade lõikes erinevusi. Mõlema küla 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindajad²⁹ kasutavad küll rohkem vanapärast *h*-lõppu ja vähem *n*-formatiivi, kuid 1912.–1929. aastatel sündinud Sute keelejuhtidel on Otsa sama vanuserühma informandiga võrreldes *n*-lõpu osakaal tunduvalt kõrgem. Kõige suurem erinevus kahe küla vahel ilmneb 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtide kõnepruugis. Nimetatud ajavahemikus sündinud Sute küla informantidel on selgelt ülekaalus uuem *n*-sufiks, seevastu Otsa sama

²⁹ Otsa puhul on siiski tegemist vaid ühe idiolektiga.

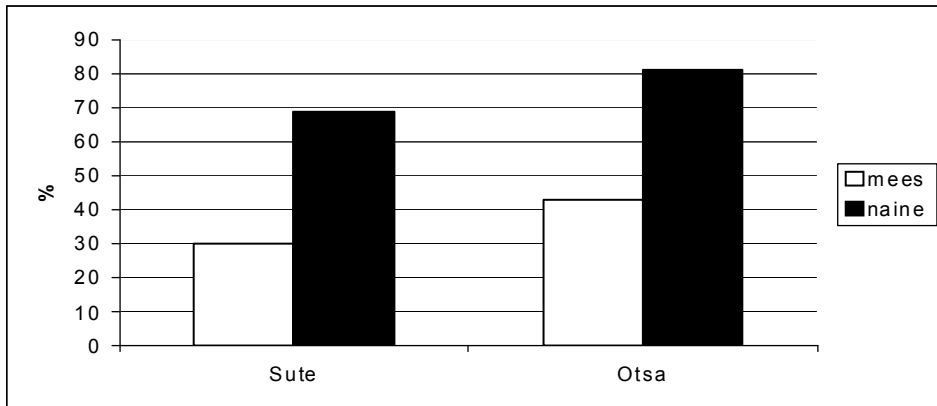
põlvkonna esindajad³⁰ kasutavad ülekaalukalt vanemat *h*-lõppu. 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna puhul ei saa kahjuks kahte küla omavahel kõrvutada, kuna Sutel ei elanud enam ühtki nimetatud ajavahemikus sündinud keelejuhti. 1965.–1976. aastatel sündinud Otsa informantide kohta võib aga öelda seda, et neil domineerib selgelt uuem *n*-lõpp. Saadud arvuliste näitajate põhjal võiks oletada, et *n*-formatiivi levikut uuritavas võrgustikus on eelkõige soodustanud 1939.–1963. aastatel sündinud Sute küla ja 1965.–1976. aastatel sündinud Otsa küla keelejuhid. Selline tulemus on üsna ootuspärane, kuna 1939.–1963. aastatel ja 1965.–1976. aastatel sündinutel on rohkem võrgustikuväliseid kontakte, samas võib oletada, et 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna informant räägib oma lapsepõlvekeelt, kus on valdav vanema, s.o *h*-lõpulise inessiivi kasutus. Statistiliselt oli tulemus oluline nivool $p < 0,000$. 1991. aasta materjalis ei andnud küla ja sünniaja koosanalüüs olulist tulemust.

Küla ja informandi soo analüüsist (statistiline olulisus nivool $p < 0,000$) on näha, et 2006. aastal kasutavad mõlemas külas naised meestest rohkem *n*-lõppu. Vanapärasemat *h*-formatiivi soosivad kõige enam Sute mehed, uuemat *n*-sufiksiti aga Otsa naised. Arvandmed viitavad sellele, et mõlemas külas on siiski naised need, kes püüdlevald prestiižsema *n*-formatiivi kasutuse poole. Arvandmeid illustreerib joonis 15. Selliselt erineb tulemus 1991. aasta materjali põhjal saadud tulemusest (vt ptk 3.1.1.1, tabel 5 ja joonis 3). Nimetatud aastal on Sute meestel ja naistel *n*-lõpu osakaal võrdne, erineb vaid Otsa meeste ja naiste keelekasutus. Põhjuseks võib siinkohal olla see, et 2006. aastaks on mitmed Sute 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naised surnud, järele on jäänud 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonna esindajad, kellel domineerib *n*-inessiiv.

Küla ja haridustasemetega analüüsil ilmnes andmebaasis väikseid puudujääke. Nimelt ei leidunud Sute külas ühtki algharidusega keelejuhti, Otsal ei olnud aga ühtki keskharidusega informanti. Olemasolevate andmete põhjal võiks aga teha mõningaid üldistusi. Sutel on keskharidusega keelejuhid³¹ need, kellel leidub kõige rohkem uuemat *n*-lõppu. Otsal on aga põhiharidusega informandil *n*-formatiivi osakaal kõige kõrgem. Kui külasid omavahel võrrelda, siis võiks välja tuua ka selle, et põhiharidusega keelejuhtide kõnepruuk erineb mõlemas külas. Sute põhiharidusega informandid markeerivad inessiivi peamiselt *h*-lõpuga, Otsa vastava haridusega keelejuht aga *n*-sufiksiga. Keskeri-/kõrgharidusega informantide kõnepruugis väga suuri erinevusi ei ole. Varbrul-analüüs luges tulemuse oluliseks nivool $p < 0,016$. 1991. aastal küla ja hariduse koosanalüüs olulisi tulemusi ei andnud.

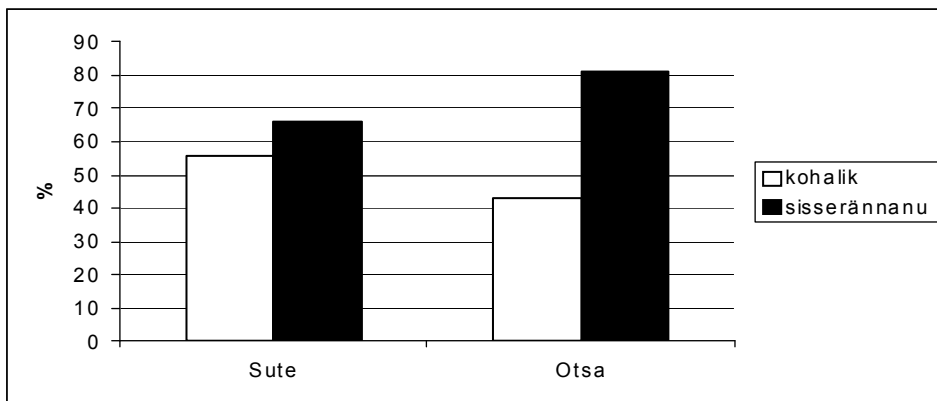
³⁰ Analüüsida on olnud võimalik kahte idiolekti.

³¹ Siinkohal on olnud võimalik analüüsida kahte idiolekti.

Joonis 15. *n*-lõpu osakaal 2006. aastal kahes külas meeste ja naiste keelekasutuses.

Küla ja informandi päritolu analüüsist võib välja tuua selle, et tunnused on mõlemas külas erinevalt jaotunud. Kõigepealt tasub tähelepanu pöörata sellele, et Sutel ei ole väga suuri lahknevusi kohalike ja piirkonda mujalt tulnud keelejuhtide kõnepruugis. Otsa puhul on vastavad erinevused aga küllaltki suured: nimetatud küla kohalikel informantidel on ülekaalus *h*-lõpp, mujalt tulnud keelejuhtidel³² aga *n*-lõpp. Saadud arvulised näitajad paistavad viitavat ka sellele, et mõlemas külas soosivad uuemat *n*-formatiivi piirkonda mujalt elama asunud informandid. Tulemus osutus statistiliselt oluliseks nivool $p < 0,048$. Arvandmeid illustreerib joonis 16. 1991. aasta materjali põhjal küla ja informandi päritolu analüüs statistiliselt olulist tulemust ei andnud.

Joonis 16. *n*-lõpu osakaal 2006. aastal kahes külas kohalike ja sisse­rännanute keelekasutuses.

³² Otsa puhul on siin tulemus pigem idiolektipõhine, kuna analüüsida oli võimalik ainult kahe informandi keelekasutust.

Kui võrrelda veel ka kohalike ja piirkonda mujalt tulnud informantide keelekasutust (vt tabel 12), siis on näha, et eri sünniaegade puhul ei ole *h*- ja *n*-lõpp ühesuguselt jaotunud. Arvandmetest paistab kõigepealt välja see, et kohalike informantide kõnepruugis leidub kõigi ajavahemike lõikes uuemat *n*-formatiivi, sisseärannanute keelekasutuses puudub *-n* aga täielikult 1912.–1929. aastatel sündinud informandil. Teiseks nähtub analüüsist, et kohalike ja piirkonda mujalt elama asunud 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtide kõnepruuk on erinev: kohalikel on *n*-formatiivi osakaal alla poole, mujalt tulnute³³ keelekasutuses on aga nimetatud lõpp dominantne. Kolmandaks on näha, et 1965.–1976. aastatel sündinud kohalike ja sisseärannanud keelejuhtide kõnepruuk on ühesugune: mõlematel esineb *n*-formatiivi samapalju.³⁴ Saadud arvuliste andmete põhjal võiks seega järeldada, et *n*-ilise inessiivi levikut võivad uuritavas võrgustikus juhtida ühelt poolt kohalikud 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhid, teiselt poolt aga sisseärannanud informandid, kes on sündinud aastatel 1939–1963 ja 1965–1976. Niisugune tulemus viitab sellele, et 1965.–1976. aastatel sündinud kaks kohalikku keelejuhti järgivad uuemat tendentsi markeerida inessiivi *n*-lõpuga, mujalt pärit 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhid on aga sisseärannanud *n*-inessiivi aladelt. Varbrul-analüüs näitas tulemuse olulisust nivool $p < 0,000$. 1991. aasta materjalis ei olnud sünniaja ja päritolu koosanalüüs statistiliselt oluline.

Tabel 12. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine eri vanusest kohalike ja sisseärannanute keelekasutuses 2006. aastal.

	Kohalik	%	Sisseärannanu	%	Kokku	%
1912–1929						
<i>-h</i>	239	59	132	100	371	69
<i>-n</i>	165	41	0	0	165	31
Kokku	404		132		536	
1939–1963						
<i>-h</i>	293	61	12	4	305	40
<i>-n</i>	188	39	278	96	466	60
Kokku	481		290		771	
1965–1976						
<i>-h</i>	54	21	27	19	81	20
<i>-n</i>	204	79	118	81	322	80
Kokku	258		145		403	
Kokku						
<i>-h</i>	586	51	171	30	757	44
<i>-n</i>	557	49	396	70	953	56
Kokku	1143		567		1710	

³³ Tegemist on pigem idiolektipõhise tulemusega: analüüsida on olnud võimalik kahte mujalt pärit informanti, kes on sündinud ajavahemikus 1939–1963.

³⁴ Mõlemas rühmas on siin kaks keelejuhti, seega võib tulemus johtuda idiolektide eripärast.

Lisaks küladevahelistele erinevustele andis ka võrgustik olulisi tulemusi koosanalüüsil ülejäänud sotsiaalsete faktoritega. Järgnevas alapeatükis käsitletakse neid lähemalt.

3.2.1.2. Võrgustik

Võrgustik andis üldanalüüsil (vt ptk 3.2.1) statistiliselt olulise tulemuse, olles ühtlasi ka kõige olulisem faktor *h*- ja *n*-lõpu varieerumisel 2006. aasta andmebaasis. Koosanalüüs ülejäänud sotsiaalsete faktoritega andis samuti olulisi tulemusi. Arvandmed on esitatud tabelis 13.

Tabel 13. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine seoses võrgustiku ja ülejäänud sotsiaalsete faktoritega 2006. aastal.

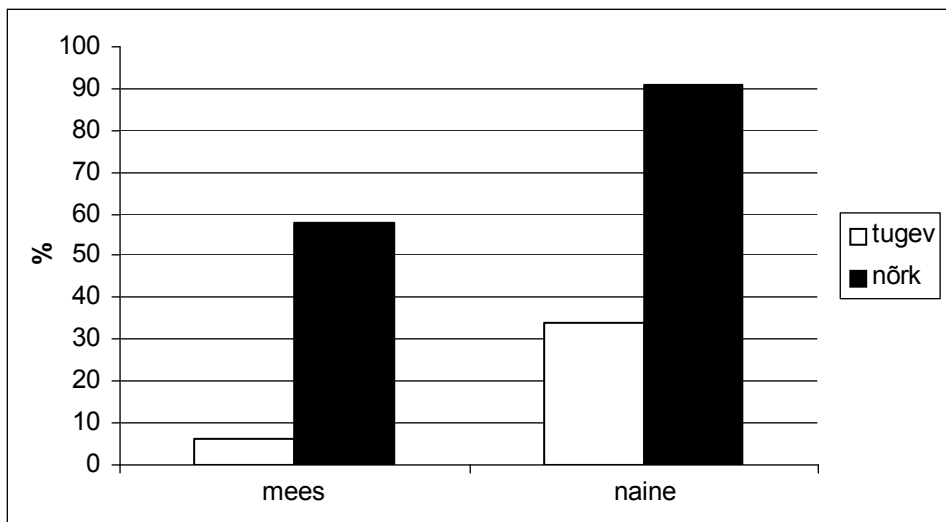
	Tugev				Nõrk			
	<i>-h</i>		<i>-n</i>		<i>-h</i>		<i>-n</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sünniaeg								
1912–1929	292	72	113	28	79	60	52	40
1939–1963	186	95	9	5	119	21	457	79
1965–1976	-	-	-	-	81	20	322	80
Sugu								
mees	278	94	17	6	230	42	319	58
naine	200	66	105	34	49	9	512	91
Haridus								
alg	92	92	8	8	-	-	-	-
põhi	200	66	105	34	85	43	113	57
kesk	-	-	-	-	12	4	278	96
keskeri/kõrg	186	95	9	5	182	29	440	71
Päritolu								
kohalik	346	74	122	26	240	36	435	64
sisserännanu	132	100	0	0	39	9	396	91
Küla								
Sute	200	66	105	34	169	27	457	73
Otsa	278	94	17	6	110	23	374	77

Võrgustiku ja sünniaja analüüsil (statistiline olulisus nivool $p < 0,005$) joonistub välja mitu tendentsi. Sünniaastate lõikes on võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud informantide keelekasutus erinev. Nii viitavad arvandmed sellele, et 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel ei erine tuumik- ja perifeersete liikmete keelekasutus kuigi palju: mõlemal rühmal on *n*-formatiivi alla poole esinemisjuhtudest.³⁵ Seevastu 1939.–1963. aastal sündinute rühmas on suuri

³⁵ Nimetatud ajavahemikus sündinud perifeerseid informante on siinkohal siiski vaid üks – tegemist on idiolektipõhise tulemusega.

erinevusi: võrgustikuga tugevalt seotud informandil on *n*-lõpu osakaal minimaalne, võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtidel aga kõrge. 1965.–1976. aastatel sündinud informantiderühma siseselt erinevusi välja tuua kahjuks ei saa, sest 2006. aasta andmebaasis ei leidu ühtki tuumikliiget, kes oleks sündinud ajavahemikus 1965–1976. Küll aga on näha, et nimetatud aastatel sündinud perifeersete liikmete keelekasutus on sarnane 1939.–1963. aastatel sündinud perifeersete liikmete kõnepruugiga. Saadud statistilised näitajad näivad osutavat sellele, et *n*-formatiiv levib uuritavas võrgustikus eelkõige 1939.–1963. aastatel ja 1965.–1976. aastatel sündinud perifeersete liikmete keelekasutuses. Üldjoontes kinnitab see 1991. aasta andmebaasi analüüsil saadud tulemusi (vt ptk 3.1.1.2).

Võrgustiku ja soo analüüs (statistiline olulisus nivool $p < 0,000$) näitab taas nii erinevusi kui ka sarnasusi. Meeste ja naiste puhul on 2006. aastal sarnane see, et tuumikliikmed³⁶ kasutavad *n*-formatiivi vähem kui perifeersed liikmed. Ühtlasi on näha, et võrgustikuga tugevalt seotud meesinformantidel on *n*-i osakaal tunduvalt madalam kui sama seotusastmega naisinformantidel.³⁷ Perifeersete naisliikmetega võrreldes on *n*-lõpu esinemus madalam ka võrgustikuga nõrgalt seotud meeskeelejuhtidel. Niisugused arvandmed näivad viitavat sellele, et *n*-inessiivi levikut uuritavas võrgustikus soosivad eelkõige perifeersed naisliikmed. Arvandmed on esitatud joonisel 17. Sarnase tulemuse on andnud ka 1991. aasta materjali põhjal tehtud analüüs (vt ptk 3.1.1.2).

Joonis 17. *n*-lõpu osakaal 2006. aastal seoses võrgustiku ja sooga.

³⁶ Tulemus võib johtuda ka idiolektide eripäradest: tuumikliikmete puhul on analüüsida olnud võimalik kahe mees- ja kahe naisinformandi keelekasutust.

³⁷ Mõlemas rühmas on analüüsitud kahte keelejuhti, seetõttu võib tulemus olla idiolektipõhine.

Võrgustiku ja haridustasemete analüüsil (statistiline olulisus nivool $p < 0,000$) on selgelt näha, et 2006. aastal leidub võrgustikuga tugevalt seotud keelejuhtidel tunduvalt vähem *n*-lõppu kui võrgustikuga nõrgalt seotud informantidel, kellel *n*-formatiiv on ülekaalus. Kõige enam kasutavad *n*-lõppu keskharidusega perifeersed liikmed.³⁸ 1991. aastal oli keskharidusega perifeersetel liikmetel *n*-i osakaal madalam kui keskeri-/kõrgharidusega perifeersetel informantidel (vt ptk 3.1.1.2), selles osas erinevad tulemused 2006. aasta omadest.

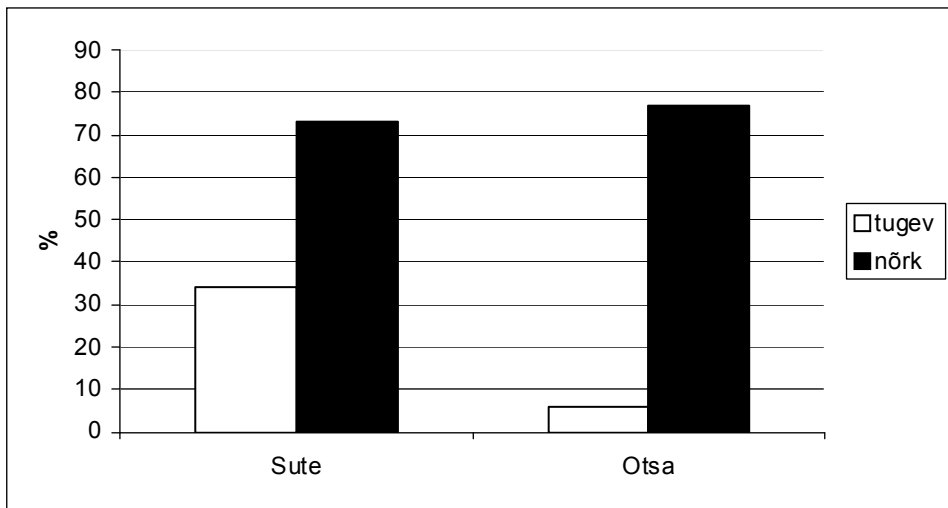
Huvitava tulemuse andis ka võrgustiku ja informandi päritolu seos (olulisus nivool $p < 0,000$). Arvulised näitajad osutavad sellele, et 2006. aastal on kohalikel tuumikliikmetel *n*-i osakaal väiksem kui 50%, väljastpoolt piirkonda pärit tuumikliikme keelekasutusest puudub *n*-lõpp täielikult. Siinkohal on tegemist siiski ainult ühe informandiga, kes on pärit Setu aladelt, seetõttu ei saa idiolektipõhise tulemuse järgi suuri üldistusi teha. Teiselt poolt on näha ka seda, et võrgustikuga nõrgalt seotud kohalikel ja mujalt tulnud keelejuhtidel domineerib *n*-formatiivi kasutus *-h* üle. Kõige kõrgem on *n*-lõpu osakaal mujalt pärit perifeersete võrgustikuliikmete kõnepruugis, mis omakorda lubab oletada, et vastavad informandid on aidanud kaasa *n*-formatiivi levikule uuritavas võrgustikus. 1991. aasta lindistustes võrgustiku ja informandi päritolu seos oluliseks ei osutunud.

Võrgustiku ja küla koosanalüüsil (statistiline olulisus nivool $p < 0,000$) selgus, et 2006. aastal on mõlemas külas *n*-ilise inessiivi levitajad võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhid, kellel leidub *n*-lõppu üle poole juhtudest. Seevastu võrgustikuga tugevalt seotud informantidel on *n*-i osakaal alla poole juhtudest.³⁹ Lisaks on näha veel ka seda, et võrgustiku tuumikliikmete keelekasutus ei ole kahes külas sarnane: Sute tuumikliikmed kasutavad *n*-formatiivi rohkem kui Otsa tuumikliikmed.⁴⁰ Mõlema küla võrgustiku perifeersetel liikmetel leidub *n*-lõppu aga üsna ühepalju. Arvandmed lubavad oletada, et *n*-formatiivi levikule on mõlemas külas kaasa aidanud eelkõige võrgustikuga nõrgalt seotud perifeersed liikmed. Arvandmeid illustreerib joonis 18. 1991. aastal võrgustiku ja külade koosanalüüs oluliseks ei osutunud.

³⁸ Analüüsida on olnud võimalik siiski vaid kahte informanti, seega võib tulemus johetada idiolektidest.

³⁹ Kummaski külas oli tuumikliikmeid siiski vaid kaks, seetõttu võib tulemus olla idiolektipõhine.

⁴⁰ Mõlemal juhul võib tulemus sõltuda idiolektide eripärast, vt eelmist märkust.

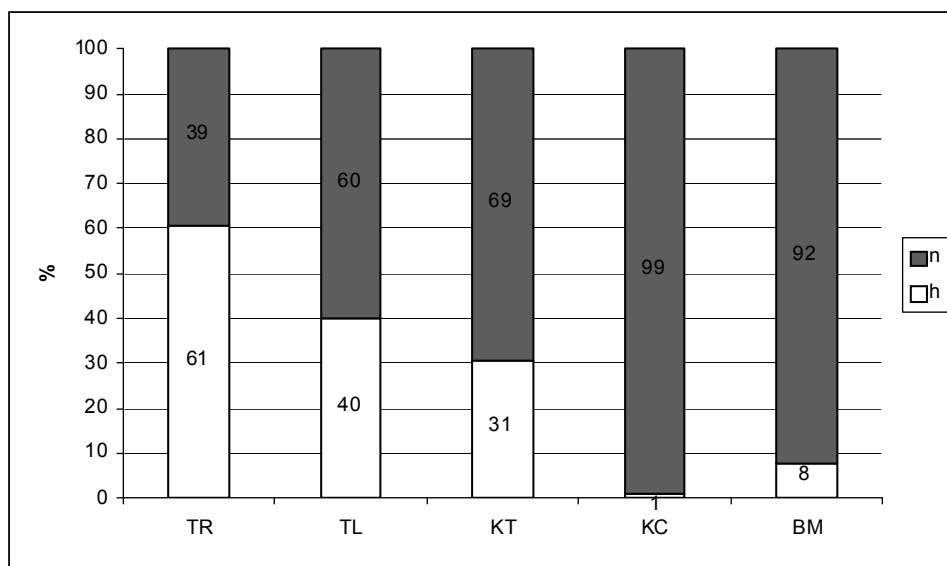

Joonis 18. *n*-lõpu osakaal kahes külas võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide kõnes 2006. aastal.

Informante ühendavate suhete laadi järgi on idiolektid grupeeritud neljaks alarühmaks: sugulased, sõbrad, naabrid ja töökaaslased. Vastavatel alustel saadud mikrovõrgustike vahelised varieerumised näitavad erinevaid tendentse.

2006. aastal kogutud materjali põhjal on näha, et sugulaste keelekasutuses võib *n*- ja *h*-inessiivi osakaal olla erinev: leidub selliseid sugulasi, kelle keelekasutus nimetatud variaabli osas kattub, aga ka niisuguseid, kelle vahel esineb suuremaid lahknevusi. Joonisel 19 on esitatud ühe sellise suguseltsi tulemused. TR on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna meesinformant, kes on kohalikku päritolu, kuid võrgustikuga nõrgalt seotud. Tema abikaasa TL on naisinformant, kelle sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929, kes on samuti kohalikku päritolu ning kuulub võrgustiku tuumikusse. Nende naabertalus elavad sugulased KT ja KC. KT on kohalikku päritolu 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonna meesinformant, võrgustikuga on ta nõrgalt seotud. KC (sünniaasta jääb ajavahemikku 1939–1963) on tema abikaasa, kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. Nelja eespool kirjeldatud keelejuhi sugulane on samas külas, kuid veidi kaugemal elav naisinformant BM, kelle sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963, kes on päritolult kohalik ja kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. TR-i ja TL-i ning KT ja KC vahelised kontaktid on tihedad ja igapäevased, BM-ga käivad nad aga harvem läbi (umbes kord nädalas). Vaatamata tihedatele ja sagedastele kontaktidele ja sugulussidemele, on viie informandi keelekasutus *n*- ja *h*-lõpu osas mõneti erinev. Ka võrgustikuga seotuse aste ei näi siinkohal tähtsust omavat: neljal perifeersel liikmel (TR, KC, KT ja BM) on lõppude osakaal pigem erinev kui sarnane, v.a naiskeelejuhtidel KC-l ja BM-il. Viimaste puhul võiks pigem arvata, et siinkohal on oluline informandi vanuseline kuuluvus: mõlemad sündinud ajavahemikus 1939–1963. Samas

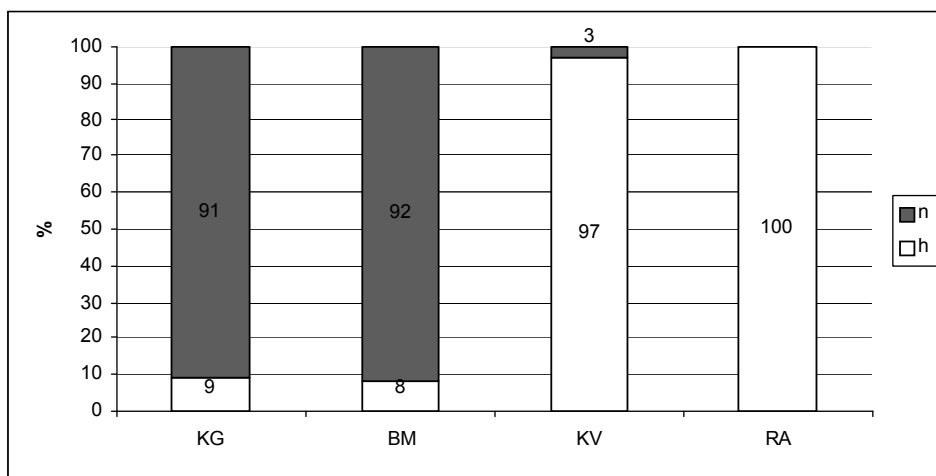
vastandub nende keelekasutus samast ajavahemikust pärit mehe KT kõnepruugile. See omakorda võiks viidata sellele, et oluline on nii sünniaeg kui ka sugu. KT tulemused on kõige sarnasemad naisinformandi TL-i (sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929) tulemustega. Nii võiks oletada, et KT on inessiivi lõpu kasutamise osas pigem konservatiivne kui innovaatiline. Neist kõigist erineb 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna meesinformandi TR-i keelekasutus: temal on *h*-formatiivi osakaal kõige kõrgem. Niisuguste tulemuste järgi võiks viis sugulast jagada kolme rühma: 1) kõige innovaatilisemad (st *n*-lõpu soosijad) on 1939.–1963. aastatel sündinud naised KC ja BM, 2) suhteliselt innovaatilised on ka 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonda kuuluv meesinformant KT ja 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonda kuuluv naiskeelejuht TL ning 3) neist konservatiivsem (st pigem *h*-lõpu soosija) on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna meesinformant TR.

Joonis 19. *n*- ja *h*-lõpu osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.

Informante ühendavate sõprussidemete analüüs toob samuti välja erinevaid tendentse. Joonisel 20 kujutatud neli idiolekti näitlikustavad üldisi suundumusi *h*- ja *n*-lõpu kasutuses. KG on naiskeelejuht (sünniaeg langeb ajavahemikku 1939–1963), kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka ja on piirkonda kolinud mujalt. Tema abikaasa KV on meeskeelejuht, kelle sünniaasta jääb ajavahemikku 1939–1963, kes on pärit kohalikust piirkonnast ning kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. Nende naabertalus elab naisinformant BM (sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963), kes on kohalik perifeerne liige. KG, KV ja BM-i vahelised kontaktid on igapäevased. Teises naabertalus elab

1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonda kuuluv naiskeelejuht RA, kes on pärit väljastpoolt piirkonda ja kuulub võrgustiku tuumikusse. KG ja KV suhtlevad RA-ga enam-vähem ülepäeviti. RA ja BM omavahel nii sageli läbi ei käi, kuid puutuvad kokku umbes kord nädalas. Joonise põhjal moodustub kaks rühma. *n*-lõppu kasutavad mõlemad 1939.–1963. aastatel sündinud naabrained KG ja BM. Sama vanuserühma meesinformandist KV-st on nende keelekasutus aga erinev: KV-l domineerib vastupidiselt *h*-formatiiv. Nii sarnaneb KV keelekasutus 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naabrained RA keelekasutusega. Sellised tulemused osutavad sellele, et nii sünniaeg kui ka sugu on lisaks sõprussuhtele idiolektide puhul määrava tähtsusega.

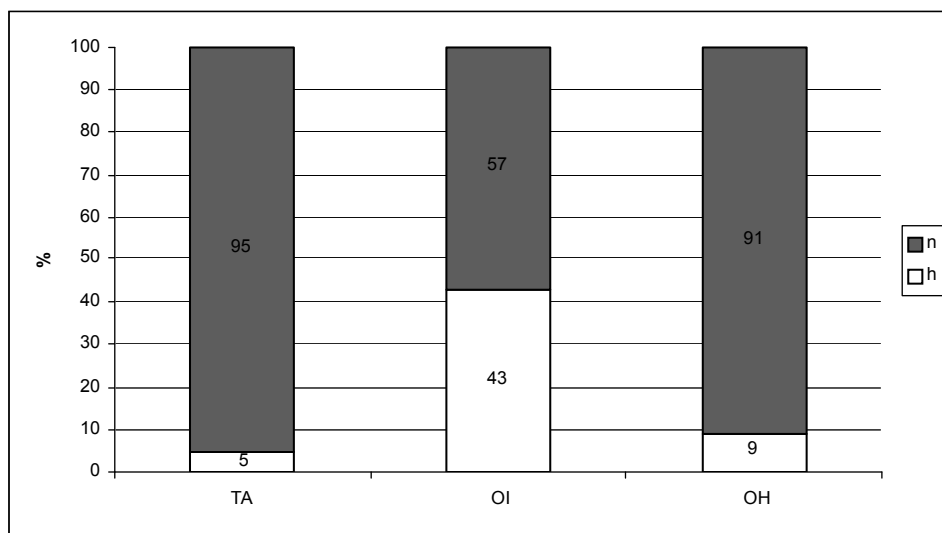

Joonis 20. *n*- ja *h*-lõpu osakaal sõprade keelekasutuses 2006. aastal.

Kuna naabrussuhted on eelmise kahe suhtelaadi käsitluses juba esindatud, siis siinkohal neid ülekordavalt ei analüüsita.

Töökaaslaste keelekasutus näitab nii sarnasusi kui ka erinevusi. Joonis 21 annab ülevaate *h*- ja *n*-lõpu osakaalust kolme 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna informandi keelekasutuses. OI ja TA on kohalikud meeskeelejuhid ning OH mujalt pärit naisinformant. Kõik kolm on võrgustiku perifeersed liikmed. TA ja OH on endised elukaaslased. TA ja OI on vennad, kes elavad ühes majapidamises, seega on nendevahelised kontaktid tihedad ja igapäevased. Vaatamata mitmetasandilistele suhetele (sugulus ja töö) ja osaliselt ka teistele kattuvatele sotsiaalsetele faktoritele (sama põlvkond, võrgustiku perifeeriasse kuulumine), ei ole kõikide nimetatud informantide keelekasutus ühesugune. Nii on näha, et kahe venna idiolektid on erinevad: TA kasutab peamiselt ainult *n*-lõppu, OI-l aga jagunevad *-n* ja *-h* enam-vähem pooleks. Võib oletada, et OI võrgustikku kuuluvad mitmed sellised informandid, kes kasutavad ka *h*-lõpulist inessiivi. Üks niisugustest keelejuhtidest, kellega OI küllaltki sageli suhtleb ja

kellel *h*-lõpp on tõepoolest ülekaalus, on RK. Erinevalt vendadest on ühesuguse keelekasutusega aga endised elukaaslased TA ja OH. Saadud tulemused viitavad sellele, et töökaaslaste keelekasutuses on määravad veel ka teist laadi suhted (nt sugulussuhted).

Joonis 21. *n*- ja *h*-lõpu osakaal töökaaslaste keelekasutuses 2006. aastal.

Nelja suhtelaadi analüüs idiolektiti osutab sellele, et täpselt nii nagu 1991. aastal, on 2006. aastal oluline ka see, millised sotsiaalsed parameetrid (nt sünniaeg ja sugu) informante iseloomustavad.

Järgnev osa annab ülevaate lingvistiliste faktorite olulisusest *h*- ja *n*-lõpu varieerumises.

3.2.2. Lingvistilised faktorid

Keelesiseste mõjuritena on 2006. aasta materjali analüüsil arvestatud samade faktoritega, mida on rakendatud 1991. aastal kogutud materjali peal (tulemusi vt Pajusalu jt 1999: 97–102 ning Velsker 2000: 36–58). Nendeks mõjuriteks on tüve struktuur (silbiarv ja välde), tüve murdelisus, tekstitüüp ja teema. Tüve struktuuri järgi on uuritavad vormid jagatud esmalt kaheistkümmesse rühma: 1) ühesilbilised kolmandavärtelised, 2) kahe- ja kolmesilbilised esmavärtelised, 3) kahe- ja kolmesilbilised teisevärtelised, 4) kahe- ja kolmesilbilised kolmandavärtelised, 5) kolme- ja neljasilbilised esmavärtelised, 6) kolme- ja neljasilbilised teisevärtelised, 7) kolme- ja neljasilbilised kolmandavärtelised, 8) neljasilbilised esmavärtelised, 9) neljasilbilised teisevärtelised, 10) neljasilbilised kolmandavärtelised, 11) viiesilbilised teisevärtelised.

sed ja 12) viiesilbilised kolmandavärtelised. Kuna osa rühmi sisaldas väga vähe vorme, siis analüüsi teises etapis on tüved silbiarvu põhjal kokku kodeeritud ja säilitatud neli rühma: 1) ühesilbilised (nt *tah* 'siin'), 2) kaheasilbilised (nt *mõtsan* 'metsas'), 3) kolmesilbilised (nt *Talinan* 'Tallinnas') ja 4) pikemad, s.o nelja- ja viiesilbilised (nt *kombinaadin* 'kombinaadis'). Tüve murdelisuse analüüsil on vormid jagatud neljaks: 1) ainult võru keelele iseloomulikud tüved (nt *kotoh* 'kodus'), 2) ainult eesti kirjakeelele iseloomulikud tüved (nt *linnan* 'linnas'), 3) võru ja eesti kirjakeeles kattuvad tüved (nt *aidan* 'aidas') ja 4) kohanimed (nt *Lindorah* 'Lindoras'). Tekstitüübi põhjal eristati esialgses analüüsis kolm alaliiki (dialoog, arutelu ja narratiiv), kuid arutelude vähesuse tõttu kodeeriti need analüüsi teises etapis kokku, säilitades kaks tekstitüüpi: 1) dialoog ja 2) narratiiv. Teemade järgi jagunesid tekstid neljaks: 1) keelejuhi elulugu, 2) endine ühiskondlik elu, 3) praegused elamistingimused ja 4) võru keele probleemid.

Varbrul-analüüs luges kõik nimetatud faktorid statistiliselt olulisteks mõjuriteks *h*- ja *n*-lõpu varieerumisel. Järgnevas osas antakse ülevaade arvandmetest (vt tabel 14), püütakse leida võimalikke põhjuseid saadud tulemuste kohta ja analüüsitakse ka lingvistiliste faktorite võimalikke koosmõjusid. Tulemusi on võrreldud ka 1991. aasta tulemustega.

Tabel 14. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>-h</i>		<i>-n</i>	
	N	%	N	%
Tüve struktuur				
ühesilbilised	177	59	122	41
kaheasilbilised	474	40	699	60
kolmesilbilised	84	46	96	54
pikemad	22	37	36	63
Tüve päritolu				
võru	381	51	362	49
eesti	30	30	68	70
ühis	208	33	420	67
kohanimi	138	57	103	43
Tekstitüüp				
dialoog	647	42	863	58
narratiiv	110	55	90	45
Teema				
elulugu	385	45	458	55
endine elu	107	49	110	51
praegune elu	181	52	170	48
võru keel	84	28	215	72

Tüve struktuuri analüüsist võiks välja tuua selle, et 2006. aastal näib ühesilbilistel tüvedel olevat tendents liituda rohkem *h*-formatiiviga kui pikematel tüvedel, mille lõpus on valdav *n*-sufiks. Sellise erinevuse luges Varbrul-programm statistiliselt tähenduslikuks ($p < 0,000$). Tulemus on vastupidine 1991. aasta andmebaasi põhjal tehtud uurimuse tulemusega (Pajusalu jt 1999: 100–101, Velsker 2000: 55–56), kus *h*-formatiiv liitus just pikemate tüvedega, *-n* aga lühematega.

Tüve päritolu analüüs andis 2006. aasta materjalis mitu huvitavat tulemust. Murdesõnu kaldutakse umbes pooltel juhtudel markeerima *h*-lõpuga. Lisaks on nimetatud formatiiv selgelt ülekaalus kohanime seasütlevas käändes. Eesti keelest laenatud tüvede ja ühistüvede järel on aga valdavalt kasutatud *n*-sufiksit. Niisugused tulemused näivad viitavat sellele, et vanapäraste, s.o murdekeeles ainuvõimalike tüvedega liidetakse ka vanemat, s.o *h*-list käändelõppu, uuemaid, s.o eesti keelest laenatud tüvesid markeeritakse pigem uuema, s.o *n*-ilise käändelõpuga. Statistiliselt oli tulemus oluline nivool $p < 0,000$. Ka 1991. aasta analüüsis (vt Pajusalu jt 1999: 98–99, Velsker 2000: 46–49) oli tüve murdelisus oluline faktor, kuigi tulemused erinevad kohati 2006. aastal saadud tulemustest: 1991. aastal puuduvad erinevused võru ja eesti ühiskeele tüvede vahel, st mõlemal juhul on pooled vormid markeeritud *h*- ja pooled *n*-lõpuga. Kohanimede puhul on 1991. aastal siiski märgata suuremat *h*-formatiivi osakaalu (65%).

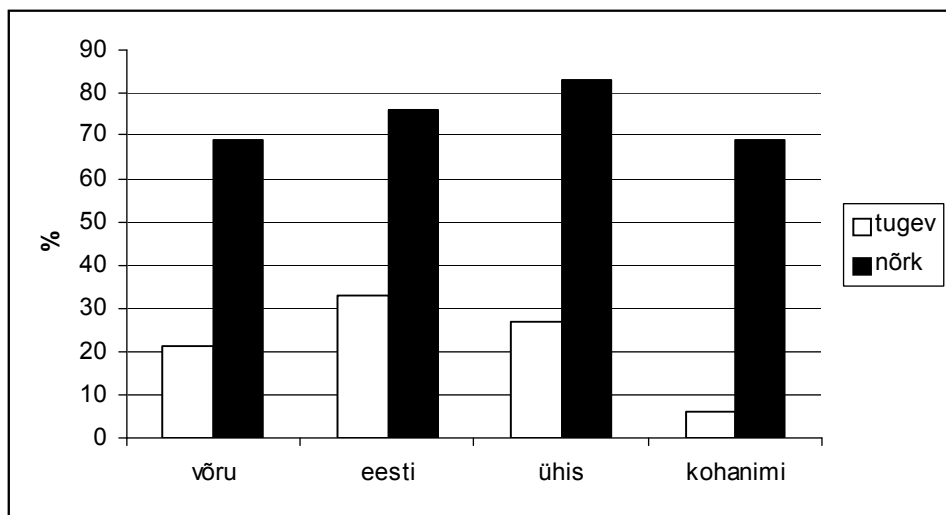
Tekstitüübid eristuvad teineteisest seeläbi, et 2006. aastal on dialoogides pisut enam ülekaalus *n*-lõpp, narratiivides aga *h*-formatiiv. Binomiaalne analüüs luges selle erinevuse oluliseks ($p < 0,002$). Üsna samasuguse tulemuseni on jõutud ka 1991. aasta andmebaasi analüüsides (vt Pajusalu jt 1999: 98–99, Velsker 2000: 44–46): dialoogides on *h*- ja *n*-lõpp võrdselt kasutusel, narratiivides esineb aga pisut enam *h*-formatiivi.

Teemade analüüsil ilmnes 2006. aastal samuti erinevusi. Kui keelejuht jutustab oma elulugu, siis kasutab ta pigem *n*-lõppu. Endisaegsest ühiskondlikust elust vesteldes on aga *n*- ja *h*-lõpp enam-vähem võrdselt kasutusel. Ka praegustest elamistingimustest rääkides on kahe formatiivi osakaal üsna võrdne. Suurem erinevus ilmneb aga siis, kui käsitletakse võru keelega seonduvaid probleeme: siin on selgelt ülekaalus *n*-lõpp, *-h* on vähemuses. Statistiliselt oli tulemus oluline nivool $p < 0,000$. 1991. aastal tehtud analüüs (vt Pajusalu jt 1999: 97–98, Velsker 2000: 36–40) näitas samuti teema olulisust *h*- ja *n*-formatiivi varieerumisel. Võrreldes 2006. aasta analüüsiga on tulemustes nii kattuvusi kui ka erinevusi. Erinevustest võib välja tuua selle, et 1991. aasta analüüsis on *h*-lõpp ülekaalus siis, kui keelejuht jutustab oma elulugu või räägib endisest ühiskondlikust elust. Kui arutletakse praeguste elamistingimuste või võru keele üle, siis on tulemused aga sarnased 2006. aasta andmetega.

Lingvistiliste ja sotsiaalsete faktorite koosanalüüs üldjuhul olulisi tulemusi ei andnud, välja arvatud võrgustiku ja tüve päritolu seos (vt tabel 15 ja joonis 22).

Tabel 15. *h-* ja *n-lõpu* varieerumine 2006. aastal seoses võrgustiku ja tüve päritoluga.

	Tugev	%	Nõrk	%	Kokku	%
Võru						
- <i>h</i>	244	79	137	31	381	51
- <i>n</i>	64	21	298	69	362	49
Kokku	308		435		743	
Eesti						
- <i>h</i>	10	67	20	24	30	31
- <i>n</i>	5	33	63	76	68	69
Kokku	15		83		98	
Ühis						
- <i>h</i>	129	73	79	17	208	33
- <i>n</i>	47	27	373	83	420	67
Kokku	176		452		628	
Kohanimi						
- <i>h</i>	95	94	43	31	138	57
- <i>n</i>	6	6	97	69	103	43
Kokku	101		140		241	
Kokku						
- <i>h</i>	478	80	279	25	757	44
- <i>n</i>	122	20	831	75	953	56
Kokku	600		1110		1710	

Joonis 22. *n-lõpu* osakaal 2006. aastal seoses tüve päritolu ja võrgustikuga.

Kõikide tüvede puhul on näha, et võrgustikuga tugevalt seotud informandid soosivad *h*-lõppu ja võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhid *n*-lõppu. Saadud tulemused osutavad tendentsile, et just perifeersed liikmed on need, kes soosivad eelkõige uuemat *n*-formatiivi, seda tüve päritolule vaatamata. Tuumikliikmed seevastu eelistavad vanemat *h*-lõppu. Binomiaalne analüüs luges tulemuse oluliseks nivool $p < 0,000$.

Järgmises alapeatükis on võrreldud 1991. ja 2006. aasta tulemusi sotsiaalsete faktorite lõikes.

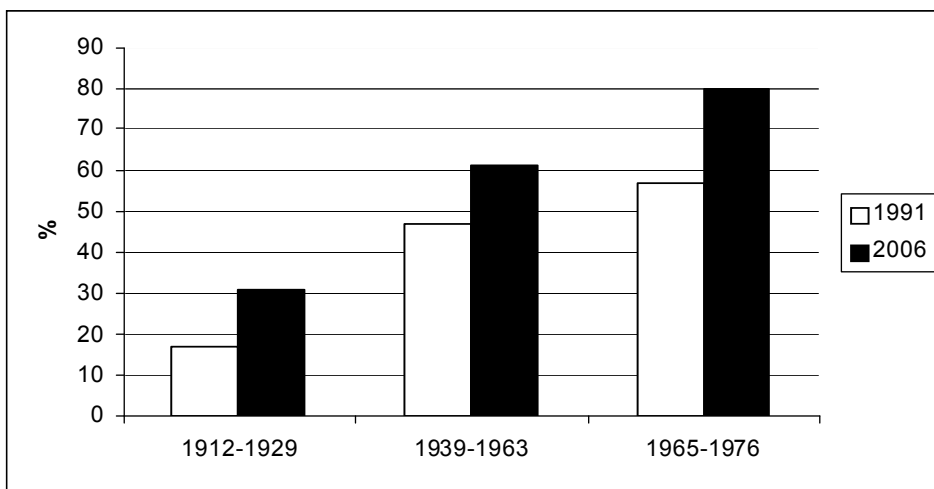
3.3. Inessiivi lõpu varieerumine 1991. ja 2006. aastal

Eelmites alapeatükkides oli mitmeid viiteid sellele, et *n*- ja *h*-lõpu vaheldumisel võiks olla tegemist keelemuutusega, kus idavõrre keeleajalooliselt iseloomulik *h*-formatiiv on vahetumas uuema *n*-formatiivi vastu. Sellele viitasid sotsiaalsete faktorite analüüsil saadud tulemused: näiteks 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna esindajatel oli *n*-lõpp ülekaalus, samuti leidis nimetatud formatiivi rohkem naiste keelekasutuses ja ka kõrgema haridustasemega informantidel. Kui võrrelda 1991. ja 2006. aasta andmeid, siis on näha, et võrreldes 1991. aastaga on 2006. aastaks *n*-inessiivi osakaal tõusnud peaaegu kõikide sotsiaalsete faktorirühmade lõikes (vt tabel 16).

Tabel 16. *n*-lõpu osakaal 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

		1991			2006		
		Kokku	- <i>n</i>	%	Kokku	- <i>n</i>	%
Sünniaeg	1912–1929	1221	196	17	536	165	31
	1939–1963	758	354	47	771	466	61
	1965–1976	464	260	57	403	322	80
Sugu	mees	998	300	31	844	336	40
	naine	1445	510	36	866	617	72
Haridus	alg	748	30	5	100	8	8
	põhi	534	170	32	503	218	44
	kesk	470	221	48	290	278	96
	keskeri/kõrg	691	389	57	817	449	55
Päritolu	kohalik	1715	581	34	1143	557	49
	sisserännanu	728	229	32	567	396	70
Küla	Sute	1583	470	30	931	562	61
	Otsa	860	340	40	779	391	51
Võrgustik	tugev	1159	231	20	600	122	21
	nõrk	1284	579	46	1110	831	75

Erinevatel ajavahemikel sündinud informantide keelekasutuse analüüsil saadud tulemused näitavad seda, et nii 1991. kui ka 2006. aastal on *n*-lõpu osakaal tõusnud vastavalt sellele, mida nooremate keelejuhtidega on tegemist olnud. Ühtlasi on näha sedagi (vt ka joonis 23), et 1991. aastaga võrreldes kasutavad 2006. aastal kõik vanuserühmad *n*-formatiivi rohkem. Siiski tasub tähele panna, et 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel on ka 2006. aastal *n*-i osakaal jätkuvalt alla 50%. Niisugused reaalaraja analüüsil saadud andmed näivad osutavat sellele, et 15 aasta jooksul on tõepoolest olnud tegemist keelemuutusega, s.o *h*-inessiivi vahetumine *n*-inessiivi vastu. Kuna ka 2006. aasta andmebaasis markerivad nooremad (1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud) seesütlevalt käänat *n*-lõpuga rohkem kui 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindajad, siis võiks oletada, et tegemist on jätkuva keelemuutusega.

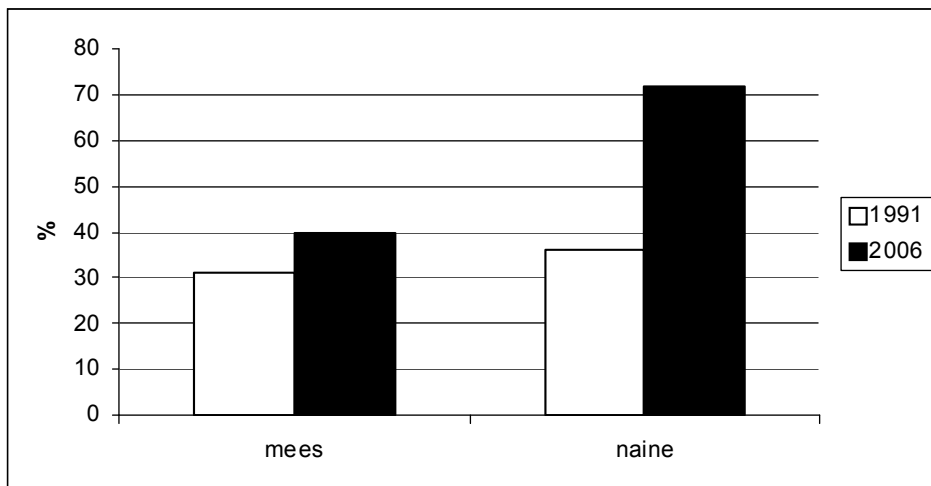
Joonis 23. *n*-lõpu osakaal eri põlvkondade keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Informandi soo analüüsid näitavad, et kahe käsitletava perioodi vahel on siingi muutusi: 2006. aastaks on nii mees- kui naisinformantidel 1991. aastaga võrreldes *n*-lõpu osakaal tõusnud (vt ka joonis 24). Samas on näha ka seda, et 2006. aastal on meeste ja naiste keelekasutus erinevam kui 1991. aastal: meesinformantidel on 2006. aastaks *n*-i osakaal kasvanud 40%-ni, naistel aga 72%-ni. Niisugused tulemused kinnitavad oletust, et uuritavas võrgustikus on just naised keelemuutuse kandjad.

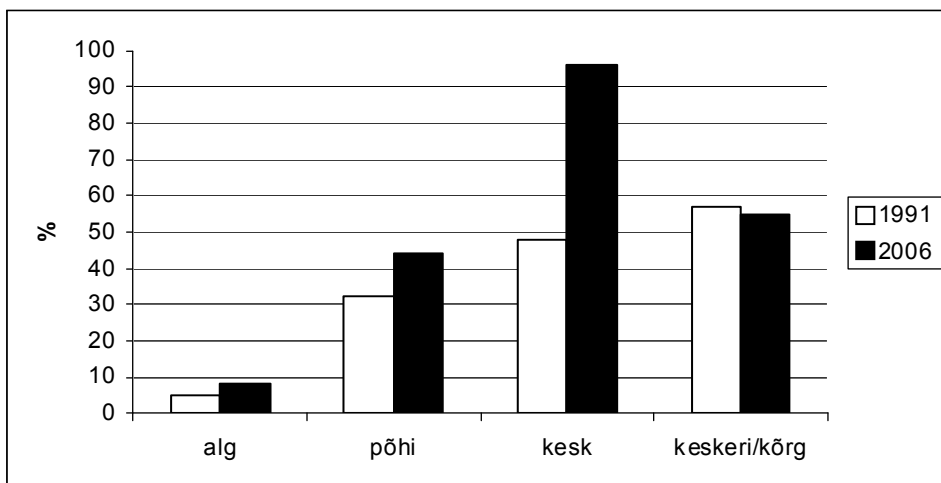
Kaks vaatluse all olevat perioodi eristuvad ka peaaegu kõikide haridustasemetel lõikes. Arvandmed (vt ka joonis 25) näitavad seda, et võrreldes 1991. aastaga kasutavad 2006. aastaks *n*-lõppu rohkem alg-⁴¹, põhi- ja keskkooliõppes.

⁴¹ Alghariduse puhul on 2006. aastal tegemist idiolektipõhise tulemusega: analüüsida on olnud võimalik ainult ühe informandi keelekasutust.

informandid. Eelmistest erineb aga keskeri-/kõrgharidusega keelejuhtide rühm, kellel *n*-formatiivi osakaal on jäänud üsna samasuguseks. Reaalaja analüüsi tulemused viitavad sellele, et keskharidusega informandid on olnud siin keelemuutuse juhtijad: 2006. aastal on neil *n*-inessiivi osakaal kõige kõrgem. Niisugused tulemused langevad kokku sotsiolingvistiliste uurimustega, mis on rõhutanud keskklassi rolli keelemuutuste levikus. Samades uurimustes on rõhutatud ka seda, et keskklass kasutab prestiižseid vorme isegi rohkem kui kõrgklass (vrd keskn- ning keskeri-/kõrgharidusega informantide *n*-lõpu osakaale).

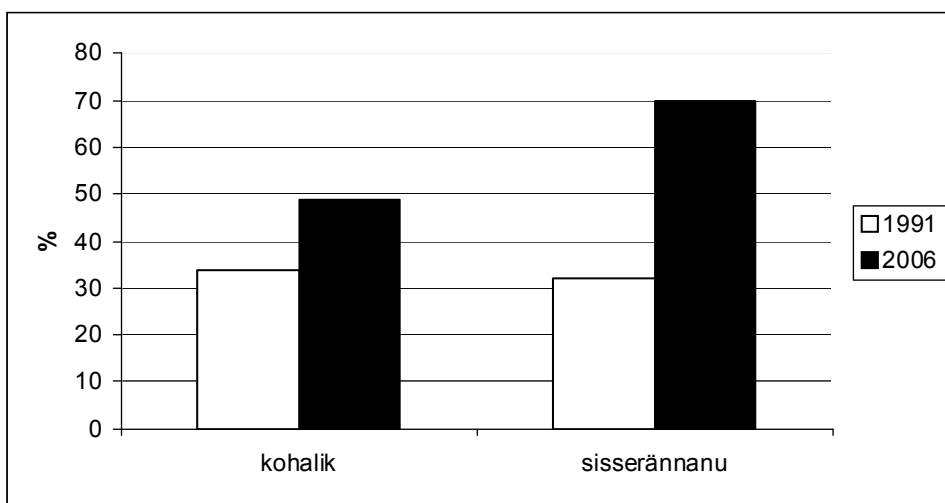

Joonis 24. *n*-lõpu osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

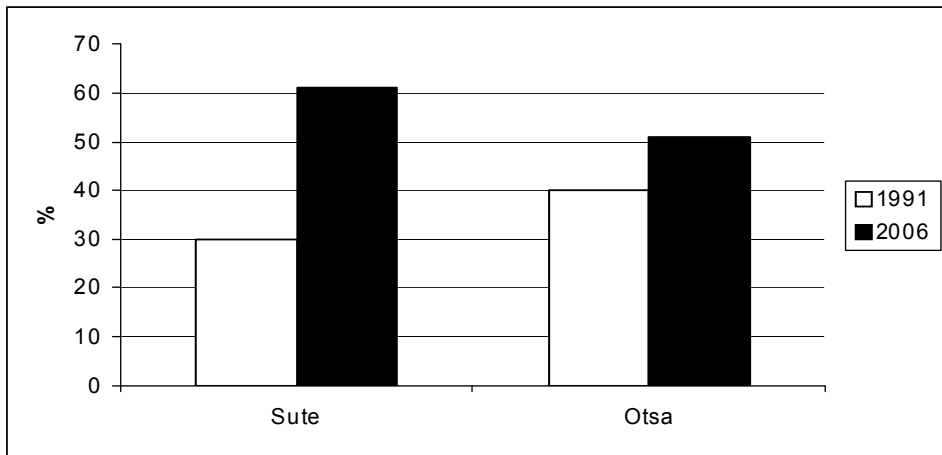
Joonis 25. *n*-lõpu osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Kahe perioodi vahel ilmnevad erinevused ka informandi päritolu analüüsil (vt ka joonis 26). Kui 1991. aastal ei erinenud kohalike ja mujalt pärit keelejuhtide kõnepruuk, siis 2006. aastaks on siin erinevused olemas: väljastpoolt piirkonda pärit informandid markeerivad inessiivi tunduvalt rohkem *n*-lõpuga kui kohalikud keelejuhid. Siiski on näha ka seda, et kohalike keelekasutuses on samuti *n*-i osakaal tõusnud 1991. aastaga võrreldes. Arvandmete põhjal võiks oletada, et *n*-inessiiv on uuritavas võrgustikus levinud eelkõige tänu mujalt pärit informantidele. Kuna 2006. aastaks oli suurem osa Ida-Võru ja Setu aladelt pärit informantidest surnud, nii et enamik väljastpoolt piirkonda pärit keelejuhtidest kuuluvad eelkõige Võrumaa läänepoolsetele aladele ja on säilitanud ka sealsed kontaktid, siis on niisugune tulemus igati ootuspärane.

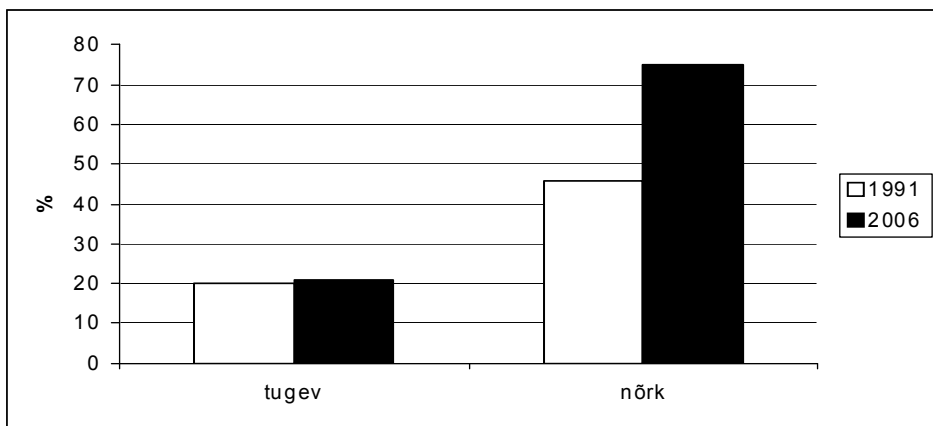
Joonis 26. *n*-lõpu osakaal kohalike ja sisserännanud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Ka kahe küla keelekasutuses on vaatluse all oleva ajavahemiku jooksul toimunud muutusi (vt ka joonis 27). Mõlema küla puhul on näha, et 1991. aastaga võrreldes on 2006. aastaks *n*-lõpu kasutus tõusnud. Eelkõige on *n*-inessiivi osakaal tõusnud Sute külas, kus 1991. aastal kasutati *n*-formatiivi vähem kui Otsal. Niisugused tulemused näivad viitavat sellele, et Sutest on saanud uuritavas võrgustikus toimuva keelemuutuse võimalik juhtija.

Joonis 27. *n*-lõpu osakaal kahe küla keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Võrgustiku põhjal on samuti näha reaalses toimunud osalist muutust (vt ka joonis 28). Tuumikliikmete keelekasutus on kahe perioodi jooksul jäänud samaks: *n*-lõppu leidub neil nii 1991. kui ka 2006. aastal võrdselt. Perifeersete liikmete keelekasutus on aga aastatega muutunud: 2006. aastaks on neil *n*-formatiivi osakaal kasvanud 75%-ni, 1991. aastal on see olnud aga 46%. Seega peab ka paika oletus, et võrgustikuga nõrgalt seotud informandid on need, kelle kaudu *n*-lõpp vaatluse all olevas võrgustikus levib. Nii on siinkohal kinnitust leidnud ka teistes uurimustes (Granovetter 1973: 1360–1380; Milroy and Milroy 1985: 343–344, 354–355; Milroy and Milroy 1993: 66–67) kirjeldatud tähelepanek, et perifeersed informandid, kes liiguvad erinevate võrgustike vahel, on uuenduste vahendajad.

Joonis 28. *n*-lõpu osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

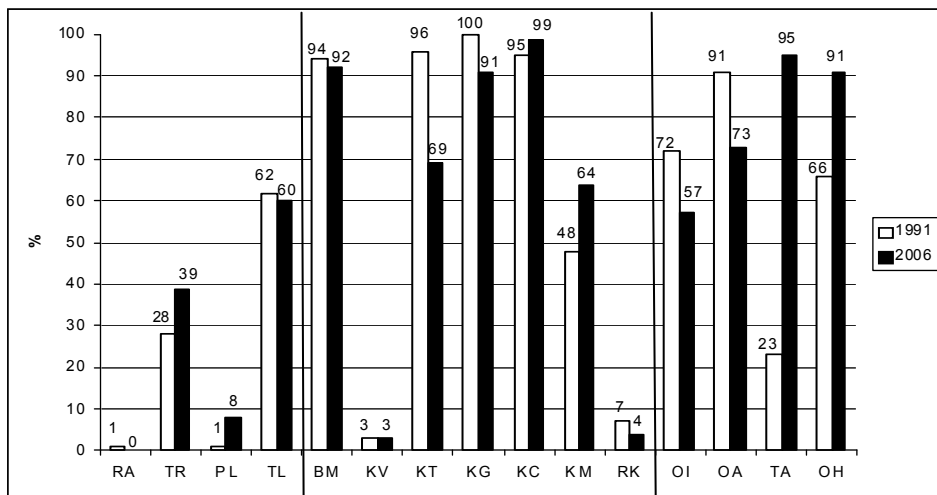
Kokkuvõtvalt osutavad reaalaaja analüüsil saadud tulemused sellele, et vaaldeldavas võrgustikus on tegemist sotsiaalsetest faktoritest sõltuva keelemuutusega, kuna kõikide sotsiaalsete faktorite lõikes on *n*-lõpulise inessiivi osakaal käsitletud ajavahemiku jooksul (1991–2006) kasvanud.

Kui siia lisada idiolektide võrdlus (vt tabel 17 ja joonis 29), siis on seal märgata mõningast kõikumist 1991. ja 2006. aasta *n*-inessiivi osakaalude vahel.

Tabel 17. *h*- ja *n*-lõpu varieerumine idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.⁴²

Keelejuht	Sünniaeg	Sugu	Võrgustik	1991		2006	
				<i>-n</i>	<i>-h</i>	<i>-n</i>	<i>-h</i>
RA	1912–1929	naine	tugev	1 1%	97 99%	0 0%	132 100%
TR	1912–1929	mees	nõrk	28 28%	71 72%	52 39%	79 61%
PL	1912–1929	mees	tugev	1 1%	69 99%	8 8%	92 92%
TL	1912–1929	naine	tugev	15 62%	9 38%	105 60%	68 40%
BM	1939–1963	naine	nõrk	124 94%	7 6%	116 92%	10 8%
KV	1939–1963	mees	nõrk	1 3%	30 97%	2 3%	64 97%
KT	1939–1963	mees	nõrk	26 96%	1 4%	9 69%	4 31%
KG	1939–1963	naine	nõrk	40 100%	0 0%	120 91%	11 9%
KC	1939–1963	naine	nõrk	39 95%	2 %	158 99%	1 1%
KM	1939–1963	mees	nõrk	26 48%	28 52%	52 64%	29 36%
RK	1939–1963	mees	tugev	2 7%	25 93%	9 4%	186 96%
OI	1965–1976	mees	nõrk	107 72%	41 28%	65 57%	48 43%
OA	1965–1976	naine	nõrk	86 91%	8 9%	57 73%	21 27%
TA	1965–1976	mees	nõrk	3 23%	10 77%	139 95%	6 5%
OH	1965–1976	naine	nõrk	10 66%	5 34%	61 91%	6 9%

⁴² Paksema joonega on tähistatud vanuserühmade piirid. Keelejuhid on tabelis järjestatud vanuse järgi, alustades kõike vanemast ja lõpetades kõige nooremaga. Seejuures on nende tegelikud sünniaastad jäetud märkimata, et kaitsta keelejuhtide isikuandmeid.

Joonis 29. *n*-lõpu osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.⁴³

Idiolektiti nähtub, et umbes pooltel juhtudel on *n*-formatiivi kasutus jäänud suhteliselt samaks, ülejäänud juhtudel on selle osakaal kas vähenenud või suurenenud. Põhjused on siinkohal erinevad. Võimalikud mõjurid, millest varieerumine näib olenevat, on informandi sünniaeg ja võrgustikuga seotus. Kõige vanematel (s.o 1912.–1929. aastatel sündinud) keelejuhtidel on inessiivi lõpu varieerumine jäänud suhtelist samasuguseks. Väike erinevus ilmneb TR-i keelekasutusest, kuid siin võib võimaliku põhjusena välja tuua võrgustikuga seotuse: TR on võrgustikuga nõrgalt seotud, samas kui ülejäänud samal ajavahemikul sündinud kolm keelejuhti on võrgustikuga tugevalt seotud.

1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtide rühmas ei esine samuti eriti suuri kõikumisi, v.a KT-l ja KM-il. Neist esimesel on *n*-lõpu osakaal 2006. aastaks langenud. Põhjuseks võib siin olla asjaolu, et tegemist on teadliku keelekasutajaga: ühes intervjuus märgib KT, et Sute piirkonnale on iseloomulik *h*-lõpp. Teisel keelejuhil, s.o KM-il, on *n*-lõppude kasutus aga sagenenud. Põhjus võib peituda selles, et KM suhtleb oma töö tõttu (taksojuht) palju Võrumaa erinevatest piirkondadest pärit inimestega, see omakorda võib olla vähendanud *h*-inessiivi osakaalu tema keelekasutuses.

1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide rühmas ilmneb kõige rohkem kõikumisi. OI-l ja OA-l on *n*-lõpu osakaal 2006. aastaks vähenenud, mis viitab sellele, et nende keelekasutus on inessiivi osas vanapärasemaks muutunud. Tegemist on teadlike keelekasutajatega, kes on intervjuu käigus väitnud, et uuritavale piirkonnale on iseloomulik *h*-lõpp. Kõige noorematel keelejuhtidel TA-l ja OH-l on *n*-formatiivi kasutus 2006. aastaks aga sagenenud. Mõlemad töötavad Lasval, mis on suurem keskus ja jääb väljapoole uuritavat piirkonda.

⁴³ Püstkriipsudega on eraldatud kolm vanuserühma. Keelejuhid on joonisel järjestatud vanuse järgi, alustades kõike vanemast ja lõpetades kõige nooremaga.

Samuti on neil muutunud suhe oma päritoluperega. TA ema on surnud, OH ema elab mujal. Võib oletada, et sellised muutused peresuhetes on nõrgendanud paikkondlikku vana normi (s.o *h*-inessiivi) kasutust noorte kõnepruugis.

Kokkuvõtteks. Kolmandas peatükis on käsitletud *n*- ja *h*-lõpuliste inessiivi-vormide varieerumist. Analüüsi eesmärk on selgitada, kas *n*-inessiiv on levimas piirkonnale keeleajalooliselt iseloomuliku *h*-lõpu asemele.

Tulemustest on näha, et *h*- ja *n*-formatiivi vaheldumisel on mõlemal aja-hetkel tegemist sotsiaalsetest faktoritest mõjustatud varieerumisega. 1991. aastal mõjutavad inessiivi lõpu kasutust informandi haridustase, sugu, võrgustik, sünniaeg ja küla.⁴⁴ Informandi päritolu on statistiliselt ebaoluline. Kõige rohkem leidub keeleajalooliselt läänevõrulukku *n*-inessiivi 1965.–1976. aastatel sündinud informantidel ja ka keskeri-/kõrgharidusega keelejuhtidel. *n*-lõpu kasutus on seotud võrgustikuga: perifeersetel liikmetel on nimetatud formatiivi osakaal kõrgem kui tuumikul. Sellised tulemused on igati ootuspärased, kuna noorematel ning kõrgema haridusega inimestel on rohkem võrgustikuväliseid kontakte, see on omakorda nõrgendanud nende seotust kohaliku võrgustikuga. Võib oletada, et seeläbi on ka nende keelekasutus nivelleerunud võru ühiskeelega, kus kasutatakse valdavalt *n*-lõppu.

Faktorite omavahelistest kombinatsioonidest võib esiteks välja tuua küla ja soo seosed: *n*-inessiivi kasutavad eelkõige Otsa küla naisinformandid. Teiseks on andnud huvitava tulemuse soo ja informandi päritolu analüüs, kus *n*-i osakaal on kõige madalam sisserännanud meeskeelejuhtidel. Tulemus on esmapilgul üllatav, kuid idiolekte eraldi analüüsides on näha, et tegemist on peamiselt Setu ja Ida-Võru aladelt pärit informantidega. Nii on loomulik, et *h*-inessiiv on nende keelekasutuses säilinud. Kolmandaks on oluline võrgustiku ja informandi sünniaja seos, kus tulemused osutavad sellele, et vanuse noorenedes tõuseb perifeersete liikmete keelekasutuses ka *n*-formatiivi osakaal. Võib oletada, et 1965.–1976. aastatel sündinud perifeersetel informantidel on rohkem võrgustikuväliseid kontakte. Neljandaks on huvitav ka võrgustiku ja soo seos, millest nähtub, et võrgustikuga nõrgalt seotud naiskeelejuhtidel on *n*-i osakaal kõige kõrgem. Siin on oluline informandi päritolu: enamik perifeerseid naisliikmeid on pärit Lääne-Võrumaalt, kus *n*-inessiivi kasutus on iseloomulik. Võrgustiku puhul paistab silma veel Otsa küla keelekasutus, kus nimetatud küla perifeersetel informantidel on *n*-lõpu osakaal teistega võrreldes tunduvalt kõrgem. Seegi tulemus on ootuspärane, sest Otsalt on lindistatud eelkõige nooremaid ja kõrgema haridustasemega informante, kelle kõnepruuki suurem osa *n*-inessiividest kuulub.

1991. aasta analüüsitulemused kinnitavad ka võrgustikus valitsevate suhete-laadide olulisust. Ühelt poolt on sugulaste, sõprade, naabrite ja töökaaslaste keelekasutuses sarnasusi, teiselt poolt leidub ka erinevusi, mis johtuvad kas informandi sotsiaalsetest parameetritest (nt vanus, sugu, haridus) või suhetest isiklikul tasandil.

⁴⁴ Siin ja järgnevate peatükkide vahekokkuvõtetes on faktorid esitatud statistilise olulisuse järjekorras.

2006. aastal on faktorite olulisus järgmine: võrgustik, sugu, informandi päritolu, küla, haridustase ja sünniaeg. Seega ei ole ükski sotsiaalne faktor ebaoluliseks osutunud. *n*-lõpu kasutust soosivad kõige enam võrgustiku perifeersed liikmed, naiskeelejuhid, mujalt pärit informandid, Sute elanikud, keskharidusega keelejuhid ja 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna esindajad. On ootuspärane, et võrgustikuga nõrgalt seotud informandid ei järgi enam keeleajaloolisi paikkondlike norme (siinkohal *h*-lõpuline inessiiv), samuti on ootuspärane, et nooremad keelejuhid eelistavad uuemat lõppu. Üllatav pole seegi, et naisinformandid kasutavad rohkem *n*-formatiivi: naised võtavad üldjuhul kiiremini uuendusi omaks kui mehed. Ootuspärane on ka see, et mujalt, s.o Lääne-Võrumaa aladelt pärit informantidel on *n*-i osakaal kõrgem kui kohalikel.

Sotsiaalsete faktorite omavahelistest kombinatsioonidest võib 2006. aasta tulemuste põhjal välja tuua selle, et mõlemas külas on naised ja väljastpoolt piirkonda pärit informandid need, kes *n*-lõppu soosivad. Nii võib oletada, et mõlema küla naised on uuendusele altimad. *n*-formatiivi osakaal on ootuspäraselt kõrgem läänevõru taustaga keelejuhtidel.

Võrgustikuanalüüs viitab esiteks sellele, et 2006. aastal soosivad *n*-inessiivi võrgustikuga nõrgalt seotud mees- ja naisinformandid. Lõdvemad seosed kohaliku võrgustikuga on jätnud jälje nende keelekasutusse. Teiseks näitab võrgustikuanalüüs seda, et mõlemas külas kuuluvad *n*-lõpud peamiselt perifeersete liikmete kõnepruuki. See omakorda kinnitab eeldust, et võrgustikuväliseid kontakte omavad keelejuhid kasutavad *n*-inessiivi sagedamini.

Võrgustikus valitsevate sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhete analüüs näitab 2006. aasta materjali põhjal seda, et nimetatud neli suhtelaadi on küll määravad, kuid lisaks neile on olulised ka informantide sotsiaalsed parameetrid ja idiolektipõhine keelekasutus.

Idiolektiti näitab varieerumine seda, et inessiivi lõpu puhul on määrav keelejuhi sünniaeg ja võrgustik. Umbes pooltel informantidel on inessiivi lõpu kasutus jäänud 15 aasta jooksul samaks, ülejäänutel on see muutunud kas *-h* või *n*-i suunas. Muutused näivad olevat seotud keelejuhi sünniaja ja võrgustikuga. Võrgustikuga tugevalt seotud keelejuhtidel, kes on sündinud ajavahemikus 1912–1929, on keelekasutus püsinud muutumatuna, samas kui võrgustikuga nõrgalt seotud sama vanuserühma keelejuhil on *n*-i osakaal tõusnud. Enamikul 1939.–1963. aastatel sündinud informantidel on *n*-lõpu kasutus püsinud üsna samasugusena. Paari keelejuhi puhul on suuremad kõikumised tingitud kas teadlikust keelekasutusest või muutusest töökohas. Kõige rohkem leidis erinevusi 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidel. Erinevused on seletatavad teadliku keelekasutuse ja isiklike kontaktide muutumisega.

Reaalaja analüüsil saadud tulemused osutavad sellele, et tegemist on keelemuutusega: peaaegu kõikide faktorrühmade lõikes on *n*-inessiivi osakaal 1991. aastaga võrreldes 2006. aastaks tõusnud. Nii võib oletada, et võru kirjakeeles 1990. aastatel normeeritud *n*-lõpp levib järjest enam ka võru kõnekeeles. Selline tendents näib ka suhteliselt ootuspärane olevat: *n*-inessiivi abil saavad võrukesed vastandada end setudele, kes kasutavad *h*-lõpulist seesütlevat. Setu ja võru keele eristamine on aga mõlema osapoole jaoks jätkuvalt väga oluline.

4. TUD-PARTITSIIP

Võru keeles eristatakse *tud*-partitsiibis ainsust ja mitmust erinevate tunnuste abil. Keeleajalooliselt on ainsust tähistatud *t-/d*-formatiiviga, mitmust aga *tUq-/dUq*-tunnusega.⁴⁵ Nimetatud tunnused on standardiseeritud ka tänapäeva võru kirjakeeles. Niisugusele standardile vaatamata on suuline keelekasutus siiski veidi erinev. Käesoleva peatüki eesmärk ongi selgitada, millist tunnusevarianti võru kõnekeeles eelistatakse ning kas 1991. ja 2006. aasta keelekasutus on pigem sarnane või erinev.

tud-partitsiibi varieerumist võru kõnekeeles on varem käsitletud mitmetes uurimustes (Mets 2000; Iva 2002a: 97–99, 101–103, 121; Iva 2002b: 87, 90; Keem, Käsi 2002: 20; Mets 2005: 71–76; Mets 2007: 168–170; Iva 2007: 111–112). Osa nimetatud uurimustest põhinevad eri vanusest, soost ja haridustasemega informantidelt kogutud kõnekeelel, mida on lindistatud 1960.–1980. ja 1990. aastatel. Tulemused (vt Mets 2000: 93–95; Mets 2005: 71–76; Mets 2007: 168–170; Iva 2002a: 97–99, 101–103, 121; Iva 2002b: 87, 90) näitavad, et *tud*-partitsiipi markeeritakse kõige rohkem keeleajalooliselt mitmust tähistanud *tU(q)*-tunnusega, seda ka ainsuses. *-tU(q)* kõrval esineb ka keeleajalooliselt ainsuslik *t*-tunnus, mida kasutatakse samuti nii ainsuses kui mitmuses. Niisugused tulemused osutavad sellele, et keeleajalooline ainsust ja mitmust eristav *tud*-partitsiibi paradigma on segi aetud. Üheks võimalikuks põhjuseks võib siin olla see, et sarnaseid vorme moodustatakse sarnastel alustel: kui *nud*-partitsiibi tunnusena on võru kõnekeeles kõige enam levinud *nu*-formatiiv, siis on võimalik, et keelekasutajad on *tud*-partitsiibi tunnusena hakanud tajuma eelkõige *tu*-tunnust.

Järgnevas osas analüüsitakse *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumist Vastseliina murraku põhjal kahel erineval perioodil (1991. ja 2006. aastal). 1991. aasta andmebaas sisaldab 523 ja 2006. aasta andmebaas 275 *tud*-kesksõna. Formatiivide osakaalust annab ülevaate tabel 18.

Tabel 18. *tud*-partitsiibi tunnusevariandid 1991. ja 2006. aasta andmebaasis.

	1991		2006	
	Kokku	%	Kokku	%
<i>-t</i>	107	20	24	8
<i>-tUq</i>	25	4	4	1
<i>-tU</i>	300	57	184	67
<i>-tUvA</i>	1	1	-	-
<i>-tUs</i>	51	9	35	12
<i>-tut</i>	26	4	10	3
<i>-tud</i>	13	2	18	6
Kokku	523		275	

⁴⁵ Järgnevas osas on *t*- ja *d*-tunnuse tähistamiseks kasutatud ainult *t*-d ning *-tU(q)* ja *-dU(q)* tähistamiseks ainult *tU(q)*-tunnust.

Tabelis 18 esitatud arvude põhjal on näha, et mõlemal perioodil on ülekaalus *tu*-tunnus, *t*-d kasutatakse vähem. Ühtlasi näitavad arvandmed ka seda, et võrreldes 1991. aastaga on 2006. aastaks *-tu* osakaal mõnevõrra tõusnud ja *-t* kasutus langenud. Teiste tunnusevariantide puhul suuri kõikumisi märgata ei ole.

Järgnevas analüüsis on käsitletud võru keelele iseloomulike *t*- ja *tU(q)*⁴⁶-tunnuse vaheldumist ainsuslike vormide lõpus. Analüüsi eesmärk on selgitada, millistest sotsiaalsetest faktoritest oleneb *t*- ja *tU(q)*-tunnuse vaheldumine, lisaks on käsitletud ka lingvistiliste faktorite mõju.

4.1. *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumine 1991. aastal

4.1.1. Sotsiaalsed faktorid

1991. aasta andmebaasis leidub ainsuslike vormide lõpus *t*- ja *tU(q)*-tunnust kokku 355 korral, s.o vastavalt 97 (28%) ja 238 (72%) vormi. Vastseliina keeleala võrgustiku üldanalüüsist ilmneb, et võrgustiku liikmed kasutavad nii *t*- kui ka *tU(q)*-tunnust. Sotsiaalsetest faktoritest annab ülevaate tabel 19.

Tabel 19. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	80	40	116	60
1939–1963	13	13	83	87
1965–1976	4	9	39	91
Sugu				
mees	26	17	120	83
naine	71	37	118	63
Haridus				
alg	51	56	40	44
põhi	28	26	78	74
kesk	13	19	54	81
keskeri/kõrg	5	7	66	93
Küla				
Sute	88	33	178	64
Otsa	9	13	60	87
Päritolu				
kohalik	50	22	169	78
sisserännanu	47	40	69	60
Võrgustik				
tugev	47	29	113	71
nõrk	50	28	125	72

⁴⁶ Siinkohal on *tuq*- ja *tu*-tunnus kokku kodeeritud, kuna analüüsi eesmärk ei ole käsitleda larüngaalklusiili häälendumist tunnuse lõpus, vaid selgitada, millest oleneb keeleajalooliselt ainsusliku *-t* ja mitmusliku *-tU(q)* varieerumine.

Kõikide kolmel erineval ajavahemikul sündinute keelekasutuses domineerivad $tU(q)$ -formatiivid. Siiski eristuvad selgelt kaks rühma: ühelt poolt 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkond, kellel on ainsuslikku t -tunnust tunduvalt rohkem kui ülejäänud vanuserühmadel, ning teiselt poolt 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkond, kes kasutavad t -formatiivi 1912.–1929. aastatel sündinud informantidega võrreldes vähem. Varbrul-analüüsil oli tulemus oluline ($p < 0,000$). Nii võiks vanuse põhjal arvata, et tegemist on käimasoleva keelemuutusega, kus $tU(q)$ -tunnus on üldistumas.

Lisaks sünniajale eristus ka meeste ja naiste keelekasutus. Mõlema soo puhul oli ülekaalus $tU(q)$ -formatiiv, kuid naised kasutasid meestega võrreldes t -tunnust mõnevõrra rohkem. Tegemist on siiski üksikute 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naistega, seetõttu võib tulemuse pigem idiolektipõhiseks lugeda. Statistiliselt oli tulemus oluline ($p < 0,000$).

Sotsiaalsetest faktoritest oli kõige olulisem keelejuhi haridustase (Varbrul-osakaal $p < 0,000$), mis näitas, et mida vähem on keelejuht koolis käinud, seda rohkem on tema kõnepruugis säilinud t -tunnus. Algharidusega informantidel on $-t$ ülekaalus, alates põhiharidusega informantide rühmast tõuseb $-tU(q)$ osakaal aga märgatavalt. Keskeri-/kõrgharidusega informandid markeerivad tud -partitsiipi kõige rohkem $tU(q)$ -tunnusega. Nii võiks siinsete tulemuste põhjal paika pidada see, et võru keelde on tu -formatiiv üldistumas osaliselt ka analoogia tõttu eesti keelega, kus nud - ja tud -partitsiibi tunnused on sarnase häälikulise kujuga – nii võiksid kõrgemate haridustasemetega keelejuhid võru keeles mineviku kesksõna tunnustena tajuda nu - ja tu -formatiivi (vt ka Mets 2007: 168).

Kahte küla eraldi vaadeldes on näha, et Otsal on $-tU(q)$ osakaal mõnevõrra kõrgem kui Sute külas. Tulemus on ootuspärane, kuna Otsa informandid on nooremad ja kõrgemate haridustasemetega kui Sute keelejuhid. Varbrul-analüüsi põhjal oli tulemus oluline ($p < 0,001$).

Piirkonda mujalt elama tulnud informantide ja kohalike külaelanike keelekasutuses ilmneb oluline erinevus ($p < 0,001$): kohalikud kasutavad t -tunnust vähem kui sisseännanud. Tulemus on huvitav ja võiks viidata sellele, et analüüsitava võrgustikus on $tU(q)$ -formatiiv tugevalt normiks üldistumas.

Võrgustik ei osutunud t - ja $tU(q)$ -tunnuse varieerumisel oluliseks faktoriks ($p < 0,879$), kuna nii võrgustikuga tugevalt kui ka nõrgalt seotud keelejuhid kasutavad nimetatud formatiive väga sarnaselt. Siiski andis olulise tulemuse võrgustiku ja sünniaja koosanalüüs (vt 4.1.1.2).

1991. aasta analüüsitulemused näivad osutavat sellele, et tegemist on käimasoleva keelemuutusega, kus ainsuslikes vormides on keeleajalooliselt mitmuslik $tU(q)$ -tunnus üldistumas keeleajalooliselt ainsusliku t -tunnuse asemele. Niisugusele muutusele viitavad mitmed faktorid: 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidel on $-tU(q)$ osakaal kõrgem kui 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel, samuti kasutavad nimetatud tunnust rohkem kõrgemate haridustasemetega keelejuhid.

Järgmises alapeatükis käsitletakse küladevahelisi erinevusi ja võrgustiku mõju $-t$ ja $-tU(q)$ varieerumisel.

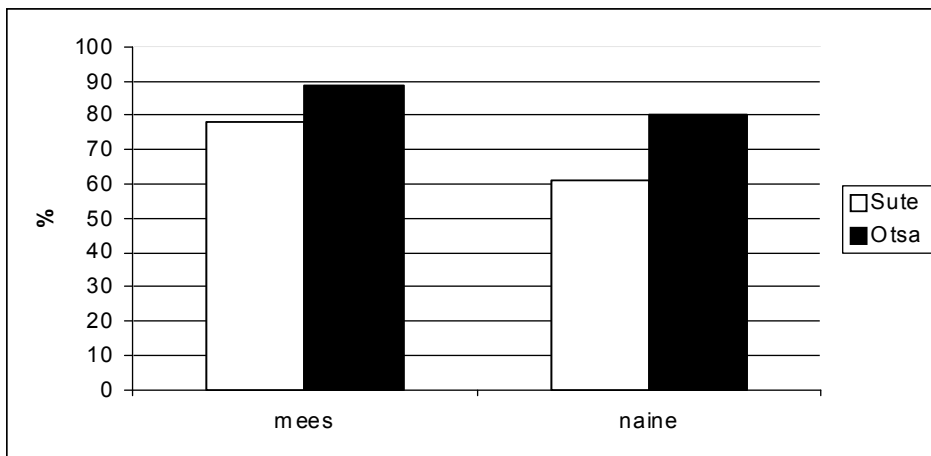
4.1.1.1. Küladevahelised erinevused

Eelmises alapeatükis olevast tabelist on näha, et võrreldes Sute külaga kasutatakse Otsa külas rohkem $tU(q)$ -tunnust. Külade ja ülejäänud sotsiaalsete faktorite koosanalüüsil andsid olulise tulemuse informandi päritolu ($p < 0,007$) ja sugu ($p < 0,026$) (vt tabel 20).

Tabel 20. t - ja $tU(q)$ -tunnuse osakaal kahes külas 1991. aastal seoses keelejuhi päritolu ja sooga.

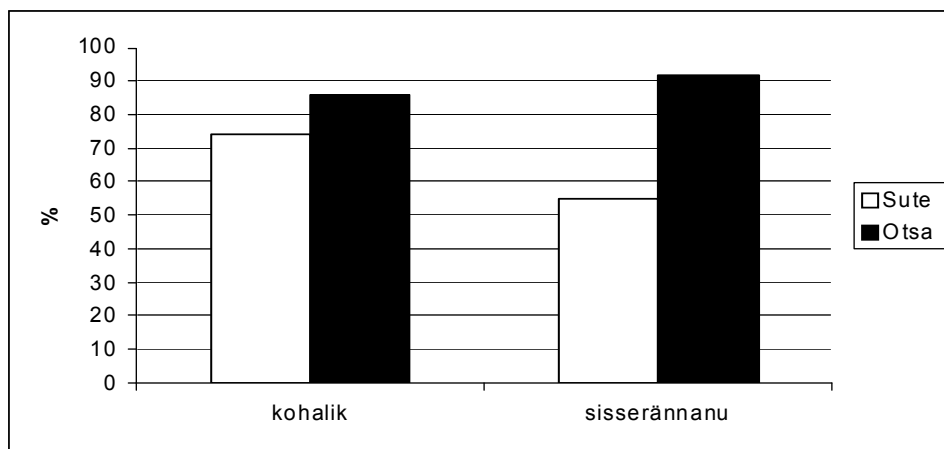
		Sute				Otsa			
		$-t$		$-tU(q)$		$-t$		$-tU(q)$	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Sugu	mees	20	22	72	78	6	11	48	89
	naine	68	39	106	61	3	20	12	80
Päritolu	kohalik	42	26	121	74	8	14	48	86
	sisserännanu	46	45	57	55	1	8	12	92

Küla ja soo analüüs osutab sellele, et Otsa külas kasutavad nii mehed kui naised uuemat $tU(q)$ -tunnust rohkem kui Sute mehed ja naised (vt ka joonis 30). Ühtlasi on Sute meeste ja naiste keelekasutus kõikumavam Otsa informantidega võrreldes. Idiolektiti on näha, et päris mitmetel Sute meesinformantidel on kasutusel ainult $tU(q)$ -tunnus, samas kui sama küla naistel esineb $-tU(q)$ kõrval ka päris palju t -formatiivi. Tegemist on siiski 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naistega, seetõttu võib oletada, et tulemus on pigem idiolektipõhine.

Joonis 30. $-tU(q)$ osakaal 1991. aastal Sute ja Otsa mees- ja naiskeelejuhtide keelekasutuses.

Tabeli 20 ja joonise 31 põhjal võiks järeldada, et Otsa küla keelekasutuses on suuresti üldistunud $tU(q)$ -tunnus – kohalike ja sisserännanute kõnepruugis siin erinevusi ei ilmne. Seevastu erineb Sute küla kohalike ja sisserännanute keelekasutus: t -formatiivi esineb kõige rohkem väljastpoolt piirkonda pärit Sute küla informantidel. Siingi kuuluvad need 1912.–1929. aastatel sündinud naiskeelejuhtide kõnepruuki, seetõttu on tegemist pigem mõne idiolekti eripäraga.

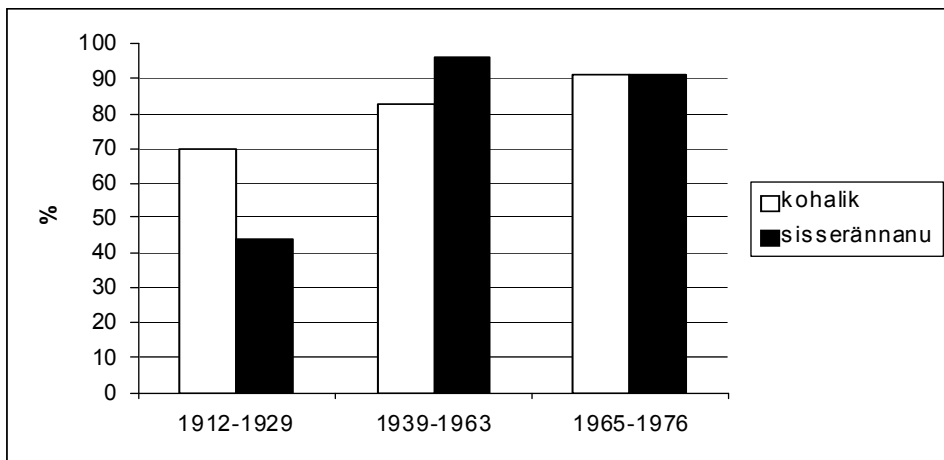
Joonis 31. $-tU(q)$ osakaal Sute ja Otsa kohalike ning sisserännanud elanike keelekasutuses 1991. aastal.

Ülejäänud sotsiaalsete faktoritega koosanalüüsil küladega olulisi tulemusi ei ilmnenud. Küll aga andis olulisi tulemusi informandi päritolu ja sünniaja ning hariduse analüüs. Arvandmed on esitatud tabelis 21

Tabel 21. t - ja $tU(q)$ -tunnuse osakaal 1991. aastal kohalike ja sisserännanute keelekasutuses seoses sünniaja ja haridusega.

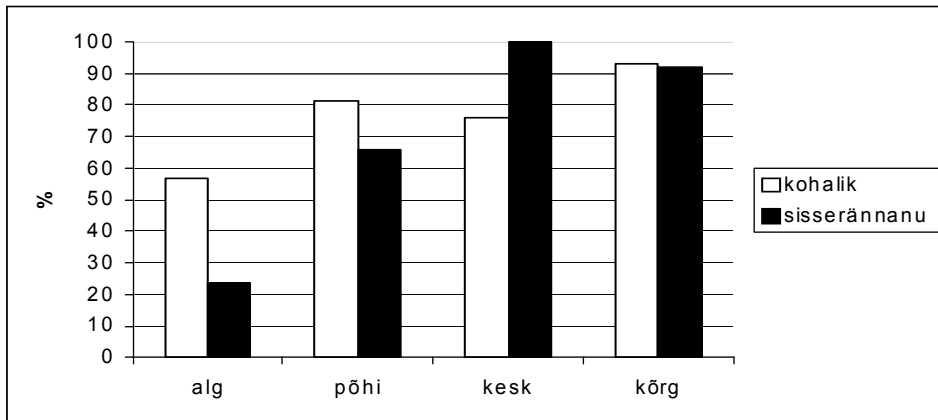
	Kohalik				Sisserännanu			
	$-t$		$-tU(q)$		$-t$		$-tU(q)$	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sünniaeg								
1912–1929	35	30	81	70	45	56	35	44
1939–1963	12	17	59	83	1	4	24	96
1965–1976	3	9	29	91	1	9	10	91
Haridus								
alg	23	43	31	57	28	76	9	24
põhi	10	19	43	81	18	34	35	66
kesk	13	24	41	76	0	0	13	100
keskeri/kõrg	4	7	54	93	1	8	12	92

Eri sünniaegade analüüsist on näha, et võru kõnekeeles üldistuvat $tU(q)$ -formatiivi kasutavad kõige enam 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud võrgustiku liikmed (vt ka joonis 32). Nende puhul ei ole väga suuri kõikumisi kohalike ja sisse­rännanute kõnepruugis märgata. Neist erinevad 1912.–1929. aastatel sündinud informandid, kes ülejäänud vanuserühmadega võrreldes markeerivad umbisikulise tegumoe mineviku kesksõna mõnevõrra vähem $tU(q)$ -tunnusega. Lisaks ilmneb 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna puhul suur erinevus kohalike ja sisse­rännanud informantide keelekasutuses: 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna sisse­rännanud kasutavad $tU(q)$ -formatiivi tunduvalt vähem kui sama põlvkonna põliselanikud. Sisse­rännanutest on siin suurem osa naisinformandid, seetõttu võib tule­muse lugeda pigem idiolekti­põhiseks. Tulemus osutus oluliseks ($p < 0,010$).

Joonis 32. $tU(q)$ -tunnuse osakaal kohalike ja sisse­rännanute keelekasutuses sünniaegade kaupa 1991. aastal.

Haridustasemete analüüsil saadud andmed (vt ka joonis 33) osutavad sellele, et kõige suurem erinevus on algharidusega informantide keelekasutuses: kohalikud keelejuhid markeerivad *tud*-kesksõna pigem $tU(q)$ -formatiiviga, sisse­rännanud aga t -tunnusega. Siinkohal on taas tegemist 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformantide idiolektide eripäraga. Üldtendents viitab ka sellele, et mida kõrgem on põliselanike ja sisse­rännanute haridustase, seda rohkem on võru ühiskee­lele iseloomulik $-tU(q)$ nende kõnepruugis üldistumas. Samas on aga näha, et kohalike keelekasutuses on $-tU(q)$ osakaal vähem kõikumav kui sisse­rännanute kõnepruugis. Niisugune tulemus võiks viidata sellele, et $tU(q)$ -formatiivi näol on tegemist uuritava­le võrgustikule iseloomuliku tunnusevarian­diga. Binomiaalne analüüs luges tule­muse oluliseks ($p < 0,015$).

Joonis 33. $tU(q)$ -tunnuse osakaal 1991. aastal kohalike ja sisserännanute keelekasutuses haridustasemete kaupa.

Kõik käesolevas alapeatükis esitatud tulemused näivad viitavat sellele, et suurem osa t -tunnustest kuulub Sute küla 1912.–1929. aastatel sündinud algharidusega naisinformantide keelekasutusse. Teiseks viitavad tulemused sellele, et uuritavas piirkonnas on *tud*-kesksõna tunnuseks üldistumas $tU(q)$ -formatiiv. Oma roll võiks siin olla ka võrgustikul, mida käsitletakse järgmises alapeatükis.

4.1.1.2. Võrgustik

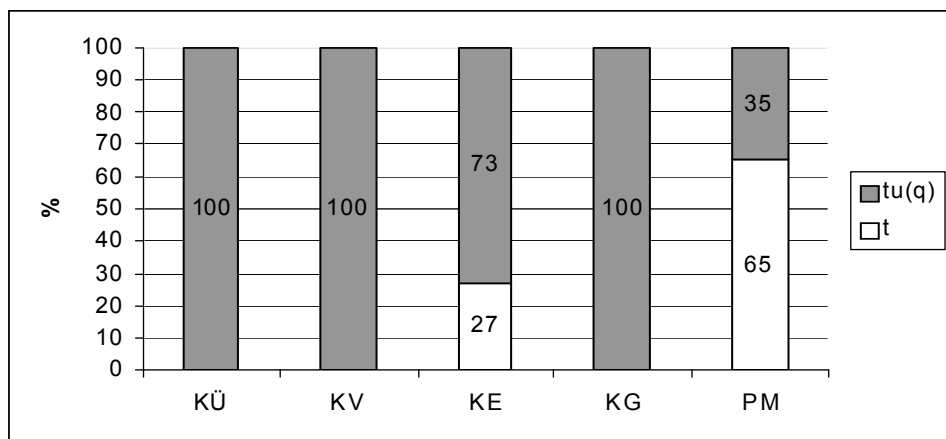
Tabelis 19 (vt ptk 4.1.1) toodud andmete põhjal ei osutunud võrgustik statistiliselt oluliseks mõjuriks ($p < 0,879$): võrgustiku tuumikliikmete ja perifeersete liikmete kõnepruuk oli väga sarnane. Saadud tulemuse põhjal võiks järeldada, et käsitletava võrgustiku keelekasutuse puhul on tegemist püsivarieerumisega, mida ei mõjuta võrgustiku liikmete staatus.

Samuti ei erinenud siinkohal kahe küla ($p < 0,836$) ega sisserännanute ja kohalike informantide keelekasutus ($p < 0,482$). Statistiliselt olulist varieerumist ei näidanud ka võrgustiku koosanalüüs keelejuhtide sooga ($p < 0,303$).

Järgnevas osas analüüsitakse idiolekte sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhete kaupa. Selleks on rakendatud samu põhimõtteid nagu eespool inessiivi lõpu varieerumise analüüsil. Iga suhte kirjeldamiseks on valitud üks kuni kolm informantiderühma, kelle keelekasutus vastavate suhete tulemusi kõige paremini iseloomustab.

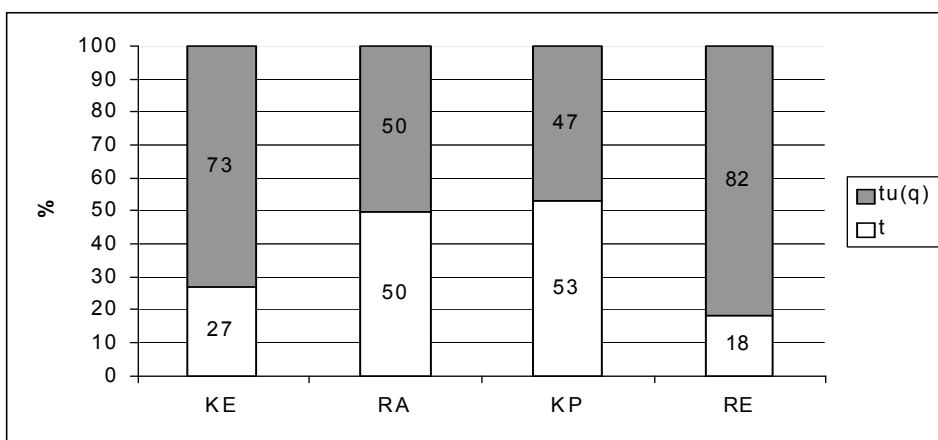
Sugulussidemete analüüsil on näha, et perede ja suguseltside sees esineb kohti kõikumisi. Joonisel 34 kujutatud sugulaste keelekasutuste tulemuste põhjal võib öelda, et isegi ühe pere piires on idiolekte, kus ühel pereliikmel esineb t -tunnus, teise keelekasutusest puudub aga täiesti (võrdle näiteks KE-d ja KV-d). Siin võiks arvata, et lisaks sugulussidemetele mõjutavad varieerumist suuresti ka informandi sugu ja sünniaeg. Kirjeldatavasse sugulasteringi kuuluva nais-

informandi KE sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929. KV on tema poeg, kelle sünniaasta paigutatud vahemikku 1939–1963. Naiskeelejuht KG (sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963) on KV abikaasa ja ühtlasi KE minia. Sünniajalt 1965.–1976. aastatesse paigutatud meesinformant KÜ on KV ja KG poeg ning KE pojapoeg. Kõik eelpool nimetatud keelejuhid elavad ühes majapidamises. Neist ülejäärmises talus elav naiskeelejuht PM (sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929) on nende sugulane. Kahe pere vahelised kontaktid on väga tihedad, omavaheline läbisaamine on hea. Jooniselt on näha, et nende keelekasutus on kohati pisut erinev. Ühe leibkonna liikmed KV, KG ja KÜ kasutavad ainult $tU(q)$ -formatiivi, samas kui KE keelekasutuses domineerib küll $-tU(q)$, kuid selle kõrval leidub vähesel määral ka keeleajalooliselt ainsuslikku t -tunnust. Sellise erinevuse põhjus võib olla informantide sünniajas: KE on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindaja, nimetatud ajavahemiku keelejuhtidel on aga t -formatiivi osakaal veidi kõrgem kui 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud informantidel, nagu näiteks KV, KG ja KÜ. Ühtlasi erineb neist neljast ka nende sugulase PM keelekasutus: PM markeerib *tud*-partitsiipi pigem t -tunnusega, $tU(q)$ -formatiivi on ta vähem kasutanud. Nii erineb tema keelekasutus isegi KE keelekasutusest, kuigi mõlemad on 1912.–1929. aastatel sündinud naised. Siinkohal võiks mõju avaldada võrgustikuga seotuse aste: KE on võrgustiku tuumikliige, PM aga perifeerne liige. 1912.–1929. aastatel sündinud tuumikliikmetel ongi $-t$ osakaal madalam kui $-tU(q)$ kasutussagedus (täpselt nagu KE-l) ja samast ajavahemikust pärit perifeersetel liikmetel on t - ja $tU(q)$ -tunnus enam-vähem võrdselt kasutusel. Teise võimaliku seletusena võiks siinkohal oluline olla ka see, et KE keelekasutust on mõjutanud nooremad pereliikmed KV, KG ja KÜ, kellega ta igapäevaselt koos elab ja kes kasutavad ainult $tU(q)$ -formatiivi. PM-il on nooremate sugulastega aga mõnevõrra harvemad kontaktid kui KE-l. Kirjeldatud sugulasteringi keelekasutus näib viitavat sellele, et sugulastevahelised kontaktid on *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumisel olulised, kuid lisaks sellele mõjutavad tulemusi ka ülejäänud sotsiaalsed faktorid.

Joonis 34. t - ja $tU(q)$ -tunnuse osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal.

Nagu inessiivigi puhul, nii avaldub ka *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumise puhul kõige paremini sõprussuhete mõju. Üldjuhul esineb sõprade keelekasutuses *t*-tunnust enam-vähem ühepalju, samas esineb ka erandeid. Võiks arvata, et siin mängivad rolli emotsionaalne lähedus, st informantidevahelised usalduslikud suhted. Joonis 35 näitab *t*- ja *tU(q)*-tunnuse osakaalu nelja 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformandi keelekasutuses. Kõik neli kuuluvad samasse sõpruskonda. Lisaks sellele ühendab neid töösuhe: kõik neli on töötanud kohaliku sovhoosi laudas. Emotsionaalselt veidi lähedasemad on ühelt poolt RA ja KP ning teiselt poolt KE ja RE. See peegeldub ka nende keelekasutuses: RA ja KP markerivad *tud*-kesksõna enam-vähem võrdselt nii *t*- kui ka *tU(q)*-formatiiviga, KE-l ja RE-l on *-t* osakaal mõnevõrra madalam ja *-tU(q)* osakaal kõrgem.

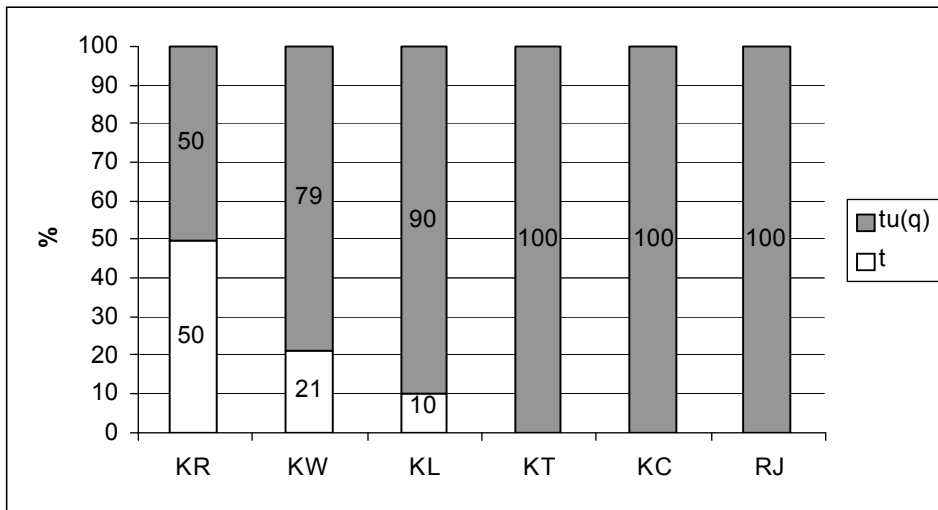

Joonis 35. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse osakaal sõprussuhete korral 1991. aastal.

Naabrite keelekasutuse võrdlemine näitab, et sellegi suhte puhul esineb *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumises sarnasusi ja erinevusi. Oma mõju avaldavad kindlasti ka informante iseloomustavad sotsiaalsed parameetrid. Ühe näitena võib siia tuua KP, KA ja RE keelekasutuse. KP on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naine, KA on tema poeg (sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963), kes elab oma emaga koos. Nende naaber RE on naisinformant, kelle sünniaasta paigutub ajavahemikku 1912–1929. KP ja RE on töökaaslased ja head sõbrad. Ometi on nende keelekasutus erinev: KP markerib *tud*-kesksõna *t*- ja *tU(q)*-formatiiviga enam-vähem võrdselt (osakaalud vastavalt 53% ja 47%), RE kasutab aga peamiselt *tU(q)*-tunnust (82%), mille kõrval *-t* esinemus on madalam (18%). Nii sarnaneb RE keelekasutus naabertalus elava mehe KA (sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963) keelekasutusega (*-t* osakaal 27% ja *-tU(q)* osakaal 73%). Ometi ei suhtle RE ja KA omavahel nii sageli nagu RE ja KP. Seega võiks arvata, et tihedad omavahelised kontaktid või nende puudumine ei ole selle naabrussuhte puhul olulised. Põhjus võiks olla

sotsiaalsetes faktorites. KA on kohalik meesinformant, kes on sündinud ajavahemikus 1939–1963 ja kelle keelekasutus on iseloomulik vastavate faktorrühmade keelekasutusele (vt tabel 19, ptk 4.1.1). RE on kohalik 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna naisinformant, kelle keelekasutus vastab samuti enam-vähem vastavate faktorrühmade keelekasutusele (v.a soo osas: naistel on *-t* osakaal veidi kõrgem kui meestel). KP on aga väljastpoolt piirkonda pärit naiskeelejuht (sünniaeg langeb ajavahemikku 1912–1929), kelle keelekasutus vastab üldjoontes samade faktorrühmade põhjal saadud tulemustele: 1912.–1929. aastatel sündinud mujalt pärit informantidel on *t-* ja *tU(q)*-tunnus suhteliselt võrdselt kasutusel (vt tabel 21, ptk 4.1.1.1). Lisaks sellele on KP võrgustiku perifeerne liige, RE kuulub aga tuumikusse. Kõiki nimetatud sotsiaalseid faktoreid arvesse võttes näib olevat ootuspärane, et KP keelekuju ei ole sarnastunud samasse põlvkonda kuuluva naabrinaise RE keelekasutusega.

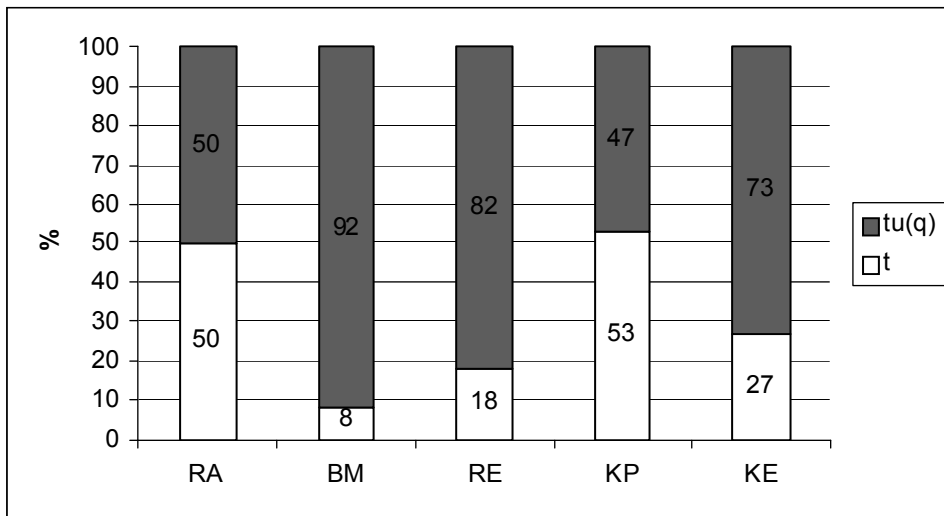
Naabritevahelised pingelised suhted näivad samuti peegelduvat nende keelekasutuses. Joonisel 36 on kujutatud kahte kõrvuti paiknevasse majapidamisse kuuluvate informantide tulemusi. KR on kohalik naiskeelejuht (sünniaeg langeb ajavahemikku 1912–1929), kes kuulub ühtlasi ka võrgustiku tuumikusse. Tema naabermajas elavad KL (kohalik naisinformant, sündinud ajavahemikus 1912–1929, võrgustiku tuumikliige), KW (kohalik meeskeelejuht, sündinud ajavahemikus 1912–1929, võrgustiku tuumikliige), KT (kohalik meesinformant, sündinud ajavahemikus 1939–1963, võrgustiku perifeerne liige), KC (mujalt pärit naiskeelejuht, sündinud ajavahemikus 1939–1963, võrgustiku perifeerne liige) ja RJ (kohalik meesinformant, sündinud ajavahemikus 1965–1976, võrgustiku perifeerne liige). KL ja KW on abikaasad, nende poeg on KT, kelle abikaasa on KC. RJ on KT ja KC poeg ning KL-i ja KW pojapoeg. KR töötab koos naabertalus elavate KW, KL-i ja KT-ga kohalikus metskonnas. Kuigi nimetatud informante seob lisaks naabrussuhtele veel ka töösuhe, on näha, et nende keelekasutus erineb. KR markeerib *tud*-kesksõna *t-* ja *tU(q)*-tunnusega võrdselt. Naabertalus elavatel informantidel on aga ülekaalus *tU(q)*-formatiiv. Nii ei sarnane KR-i keelekasutus isegi mitte naabertalu 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna inimeste keelekasutusega, seda vaatamata sellele et kõik kolm nimetatud ajavahemikus sündinud informanti on kohalikku päritolu ja kuuluvad võrgustiku tuumikusse. Erinevus, mis nende keelekasutuses ilmneb, võiks sõltuda naabritevahelistest keerulistest suhetest. KR-i läbisaamine naabertalus elava perekonnaga pole eriti hea, pingeid põhjustab töösuhe: KR töötab KW ja KL-i alluvuses. Niisugused tulemused osutavad sellele, et informandid võivad küll elada lähestikku ja olla samas ka töökaaslased ning ühesuguste sotsiaalsete parameetriga, kuid siiski võib nende keelekasutus olla erinev isiklike vastuolude tõttu.

Joonis 36. t - ja $tU(q)$ -tunnuse osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.

Töökaaslaste idiolektides esineb samuti sarnasusi, kuid kohati ka üsna suuri kõikumisi. Parimaid tulemusi annab töösuhete analüüs sel juhul, kui töökaaslastel on omavahel lähedased sõbrad või sugulased. Nii on näiteks nelja meesinformandi keelekasutuse analüüsil saadud tulemused suhteliselt sarnased: kõigil on ülekaalus $tU(q)$ -formatiiv (90–100%). Tegemist on 1965.–1976. aastatel sündinud meestega, kellel kõigil on keskeriharidus ja kes on töötanud kohalikus sovhoosis traktoristidena. OI ja TA on vennad, PA on nende tädipoeg. Nii ühendab neid lisaks töösuhte ka sugulussuhe. HP on OI ja TA lähedane sõber – nende puhul on suhte laad samuti mitmekordne: sõprus- ja töösuhe. Sellised läbipõimunud mitmekordsed suhted sarnastavad nende keelekasutust.

Alati ei ole aga töökaaslaste keelekasutus nii ühtlane. Joonisel 37 on kujutatud t - ja $tU(q)$ -tunnuse jaotumust viie naisinformandi keelekasutuses. Kõik viis keelejuhti on töötanud kohaliku sovhoosi laudas. RA, RE, KP ja KE on sündinud ajavahemikus 1912–1929, BM-i sünniaeg langeb aastatesse 1939–1963. Peaaegu kõik neist saavad omavahel hästi läbi, v.a RA ja RE, kes on küll sugulased, kuid kelle vahel esineb pingeid maja pärast. Ka nende keelekasutus näib neid vastuolusid peegeldavat: RA kasutab *tud*-kesksõna tunnusest võrdselt nii t - kui ka $tU(q)$ -formatiivi, RE-l on ülekaalus aga $tU(q)$ ning t -tunnust leidub vähem. Ühtlasi tasub tähele panna seda, et RA ja KP keelekasutus on väga sarnane, seda sel põhjusel, et nimetatud kaks naisinformanti on omavahel väga lähedased sõbrad. Nii võiks saadud tulemuste põhjal öelda, et lisaks töösuhte mõjutab informantide keelekasutust ka sõprussuhe.

Joonis 37. t - ja $tU(q)$ -tunnuse osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.

Eespool kirjeldatud sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhete kokkuvõttena võib välja tuua selle, et lisaks suhete laadile mõjutab kohati informantide keelekasutust vastavates mikrovõrgustikes ka veel nende sotsiaalne taust, s.o sünniaeg, sugu, võrgustikuga seotus ja päritolu.

4.1.2. Lingvistilised faktorid

Lisaks sotsiaalsetele faktoritele mõjutavad *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumist ka keelesisesed mõjurid. Käesoleva uurimuse jaoks on analüüsitud tüve struktuuri (silbiarv ja välde), aluse grammatilist arvu (ainsus ja mitmus) ning tüve päritolu (võru, eesti ja ühistüved). Siinkohal on analüüsi kaasatud kõik t - ja $tU(q)$ -tunnusega *tud*-partitsiibi vormid (kokku 432). Kõik ülal loetletud faktorid on statistiliselt olulised. Arvandmed on esitatud tabelis 22.

Lingvistilistest faktoritest kõige olulisemaks ($p < 0,000$) osutus aluse grammatiline arv, st kas tegemist on ainsusliku või mitmusliku vormiga. Ülal toodud tabelist on näha, et nii ainsuses kui mitmuses on ülekaalus keeleajalooliselt mitmuslik $tU(q)$ -formatiiv. Ka t -tunnusega on markeeritud nii ainsust kui mitmust, kuid suurem osa t -formatiividest esineb siiski koos ainsusliku alusega. Kõik see langeb üldjoontes kokku ka 1960.–1980. aastate lindistuste põhjal tehtud analüüsiga (vt Mets 2007: 169–170). Väikse erinevusena võib välja tuua siiski selle, et 1960.–1980. aastate lindistustes markeeriti ainsust peamiselt t -tunnusega ja mitmust $tU(q)$ -formatiiviga – $tU(q)$ ei olnud mõlemas arvus nii üldistunud, kui 1990ndate materjal näitab (vt ka Mets 2000: 93–95; Iva 2002a: 97–99, 101–103, 121).

Tabel 22. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>	
	N	%	N	%
Arv				
ainsus	90	30	218	70
mitmus	10	11	87	89
alus puudub	7	26	20	74
Tüve päritolu				
võru	64	30	152	70
eesti	2	8	25	92
ühis	41	22	148	78
Tüve struktuur				
ühesilbiline	44	21	175	79
kahe- silbiline	36	26	106	74
kolmesilbiline	27	39	44	61

Teiseks andis olulise tulemuse tüve päritolu ($p < 0,010$), mille alusel tüved jagunesid võru, eesti ja ühistüvedeks. Võru tüvede alla liigituvad tüved, mis on omased ainult võru keelele, nt *kirõõteḁu* ‘kirjutatud’. Eesti tüvede alla on paigutatud tüved, mis saavad esineda ainult eesti kirjakeeles, nt *käiḁu* ‘käidud’. Ühistüvede alla kuuluvad tüved, mis on võru ja eesti keeles ühised, nt *mini* ‘minud’. Tabelis toodud arvudest on näha, et eesti tüvedega liidetakse *t*-tunnust kõige vähem, samas kui võru ja ühistüvede puhul on *-t* osakaal tunduvalt kõrgem. Niisugune tendents võiks osutada sellele, et eesti ühiskeelest uusi sõnu laenates markeeritakse neid võru ühiskeeles üldistumas oleva *tud*-kesksõna formatiiviga, s.o *tU(q)*-tunnusega.

Kolmandaks, *-t* ja *-tU(q)* varieerumine sõltus ka tüve struktuurist ($p < 0,013$). Analüüsi esimeses etapis eristati nii silbiarvu kui ka vältet, tüvede vähesuse tõttu kodeeriti teises etapis välted kokku ja säilitati silbiarvul põhinev eristus. Nii on analüüsitud ühe- (nt *käiḁi* ‘käidud’), kahe- (nt *maiteḁtu* ‘maetud’) ja kolmesilbilisi (nt *ehiḁteḁü* ‘ehitatud’) tüvesid. Tabelis esitatud arvandmed näitavad tendentsi markeerida pikema tüvesid lühema, s.o *t*-formatiiviga. Sama tulemuse on andnud ka 1990ndate lindistuste põhjal tehtud Põlva murraku analüüs (Mets 2000: 97–100).

Aluse grammatiline arv andis olulise tulemuse koosanalüüsil kõigi sotsiaalsete faktoritega. Tulemustest annab kokkuvõtvalt ülevaate tabel 23.

Tabel 23. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse varieerumine seoses aluse grammatilise arvu ja sotsiaalsete faktoritega.

	Ainsus				Mitmus			
	<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>		<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Küla								
Sute	84	33	168	67	9	10	80	90
Otsa	6	11	50	89	1	12	7	88
Päritolu								
kohalik	43	22	154	78	4	7	56	93
sisserännanu	47	42	64	64	6	16	31	84
Sünniaeg								
1912–1929	79	41	113	59	8	13	55	87
1939–1963	8	10	72	90	1	4	27	96
1965–1976	3	8	33	92	1	17	5	83
Sugu								
mees	21	16	111	84	2	8	23	92
naine	69	39	107	61	8	11	64	89
Haridus								
alg	50	56	39	44	4	11	32	89
põhi	27	28	71	72	2	9	21	91
kesk	11	17	52	83	2	12	15	88
keskeri/kõrg	2	3	56	97	2	10	19	90

Aluse grammatilise arvu ja sotsiaalsete faktorite analüüsil oli kõige olulisem ($p < 0,001$) külade ning aluse grammatilise arvu koosmõju. Arvandmed näitavad, et mitmusliku aluse korral markeeritakse mõlemas külas *tud*-partitsiipi peamiselt mitmusliku tunnusevariandiga. Küladevaheline erinevus ilmneb aga ainsusliku aluse korral: erinevalt Otsa külast kasutatakse Sute külas ainsuse markeerimisel tunduvalt vähem mitmuslikku *tU(q)*-formatiivi. Saadud tulemused viitavad sellele, et Sutel on veel mõnevõrra säilinud keeleajalooliselt singulari tähistanud *t*-tunnuse kasutamine ainsusliku aluse korral. Selline tulemus on ka üsna ootuspärane: Sutel on vanem elanikkond, 1912.–1929. aastatel sündinud informantide kõnepruugis oli aga *-t* kasutus tunduvalt sagedasem kui 1939.–1963. aastatel ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidel (vt ptk 4.1.1).

Statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,000$) andis ka aluse grammatilise arvu ning kohalike ja sisserännanute keelekasutuse koosanalüüs. Sisserännanute keelekasutuses on ainsuse ja mitmuse eristus paremini säilinud kui kohalike kõnepruugis. Mõlemad rühmad kasutavad mõlemas arvus küll mitmuslikku *tU(q)*-formatiivi, kuid sisserännanud informandid markeerivad ainsust *tU(q)*-tunnusega tunduvalt vähem kui kohalikud keelejuhid. Siinkohal sõltub tulemus siiski idiolektidest: tegemist on eelkõige 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformantidega.

Sünniajast johtuvad erinevused grammatilise arvu märkimisel osutusid samuti oluliseks ($p < 0,000$). Tulemused osutavad sellele, et kõigil põlvkondadel on ainsuse ja mitmuse paradigmad oma eristuse kaotanud, kuid 1912.–1929. aastatel sündinutel on see eristus ülejäänutega võrreldes paremini säilinud. Nii võiks oletada, et tegemist on toimuva keelemuutusega, kus *tud*-kesksõna tunnuseks on üldistumas *tU(q)*-formatiiv ja seda nii ainsuses kui ka mitmuses.

Ka sugudevahelised erinevused osutusid statistilisel analüüsil olulisteks ($p < 0,000$). Arvandmed viitavad sellele, et mõlemal sool on mõlemas arvus *tU(q)*-tunnus ülekaalus, kuid naistel on vanapärane ainsuse ja mitmuse eristus paremini säilinud kui meestel. See kinnitab sotsiolingvistikulise uurimuste tulemusi, mis näitavad naiste keelekasutuse suuremat reeglipärasust (vt nt Wodak and Benke 1997: 127, 132–135; Hudson 1999: 120–121; Labov 2003: 245). Uuritava materjali puhul kehtib see reeglipära aga ainult idiolektiti ja sedagi eelkõige 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformantide puhul.

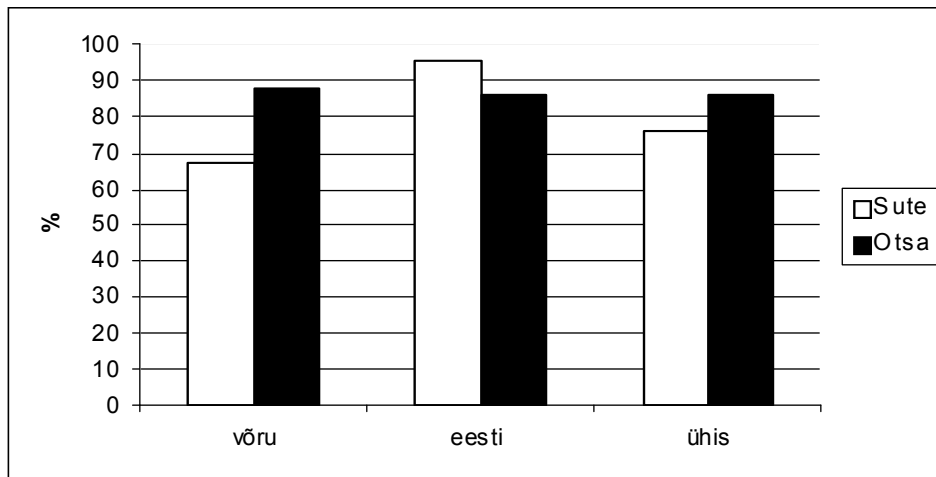
Viimase sotsiaalse faktorina andis olulise tulemuse ($p < 0,000$) ka haridus. Mida kõrgema haridustasemega informant on, seda rohkem markeerib ta ainsust mitmusliku *tU(q)*-tunnusega. On ootuspärane, et kõige enam on singulari ja pluurali eristus säilinud algharidusega informantidel: tegemist on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna esindajatega (eelkõige naistega), kelle kõnepruugis leiduski *t*-formatiivi kõige rohkem (vt ptk 4.1.1). Seega on tulemus pigem idiolektipõhine. Mitmuse markeerimisel haridustasemete vahel suuri erinevusi ei ilmne: kõigil on üsna ühtlaselt ülekaalus *tU(q)*-tunnus, kuid vähesel määral esineb ka *t*-formatiivi.

Tüve päritolu ja teatud sotsiaalsete faktorite mõju tunnuse valikule oli samuti oluline (võrgustik ($p < 0,908$), sünniaeg ($p < 0,086$) ega haridus ($p < 0,058$) siinkohal siiski statistiliselt olulisi tulemusi ei andnud, seetõttu pole neid ka käsitletud). Arvandmed on näha tabelis 24.

Tabel 24. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse varieerumine 1991. aastal seoses tüve päritolu ja sotsiaalsete faktoritega.

		Võru				Eesti				Ühis			
		<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>		<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>		<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Küla	Sute	60	33	122	67	1	5	19	95	36	24	117	76
	Otsa	4	12	30	88	1	14	6	86	5	14	31	86
Päritolu	kohalik	33	23	112	77	2	13	13	87	19	16	100	84
	sisserännanu	31	44	40	56	0	0	12	100	22	31	48	69
Sugu	mees	12	15	70	85	2	15	11	85	14	18	62	82
	naine	52	39	82	61	0	0	14	100	27	24	86	76

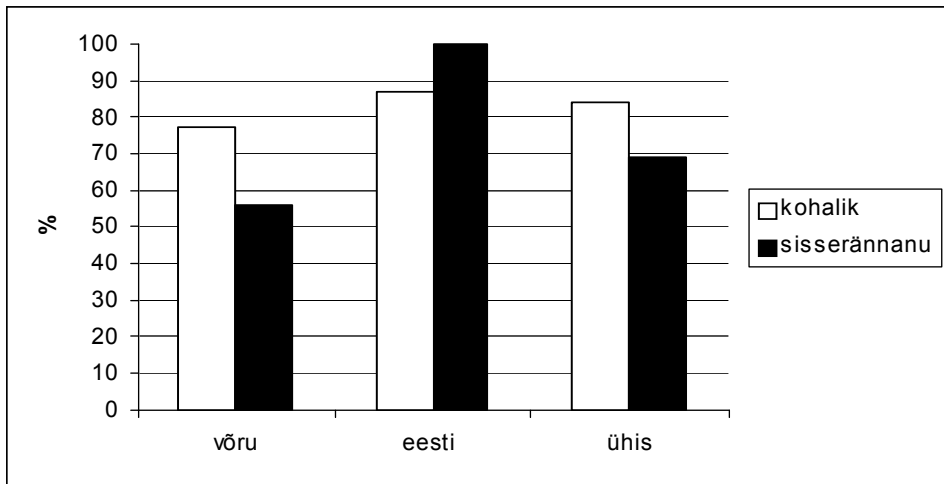
Küladevahelised erinevused ilmnevad kahes tüvederühmas, s.o võru ja ühistüvede puhul (vt ka joonis 38). Sute külas markeeritakse nimetatud tüvesid vähem $tU(q)$ -formatiiviga kui Otsal. Tulemus on ka ootuspärane, kuna just Sute elanike seas on t -tunnuse esinemus kõrgem kui naaberkülas. Eesti tüvesid mugandatakse võru kõnekeelde eelkõige $tU(q)$ -tunnuse abil. Nii võib oletada, et uusi tüvesid laenates kasutatakse ka võru kõnekeelele kõige iseloomulikumat formatiivi. Tulemus oli statistiliselt oluline ($p < 0,016$).

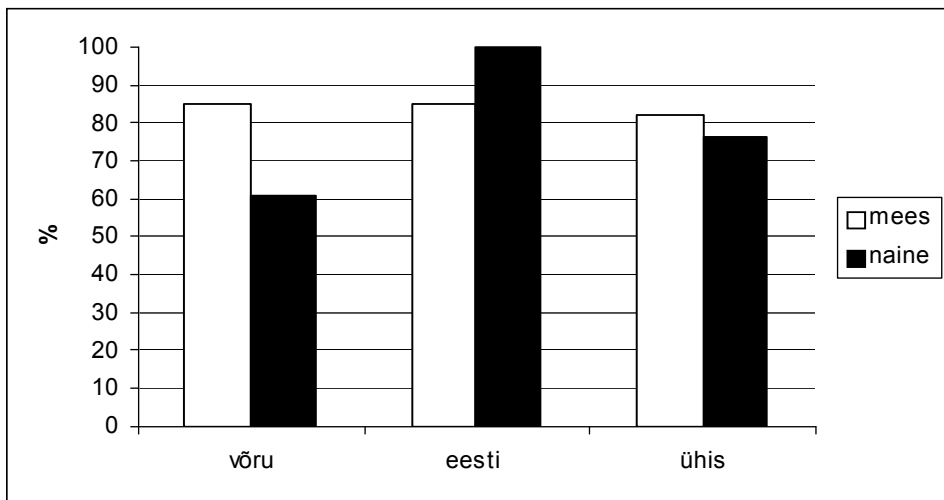
Joonis 38. $tU(q)$ osakaal eri päritolu tüvede puhul kahe küla keelekasutuses 1991. aastal.

Erinevused ilmsid ka kohalike ning piirkonda sisse-rännanud informantide kõnepruugis (vt ka joonis 39). Kohalike keelejuhtide puhul on märgata, et neil on kõigi tüvevariantide järel üsna võrdselt kasutusel $tU(q)$ -tunnus. Sisse-rännanute kõnepruugis on näha aga suuremat kõikumist: võru tüvede puhul on neil $tU(q)$ osakaal langenud ligikaudu poole peale ning ka ühistüveside puhul on $tU(q)$ esinemus tunduvalt madalam. Eesti tüvesid markeerivad nad seevastu ainult $tU(q)$ -formatiiviga. Väiksem $tU(q)$ -tunnuse osakaal johtub siinkohal idiolektidest: tegemist on eelkõige 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformantidega. Binomiaalne analüüs pidas tulemust oluliseks ($p < 0,007$).

Meeste ja naiste keelekasutuse erinevused osutavad sellele, et just naised on need, kes markeerivad võru ja ühistüvesid vähem $tU(q)$ -formatiiviga kui mehed (vt ka joonis 40). Meeste puhul on nimetatud tunnuse osakaal kõigi tüvevariantide puhul enam-vähem ühesugune. Niisugused erinevused on põhjustatud idiolektide eripäradest: naiste hulgas leidub mitmeid 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhte, kes markeerivad *tud*-kesksõna rohkem t -tunnusega. Tulemus oli statistiliselt oluline ($p < 0,015$).

Joonis 39. $-tU(q)$ osakaal eri päritolu tüvede puhul kohalike ja sisserännanud keelejuhtide keelekasutuses 1991. aastal.

Joonis 40. $-tU(q)$ osakaal eri päritolu tüvede puhul meeste ja naiste keelekasutuses 1991. aastal.

Järgmises alapeatükis on käsitletud *tud*-partitsiibi tunnusevariantide varieerumist 2006. aastal.

4.2. *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumine 2006. aastal

2006. aasta andmebaas sisaldab 275 *tud*-partitsiibi vormi. Tunnustena on esindatud murdepärased *-t*, *-tu*, *-tuq* ja *-tus*, alternatiivlektile iseloomulik *-tut* ning eesti ühiskeele *-tud* (vt ptk 4, tabel 18). Käesolev analüüs on keskendunud ainult *t*- ja *tU(q)*-tunnuse vaheldumisele. Selleks on kokku kodeeritud *tu*- ja *tuq*-formatiiv, millele on vastandatud *t*-tunnus. Sotsiaalsete faktorite analüüsil on käsitletud ainult ainsuslikke vorme, kokku 161 *tud*-kesksõna. Lingvistiliste faktorite analüüsi on kaasatud kõik vormid, s.o 212 *tud*-partitsiipi. Kuna 2006. aastal oli võimalik lindistada ainult 15 keelejuhti, siis on kohati tegemist idiolektipõhiste tulemustega, mis on alati eraldi ära märgitud. 2006. aasta analüüsi tulemusi on võimalusel võrreldud 1991. aasta tulemustega.

4.2.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsete faktoritena on analüüsi kaasatud sünniaeg, sugu, haridus, küla, informandi päritolu ja võrgustik. Tulemustest annab kokkuvõtvalt ülevaate tabel 25.

Tabel 25. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	18	27	49	73
1939–1963	4	7	60	93
1965–1976	0	0	30	100
Sugu				
mees	8	9	81	91
naine	14	20	58	80
Haridus				
alg	0	0	6	100
põhi	18	25	54	75
kesk	0	0	26	100
keskeri/kõrg	4	8	53	92
Küla				
Sute	20	21	77	79
Otsa	2	4	62	96
Päritolu				
kohalik	10	10	99	90
sisserännanu	12	24	40	76
Võrgustik				
tugev	14	30	33	70
nõrk	8	8	106	92

Sünniaja analüüs näitab, et t -tunnust kasutab kõige enam 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkond. 1939.–1963. aastatel sündinud informantidel on nimetatud tunnuse osakaal tunduvalt madalam, 1965.–1976. aastatel sündinute keelekasutusest puudub $-t$ aga täielikult. Niisugune tulemus võiks taas kord viidata sellele, et t -formatiiv on võru kõnekeelest kadumas ja selle asemele on üldistumas $-tU(q)$. Binomiaalsel analüüsil osutus tulemus statistiliselt oluliseks nivool $p < 0,000$.

Informandi sugu olulist tulemust ei andnud ($p < 0,057$). Arvandmetest on küll näha, et naised kasutavad veidi rohkem t -tunnust kui mehed, kuid Varbrul-programm ei pidanud seda erinevust statistiliselt oluliseks.

Haridustasemete põhjal on näha, et kõige rohkem markeerivad t -formatiiviga *tud*-kesksõna põhiharidusega keelejuhid. Kesk-⁴⁷ ja keskeri-/kõrgharidusega informantidel on $-t$ osakaal madalam. Algharidusega keelejuhi kohta aga täpsemaid järeldusi teha ei saa, sest andmebaasis on temalt väga vähe *tud*-kesksõnu. Arvandmete põhjal võiks arvata, et kõige rohkem on $tU(q)$ -tunnus üldistunud kõrgemate haridustasemetega informantide keelekasutuses. Tulemus oli statistiliselt oluline ($p < 0,001$).

Küladevaheliste erinevuste analüüs osutab sellele, et t -tunnus kuulub pigem Sute küla keelekasutusse kui Otsa kõnepruuki. Varbrul-analüüs luges selle erinevuse tähenduslikuks nivool $p < 0,001$. Tulemus on ootuspärane, kuna Sutel on rohkem 1912.–1929. aastatel sündinud ja madalamate haridustasemetega keelejuhte kui Otsal.

Informandi päritolu põhjal on näha, et t -tunnus iseloomustab pigem sisse-rännanud keelejuhtide kõnepruuki, kohalikel on t -formatiivi esinemus madalam. Kohalike keelekasutuse põhjal võiks oletada, et uuritavas piirkonnas tajutakse *tud*-kesksõna tunnusena $tU(q)$ -formatiivi. Statistiliselt oli tulemus oluline ($p < 0,020$).

Võrgustiku analüüsil saadud tulemused viitavad sellele, et võrgustikuga tugevalt seotud informantidel on $-t$ osakaal suurem kui võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtidel. Tulemus on ootuspärane, kuna võrgustiku tuumikusse kuuluvad 1912.–1929. aastatel sündinud madalamate haridustasemetega keelejuhid. Binomiaalne analüüs näitas tulemuse olulisust nivool $p < 0,000$.

Sotsiaalsete faktorite analüüsil välja joonistunud tendentsid kattuvad üldjoontes 1991. aasta omadega (vt ptk 4.1.1). Haridustasemete analüüsitulemustes on kahe perioodi vahel siiski erinevus. Kui 1991. aastal kasvas $tU(q)$ -tunnuse osakaal vastavalt sellele, mida kõrgema haridustasemega tegemist oli, siis 2006. aastal on näha, et alg- ja keskharidusega informandid markeerivad *tud*-kesksõna ainult $tU(q)$ -formatiiviga. Niisugune tulemus on seotud siiski ainult idiolektidega: alg- ja keskhariduse rühma on 2006. aastaks alles jäänud ainult üksikud informandid, kellel ongi $-tU(q)$ aktiivselt kasutusel. Teine erinevus 1991. ja 2006. aasta vahel ilmneb võrgustiku analüüsitulemuste võrdlemisel. 1991. aastal puudusid võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud informantide keelekasutuses erinevused t - ja $tU(q)$ -tunnuse osas. 2006. aastaks on aga võrgustiku perifeer-

⁴⁷ Tulemus võib olla idiolektipõhine, sest andmebaasis leidis ainult kaks keskharidusega keelejuhti.

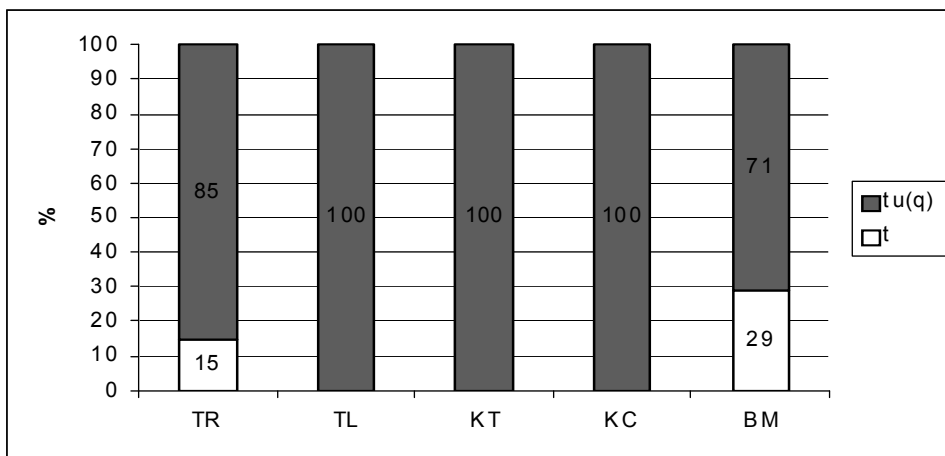
setel liikmetel $tU(q)$ osakaal tunduvalt kõrgem kui tuumikliikmetel. Niisugust tulemust saab taas seletada idiolektide abil: 2006. aastaks on suurem osa võrgustikuga nõrgalt seotud 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonna informantidest surnud, seetõttu leidub ka $tU(q)$ -tunnust rohkem.

2006. aasta analüüsil ei ole esitatud sotsiaalsete faktorite omavahelisi koosmõjusid, kuna osades faktorrühmades on väga vähe arvandmeid. Küll aga on analüüsitud idiolekte võrgustikust lähtudes. Selleks on informandid jagatud sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhetel põhinevateks mikrovõrgustikeks.

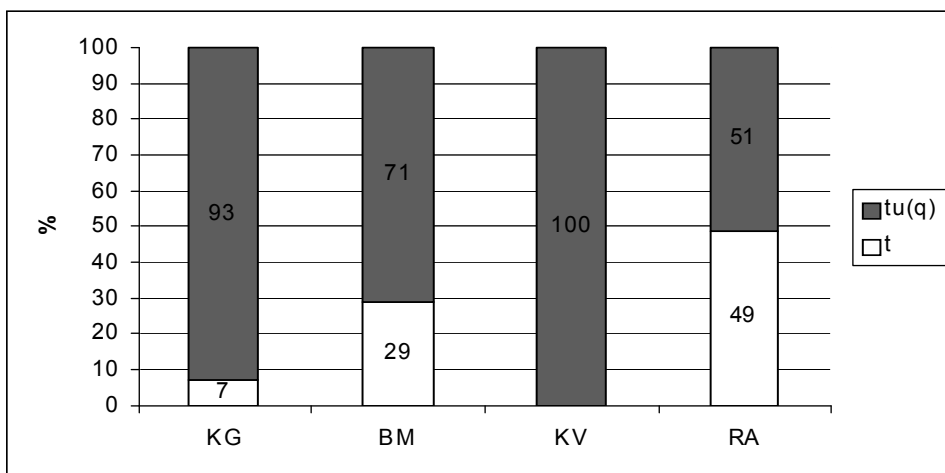
Sugulaste keelekasutuses esineb t - ja $tU(q)$ -tunnuse osas nii erinevusi kui ka sarnasusi. Joonisel 41 on kujutatud viie informandi tulemusi. TR on meeskeelejuht, kelle sünniaasta jääb ajavahemikku 1912–1929 ja kes on kohalikust külast pärit, kuid on võrgustiku perifeerne liige. Tema abikaasa TL on kohalikust külast pärit naisinformant, kes kuulub sünniajalt ajavahemikku 1912–1929 ning on võrgustiku tuumikliige. Nende naabertalus elav abielupaar KT ja KC, kelle sünniajad jäävad ajavahemikku 1939–1963, on neile sugulased. KT on kohalikust piirkonnast pärit mees, kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. KC on tema abikaasa, kes on piirkonda mujalt elama asunud (vanematekodu Mõnistes). KC kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. KT on TR-i ja TL-i õe- ja vennapoeg. Samas külas elav naisinformant BM (sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963) on eespool kirjeldatud keelejuhtidega samuti sugulane. BM on kohalik, kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. Sugulastevahelised kontaktid on üsna head ja sagedased. TR, TL, KT ja KC suhtlevad enam-vähem igapäevaselt. BM-iga suheldakse harvem, kuid umbes kord nädalas. Sugulaste idiolektid on *tud*-partitsiibi tunnuse osas üldjoontes sarnased: kõigil domineerib $tU(q)$ -formatiiv. Abielupaar KT ja KC on kasutanud ainult $tU(q)$ -tunnust. Teise abielupaari TR-i ja TL-i keelekasutuses on aga väike erinevus: TL kasutab ainult $tU(q)$ -tunnust, TR-il leidub aga vähesel määral ka t -formatiivi. Nii sarnaneb TL-i keelekasutus keskealiste sugulaste KT ja KC-ga. Võiks oletada, et siinkohal on oluline informandi sugu: naised lähevad uuendustega (siinkohal on selleks $tU(q)$ -tunnuse levik) paremini kaasa kui mehed (vt Milroy and Milroy 1993: 65). BM-i keelekasutus on sugulastest kõige erinevam: tal on küll ülekaalus $tU(q)$ -tunnus, kuid teistest enam markeerib ta *tud*-kesksõna ka t -formatiiviga.

Sõprade ja naabrite keelekasutus on siinkohal suhteliselt erinev. Joonis 42 näitab nelja informandi tulemusi. KG ja KV on abielupaar, kelle sünniaastad jäävad ajavahemikku 1939–1963. KG on mujalt pärit naisinformant, kes kuulub võrgustiku perifeeriasse. Tema abikaasa on kohalikku päritolu perifeerne liige. Ühes nende naabertaludest elab 1939.–1963. aastatel sündinud põlvkonda esindav naisinformant BM, kes on kohalikku päritolu, kuid kuulub perifeersete liikmete hulka. Teises naabertalus elab naiskeelejuht RA (sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929), kes on piirkonda kolinud mujalt (setu juurtega), kuid kuulub võrgustiku tuumikliikmete hulka. Naabritevahelised suhted on sõbralikud. KV ja KG suhtlevad mõlema naabriga üsna igapäevaselt. BM ja RA suhtlevad omavahel mõnevõrra harvem, umbes korra nädalas. Küllaltki sagedastele omavahelistele kontaktidele vaatamata on idiolektides erinevusi.

Teistest kõige rohkem erineb vanem naisinformant RA, kes markeerib *tud*-kesksõna võrdselt *t*- ja *tU(q)*-tunnusega. Kuna tegemist on võrgustiku tuumikliikmega ja ühtlasi ka vanema naiskeelejuhiga, siis võib oletada, et tema tulemused sõltuvadki nimetatud sotsiaalsetest faktoritest. Teatud mõttes on sarnane ka 1939.–1963. aastatel sündinud naiste KG ja BM-i keelekasutus: mõlemal domineerib *tU(q)*-formatiiv, kuid selle kõrval leidub ka *t*-tunnust. Eelmistega sünniajalt samasse ajavahemikku kuuluv meesinformant KV on kasutanud ainult *tU(q)*-formatiivi. Saadud tulemused näitavad seda, et sõprus- ja naabrussuhted ei ole iga idiolekti puhul määravad, vaid mõnel juhul on olulisemad informante iseloomustavad sotsiaalsed parameetrid.

Joonis 41. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.

Joonis 42. *t*- ja *tU(q)*-osakaal sõprade ja naabrite keelekasutuses 2006. aastal.

Töökaaslaste keelekasutus on 2006. aastal andnud väga üheseid tulemusi. Olgu siinkohal näiteks toodud kolme 1965.–1976. aastatel sündinud meesinformandi tulemused. Kõik kolm kuuluvad võrgustiku perifeersete liikmete hulka. TA ja OI on kohalikku päritolu meeskeelejuhid, kes on ühtlasi ka vennad ja elavad samas korteris. OH on mujalt pärit naisinformant. TA ja OH on endised elukaaslased. Kõigi kolme keelekasutus on ühesugune: nad markeerivad *tud*-partitsiipi ainult *tU(q)*-formatiiviga (100%), *t*-tunnust ei kasuta neist keegi. Võib oletada, et siinkohal on lisaks töösuhtele oluline veel sugulussuhe. Lisaks võib arvata, et oma mõju on ka sotsiaalsetel faktoritel: kõik on võrgustiku perifeersed liikmed, kelle sünniaastad jäävad 1965.–1976. aastatesse (vt ka tabel 25).

Nelja informante ühendava suhtelaadi kokkuvõttena võib välja tuua selle, et sugulaste, sõprade ja naabrite keelekasutuses on *t*- ja *tU(q)*-tunnuse kasutuses erinevusi ning olulised on ka informanti iseloomustavad sotsiaalsed parameetrid. Kõige sarnasema tulemuse on andnud aga töökaaslaste keelekasutus, kuid isegi sel juhul võivad tulemust mõjutada nii töökaaslaste vahel olevad sugulussuhted kui ka suhteliselt ühesugused sotsiaalsed näitajad.

Järgnevas alapeatükis analüüsitakse keelesiseste faktorite mõju *t*- ja *tU(q)*-tunnuse varieerumisele.

4.2.2. Lingvistilised faktorid

Lingvistiliste faktorite analüüsi on 2006. aasta andmebaasist kaasatud kõik *t*- ja *tU(q)*-tunnusega lõppevad *tud*-kesksõnad, kokku 212 vormi. Võimalike mõju-ritena on arvestatud aluse grammatilise arvu, tüve struktuuri ja tüve päritoluga. Neist on statistiliselt oluline ainult tüve struktuur, aluse grammatiline arv ja tüve päritolu on andnud ebaolulise tulemuse. Arvandmed on esitatud tabelis 26.

Tabel 26. *t*- ja *tU(q)*-tunnuse varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>-t</i>		<i>-tU(q)</i>	
	N	%	N	%
Arv				
ainsus	19	14	123	86
mitmus	2	4	49	96
alus puudub	3	16	16	84
Tüve päritolu				
võru	17	16	93	84
eesti	1	5	21	95
ühis	6	8	74	92
Tüve struktuur				
ühesilbiline	7	7	95	93
kahesilbiline	6	11	49	89
kolmesilbiline	8	17	41	83
neljasilbiline	3	50	3	50

Aluse grammatilise arvu analüüsil saadud tulemused näitavad, et nii singularis kui ka pluuralis markeeritakse *tud*-kesksõna peamiselt $tU(q)$ -tunnusega. Keeleajalooliselt ainsust tähistanud *t*-d kasutatakse peamiselt ainult siis, kui alus on ainsuses. Tulemus statistiliselt oluline ei olnud ($p < 0,106$).

Tüve päritolu tulemuste järgi kasutatakse kõikide tüvevariantidega $tU(q)$ -formatiivi. Vähesed 2006. aasta andmebaasis leiduvad *t*-tunnused on koon-
dunud peamiselt võru tüvede rühma, ülejäänud tüvevariantidega on nimetatud tunnust vähem liidetud. Varbrul-programm sellist erinevust siiski oluliseks ei lugenud ($p < 0,124$).

Ainsa statistiliselt olulise ($p < 0,034$) lingvistilise faktorina valis binomiaalne analüüs välja tüve struktuuri. Kuigi kõiki tüvesid on peamiselt markeeritud $tU(q)$ -formatiiviga, on siiski näha, et need vähesed *t*-tunnused, mis andmebaasis leiduvad, on liitunud peamiselt pikemate, s.o kahe- ja kolmesilbiliste tüvedega (neljasilbilisi tüvesid on andmebaasis nii vähe, et nende kohta ei saa siin järeldusi teha). Ühesilbiliste tüvede rühmas on *-t* osakaal kõige madalam.

1991. ja 2006. aasta tulemusi kõrvutades on näha, et aluse grammatilise arvu osas on tendentsid kattuvad. Väiksem erinevus ilmneb siiski tüve päritolu analüüsil: 2006. aastaks on ka ühistüvede rühmas $-tU(q)$ osakaal tõusnud enam-
vähem samale tasemele nagu eesti tüvede rühmas. Seeläbi erineb tulemus 1991. aasta omast. Võib oletada, et $tU(q)$ -tunnuse kasutus on veelgi enam üldistumas. Ka tüve struktuuri analüüs on 2006. aastal andnud veidi teistsuguse tulemuse kolmesilbiliste tüvede rühmas, kus erinevalt 1991. aastast on $-tU(q)$ kasutus sagenenud. Nii võib arvata, et $tU(q)$ -tunnus on levimas isegi pikemate tüvede järel. See omakorda lubab oletada, et nimetatud formatiiv on võru kõnekeeles üldistumas *tud*-partitsiibi tunnuseks.

Arvandmete vähesuse tõttu ei ole 2006. aasta materjali põhjal esitatud sotsiaalsete ja lingvistiliste faktorite koosanalüüsi tulemusi. Järgmises alapea-
tükis käsitletakse võrdlevalt *-t* ja $-tU(q)$ varieerumist 1991. ja 2006. aastal.

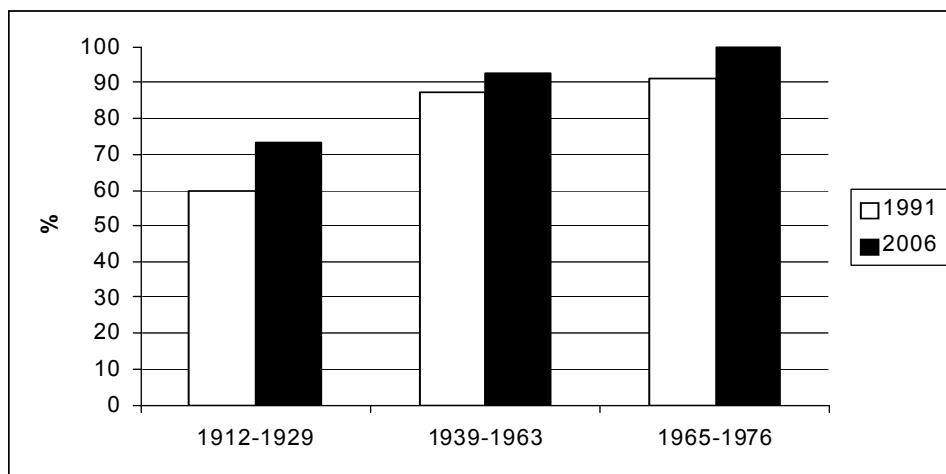
4.3. *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumine 1991. ja 2006. aastal

Käesoleva alapeatüki eesmärk on selgitada, kas $tU(q)$ -tunnuse varieerumise puhul on tegemist keelemuutusega või mitte. Selleks on võrreldud sotsiaalsete faktorite analüüsil saadud tulemusi reaajas, s.o 1991. ja 2006. aastal. Tulemused on esitatud tabelis 27.

Tabel 27. $tU(q)$ -tunnuse varieerumine 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

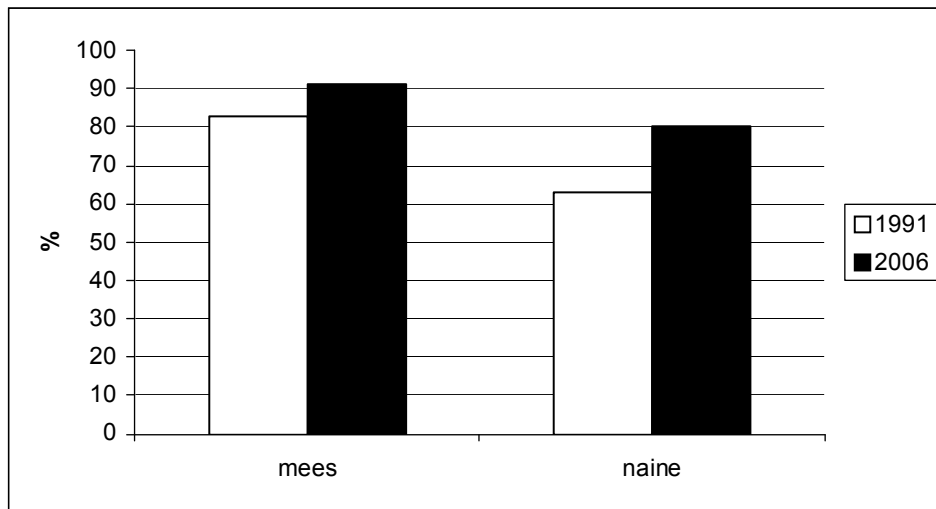
	1991			2006		
	Kokku	$-tU(q)$	%	Kokku	$-tU(q)$	%
Sünniaeg						
1912–1929	196	116	60	67	49	73
1939–1963	96	83	87	64	60	93
1965–1976	43	39	91	30	30	100
Sugu						
mees	146	120	83	89	81	91
naine	189	118	63	72	58	80
Haridus						
alg	91	40	44	6	6	100
põhi	106	78	78	72	54	75
kesk	67	54	54	26	26	100
keskeri/kõrg	71	66	66	57	53	92
Päritolu						
kohalik	219	169	78	109	99	90
sisserännanu	116	69	60	52	40	76
Küla						
Sute	266	178	64	97	77	79
Otsa	69	60	87	64	62	96
Võrgustik						
tugev	160	113	71	47	33	70
nõrk	175	125	72	114	106	92

Sünniaegade analüüsil saadud tulemused näitavad, et võrreldes 1991. aastaga on 2006. aastaks kõigil rühmadel $tU(q)$ -tunnuse osakaal tõusnud (vt ka joonis 43). Nii leiab kinnitust hüpotees, et $tU(q)$ -formatiiv võiks olla uuritava piirkonna keelekasutuses *tud*-kesksõna tunnuseks üldistumas.

Joonis 43. $tU(q)$ -tunnuse osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

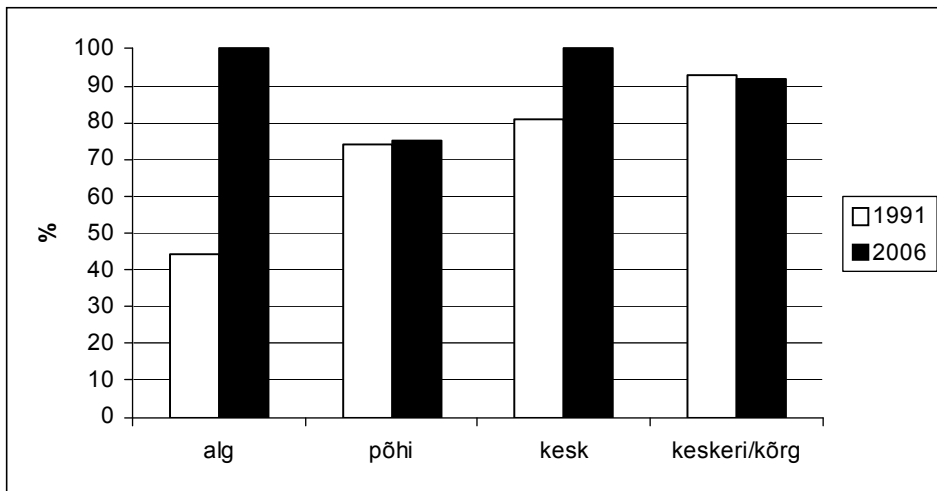
Meeste ja naiste keelekasutus on vaatluse all oleval ajavahemikul samuti muutunud. Võrreldes 1991. aastaga kasutavad nii mees- kui ka naiskeelejuhid 2006. aastal rohkem $tU(q)$ -tunnust (vt ka joonis 44). Kuna nimetatud formatiivi osakaal on mõlemal sool kasvanud, võiks siingi oletada, et tegemist on jätkuva keelemuutusprotsessiga, kus $-tU(q)$ on üldistumas *tud*-kesksõna tunnuseks.

Joonis 44. $tU(q)$ -tunnuse osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

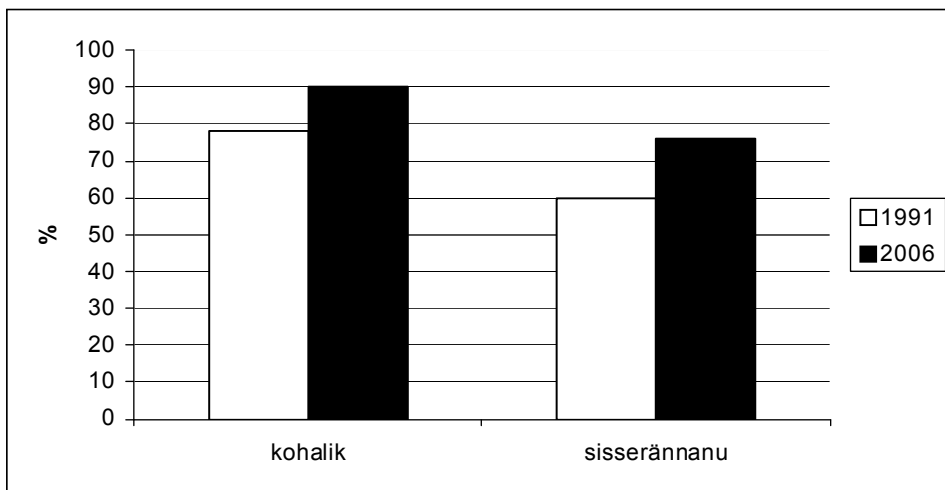
Haridustasemete lõikes on märgata vaadeldava ajavahemiku jooksul $-tU(q)$ osakaalu tõusu alg- ja keskharidusega informantide keelekasutuses (vt ka joonis 45).⁴⁸ Põhi- ja keskeri-/kõrgharidusega keelejuhtidel on nimetatud tunnuse esinemissagedus jäänud samaks. Tulemused võiksid osutada sellele, et pigem on tegemist käimasoleva üldistumisprotsessiga, kus $tU(q)$ -formatiivist on kujunemas *tud*-kesksõna tunnus.

⁴⁸ 2006. aasta tulemused on siinkohal siiski idiolektipõhised: algharidusega informante oli alles vaid üks, keskharidusega keelejuhte leidis kaks.

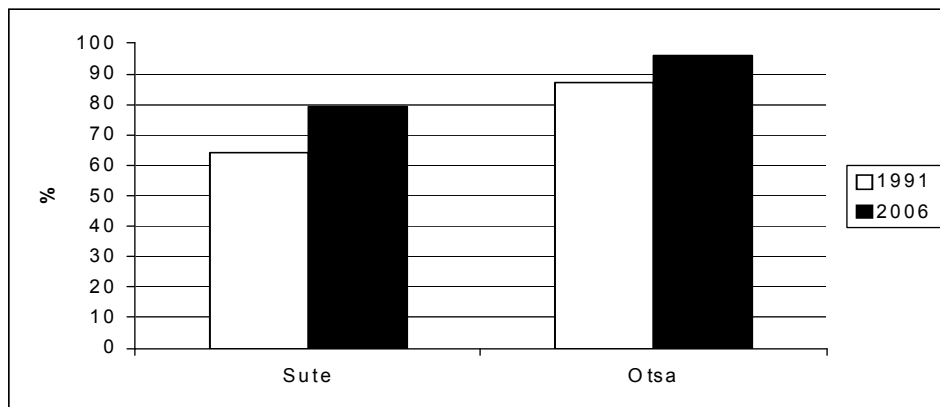
Joonis 45. $tU(q)$ -tunnuse osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Informandi päritolu analüüsil saadud tulemused viitavad taas keelemuutusele. Võrreldes 1991. aastaga on 2006. aastaks $-tU(q)$ osakaal tõusnud nii kohalike kui ka väljastpoolt piirkonda pärit informantide keelekasutuses (vt ka joonis 46). Niisugune tulemus kinnitab $tU(q)$ -formatiivi prestiižsust uuritavas piirkonnas: mujalt pärit informantide keelekasutus on samastumas kohalike kõnepruugiga.

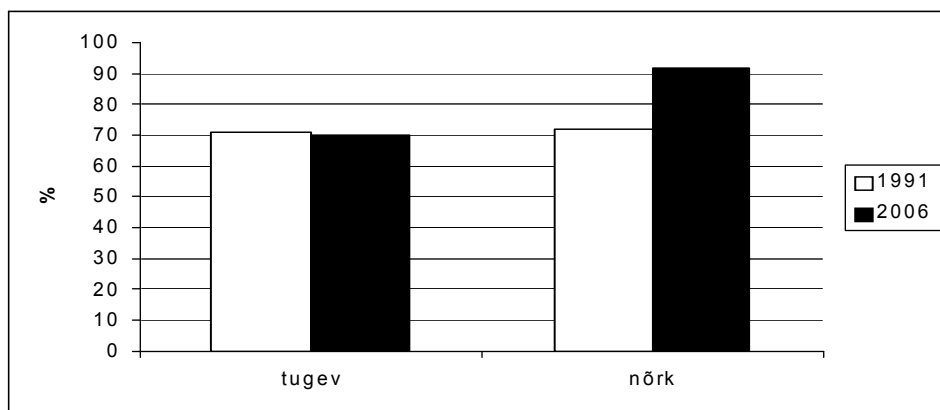
Joonis 46. $tU(q)$ -tunnuse osakaal kohalike ja sisserännanud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Seda, et tegemist on keelemuutusega, kinnitab ka kahe küla keelekasutuse võrdlemine uuritaval ajavahemikul. Mõlemas külas on $-tU(q)$ osakaal reaalajas kasvanud (vt ka joonis 47).

Joonis 47. $tU(q)$ -tunnuse osakaal kahes külas 1991. ja 2006. aastal.

Võrgustiku kohta võib öelda seda, et nii tuumik- kui ka perifeersetel liikmetel ei ole $-tU(q)$ kasutus reaalajas samaväärselt muutunud (vt ka joonis 48). Tulemustest on näha, et võrgustikuga tugevalt seotud informantide keelekasutuses ei ole analüüsitava tunnuse osakaal kahe perioodi jooksul eriti kasvanud. Võrgustikuga nõrgalt seotud informantidel on nimetatud formatiivi osakaal aga tunduvalt enam kasvanud. Niisugune tulemus võiks viidata sellele, et $-tU(q)$ üldistumine oleneb pigem võrgustiku perifeersetest liikmetest.

Joonis 48. $tU(q)$ -tunnuse osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Kokkuvõtvalt võib reaalaaja analüüsi tulemuste põhjal öelda, et uuritava piirkonna kõnekeeles on tegemist keelemuutusega, kus $tU(q)$ -formatiiv on üldistumas *tud*-kesksõna tunnuseks. Selline keelemuutus peegeldub kõikide sotsiaalsete faktorühmade lõikes. Ühtlasi osutavad niisugused tendentsid sellele, et võru kõnekeelest on kadumas *tud*-partitsiibi teine tunnus, s.o *t*-formatiiv. Nii võiks paika pidada ka hüpotees, et *tud*-kesksõna on hakatud moodustama eelkõige *nud*-partitsiibi analoogial, st eelistatakse kasutada samasuguse häälikulise struktuuriga tunnust (vrd $-nU(q)$ ja $-tU(q)$) ning mitte eristada ainsust ja mitmust.

Idiolektiti näitab kahe perioodi võrdlus seda, et väga suuri kõikumisi üksikisikute keelekasutuses ei ole (vt tabel 28).

Tabel 28. *t*- ja $tU(q)$ -tunnuse osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.⁴⁹

Keelejuht	Sünniaeg	Sugu	Võrgustik	1991		2006	
				<i>-t</i>	$-tU(q)$	<i>-t</i>	$-tU(q)$
RA	1912–1929	naine	tugev	8 50%	8 50%	13 49%	14 51%
TR	1912–1929	mees	nõrk	7 27%	19 73%	6 15%	36 85%
PL	1912–1929	mees	tugev	1 15%	6 85%	0 0%	7 100%
TL	1912–1929	naine	tugev	0 0%	3 100%	0 0%	22 100%
BM	1939–1963	naine	nõrk	2 8%	24 92%	2 29%	5 71%
KV	1939–1963	mees	nõrk	0 0%	6 100%	0 0%	4 100%
KT	1939–1963	mees	nõrk	0 0%	8 100%	0 0%	2 100%
KG	1939–1963	naine	nõrk	0 0%	17 100%	1 7%	15 93%
KC	1939–1963	naine	nõrk	0 0%	1 100%	0 0%	23 100%
KM	1939–1963	mees	nõrk	1 12%	8 88%	0 0%	20 100%
RK	1939–1963	mees	tugev	0 0%	3 100%	2 19%	9 81%
OI	1965–1976	mees	nõrk	1 10%	9 90%	0 0%	7 100%
OA	1965–1976	naine	nõrk	1 50%	1 50%	-	-
TA	1965–1976	mees	nõrk	0 0%	2 100%	0 0%	12 100%
OH	1965–1976	naine	nõrk	1 25%	3 75%	0 0%	12 100%

⁴⁹ Keelejuhid on järjestatud sünniaastate järgi, alustades kõige vanemast ja lõpetades kõige nooremaga. Isikuandmete varjamiseks on täpne sünniaeg jäetud andmata.

Enamikul juhtudel näib $tU(q)$ -tunnuse osakaal kahel perioodil ühesugune olevat.⁵⁰ Ülejäänud juhtudel on nimetatud formatiivi kasutus sagenenud (enamasti 100%-ni). Eraldi esiletõstmist väärib keelejuht RA, kes kuulub 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtide rühma ja kellel on t - ja $tU(q)$ -tunnus mõlemal perioodil võrdselt kasutusel. Kuna tegemist on kõige vanema informandiga, siis võib oletada, et tema kõnepruuk on säilinud vanapärasena. Ülejäänud kolme keelejuhi puhul, kes on nimetatud ajavahemikus sündinud, on näha tendentsi kasutada pigem $tU(q)$ -tunnust. Kõnesolev tunnus on ülekaalus ka 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide kõnepruugis. Niisugune tulemus näib omakorda kinnitavat seda, $tU(q)$ -formatiivist on kujunemas *tud*-kesksõna tunnus.

Kokkuvõtteks. Neljandas peatükis on analüüsitud *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumist, vastandades võrukeelsed formatiivid t - ja $tU(q)$. Analüüsi eesmärk on olnud selgitada, kas keeleajalooliselt mitmust tähistav $tU(q)$ -tunnus on levimas ka ainsuslikesse vormidesse.

Analüüs näitab, et mõlemal lindistusperioodil on tegemist nii sotsiaalsetest kui ka lingvistilistest faktoritest mõjutatud varieerumisega. 1991. aastal on faktorite olulisuse järjekord järgmine: haridustase, päritolu, sünniaeg, sugu, küla. Ebaoluliseks on osutunud võrgustik.

Haridustasemete analüüs näitab, et mida kõrgema haridusega on tegemist, seda enam markeeritakse *tud*-kesksõna $tU(q)$ -tunnusega. Võib oletada, et kõrgema haridustasemega informantide keelekasutus on nivelleerunud ning *tud*-kesksõna moodustatakse *nud*-partitsiibi analoogial ainsust ja mitmust eristamata.

Informandi päritolu osas on näha, et mujalt pärit keelejuhtidel on $-tU(q)$ osakaal mõnevõrra madalam kui kohalikel. Siin on tulemust mõjutanud väljastpoolt piirkonda pärit 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformandid, kes kasutavad rohkem t -tunnust. Sellise tulemuse põhjal võib oletada, et uuritavale võrgustikule ongi pigem omasem $tU(q)$ -formatiivi kasutus.

Ootuspäraselt on 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtidel $-tU(q)$ osakaal madalam võrreldes 1939.–1963. aastatel ja 1965.–1976. aastatel sündinud informantidega. See lubab oletada, et ainsuse ja mitmuse paradigma eristus on 1912.–1929. aastatel sündinud informantide keelekasutuses paremini säilinud.

Ootuspärase tulemuse on andnud ka meeste ja naiste keelekasutuse võrdlus: meesinformandid markeerivad *tud*-partitsiibi $tU(q)$ -tunnusega rohkem kui naised. Võib arvata, et naised ongi oma kõnepruugilt korrektsemad, seetõttu eristavad nad paremini ka ainsuslikke ja mitmuslikke *tud*-kesksõna vorme.

Küladevahelised erinevused viitavad sellele, et Otsal on $tU(q)$ -tunnus veidi enam üldistunud kui Sutel. Otsa elanikkond on noorem ja kõrgema haridusega kui Sute informandid, see seletab ka $tU(q)$ -formatiivi suuremat kasutust.

Lingvistiliste faktorite osas sõltub 1991. aastal *tud*-partitsiibi tunnuse varieerumine nii aluse grammatilisest arvust, tüve päritolust kui ka tüve struktuurist.

⁵⁰ Mõnel juhul on vorme siiski liiga vähe, et täpseid üldistusi teha.

Siiski on märgata üsna kõrget $tU(q)$ -tunnuse osakaalu ka ainsusliku aluse korral. See lubab oletada, et tegemist on nimetatud formatiivi üldistumisega mõlemas arvus. Üldistumisest räägib seegi, et eesti keelest laenatud tüvedega on peamiselt liitunud $tU(q)$ -tunnus. Nii ühe-, kahe- kui ka kolmesilbilisi tüvesid on üle poolte juhtudest markeeritud $tU(q)$ -formatiiviga, mis lubab oletada, et vormi pikkusest olenemata on vaatluse all olev tunnus uuritavas võrgustikus üldistumas.

2006. aastal on sotsiaalsete faktorite olulisuse järjekord järgmine: sünniaeg, informandi päritolu, võrgustik, haridustase ja küla. Sugu on andnud ebaolulise tulemuse. Üldjoontes kehtivad 2006. aastal samasugused tendentsid nagu eespool kirjeldatud 1991. aasta tulemuste puhul. Erinevused kahe perioodi vahel ilmnesid siiski haridustasemete ja võrgustiku analüüsil. Haridustasemete analüüs näitab 2006. aastal seda, et alg- ja keskharidusega informandid kasutavad ainult $tU(q)$ -tunnust, samas kui 1991. aastal leidis algharidusega keelejuhtidel päris palju t -formatiivi. 2006. aasta tulemused sõltuvad siinkohal siiski idiolektidest: alg- ja keskharidusega informantidest on nimetatud aastaks järele jäänud ainult need keelejuhid, kes kasutavad $tU(q)$ -tunnust.

Lingvistiliste faktorite analüüsil on 2006. aastal märgata sarnaseid suundumusi nagu 1991. aastal. Rõhutada tasub siiski seda, et 2006. aastal on ka ühistüvede rühmas $-tU(q)$ kasutus sagenenud, samuti kolmesilbiliste tüvede järel. Seetõttu võib oletada, et nimetatud tunnus on võru kõnekeeles veelgi enam üldistunud.

$tU(q)$ -formatiivi üldistumisest annavad märku ka sotsiaalsete faktorite võrdlemisel saadud reaalaaja analüüsi tulemused. Peaaegu kõikide faktorrühmade siseselt ja ka idiolektiti on $-tU(q)$ kasutus sagenenud. Nii näib kinnitust leidvat hüpotees, mille kohaselt tud -kesksõna tunnusena on võru kõnekeeles üldistumas keeleajalooliselt mitmust tähistanud $tU(q)$ -formatiiv, mille kõrval ainsuslik $-t$ on kadumas. See omakorda toob endaga kaasa ainsuse ja mitmuse paradigma eristuse kadumise. $-tU(q)$ üldistumine ainsusesse võib olla seotud süsteemi lihtsustumisega: keelekasutajad ei pruugi enam ainsuse ja mitmuse erinevusi tud -kesksõnas tajuda. Teiselt poolt võib arvata, et $-tU(q)$ kasutusele võtmine on seotud nud -partitsiibi $nU(q)$ -tunnusega: analoogseid vorme tahetakse (alateadlikult) moodustada, kasutades samalaadse häälikulise kujuga tunnuseid.

5. VERBI OLEMA PLUURALI KOLMAS PÖÖRE

Keeleajalooliselt tähistatakse *olema*-verbi mitmuse kolmandat pööret võru keeles *omma*- ja *olli*-vormidega, uusarenguna on nende lõppu hakatud liitma *va*-sufiksist (*va*-sufiksi kohta vt Pajusalu ja Muižniece 1997: 96–101; Iva 2002a: 69), nii on saadud *ommava*- ja *olliva*-vormid. *va*-sufiksi liitumise seletusena *olema*-verbi kolmanda pöörde lõppu on Triin Iva (2002a: 69) välja toonud selle, et tegemist võib olla analoogiamuutusega lõputa ainsuse kolmanda pöörde vormide järgi. Siiski ei ole *va*-lõpulised vormid võru kirjakeeles normeeritud (Iva 2007: 110, 112).

Võru kõnekeeles on märgata ka tendentsi kasutada mitmuses ainsusega sarnaseid *om*- ja *oll*-vorme (vt ka Iva 2002b: 85–86, 90). Need võivad olla vanad mitmuslikud lühivormid, mis on võidud saada reduktsiooni ja häälikukao teel: *om̃ma* > *om̃mv* > *om̃*; *ol̃l'i* > *ol̃l'i* > *ol̃*.

Käesoleva alapeatüki eesmärk on uurida, 1) kui palju liidetakse *omma* ja *olli* lõppu *va*-sufiksist ja 2) kui palju kasutatakse mitmuses *om*- ja *oll*-vorme. Selleks on analüüsitud nimetatud vormide varieerumist kahel perioodil. 1991. aasta andmebaas sisaldab 1034 *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde vormi. 2006. aasta andmebaasis on nimetatud vorme 757. Vormide osakaalust annab ülevaate tabel 29.

Tabel 29. *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde vormid 1991. ja 2006. aastal.

	1991		2006	
	Kokku	%	Kokku	%
<i>omma</i>	250	24	230	30
<i>olli</i>	324	31	122	16
<i>ommava</i>	33	3	37	4
<i>olliva</i>	100	9	104	13
<i>om</i>	134	12	120	15
<i>oll</i>	179	17	92	12
<i>on</i>	11	1	34	4
<i>oli</i>	-	-	1	1
<i>olid</i>	3	0,3	17	2
Kokku	1034		757	

Tabelis 29 esitatud arvude põhjal on näha, et mõlemal perioodil kasutatakse mitmuse kolmandas pöördes eelkõige *omma*- ja *olli*-vorme. Nende kõrval esineb siiski üsna palju ka *om*- ja *oll*-vorme. *va*-sufiksiga vorme kasutatakse harvem. Võru keelele iseloomulike vormide kõrval leidub vähesel määral ka eesti ühiskeele vorme (*on*, *oli* ja *olid*), kuid kuna nimetatud vormide osakaal on väga väike, siis siinses töös ei ole neid analüüsitud. Seega hõlmab analüüs 1991. aastal kokku 1020 ja 2006. aastal 705 vormi.

Järgnevas osas on esmalt vastandatud *omma*-/*olli*- ja *ommava*-/*olliva*-vormid, analüüsi teises pooles on käsitletud *om*/*oll* ja *omma*(*va*)/*olli*(*va*) varieerumist.

5.1. Verbi *olema* pluurali kolmanda pöörde varieerumine 1991. aastal

5.1.1. *omma/olli* ~ *ommava/olliva*

1991. aasta andmebaas sisaldab 574 *omma/olli*-vormi ja 133 *ommava/olliva*-vormi. Nii on käesolevas alapeatükis analüüsitud kokku 707 *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde vormi. Analüüsi esimeses pooles käsitletakse sotsiaalsete faktorite, teises osas aga lingvistiliste faktorite mõju vormide vaheldumisele.

5.1.1.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsete faktorite analüüsi on kaasatud informandi sünniaeg, sugu, haridustase, päritolu, küla ja võrgustik. Nimetatud faktorite üldanalüüsist on näha, et kõikide sotsiaalsete mõjurite puhul kasutatakse nii *omma/olli*- kui ka *ommava/olliva*-vorme (vt tabel 30).

Tabel 30. *omma/olli* ~ *ommava/olliva* varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>omma/olli</i>		<i>ommava/olliva</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	384	83	84	17
1939–1963	152	84	29	16
1965–1976	38	66	20	34
Sugu				
mees	143	79	39	21
naine	431	83	94	17
Haridus				
alg	289	92	26	8
põhi	93	59	66	41
kesk	72	82	16	18
keskeri/kõrg	120	83	25	17
Küla				
Sute	473	83	99	17
Otsa	101	75	34	25
Päritolu				
kohalik	409	82	90	18
sisserännanu	165	80	43	20
Võrgustik				
tugev	309	80	82	20
nõrk	265	84	51	16

Tabelis 30 esitatud arvud näitavad, et eelkõige eelistavad *olema*-verbi mitmuse kolmandat pööret *va*-sufiksiga markeerida 1965.–1976. aastatel sündinud põlvkonna esindajad. 1912.–1929. ja 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtidel on *-va* osakaal madalam. Võib oletada, et 1965.–1976. aastatel sündinud tajuvad *va*-sufiksist mitmuse kolmanda pöörde tunnuseks rohkem kui 1912.–1929. ja 1939.–1963. aastatel sündinud informandid. Varbrul-analüüs luges tulemuse oluliseks ($p < 0,011$).

Sugudevahelised erinevused siinkohal olulist tulemust ei andnud ($p < 0,300$): *-va* osakaal on mees- ja naisinformantidel suhteliselt võrdne. Niisugune tulemus lubab oletada, et tegemist ei ole prestiižse keelevormiga – naiste keelekasutus ei eristu selle variaabli puhul meeste omast.

Küll aga osutus oluliseks ($p < 0,000$) haridustaseme mõju. Kõige vähem kasutavad *va*-sufiksist algharidusega informandid ning kõige kõrgem on *-va* osakaal põhiharidusega keelejuhtidel. Umbes pooled põhiharidusega informandid markeerivad pluurali kolmandat pööret *va*-sufiksiga, seda olenemata vanusest. Eelnimetatud kahe haridustaseme vahele paigutuvad kesk- ning keskeri-/kõrgharidusega informandid, kellel esineb *va*-sufiksist ühepalju.

Ka küladevahelised erinevused andsid olulise tulemuse ($p < 0,043$): *va*-sufiksist kasutatakse veidi rohkem Otsa külas. Tulemus on ootuspärane, kuna selle küla puhul on tegemist eelkõige 1939.–1963. või 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidega.

Viimased kaks sotsiaalset faktorit – päritolu ja võrgustik – olulisi tulemusi ei andnud (Varbrul-osakaal vastavalt $p < 0,434$ ja $p < 0,101$). Seega on suhteliselt sarnase keelekasutusega nii kohalikud kui ka mujalt pärit informandid ning ka võrgustiku tuumik- ja perifeersed liikmed. Nii võiks oletada, et mujalt tulnud keelejuhid ei ole *va*-sufiksist uuritavasse piirkonda sisse toonud, samuti ei ole selle kasutust soodustanud võrgustikuga nõrgalt seotud liikmed.

5.1.1.1.1. Küladevahelised erinevused

Uuritava andmebaasi põhjal on näha, et mõlema küla puhul on ülekaalus *omma-/olli*-vorm, *va*-sufiksiga vorme esineb vähem (vt eestpoolt tabel 30). Siiski kasutatakse Otsa külas mõnevõrra rohkem uuemaid *va*-sufiksiga vorme kui Sute külas. Varbrul-analüüs näitab, et küladevahelised erinevused on eelkõige tingitud keelejuhi haridustasemest: binomiaalsel analüüsil osutus nende kahe faktori koosmõju oluliseks ($p < 0,019$). Tulemused on näidatud tabelis 31.

Tabel 31. *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumine 1991. aastal kahes külas seoses haridusega.

	Alg	%	Põhi	%	Kesk	%	Kõrg	%	Kokku	%
Sute										
<i>omma/olli</i>	248	91	79	58	72	89	74	90	473	83
<i>ommava/olliva</i>	25	9	57	42	9	11	8	10	99	17
Kokku	273		136		81		82		572	
Otsa										
<i>omma/olli</i>	41	98	14	61	0	0	46	73	101	75
<i>ommava/olliva</i>	1	2	9	39	7	100	17	27	34	25
Kokku	42		23		7		63		135	
Kokku										
<i>omma/olli</i>	289	92	93	58	72	82	120	83	574	81
<i>ommava/olliva</i>	26	8	66	42	16	18	25	17	133	19
Kokku	315		159		88		145		707	

Arvude põhjal võib näha, et *va-lõpulis* *olema*-vorme kasutatakse üldjuhul mõnevõrra rohkem Otsa külas kui Sutel. Siiski ei ole kõigi haridustasemetel korral *-va* osakaal ühtlane. Algharidusega informantide kõnepruuk on mõlemas külas üsna ühesugune: *va*-sufiksit esineb neil kõige vähem. Samuti ei eristu külad põhiharidusega informantide keelekasutuse põhjal. Küll aga erinevad oma keelepruugilt kesk- ning keskeri- ja kõrgharidusega keelejuhid. Otsal kasutavad keskharidusega informandid kõige rohkem *va-lõpulis* *olema*-vorme (tulemus võib olla juhuslik, kuna andmebaasis on vastava haridustasemega informandid väga vähe vorme), samas kui Sutel on nende osakaal väga madal. Otsa keskeri- või kõrgharidusega informandid kasutavad Sute sama haridustasemega informantidega võrreldes rohkem *va*-sufiksiga *olema*-vorme rohkem.

Soo ja küla koosmõju ei olnud oluline ($p < 0,664$), samuti ei andnud statistiliselt olulist tulemust küla ning sünniaja ($p < 0,576$), informandi päritolu ($p < 0,280$) ega võrgustiku ($p < 0,098$) koosanalüüs. Binomiaalsel analüüsil selgus, et oluline ($p < 0,046$) on informandi päritolu ja haridustaseme koosmõju, kuid seda ei ole siin käsitletud teatud faktorühmade arvandmete vähesuse tõttu. Järgnevas alapeatükis analüüsitakse võrgustiku mõju *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde varieerumisele.

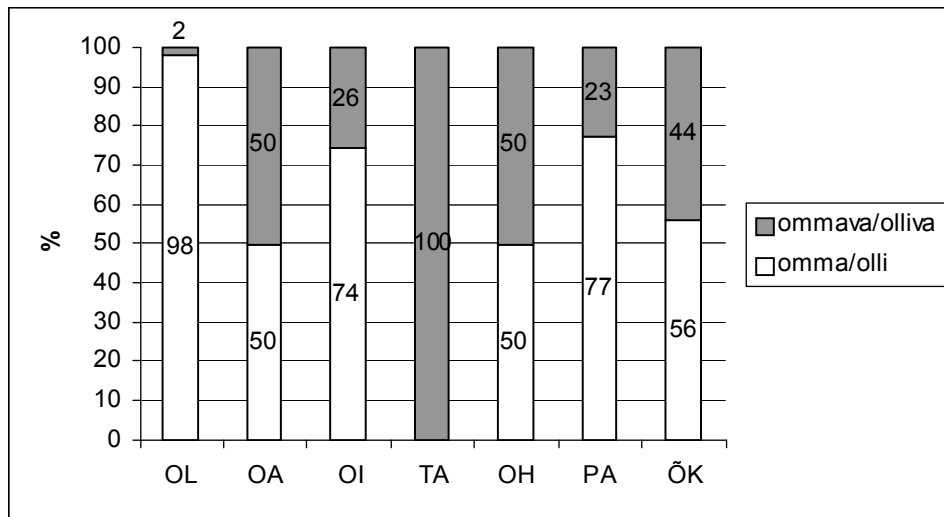
5.1.1.1.2. Võrgustik

Võrgustikuga seotuse analüüs (vt eestpoolt tabel 30) ei andnud binomiaalsel analüüsil olulist tulemust ($p < 0,101$), st tuumiku ja perifeersetel liikmetel keelekasutus oli üsna sarnane. Siiski osutus oluliseks võrgustiku ning sünniaja ($p < 0,014$) ja hariduse koosanalüüs ($p < 0,026$), kuid teatud kombinatsioonides oli vorme nii vähe, et nimetatud koosmõjusid ei ole mõttekas pikemalt käsitleda.

Nagu eelmiste variaablite puhul, on ka *omma/olli* ja *ommava/olliva* vaheldumisel analüüsitud idiolekte informante ühendavate sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhete kaupa.

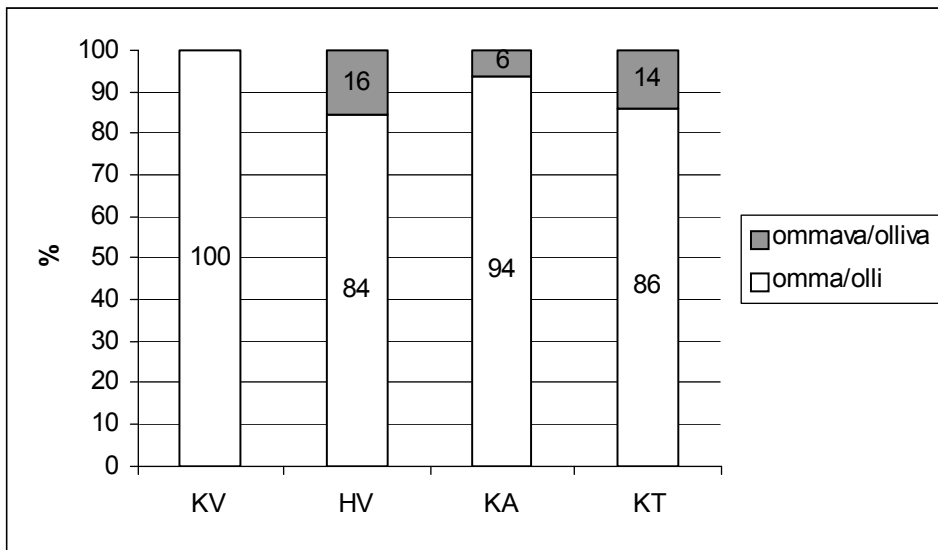
Idiolekte sugulussidemete kaupa kokku kodeerides on näha, et sugulaste keelekasutuses esineb nii sarnasusi kui ka erinevusi. Joonis 49 näitab *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaalu seitsme sugulase keelekasutuses. OL on algharidusega naisinformant, kelle sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929 ning kes on kohalikku päritolu ja võrgustiku tuumikliige. Tema pojad OI ja TA on ajavahemikus 1965–1976 sündinud keskeriharidusega meesinformandid, kes on samuti kohalikku päritolu, kuid on käsitletava võrgustiku perifeersed liikmed. OI abikaasa OA on keskeriharidusega 1965.–1976. aastatel sündinud naisinformant, kes on piirkonda kolinud mujalt (vanematekodu Setumaal) ja on võrgustiku perifeerne liige. TA abikaasa OH on põhiharidusega 1965.–1976. aastatel sündinud naiskeelejuht, kes on pärit väljastpoolt uuritavat piirkonda (Antslast) ja kes on võrgustiku perifeerne liige. OA ja OH on seega OL-i poja-naised. PA ja ÕK on OL-i õepojad ning OI ja TA tädipojad. PA on keskeriharidusega kohalikku päritolu meesinformant, kelle sünniaasta jääb ajavahemikku 1965–1976 ja kes on võrgustiku tuumikliige. ÕK on põhiharidusega 1939.–1963. aastate põlvkonda kuuluv mees, kes on kohalikust piirkonnast pärit võrgustiku tuumikliige. Kõik kirjeldatud mikrovõrgustiku liikmed saavad omavahel üsna hästi läbi. Vaatamata sellele et tegemist on sugulastega, erineb nende keelekasutuses *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal. 1965.–1976. aastatel sündinud naisinformandid OA ja OH kasutavad nii lõputa kui ka *va-lõpulisi* vorme võrdselt. Seeläbi erineb nende keelekasutus ülejäänud sugulaste keelekasutusest. Siin võib põhjuseks olla see, et tegemist on väljastpoolt piirkonda pärit keelejuhtidega. Ülejäänud sugulastest eristub ka naisinformant OL, kelle sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929: temal domineerivad peamiselt *omma-* ja *olli-*vormid. Põhjuseks võib siinkohal olla sünniaeg: nimetatud ajavahemikus sündinud informandid kasutavad *omma-/olli-*vorme rohkem kui *va-sufiksiga* vorme. Kardinaalselt erineb teistest ka meesinformandi TA (sündinud ajavahemikus 1965–1976) keelekasutus, kes kasutab ainult *va-lõpulisi olema* mitmuse kolmanda pöörde vorme. Täpset seletust tema keelekasutusele on siinkohal raske välja pakkuda, võib vaid oletada, et tema isiklikku võrgustikku kuulub kontakte, kellel *va-lõpu* osakaal on suurem ja kes on tema keelekasutust mõjutanud. Selle kasuks näib rääkivat TA sõprussuhe meesinformandi HA-ga (sünniaeg jääb ajavahemikku 1965–1976), kes kasutab samuti ainult *va-lõpulisi olema* pluurali kolmanda pöörde vorme. Väga sarnase tulemuse on andnud ka 1965.–1976. aastatel sündinud meeskeelejuhid OI ja PA. Tulemus on ootuspärane, kuna tegemist on tädipoegade, kes on lapsepõlves palju koos mänginud ja suhtlevad ka praegu omavahel sageli. Meeskeelejuhi ÕK (sünniaeg paigutub ajavahemikku 1939–1963) keelekasutus on veidi erinev: ta kasutab pigem *omma-/olli-*vorme, kuid nende kõrval leidub märkimisväärselt palju ka *va-lõpulisi ommava-/olliva-*vorme. Selline tulemus võib olla tingitud tema sugulaste keelekasutusest, aga ka tema sõprussuhetest meeskeelejuht RK-ga (sündinud ajavahemikus 1939–1963), kes on ühtlasi ka ÕK töökaaslane. Kuna

ÕK on tihti olnud oma tädipoegade OI ja TA hoidja, kui viimati nimetatud olid väikesed, siis võiks arvata, et OI ja TA keelekasutus on ka ÕK kõnepruugist mõjutusi saanud. On võimalik, et OI on võtnud üle pigem lõputa *omma/-olli*-vormid (mis langevad kokku ka tema ema OL-i keelekasutusega), TA aga vastupidiselt *va*-sufiksiga vormid.

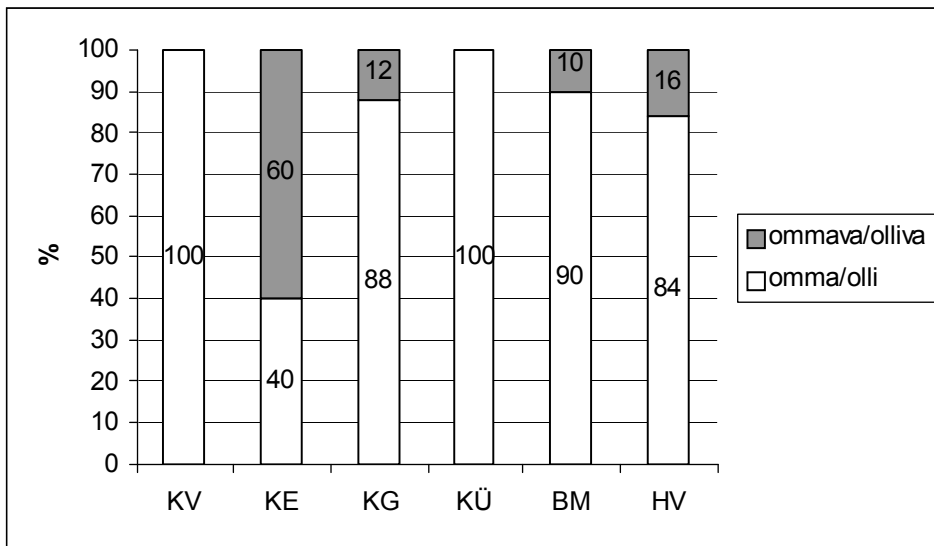
Joonis 49. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal.

Sõprussuhted on *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde moodustamisel üsnagi määravad. Joonis 50 kujutab nelja 1939.–1963. aastatel sündinud mees-informanti, kes on omavahel sõbrad. HV, KV ja KA on ka töökaaslased, kes on töötanud kohalikus sovhoosis traktoristidena. KT aga ei ole nendega tööalaselt seotud, sest ta töötab kohalikus metskonnas. Kõik neli on võrgustiku perifeersed liikmed. KV, KA ja KT on pärit kohalikust piirkonnast, HV aga väljastpoolt piirkonda (vanematekodu Setumaal). KV ja HV on keskeriharidusega, KT-l on lõpetamata kõrgharidus ja KA-l on keskharidus. Vaadeldava sõpruskonna keelekasutus on suhteliselt sarnane: kõigil neljal informandil domineerivad *omma/-olli*-vormid. Ometi on märgata ka seda, et HV ja KT keelekasutuses on rohkem omavahelisi sarnasusi ning samuti KV ja KA kõnepruugis. Siin võib põhjus olla taas emotsionaalses läheduses. HV ja KT joovad sageli koos viina, KV ja KA aga nendega koos viina eriti ei võta. On võimalik, et sellised isiklikud suhted peegelduvad ka informantide keelekasutuses.

Joonis 50. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal sõprade keelekasutuses 1991. aastal.

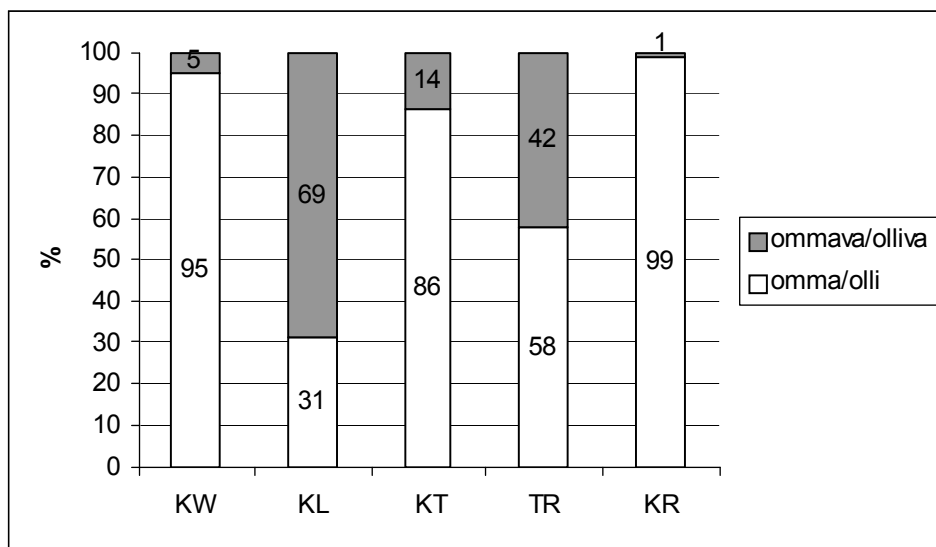
Naabrite keelekasutuses on *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöördi vormide moodustamises samuti nii sarnasusi kui ka erinevusi. Siingi näivad kaasa mängivat informanti iseloomustavad sotsiaalsed parameetrid. Joonisel 51 esitatud tulemused näitavad kahe kõrvuti majapidamistes elavate perede tulemusi. Ühes talus elavad naisinformant KE (sünniaeg jääb vahemikku 1912–1929), tema poeg KV (sünniaasta kuulub ajavahemikku 1939–1963), pojanaine KG (sünniaeg langeb ajavahemikku 1939–1963) ja nende poeg KÜ (sündinud ajavahemikus 1965–1976). Nende naabertalus elab 1939.–1963. aastatel sündinud abielupaar HV (mees) ja BM (naine). Kahe naabertalu keelekasutus näib olevat üldjoontes suhteliselt sarnane. Kõige rohkem eristub teistest 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonda kuuluv naiskeelejuht KE, kellel on ülekaalus *va*-lõpulised vormid, mille kõrval ta on kasutanud ka küllaltki palju *omma/olli*-vorme. Siin võib põhjuseks olla informandi haridustase: tegemist on põhiharidusega keelejuhiga, põhihariduse rühmas on aga *va*-sufiksi osakaal tunduvalt kõrgem kui teistel haridustasemetel (vt tabel 30, ptk 5.1.1.1).

Joonis 51. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.

Töökaaslaste keelekasutus näitab samuti mõningaid kõikumisi *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde moodustamisel. Joonis 52 näitab nimetatud vormide osakaalu viie töökaaslase keelekasutuses. Neist kõik töötavad kohalikus metaskonnas. KW on keskharidusega meeskeelejuht, tema abikaasa KL on naisinformant, kellel on põhiharidus. Mõlemad on sündinud ajavahemikus 1912–1929. Nende poeg KT on lõpetamata kõrgharidusega meesinformant (sünniaeg langeb ajavahemikku 1939–1963). Põhiharidusega mees TR (sünniaasta jääb ajavahemikku 1912–1929) on KL-i vend ja KW õemes ning ühtlasi ka KT onu. KR on algharidusega naisinformant, kes on sündinud ajavahemikus 1912–1929. KR on kõigi eelpool nimetatute naaber, st kolm maja paiknevad järjestikku selliselt, et ühes majapidamises elavad KW, KL ja KT, neist järgmises talus KR ja sealt järgmises majapidamises elab TR. Nii ühendavad nimetatud töökaaslasi veel naabus- ja osaliselt ka sugulussuhted. Ometi esineb nende keelekasutuses kõikumisi. Osaliselt võib siinkohal põhjus olla informantide haridustasemes. KL ja TR on mõlemad põhiharidusega, nimetatud haridustasemega keelejuhtidel on aga *va*-lõpuliste *olema*-vormide osakaal pluurali kolmandas pöördes mõnevõrra kõrgem kui teiste haridustasemetel esindajatel. Nii vastab KL-i ja TR-i keelekasutus üldjoontes põhiharidusega informantide keelekasutusele. Kuna tegemist on õe ja vennaga, siis on ka ootuspärane, et nende kõnepruuk on jämedalt võttes suhteliselt sarnane: *va*-lõpuliste vormide osakaal on kõrgem kui ülejäänud töökaaslastel. Teiselt poolt sarnaneb ka isa (KW) ja poja (KT) keelekasutus: *va*-lõpulisi vorme leidub neil tunduvalt vähem kui KL-il ja TR-il. Viimane informant KR markerib *olema*-verbi mitmuse kolmandat pööret *va*-sufiksiga minimaalselt. Kuna tegemist on

algharidusega keelejuhiga, siis on selline tulemus ka ootuspärane: algharidusega informantidel on *-va* osakaal kõige madalam (vt tabel 30, ptk 5.1.1.1).

Joonis 52. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.

Kõikide ülal kirjeldatud suhetelaadide kokkuvõtteks võib välja tuua, et nimetatud neli suhet – sugulus, sõprus, naabrus ja töö – on olulised idiolektide varieerumisel, kuid lisaks neile suhetele osutuvad enamasti tähtsaks ka informandi sotsiaalsesse kirjeldusse kuuluvad parameetrid, nagu sünniaeg, sugu, haridustase, päritolu ja võrgustikuga seotuse tase.

Järgnevas alapeatükis käsitletakse lingvistiliste faktorite mõju *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumisele.

5.1.1.2. Lingvistilised faktorid

omma/olli ja *ommava/olliva* varieerumine võiks olla mõjutatud ka keelesisestest faktoritest. Käesolevas analüüsis on nendeks valitud 1) aluse asukoht (vahetult enne *olema*-verbi, vahetult pärast *olema*-verbi, rohkem kui üks sõna enne *olema*-verbi, rohkem kui üks sõna pärast *olema*-verbi, alus puudub); 2) aluse sõnaliik (nimisõna, asesõna, alus puudub); 3) verbivorm (lihtvorm: *omma/olli* ~ *ommava/olliva*, liitvorm: *omma/olli* ~ *ommava/olliva* + *nud-* või *tud-*partitsiip). Üldine hüpotees aluse asukoha valikul on see, et *olema*-verbist kaugemal paiknevate aluste korral võiks esineda rohkem *-va*-lõpulisi vorme, samuti võiks *-va* osakaal olla kõrgem, kui alus puudub täielikult. Teiseks on eeldatud, et *-va*

liitumine *olema*-verbi lõppu võiks oleneda ka aluse sõnaliigist: nimisõnaliste aluste korral võiks *-va* osakaal olla madalam kui asesõnaliste alustega. Kolmandaks hüpoteesiks on see, et lihtvormid ehk lühemad vormid võiksid soosida *va*-sufiksit rohkem kui liitvormid, mis koosnevad niigi kahest komponendist. Varbrul-analüüs luges nimetatud lingvistilistest faktoritest oluliseks aluse asukohta ja verbivormi. Aluse sõnaliik osutus ebaoluliseks ($p < 0,223$). Järgnev osa käsitleb nimetatud faktoreid eraldi, esitades esmalt arvandmed tabelis 32.

Tabel 32. *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>omma/olli</i>		<i>ommava/olliva</i>	
	N	%	N	%
Aluse asukoht				
vahetult enne	325	81	74	19
vahetult pärast	79	89	9	11
mitu sõna enne	65	69	29	31
mitu sõna pärast	60	84	11	16
puudub	45	81	10	19
Aluse sõnaliik				
nimisõna	326	79	86	21
asesõna	203	84	37	16
alus puudub	45	81	10	19
Verbivorm				
lihtvorm	484	79	124	21
liitvorm	90	90	9	10

Tabelis 32 toodud arvandmed näitavad, et *va*-sufiksi kasutus on kõige kõrgem siis, kui alus paikneb mitu sõna enne *olema*-verbi. Niisugune tendents viitab sellele, et *va*-abil kaldutakse mitmust ülekordavalt rõhutama. Kõige vähem liidetakse *olema*-vormide lõppu *va*-formatiivi aga siis, kui alus järgneb verbile vahetult. Niisugune tulemus on ka ootuspärane, sest aluse vorm näitab niigi ära, et tegemist on mitmusega, seega pole seda verbi *va*-osisega vaja enam eraldi rõhutada. Hüpotees, et aluse puudumine võiks soosida suuremat *-va* osakaalu, ei pidanud paika: lausetes, kus alus puudub, et ole *va*-sufiksi esinemissagedus kõrgem kui alusega lausetes. Binomiaalsel analüüsil oli aluse asukoht tähenduslik nivool $p < 0,010$.

Aluse sõnaliik statistiliselt olulist tulemust ei andnud ($p < 0,223$). *va*-sufiksi kasutuses leidub küll väikseid erinevusi nimi- ja asesõnaliste aluste korral, kuid sellised erinevused ei ole märkimisväärselt suured.

Verbivormi analüüs andis olulise tulemuse ($p < 0,007$). Arvandmed näitavad, et lihtvormides on *-va* osakaal kõrgem kui liitvormides. Seega leidis kinnitust hüpotees, et ühest komponendist koosnevate vormidega liidetakse *va*-

sufiksit rohkem kui kahest osisest koosnevate liitvormidega. Võib oletada, et siin mängib olulist rolli ökonoomiaprinsiip: pikemaid konstruktsioone püütakse võimalikult lühematena hoida.

Järgmises alapeatükis käsitletakse *olema*-verbi ainsuslike ja mitmuslike vormide vaheldumist mitmuse kolmandas pöördes.

5.1.2. *om/oll ~ omma(va)/olli(va)*

Eelmisest alapeatükist selgus, et võru kõnekeeles kasutatakse mitmuse markeerimisel *omma(va)/olli(va)*-vorme. Ometi on andmebaasist näha, et nende kõrvale on hakanud tekkima ka *om-/oll*-vorme. Siinkohal võib osaliselt kahtlustada eesti keele mõju: eesti keeles ei eristu *olema*-verbi ainsus ja mitmus olevikus (mõlemal juhul on selleks *on*), minevikus on eristus siiski olemas (*oli* ja *olid*). Samale kahe keele vahelisele seosele on osutanud ka Triin Iva (2002b: 85). Teiseks võib olla tegemist lühenenud vormidega, kus vormi lõpus olev vokaal on esmalt redutseerunud ja seejärel kadunud (vt eestpoolt ptk 5 algus).

Allolevas osas püütakse leida, millised sotsiaalsed ja lingvistilised faktorid mõjutavad *olema*-verbi pikkade ja lühikeste vormide varieerumist mitmuses. Selleks on analüüsitud 1020 vormi, millest 707 (69%) on *omma(va)/olli(va)* ja 313 (31%) *om/oll*.

5.1.2.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsete faktorite (sünniaeg, sugu, haridus, päritolu, küla ja võrgustik) analüüs andis *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisel olulisi tulemusi. Tabelis 33 on toodud iga faktori kohta arvandmed.

Sünniaja puhul joonistub selgelt välja tendents, et mida noorema vanuserühmaga on tegemist, seda rohkem kasutatakse *om-* ja *oll*-vorme. Tulemus on oluline nivool $p < 0,018$. Seega võiks oletada, et tegemist on keelemuutusega, kus *om-/oll*-vormid on üldistumas mitmusesse, kuna neid soosivad nooremad informandid.

Sugudevaheline eristus viitab sellele, et mehed kasutavad lühenenud ja pikki vorme läbisegi, naistel seevastu leidub lühemaid vorme vähem. Tulemus on ootuspärane: naiste keelekasutuse suuremale reeglipärasusele ja normilähedusele on viidatud ka teistes uurimustes (vt nt Wodak and Benke 1997: 127, 132–135; Hudson 1999: 120–121; Labov 2003: 245). Varbrul-analüüs luges sellise eristuse oluliseks ($p < 0,000$).

Tabel 33. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	189	29	468	71
1939–1963	80	31	181	69
1965–1976	44	44	58	56
Sugu				
mees	139	44	182	56
naine	174	25	525	75
Haridus				
alg	121	28	315	72
põhi	64	29	159	71
kesk	60	41	88	59
keskeri/kõrg	68	32	145	68
Küla				
Sute	233	29	572	71
Otsa	80	38	135	62
Päritolu				
kohalik	181	27	499	73
sisserännanu	132	39	208	61
Võrgustik				
tugev	112	23	391	77
nõrk	201	39	316	61

Haridustasemete analüüs osutab sellele, et alg- ja põhiharidusega informandid on kõige reeglipärasema keelekasutusega: *om-/oll*-vorme leidub neil teistega võrreldes kõige vähem. Nendega sarnanevad keskeri- ja kõrgharidusega keelejuhid, kelle keelekasutus on tõenäoliselt teadlikult kontrollitud. Kõige rohkem esineb lühenenud ja pikkade vormide paralleelset kasutust keskharidusega informantidel, kelle keelekasutuses *om-/oll*-vormide osakaal on tõusnud 41%-ni. Siinkohal võiks paralleeli tõmmata keskklassi ja keskhariduse vahele (nagu Eesti sotsiolingvistilistes uurimustes on tehtud): keskklassi keelekasutus on uuendustele kõige vastuvõtlikum. Haridustasemete erinevused andsid ka statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,035$).

Külade vahel ilmneb samuti erinevusi: Sute külas kasutatakse lühenenud vorme vähem kui Otsal. Tulemus on ootuspärane, kuna Otsa elanikkonna hulgas on rohkem nooremaid ja keskharidusega informante. Binomiaalsel analüüsil oli tulemus oluline nivool $p < 0,022$.

Keelejuhi päritolu puhul võib märgata, et sisserännanute keelekasutuses on lühikeste vormide kasutus mõnevõrra kõrgem kui kohalikel informantidel. Nii võiks oletada, et tegemist on uuritavasse võrgustikku sisse toodud keelemuutusega. Varbrul-analüüs pidas tulemust oluliseks ($p < 0,000$).

Võrgustiku analüüs osutab sellele, et võrgustikuga tugevalt seotud tuumik-liikmetel on pikemate vormide osakaal kõrgem kui võrgustikuga nõrgemalt seotud perifeersetel liikmetel. Niisugune tulemus osutab sellele, et lühenenud ja pikemate vormide kasutus on iseloomulik eelkõige keelejuhtidele, kes liiguvad erinevate võrgustike vahel (omades sealhulgas ka eestikeelseid kontakte). Võrgustiku mõju oli ka statistiliselt tähenduslik ($p < 0,000$).

5.1.2.1.1. Küladevahelised erinevused

Kuigi mõlemas külas kasutatakse mitmuse markeerimisel pikemaid *omma(va)/olli(va)*-vorme, on külade vahel siiski ka väike erinevus (vt ülevalt tabel 33). Varbrul-analüüs luges selle erinevuse oluliseks nivool $p < 0,022$. Külade ja ülejäänud sotsiaalsete faktorite koosanalüüs andis siinkohal erinevaid tulemusi. Olulisteks osutusid küla ja hariduse ning küla ja informandi päritolu analüüs (vt tabel 34).

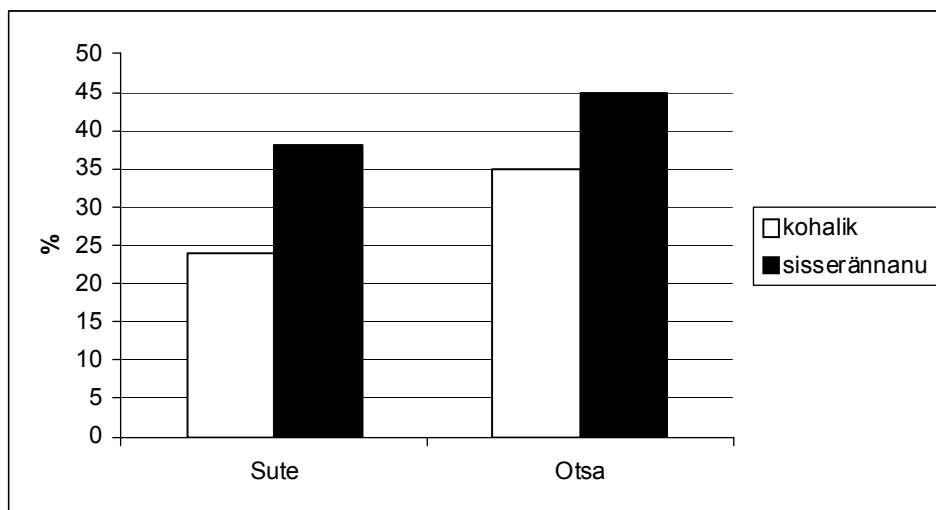
Tabel 34. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumine 1991. aastal kahes külas seoses hariduse ja keelejuhi päritoluga.

	Sute				Otsa			
	<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>		<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Haridus								
alg	102	27	273	73	19	31	42	69
põhi	50	27	136	73	14	38	23	62
kesk	57	41	81	59	3	30	7	70
keskeri/kõrg	24	27	82	73	44	41	63	59
Päritolu								
kohalik	121	24	388	76	60	35	111	65
sisserännanu	112	38	184	62	20	45	24	55

Küla ja haridustaseme koosanalüüs andis olulise tulemuse nivool $p < 0,019$. Ülal esitatud arvandmed viitavad sellele, et Sute külas soosivad lühenenud *olema*-vormide kasutust keskhariidusega informandid, Otsal aga iseloomustavad nimetatud vormid pigem põhi- ja keskeri-/kõrghariidusega keelejuhtide kõnepruuki. Siiski ei ole siinkohal otstarbekas teha üldistusi Otsa keskhariidusega informantide keelekasutuse kohta, kuna neilt on andmebaasis väga vähe vorme. Alghariidusega informantide keelekasutus on mõlemas külas sarnane.

Küla ja informandi päritolu koosmõju osutus binomiaalsel analüüsil oluliseks ($p < 0,006$). Mõlema küla puhul on märgata tendentsi, mille järgi piirkonda mujalt tulnute keelekasutuses on *om-/oll*-vormide osakaal kõrgem kui kohalike kõnepruugis (vt ka joonis 53). Kõige enam iseloomustavad nimetatud vormid Otsa külla mujalt tulnud informantide keelekasutust. Sellised tulemused

näivad osutavat sellele, et lühenenud *olema*-vormide kasutuse mitmuses on endaga kaasa toonud pigem mujalt pärit keelejuhid.

Joonis 53. *om/oll* osakaal kahes külas kohalike ja sisserännanute keelekasutuses 1991. aastal.

Järgmises alapeatükis käsitletakse võrgustiku mõju *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisele.

5.1.2.1.2. Võrgustik

om-/oll- ja *omma(va)-/olli(va)-*vormide varieerumisel mitmuses oli võrgustikuga seotuse aste statistiliselt oluline ($p < 0,000$). Oluline oli ka võrgustiku koosmõju sünniaja, soo, küla ja informandi päritoluga. Järgnevas osas käsitletakse kõiki nimetatud koosmõjusid lähemalt (vt tabel 35).

Võrgustiku ja sünniaja koosanalüüs andis binomiaalsel analüüsil statistiliselt olulise tulemuse nivool $p < 0,010$. Üldine tendents osutab sellele, et mida noorema vanuserühmaga on tegemist, seda rohkem markeeritakse mitmuse kolmandat pööret *om-/oll-*vormidega, vaatamata sellele kas võrgustikuga seotuse aste on tugev või nõrk (vt ka joonis 54). Ainsa erandina tasub tähelepanu pöörata võrgustikuga nõrgemalt seotud 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtidele, kellel on *om/oll* osakaal kõige kõrgem. Nii sarnaneb nende keelekasutus võrgustikuga nõrgalt seotud 1965.–1976. aastatel sündinud informantide kõnepruugiga. Tegemist on enamasti pereliikmete ja sugulastega, seetõttu on ka loomulik, et nende keelekasutuses on kattuvusi.

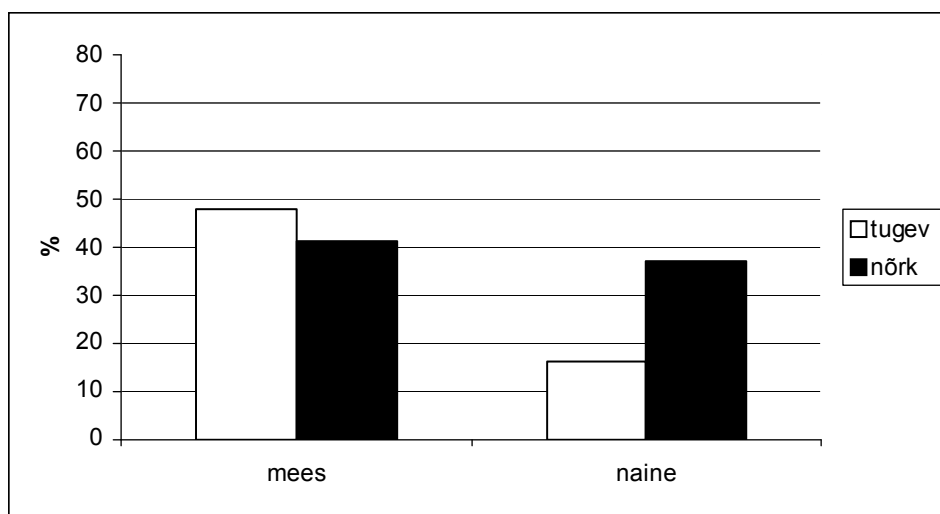
Tabel 35. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumine 1991. aastal seoses võrgustiku ja ülejäänud sotsiaalsete faktoritega.

	Tugev				Nõrk			
	<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>		<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sünniaeg								
1912–1929	98	21	359	79	91	46	109	54
1939–1963	6	24	19	76	74	31	162	69
1965–1976	8	38	13	62	36	44	45	56
Sugu								
mees	47	48	51	52	92	41	131	59
naine	65	16	340	84	109	37	185	63
Küla								
Sute	79	20	317	80	154	38	255	62
Otsa	33	31	74	69	47	44	61	56
Päritolu								
kohalik	88	22	314	78	93	33	185	67
sisserännanu	24	24	77	76	108	45	131	55

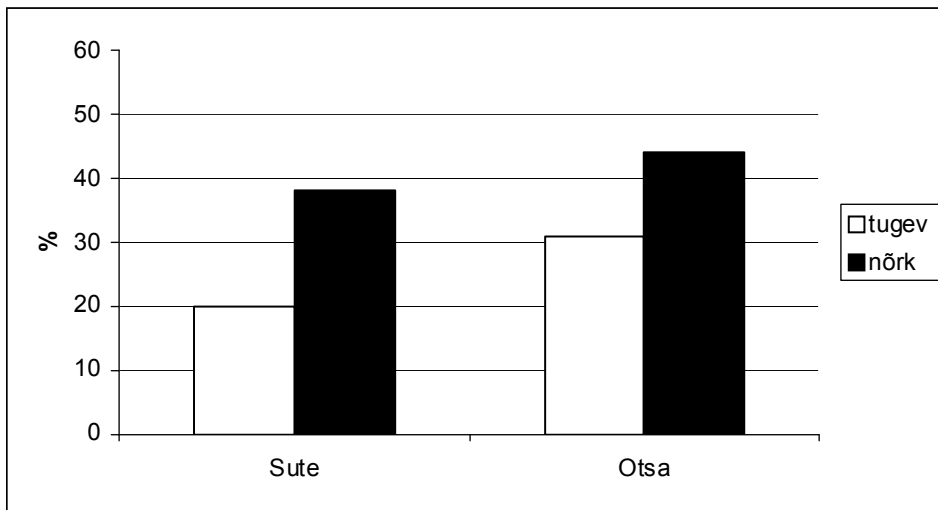
Joonis 54. *om/oll* osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide sünniajaga.

Võrgustiku ja soo seos andis binomiaalsel analüüsil olulise tulemuse nivool $p < 0,000$. Arvandmetest (vt ka joonis 55) on näha, et meeste keelekasutust ei mõjuta võrgustikuga seotuse aste nii palju kui naiste oma: nii võrgustikuga tugevalt kui ka nõrgalt seotud meestel on lühenenud *olema*-vormide osakaal mitmuse kolmandas pöördes üsna ühesugune. Naiste keelekasutuses on seevastu erinevus võrgustiku perifeersete ja tuumikliikmete vahel. Võrgustikuga tugevalt seotud naiskeelejuhid markeerivad mitmuse kolmandat pööret *om-/oll*-vormidega kõige vähem. Vastupidiselt neile kasutavad võrgustikuga nõrgalt seotud naiskeelejuhid üsna palju lühenenud *olema*-vorme, seeläbi sarnaneb nende kõnepruuk meeste omaga. Nii võiks oletada, et *om/oll*-vormide leviku taga uuritavas võrgustikus on meeskeelejuhid ja perifeersed naisliikmed.

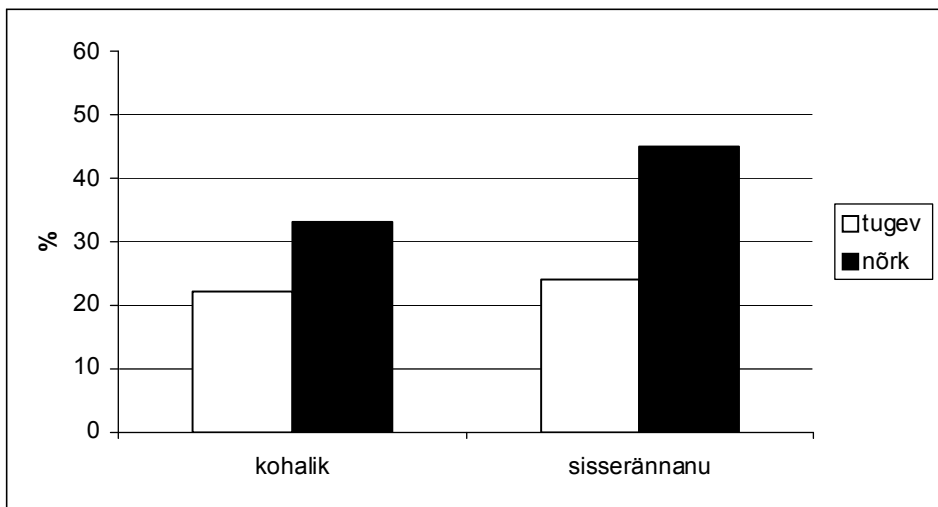
Joonis 55. *om/oll* osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide sooga.

Võrgustiku ja küladevahelised erinevused olid olulised nivool $p < 0,018$. Mõlema küla puhul on näha (vt ka joonis 56), et võrgustiku perifeersed liikmed markeerivad mitmuse kolmandat pööret rohkem *om-/oll*-vormidega kui võrgustiku tuumikliikmed. Lisaks võib välja tuua selle, et Otsa puhul on *om/oll* osakaal nii võrgustikuga tugevalt kui ka nõrgalt seotud informantide puhul kõrgem. Viimast tulemust võiks seletada sellega, et Otsa elanikkond koosneb pigem 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidest, kes kasutavadki lühenenud *olema*-vorme rohkem.

Joonis 56. *om/oll* osakaal 1991. aastal kahes külas seoses võrgustikuga.

Võrgustiku ja informandi päritolu osutus binomiaalsel analüüsil oluliseks nivool $p < 0,014$. Arvandmed osutavad sellele, et kui tegemist on tuumikliikmetega, siis kohalike ja sisse­rännanud informantide keelekasutuses märkimisväärsed erinevusi ei leidu (vt ka joonis 57). Seevastu võrgustikuga nõrgalt seotud perifeersete liikmete puhul mängib informandi päritolu suuremat rolli: kõige rohkem kasutavad *om-oll*-vorme piirkonda mujalt tulnud ja ühtlasi võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhid.

Joonis 57. *om/oll* osakaal 1991. aastal seoses keelejuhtide päritolu ja võrgustikuga.

Järgnevas osas on *om-/oll-* ja *omma(va)-/olli(va)-*vormide varieerumisel pluurali kolmandas pöördes idiolekte analüüsitud sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhete kaupa.

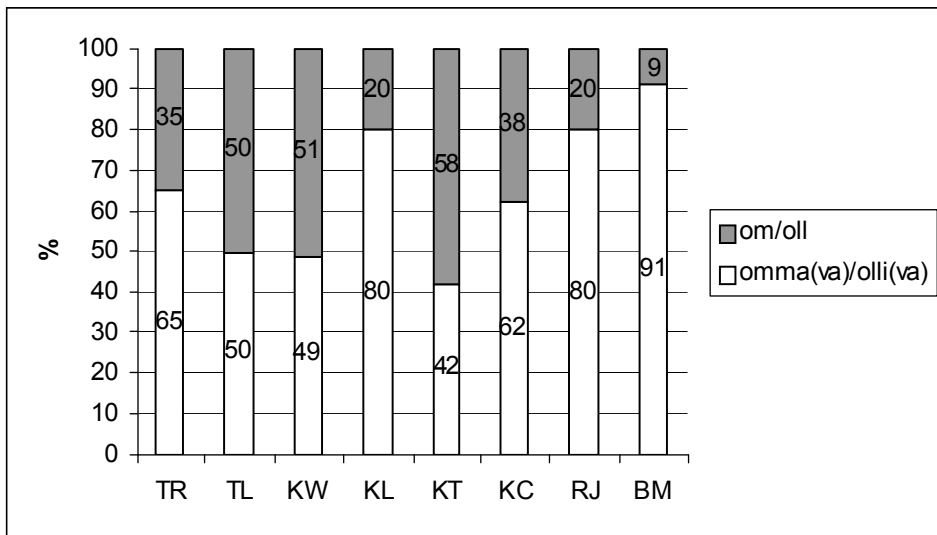
Sugulussidemete analüüs on andnud väga erinevaid tulemusi. Keelejuhtide hulgas leidub perekondi, kus lühenenud ja pikemate vormide kasutamine pluurali kolmandas pöördes on kõigil pereliikmetel ühesugune, kuid nende kõrval esineb ka selliseid mikrovõrgustikke, mille liikmete keelekasutuse vahel on suuri kõikumisi. Siinkohal on esitatud mõlema tüübi kohta näited.

KP on vanem naisinformant (sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929) ja KA on tema keskealine poeg (sünniaeg langeb vahemikku 1939–1963). Mõlemad on uuritava võrgustiku perifeersed liikmed. KP-l on algharidus ja KA-l keskharidus. Vaatamata teatud sotsiaalsetele erinevustele, on nende keelekasutus käsitletava variaabli osas ühesugune: mõlemal on *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* jaotumus täpselt samasugune (mõlemal vastavalt 42% ja 58%). Selline tulemus on ka ootuspärane, kuna tegemist on ema ja pojaga. Kuna teised sotsiaalsed faktorid ei ole nende keelekasutusse siinkohal erinevusi toonud, siis võiks arvata, et nimetatud variaabli puhul on neil kahel keelejuhil määrav just sugulussuhe.

Nagu eespool öeldud, leidub uuritavas võrgustikus selliseidki sugulasi, kelle keelekasutuses erineb *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde vormide osakaal. Ühe niisuguse suguseltsi näiteks on joonisel 58 kujutatud nende informantide tulemused, kelle puhul on näha, et nad on kasutanud *om-/oll-* ja *omma(va)-/olli(va)-*vorme erineval määral. TR on põhiharidusega kohalikku päritolu mees, kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. Tema abikaasa TL on põhiharidusega naine, kes on samuti kohalik, kuid kuulub võrgustiku tuumikliikmete hulka. KW on TL-i vend, kes on keskharidusega meesinformant. KW on samuti kohalikus piirkonnas sündinud ja kuulub võrgustiku tuumikusse. KW abikaasa KL on kohalik naiskeelejuht, kellel on põhiharidus ja kes on võrgustiku tuumikliige. KL on ühtlasi ka TR-i õde. TR-i, TL-i, KW ja KL-i sünniajad jäävad ajavahemikku 1912–1929. Lõpetamata kõrgharidusega meesinformant KT (sündinud ajavahemikus 1939–1963) on KW ja KL-i poeg ning ühtlasi TR-i ja TL-i õe- ning vennapoeg. KT on võrgustiku perifeerne liige. Keskharidusega naisinformant KC (sündinud ajavahemikus 1939–1963) on KT abikaasa, kes on piirkonda mujalt tulnud (vanematekodu Mõnistes) ja kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. RJ on keskharidusega meesinformant, kes on KT ja KC poeg, KL-i ja KW pojapoeg ning TR-i ja TL-i õe- ja vennapojoepoeg. RJ kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka ja tema sünniaasta jääb ajavahemikku 1965–1976. BM on keskeriharidusega naiskeelejuht, kes on küll kohalik, kuid kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. BM on sündinud ajavahemikus 1939–1963. BM on eelpool kirjeldatud informantidega kaugemalt sugulane. Suurem osa joonisel 58 kujutatud informantidest on omavahel väga tiheidalt seotud: KW, KL, KT, KC ja RJ elavad kõik ühes majapidamises, neist ülejäärmises talus elavad TR ja TL, kellega suheldakse peaaegu igapäevaselt. BM-iga suheldakse veidi harvem, kuid siiski kord või paar nädalas. Suhteliselt tihedatele kontaktidele vaatamata erineb informantide keelekasutus. Sugulus-

sidemed näivad kõige paremini toimivat vanaema ja lapselapse keelekasutuse puhul. Nii on KL-il ja RJ-il *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal ühesugune. Tulemus on üsnagi ootuspärane, kuna vanaema ja lapse vahelised kontaktid on olnud tihedad. Samuti võiks RJ-i keelekasutus olla samasugune tema ema KC keelekasutusega, sest KC on olnud lastega pidevalt kodus ega ole kuskil tööl käinud. Ometi on KC-l lühemate vormide osakaal kõrgem kui tema pojalt RJ-il. Kuna KC ei ole õppinud kohalikus koolis, vaid hoopis Valgas, siis võiks oletada, et tema ja RJ-i keelekasutuse erinevus on tingitud sellest, et KC ei ole kohaliku taustaga, vaid on piirkonda mujalt tulnud. Ühtlasi on ta ka keskhari-dusega, s.o haridustase, kus *om/oll* osakaal oli mõnevõrra kõrgem kui teiste haridustasemetel (vt tabel 33, ptk 5.1.2.1). KC-st ja RJ-ist erineb ka KT keelekasutus: ülekaalus on *om* ja *oll*, pikemaid vorme kasutab ta pluraali kolmandas pöördes vähem. Siinkohal võiks sellise tulemuse põhjuseks olla informandi haridustase: KT-l on lõpetamata kõrgharidus, ülikooliõpingute tõttu on ta elanud mitmed aastad väljaspool kohalikku piirkonda, nii võiks arvata, et tema keelekasutus on nivelleerunud neil põhjustel. Jooniselt on näha, et ühesuguse keelekasutusega on 1912.–1929. aastatel sündinud põlvkonda esindavad mees KW ja naine TL: lühenenud ja pikemaid *olema*-vorme on nad kasutanud võrdselt. Tulemus on ootuspärane, kuna tegemist on venna ja õega, kelle keelekasutus võiks sarnane olla. Teine venna-õe paar aga nii ühest tulemust ei ole andnud. TR-il ja KL-il on küll mõlemal ülekaalus *omma(va)* ja *olli(va)*, kuid KL-iga võrreldes esineb tema vennal TR-il mõnevõrra rohkem *om-/oll*-vorme. Võimalik, et siinkohal mõjutab TR-i keelekasutust see, et ta on võrgustiku perifeerne liige ja on ühtlasi ka päris palju väljaspool kohalikku piirkonda töötanud. Kõigist eelpool kirjeldatud informantidest erineb BM, kes markeerib mitmuse kolmandat pööret kõige järjekindlamalt pikemaid vorme kasutades: *omma(va)/olli(va)*-vorme leidub temal kõige rohkem, *om-/oll*-vorme aga kõige vähem. Kuna BM-i näol on tegemist sugulasega, kellega suheldakse harvem, siis on ootuspärane, et tema keelekasutus erineb ülejäänutest.

Idiolektide võrdlemine sõprussuhete alusel näitab sarnasusi, kuid samas ka väiksemaid erinevusi. Üldine tendents näib olevat selline, et sõprade keelekasutuses domineerivad pigem *omma(va)/olli(va)*-vormid, kuid seda erineval määral. Olgu siinkohal näiteks toodud kolm naisinformanti KE, RA ja KP, kelle sünniaastad jäävad ajavahemikku 1912–1929. Kõiki kolme ühendab sõprus-suhe, ühtlasi on nad ka töökaaslased. Andmetest on näha, et kõigil kolmel on ülekaalus pikemad *olema*-verbi kolmanda pöörde vormid (KE-l 85%, RA-l 68% ja KP-l 58%). Ometi on näha, et KE keelekasutus on tunduvalt järjekindlam kui RA-l ja KP-l: KE kasutab *om-/oll*-vorme mitmuse kolmandas pöördes palju vähem kui RA ja KP (osakaalud vastavalt: KE 15%, RA 32% ja KP 42%). Selline tulemus on tegelikult ootuspärane: RA ja KP on väga lähedased sõbrad, omavahel suheldakse palju ka väljaspool tööaega, KE-ga suhtlevad nad aga veidi vähem. Nii võiks arvata, et siinkohal on oluline ka informantidevaheline emotsionaalne lähedus.

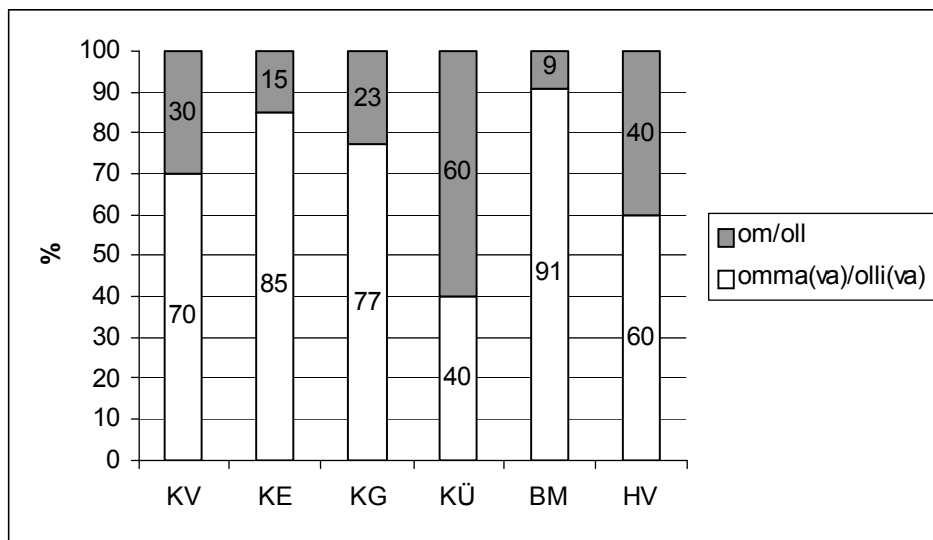

Joonis 58. *om/oil* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal.

Uuritavas võrgustikus leidub sõprussuhete analüüsil siiski ka erandeid. Nii on olemas ka sellised sõpradepaarid, kelle keelekasutus *om/oil* ja *omma(va)/olli(va)* osas erineb. Siia sobib näiteks kahe lähedase sõbra keelekasutus. Mõlemad on naisinformandid, kes on sündinud ajavahemikus 1912–1929. PM-il on alg- ja KE-l põhiharidus. Kumbki neist ei ole kohalikku päritolu: KE on setu juurtega, PM on aga pärit Rõuge ja Vastseliina kihelkonna piirialalt. Ka võrgustikuga seotuse tase on neil erinev: KE kuulub võrgustiku tuumikusse, PM aga perifeersete liikmete hulka. Lisaks ei ole PM tööalaselt teiste võrgustiku liikmetega seotud, kuna ta on kodune. KE on töötanud aga koos teiste küla-naistega kohaliku sovhoosi karjalaudas. *om/oil* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal on KE-l vastavalt 15% ja 85% ning PM-il 51% ja 49%. Võiks arvata, et vaatamata sõprussuhtele mõjutavad nimetatud informantide keelekasutust ka nende taustast tulenevad erinevused: päritolu ja võrgustikuga seotus, aga ka töösuhted.

Naabrite keelekasutuse analüüsil leidis samuti nii osalisi kattuvusi kui ka lahknevusi. Kõige ilmekamalt iseloomustavad naabrussuhteid joonisel 59 kujutatud kahe naabertalu elanike keelekasutuse analüüsi tulemused. KV on meesinformant, kes on kohalikust piirkonnast pärit, kuid on võrgustikuga nõrgalt seotud. Tema abikaasa KG on naiskeelejuht, kes on piirkonda kolinud teisest külast ja on ühtlasi võrgustikuga nõrgalt seotud. KV ja KG on sündinud ajavahemikus 1939–1963. KÜ on nende poeg, kes on võrgustikuga samuti nõrgalt seotud ning kelle sünniaasta jääb vahemikku 1965–1976. Vanem naisinformant KE (sündinud ajavahemikus 1912–1929) on KV ema. Päritolult on ta setu juurtega. KE kuulub võrgustiku tuumikliikmete hulka. Kõik neli informanti elavad ühes talus, nii on neil igapäevaselt tihedad omavahelised kontaktid. Nende naabertalus elavad BM ja HV, kellest esimene on naiskeele-

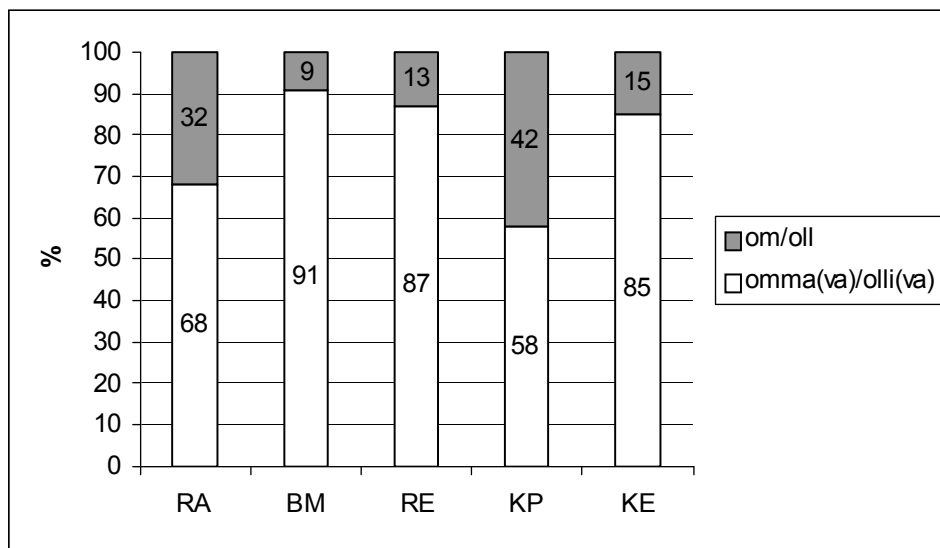
juht ja teine meesinformant. Mõlemad on võrgustiku perifeersed liikmed ja mõlema sünniaastad jäävad ajavahemikku 1939–1963. BM on kohalik, HV aga piirkonda mujalt tulnud informant (päritolult setu juurtega). Keelekasutuselt näivad ühelt poolt kokku kuuluvad mõlemad 1939.–1963. aastatel sündinud naabrimehed HV ja KV, teiselt poolt aga kõik naisinformandid (KE, KG ja BM). KÜ keelekasutus on erinev, seda nii oma pereliikmete kui ka naabritega võrreldes: temal on mitmuse kolmandas pöördes ülekaalus *om-/oll-*vormid, pikemaid pluurali kolmanda pöörde vorme kasutab ta veidi vähem. Kuna tegemist on 1965.–1976. aastatel sündinud informandiga, siis on selline tulemus ootuspärane: lühenenud vormide osakaal on kõige kõrgem nimetatud ajavahemikus sündinud keelejuhtidel (vt tabel 33, ptk 5.1.2.1). Tulemuste kokkuvõttena võib välja tuua selle, et kirjeldatud naabrite keelekasutust näib *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde vormide varieerumisel suuresti mõjutavat informandi sugu ja sünniaeg.

Joonis 59. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.

Ka töökaaslaste keelekasutuses leidub kõikumisi. Joonis 60 näitab *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaale viie 1912.–1929. aastatel sündinud naisinformandi keelekasutuses. Kõik viis naist on töötanud kohaliku sovhoosi karjalaudas. RA ja RE on sugulased, kes ei saa omavahel hästi läbi – lahkkelid näivad peegelduvat ka nende keelekasutuses: RA-l on lühenenud vormide osakaal RE-ga võrreldes mõnevõrra kõrgem. Suuremaid kattuvusi näib olevat nende töökaaslaste keelekasutuses, kes on omavahel ka väga lähedased sõbrad. Nii sarnaneb ühelt poolt RA ja KP keelekasutus ning teiselt poolt RE ja KE kõnepruuk. Lähedased sõbrad on ka BM ja KE, kellel on *olema*-verbi vormide

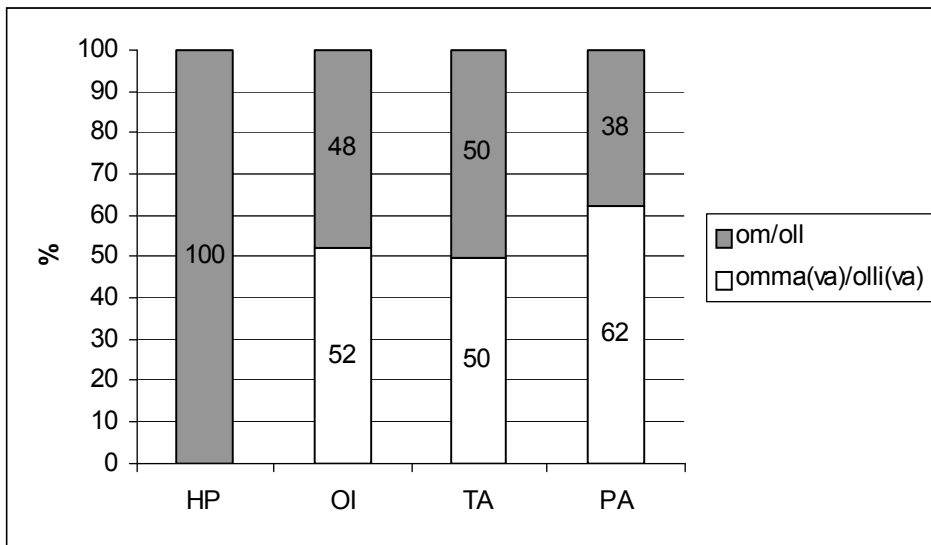
osakaal samuti üsna sarnane. Nii võiks järeldada, et lisaks töösuhte mõjutab informantide keelekasutust *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisel ka töökaaslaste vaheline lähedasem sõprussuhe. Selline tendents on ootuspärane, kuna töökaaslastevahelised sõprussuhted toovad kaasa suurema läbikäimise väljaspool tööaega (vt ka Milroy, L. 1987).

Joonis 60. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.

Töökaaslaste hulgas leidub ka niisuguseid mikrovõrgustikke, kelle liikmete keelekasutuses on suuremaid erinevusi. Joonis 61 näitab ühe sellise rühma tulemusi. Tegemist on nelja 1965.–1976. aastatel sündinud meesinformandiga, kellel kõigil on keskeriharidus. OI, TA ja PA on kohalikku päritolu ja omavahel sugulased (OI ja TA on vennad, PA on nende tädipoeg). HP on piirkonda mujalt kolinud (sündinud ja kasvanud Võru linnas). OI, TA ja HP on võrgustiku perifeersed liikmed, PA kuulub aga võrgustiku tuumikusse. Kuigi tegemist on töökaaslastega, kes on omavahel ka väga head sõbrad, on neil pluraali kolmandas pöördes *om-/oll-* ja *omma(va)-/olli(va)-*vormide osakaal kohati erinev. Väga sarnase keelekasutusega on vennad OI ja TA, kes kasutavad nimetatud vorme võrdselt. Nendega sarnaneb nende tädipoja PA keelekasutus, kuigi temal on pikemate vormide osakaal pisut kõrgem ja *om/oll* esinemus veidi madalam. Kõige erinevam on aga HP keelekasutus: mitmuse kolmandas pöördes on ta kasutanud ainult *olema*-verbi ainsuse kolmanda pöörde vorme *om* ja *oll*. Sellised tulemused võivad olla tingitud informante ühendavast sugulussuhtest: HP-l puuduvad ülejäänud kolme töökaaslasega sugulussidemed, seetõttu ei ole tal nendega ka nii pikki kontakte olnud. OI, TA ja PA on aga lastena koos

kasvanud ja iga päev üksteisega mänginud. Nii on ootuspärane, et nende keelekasutus on sarnane. Teiseks võivad HP ja tema töökaaslaste vahelised erinevused tuleneda ka informantide päritolust: HP on elanud mujal, OI, TA ja PA aga kohalikus piirkonnas. Kuna HP on Võru linnas kasvanud, võiks oletada, et tal on lapsena olnud ka rohkem kontakte eesti keelt rääkivate inimestega. On võimalik, et tema keelekasutus on sel põhjusel nivelleerunud. Kolmanda põhjusena võib välja tuua selle, et HP abikaasa ei räägi võru keelt, kuna ta on Tallinnast pärit. Nii on nende koduseks keeleks eesti-võru segakeel. OI, TA ja PA abikaasad on pärtioliult võrukesed, kodus kasutavad nad seega võru keelt.

Joonis 61. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.

Kokkuvõtteks võib välja tuua selle, et *olema*-verbi mitmuse kolmandas pöördes kasutatavate *om-/oll-* ja *omma(va)-/olli(va)-*vormide vaheldumisel näivad lisaks suhete laadile olevat väga olulised ka informante iseloomustavad sotsiaalsed faktorid, nagu sünniaeg, sugu, haridus, päritolu ja võrgustikuga seotus. Ühtlasi näitavad tulemused tendentsi, mille kohaselt idiolektid sarnanevad eelkõige siis, kui informante ühendavad sidemed on mitmetasandilised, nt töö- ja sõprussuhe.

Järgmises alapeatükis analüüsitakse keelesiseste faktorite mõju *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisele.

5.1.2.2. Lingvistilised faktorid

Keelesiseste faktoritena on analüüsitud samu mõjureid, mida käsitleti ka *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumisel: aluse asukoht, aluse sõnaliik ja verbivorm. Lingvistiliste faktorite mõju *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisele on ilmnunud aluse asukoha ja aluse sõnaliigi puhul, verbivorm ei ole oluline olnud ($p < 0,495$). Arvandmed on esitatud tabelis 36.

Tabel 36. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>	
	N	%	N	%
Aluse asukoht				
vahetult enne	122	24	399	76
vahetult pärast	86	50	88	50
mitu sõna enne	18	17	94	83
mitu sõna pärast	78	53	71	47
puudub	9	15	55	85
Aluse sõnaliik				
nimisõna	211	34	412	66
asesõna	93	28	240	72
alus puudub	9	15	55	85
Verbivorm				
lihtvorm	264	31	608	69
liitvorm	49	34	99	66

Lingvistilistest faktoritest on kõige enam *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumist mõjutanud aluse asukoht ($p < 0,000$). Tabelist 36 nähtub, et *om-/oll*-vorme kasutatakse eelkõige siis, kui alus paikneb verbi järel. Niisugust tulemust võiks tõlgendada selliselt, et spontaanset kõnet ei planeerita suurte üksustena ette, see omakorda soodustab nn vigade esinemist. Samasugust tendentsi kasutada lühenenud *olema*-vorme eelkõige siis, kui mitmuslik alus järgneb verbile, on täheldanud ka Triin Iva (2002b: 86) oma uurimuses haritlaste võru kõnekeele kohta.

Teiseks on lingvistilistest faktoritest andnud statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,001$) aluse sõnaliik. Tabelis 36 toodud arvud osutavad sellele, et nimisõnalise aluse puhul kasutatakse kõige rohkem *om-/oll*-vorme, kõige vähem esineb neid aga siis, kui alus puudub. Saadud tulemust võiks seletada sellega, et nimi- ja asesõnade puhul näitab grammatilist arvu lisaks verbile ka alus ise, samas kui aluse puududes osutab arvule kõigest verb.

Verbivormide liht- ja liitvormide puhul erinevusi ei ilmenud.

Järgnevas alapeatükis analüüsitakse verbi *olema* mitmuse kolmanda pöörde vormide varieerumist 2006. aastal.

5.2. Verbi *olema* pluurali kolmanda pöörde varieerumine 2006. aastal

2006. aasta andmebaas sisaldab 757 *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde vormi. Alljärgnevas osas on neid vorme analüüsitud kahest aspektist. Esmalt on püütud välja selgitada, kui palju kasutatakse mitmuse kolmandas pöördes *va-lõppu*. Selleks on vastandatud *omma/olli* ja *ommava/olliva*. Teiseks on analüüsitud seda, kui palju esineb mitmuse kolmandas pöördes lühenenud vorme – vastandatud on *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)*. Nagu eelmistegi variaablite puhul, on ka siin kohati tegemist idiolektipõhiste tulemustega, millele on vastavatel juhtudel viidatud. Kõiki tulemusi on võimalusel võrreldud 1991. aasta tulemustega.

5.2.1. *omma/olli* ~ *ommava/olliva*

Käesolev analüüs hõlmab 493 *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde vormi, neist 352 (71%) on *omma/olli* ja 141 (29%) *ommava/olliva*. Analüüsi esimeses pooles käsitletakse sotsiaalsete, teises pooles aga lingvistiliste faktorite mõju.

5.2.1.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsete faktorite analüüsil ilmnes, et kõik faktorid – sünniaeg, sugu, haridus, küla, informandi päritolu, võrgustik – ei ole statistiliselt olulised *omma/olli* ja *ommava/olliva* vaheldumisel. Arvandmed on kokkuvõtvalt esitatud tabelis 37.

Sünniaja analüüs näitab, et kõigil põlvkondadel on ülekaalus *omma-/olli*-vormid. Samas kasutavad olemasolevaid *va*-lisi vorme kõige enam 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhid. 1912.–1929. ja 1939.–1963. aastatel sündinud informantidel on *va-lõpuliste olema*-vormide osakaal madalam. Võimalik, et tegemist on keelemuutusega, mida juhivad nooremad informandid. Binomiaalne analüüs näitas tulemuse statistilist olulisust nivool $p < 0,000$.

Mõlema soo keelekasutuses domineerivad *omma-/olli*-vormid. Mehed markeerivad mitmuse kolmandat pööret küll naistega võrreldes veidi rohkem *va*-liste vormidega, kuid see erinevus on väga väike, et olla statistiliselt oluline ($p < 0,292$).

Haridustasemete analüüsil selgus, et algharidusega keelejuhil ei esine ühtki *va-lõpulist olema*-vormi. Samas on tal ka *omma/olli* esinemus väga väike (kõigest 10 vormi), seetõttu on analüüsi teises etapis algharidusega keelejuht põhiharidusega informantide rühmaga kokku kodeeritud. Analüüsi tulemusena võib välja tuua selle, et kõikide haridustasemete puhul on ülekaalus lühemad vormid, n.o *omma* ja *olli*, lisaks on neil ka *va-lõpulised* vormid üsna ühtlaselt jaotunud. Tulemus ei olnud statistiliselt oluline ($p < 0,848$).

Tabel 37. *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>omma/olli</i>		<i>ommava/olliva</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	106	72	41	28
1939–1963	168	78	45	22
1965–1976	78	58	55	42
Sugu				
mees	139	68	63	32
naine	213	73	78	27
Haridus				
alg	10	100	0	0
põhi	111	70	46	30
kesk	72	69	32	31
keskeri/kõrg	159	71	63	29
Küla				
Sute	203	72	78	28
Otsa	149	70	63	30
Päritolu				
kohalik	202	70	85	30
sisserännanu	150	72	56	28
Võrgustik				
tugev	119	83	24	17
nõrk	233	66	117	34

Ka kahe küla keelekasutuses ei ilmne suuri erinevusi. Mõlemas külas domineerivad lühemad *olema* pluurali kolmanda pöörde vormid, *va*-lõpulised vormid on vähemuses. Lisaks on nende vormide osakaal mõlemas külas suhteliselt ühesugune. Varbrul-analüüs ei lugenud tulemust statistiliselt tähenduslikuks ($p < 0,649$).

Samuti ei erine kohalike ja piirkonda mujalt tulnud informantide keelekasutus. Nii kohalikud kui ka sisserännanud kasutavad pluurali kolmandas pöördes lühemaid *olema*-vorme, *va*-sufiksiga vormid on vähemuses. Ühtlasi on vormide esinemus nii kohalikel kui ka väljastpoolt piirkonda pärit informantidel väga sarnane. Seetõttu ei olnud tulemus statistiliselt oluline ($p < 0,569$).

Küll aga oli oluline ($p < 0,000$) võrgustiku mõju *omma/olli* ja *ommava/olliva* vaheldumisele. Binomiaalsel analüüsil osutuski võrgustik nimetatud vormide varieerumisel kõige olulisemaks faktoriks. Võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtidel domineerivad küll lühemad *olema*-vormid, kui suurem osa *va*-lõpulisi vorme kuulub võrgustiku perifeersete liikmete keelekasutusse. Tuumikliikmetel esineb nimetatud vorme samuti, kuid vähem. Nii võiks järeldada, et *va*-sufiksi levikule aitavad eelkõige kaasa mitmete erinevate võrgustikega suhtlevad informantidele.

1991. aastaga võrreldes on osa tulemusi kattuvad, osa vähesel määral erinevad. Tulemused kattuvad vanuse, soo, küla ja päritolu osas. Erinevusi on märgata haridustasemetes ja võrgustiku analüüsil. Põhiharidusega informantidel on 2006. aastaks *va-lõpulist* *olema*-vormide osakaal langenud. Tulemus on mõjutatud idiolektidest: 2006. aastaks on surnud suurem osa informante, kelle keelekasutuses oli *va*-sufiks sage. Võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtidel on 2006. aastal *ommava/olliva* kasutus 1991. aastaga võrreldes tõusnud. Siingi mõjutavad tulemust idiolektid: 2006. aastal on olnud võimalik lindistada neid võrgustiku perifeerseid liikmeid, kes soosivadki rohkem *va*-sufiksit.

Sotsiaalsete faktorite omavahelisi koosmõjusid leidis vähe. Allpool on lähemalt käsitletud küla ja sünniaja koosmõju.

5.2.1.1.1. Küladevahelised erinevused

omma/olli ja *ommava/olliva* varieerumisel ilmnes külade koosmõju ainult sünniaja puhul (vt tabel 38). Analüüsi tulemused viitavad sellele, et mõlemas külas on kõigil põlvkondadel ülekaalus lühemad *omma-/olli*-vormid. Sünniaegade lõikes on näha ka seda, et 1912.–1929. ja 1939.–1963. aastatel sündinud Sute küla informandid markeerivad *olema*-verbi pluurali kolmandat pööret *va*-sufiksiga rohkem kui Otsa vastavate rühmade keelejuhid.⁵¹ 1965.–1976. aastatel sündinud informantide puhul ei saa kahte küla omavahel võrrelda, sest Sute külas puudus 2006. aastal vastav rühm. Küll aga saab öelda, et 1965.–1976. aastatel sündinud Otsa keelejuhid näivad kõige enam kasutavat *va-lõpulisi olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde vorme. Binomiaalne analüüs luges tulemuse statistiliselt tähenduslikuks nivool $p < 0,002$.

Tabel 38. *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumine kahes külas 2006. aastal seoses keelejuhi sünniajaga.

	Sute	%	Otsa	%	Kokku	%
1912–1929						
<i>omma/olli</i>	96	70	10	100	106	72
<i>ommava/olliva</i>	41	30	0	0	41	28
Kokku	137		10		147	
1939–1963						
<i>omma/olli</i>	107	74	61	88	168	79
<i>ommava/olliva</i>	37	26	8	12	45	21
Kokku	144		69		213	

⁵¹ Otsa küla puhul on siin tegemist idiolektipõhise tulemusega: 2006. aastal oli nimetatud külas võimalik lindistada ühte informanti, kelle sünniaeg jäi vahemikku 1912–1929, ja kahte, kes on sündinud ajavahemikus 1939–1963.

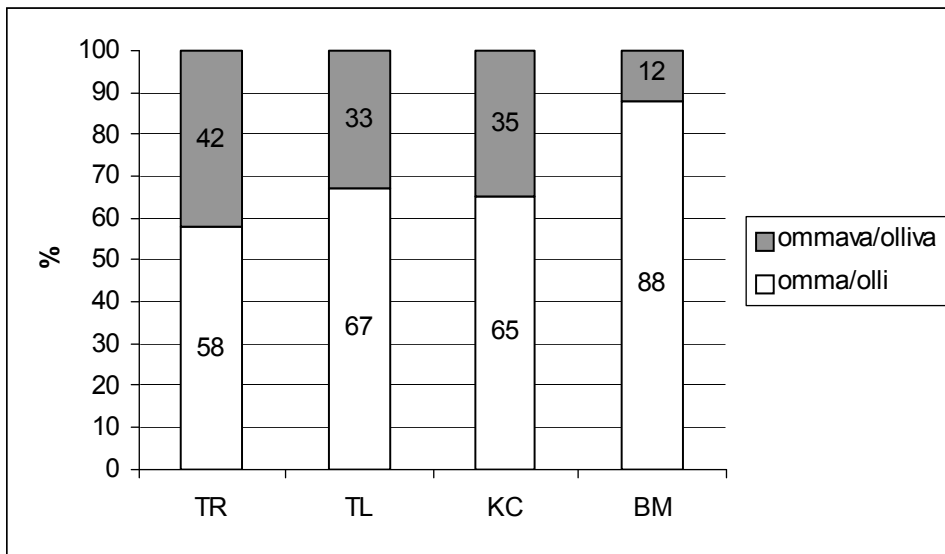
	Sute	%	Otsa	%	Kokku	%
1965–1976						
<i>omma/olli</i>	-	-	78	59	78	59
<i>ommava/olliva</i>	-	-	55	41	55	41
Kokku	-		133		133	
Kokku						
<i>omma/olli</i>	203	72	149	70	352	71
<i>ommava/olliva</i>	78	28	63	30	141	29
Kokku	281		212		493	

Ülejäänud sotsiaalsete faktoritega ei olnud külade koosmõju statistiliselt oluline, seetõttu ei ole neid siin ka pikemalt käsitletud.

5.2.1.1.2. Võrgustik

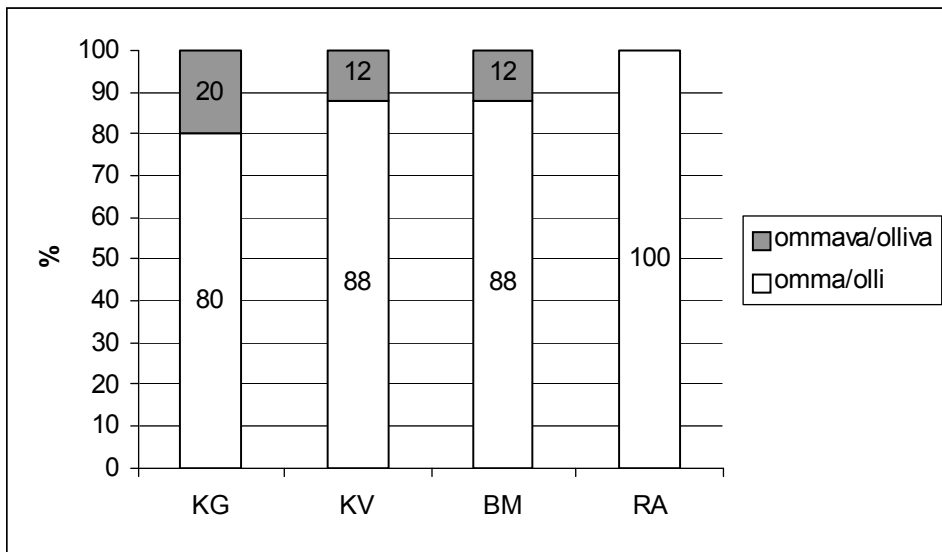
Võrgustiku koosanalüüs andis olulise tulemuse sünniajaga ($p < 0,001$), kuid faktorrühmade lõikes esineb andmebaasis puudujääke, seetõttu ei ole sünniaja ja võrgustiku analüüsil pikemalt peatutud. Võrgustiku ja ülejäänud sotsiaalsete faktorite kombineerimisel omavahelisi koosmõjusid ei ilmnenu, nii pole ka neid siin pikemalt käsitletud. Järgnevas osas vaadeldakse *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumist informante ühendavate suhete kaupa.

Sugulussuhete analüüs näitab, et idiolektid on suhteliselt sarnased, kuid leidub ka väiksemaid erinevusi. Joonisel 62 on kujutatud nelja sugulase keelekasutust. TR on põhiharidusega meesinformant, kes on võrgustiku perifeerne liige. Tema abikaasa TL on põhiharidusega naine, kes kuulub võrgustiku tuumikusse. Mõlemad informandid on kohalikku päritolu ja on sündinud ajavahemikus 1912–1929. Nende naabertalus elab keskharidusega naiskeelejuht KC, kes on mujalt pärit (vanematekodu Mõnistes) ja kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. KC on TL-i ja TR-i õe- ja vennapoja naine. Samas külas, kuid mõni majapidamine eemal elab nende sugulane BM, kes on naisinformant. BM on võrgustiku perifeerne liige, kes on kohalikku päritolu ja kellel on keskeriharidus. KC ja BM on sündinud ajavahemikus 1939–1963. KC, TL ja TR suhtlevad omavahel enam-vähem igapäevaselt, BM-iga suheldakse veidi harvem (umbes kord nädalas). Sugulastel, kes on omavahel naabrid ja suhtlevad igapäevaselt (KC, TL ja TR), on *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaalud suhteliselt sarnased. BM-i keelekasutus on neist veidi erinevam: valduliselt vorme on tal teistega võrreldes kõige vähem. Saadud tulemuste põhjal võib oletada, et lisaks sugulussuhtele on siinkohal oluline veel ka naabrussuhe ja tihe omavaheline läbikäimine.

Joonis 62. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.

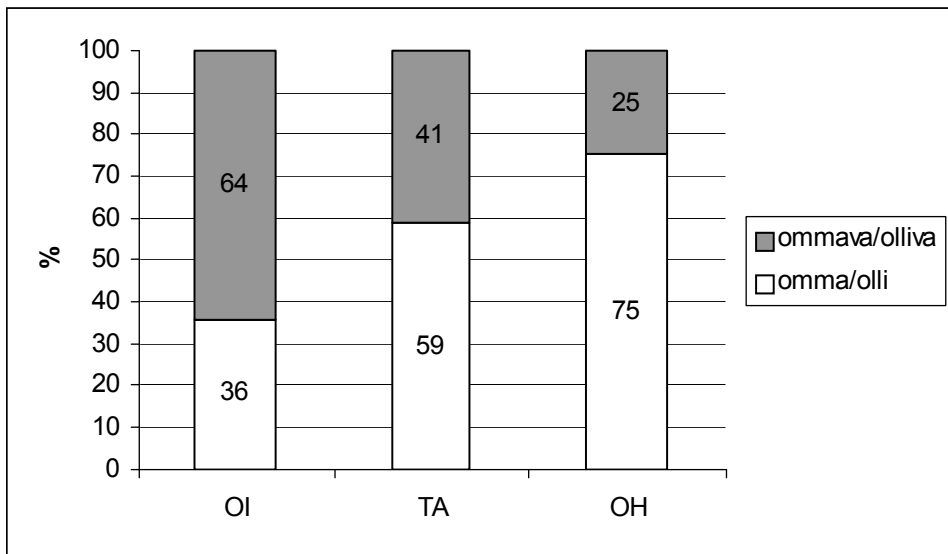
Sõprussuhete analüüsil saadud tulemused viitavad samuti idiolektidevahelistele sarnasustele ja erinevustele. Joonisel 63 on esitatud *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaalud neljaliikmelise sõpruskonna keelekasutuses. KG on mujalt pärit naisinformant, kellel on keskharidus ja kes kuulub võrgustiku perifeeriasse. Tema abikaasa KV on kohalikust külast pärit, tal on keskeriharidus ja ta on samuti võrgustiku perifeerne liige. KG ja KV naabertalus elab keskeriharidusega naisinformant BM, kes on kohalikku päritolu perifeerne liige. Kõik kolm, n.o KG, KV ja BM, on sündinud ajavahemikus 1939–1963. KG ja KV teises naabertalus elab naiskeelejuht RA, kellel on põhiharidus. RA on piirkonda tulnud mujalt (setu päritolu) ja ta on võrgustiku tuumikliige. RA sünniaasta jääb ajavahemikku 1912–1929. KG ja KV suhtlevad mõlema naabriga enam-vähem igapäevaselt. RA ja BM suhtlevad omavahel veidi harvem, kuid siiski umbes kord nädalas. Keelekasutuselt on ühesugused KG, KV ja BM, kellel leidub nii *omma-/olli-* kui ka *ommava-/olliva-*vorme. RA keelekasutus on neist erinev: temal puuduvad *va-lõpulised* vormid täielikult. Võib oletada, et oluline on informantide naabrus- ja sõprussuhe, lisaks näivad olulised olevat ka keelejuhtide sotsiaalsed parameetrid: KG, KV ja BM on enam-vähem samaealised võrgustiku perifeersed liikmed, RA on vanem tuumikliige. Võib arvata, et nimetatud faktorid määravad kas või osaliseltki nende keelekasutuse.

Joonis 63. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal sõprade keelekasutuses 2006. aastal.

Kuna eelmises kahes näites on (osaliselt) tegemist ka naabrussuhetega, siis siinkohal naabrite keelekasutust eraldi ei analüüsita.

Töökaaslaste keelekasutuse analüüsil on näha erinevusi *omma-/olli-* ja *ommava-/olliva-*vormi osakaaludes. Joonisel 64 kujutatud kolme võrgustiku perifeersete liikmete hulka kuuluvate töökaaslase tulemusi. Kõik kolm on sündinud 1965.–1976. aastatel. OI ja TA on keskeriharidusega kohalikud meesinformandid, kes on ka vennad ning elavad koos ühes korteris. OH on põhiharidusega mujalt pärit naiskeelejuht, kes on TA endine elukaaslane. Kõigis kolmes idiolektis on vaadeldava variaabli variantide osakaalud erinevad: OI-l on ülekaalus *va-lõpulised* vormid, TA kasutab mõlemaid vorme enam-vähem pooleks, OH-l on ülekaalus *omma-/olli-*vorm. Tulemus on üllatav, kuna lisaks töösuhtele ühendab informante ka sugulussuhe, lisaks on nad kõik 1965.–1976. aastatel sündinud perifeersed võrgustikuliikmed. Võib oletada, et nende keelejuhtide puhul ei ole ei töö- ega sugulussuhe määrav, vaid nende keelekasutus sõltub millestki muust. Kui võrrelda OI ja TA 2006. aasta tulemusi 1991. aasta arvandmetega, siis on näha, et on toimunud vastupidine areng: OI-l on 1991. aastal ülekaalus *omma/olli* ning TA-l *ommava/olliva*. Võiks arvata, et kumbki vend on teineteise keelekasutust vastastikku mõjutanud, võttes üle teise vormid.

Joonis 64. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal töökaaslaste keelekasutuses 2006. aastal.

Ülal kirjeldatud sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhete põhjal on näha, et idiolektides esineb nii sarnasusi kui ka erinevusi. Üldjuhul on sarnase keelekasutusega sugulased, sõbrad ja naabrid, kuid seda juhul, kui nad suhtlevad omavahel väga sageli või kuuluvad sünniaastatelt samasse rühma. Töökaaslaste keelekasutus osutus siinkohal erinevaks, vaatamata sellele et tegemist on sama põlvkonna informantidega, keda ühendab ka sugulussuhe. Võib oletada, et viimase suhte puhul on olulised ka muud faktorid.

Olulisi tulemusi andis ka lingvistiliste faktorite analüüs, mida käsitletakse järgmises alapeatükis.

5.2.1.2. Lingvistilised faktorid

Keelesisestest mõjuritest on analüüsitud aluse asukohta, aluse sõnaliiki ja verbivormi. Kõik nimetatud faktorid osutusid binomiaalsel analüüsil olulisteks. Tulemustest annab kokkuvõtvalt ülevaate tabel 39.

Tabel 39. *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>omma/olli</i>		<i>ommava/olliva</i>	
	N	%	N	%
Aluse asukoht				
vahetult enne	225	74	79	26
vahetult pärast	42	77	12	23
mitu sõna enne	50	54	41	46
mitu sõna pärast	19	76	6	24
alus puudub	16	84	3	16
Aluse sõnaliik				
nimisõna	169	65	88	35
asesõna	167	76	50	24
alus puudub	16	84	3	16
Verbivorm				
lihtvorm	300	68	135	32
liitvorm	52	89	6	11

Tabelist on näha, et kõikide lingvistiliste faktorite puhul on ülekaalus lühemad *omma-/olli*-vormid, *va*-lõpulised vormid on vähemuses. Ometi ei ole vormide osakaal faktorirühmade siseselt ühtlane.

Aluse asukoha analüüs osutab sellele, et rohkem esineb *omma-/olli*-vorme siis, kui alus paikneb vahetult enne või pärast *olema*-verbi või mitu sõna pärast *olema*-verbi. *-va* osakaal on siin madalam. Lausungeid, kust alus puudub, on andmebaasis vähe, seetõttu ei ole mõttekas seda tulemust siinkohal käsitleda. *omma/olli* osakaal on tunduvalt langenud aga siis, kui alus paikneb mitu sõna enne verbi. Siin on ühtlasi suurenenud ka *va*-lõpuliste *olema*-vormide osakaal. Viimane tulemus näib viitavat sellele, et verbiga rõhutatakse üle, et tegemist on mitmusega. Sama tendentsi oli märgata ka 1991. aasta analüüsitulemustest (vt ptk 5.1.1.2). Binomiaalne analüüs luges tulemuse statistiliselt oluliseks nivool $p < 0,007$.

Ka aluse sõnaliik mõjutas *va*-sufiksi liitumist *olema*-verbi kolmandas pöördes. Arvandmed viitavad sellele, et *va*-lõpulisel vorme kasutatakse pigem siis, kui aluseks on nimisõna. Asesõnaliste aluste puhul on *-va* esinemas madalam. Varbrul-analüüs näitas tulemuse tähenduslikkust nivool $p < 0,011$. Tulemus erineb 1991. aasta omast (vt ptk 5.1.1.2), kus aluse sõnaliik ei olnud statistiliselt oluline faktor.

Verbivormi analüüsist võib välja tuua selle, et lihtvormides esineb *va*-lõpulisel *olema*-vorme tunduvalt rohkem kui liitvormides. Niisugune tulemus on ootuspärane, kuna liitvormid koosnevad mitmest komponendist, seega pole neid hakatud *va*-sufiksiga omakorda pikendada. Samasugust tendentsi on näha ka 1991. aasta analüüsil (vt ptk 5.1.1.2). Tulemus oli statistiliselt oluline ($p < 0,000$).

Järgmises osas on analüüsitud *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumist.

5.2.2. *om/oll* ~ *omma(va)/olli(va)*

Täpselt samuti nagu 1991. aastal kogutud andmebaasis leidis ka 2006. aasta keeleaineses pluurali kolmanda pöörde markeerimisel *omma(va)/olli(va)*-vormide kõrval lühenenud *om-/oll*-vorme. Käesolev analüüs püüab välja selgitada, millistest sotsiaalsetest ja/või lingvistilistest faktoritest selline vaheldumine sõltub. Analüüsi on kaasatud 705 *olema*-vormi, millest 70% (493 vormi) on *omma(va)/olli(va)* ja 30% (212 vormi) *om/oll*. Nimetatud vormide käsitlemisel peatutakse esmalt sotsiaalsetel ja seejärel lingvistilistel faktoritel.

5.2.2.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsete faktoritena on analüüsi kaasatud informandi sünniaeg, sugu, haridus, päritolu, küla ja võrgustik. Kõik sotsiaalsed faktorid ei mõjutanud *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumist samal määral. Tulemustest annab kokkuvõtvalt ülevaate tabel 40.

Tabel 40. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	87	38	147	62
1939–1963	76	27	213	73
1965–1976	49	27	133	73
Sugu				
mees	119	38	202	62
naine	93	25	291	75
Haridus				
alg	13	57	10	43
põhi	82	35	157	65
kesk	27	21	104	79
keskeri/kõrg	90	29	222	71
Küla				
Sute	120	30	281	70
Otsa	92	31	212	69
Päritolu				
kohalik	153	35	287	65
sisserännanu	59	23	206	77
Võrgustik				
tugev	77	35	143	65
nõrk	135	28	350	72

Peaaegu kõikide sotsiaalsete faktorite puhul on ülekaalus *omma(va)* ja *olli(va)*, *om-* ja *oll-*vorme esineb vähem. Ometi ei ole nimetatud vormid faktorrühmade lõikes igal pool päris ühtlaselt jaotunud.

Sünniaja analüüs näitab, et 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud on ühesuguse keelekasutusega. 1912.–1929. aastatel sündinud informandid kasutavad nendega võrreldes pikemaid vorme pisut vähem ja veidi rohkem lühenenud vorme. Tulemus on huvitav, kuna see näitab, et 1912.–1929. aastatel sündinud informantide keelekasutus on veidi enam nivelleerunud kui 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidel. Võimalik, et 1912.–1929. aastatel sündinud informantide puhul on siin tegemist ka *a* ja *i* kaoga vormi lõpust: *õmma* > *õmmv* > *õm* ja *õlli* > *õlli* > *õl*. Binomiaalne analüüs luges tulemuse statistiliselt oluliseks nivool $p < 0,017$.

Meeste ja naiste keelekasutusest nähtub, et lühenenud vormid kuuluvad mõnevõrra rohkem meesinformantide kõnepruuki – naised kasutavad meestega võrreldes *om-/oll-* vorme veidi vähem. Tulemus osutab sellele, et naised on oma keelekasutuselt järjekindlamad kui mehed. Varbrul-analüüs näitas tulemuse statistilist tähenduslikkust nivool $p < 0,000$. Ühtlasi on sugu siinkohal kõige olulisem sotsiaalne mõjur.

Haridustasemete analüüsil on teistest erineva tulemuse andnud algharidusega informant, kellel on ülekaalus lühenenud vormid, pikemaid vorme esineb tal vähem. Sellesse rühma kuulub vaid üks keelejuht, kelle sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929, nii et tulemus on kindlasti seotud idiolekti eripäraga. Põhi-, kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega keelejuhid markeerivad aga pluurali kolmandat pööret peamiselt *omma(va)/olli(va)*-vormidega.⁵² Tulemus oli statistiliselt oluline nivool $p < 0,003$.

Kahe küla vahel seevastu erinevusi ei ilmnenud: mõlemas külas on *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde vormide osakaal ühesugune. Seega ei ole küla statistiliselt oluline faktor ($p < 0,928$).

Informandi päritolu luges Varbrul-programm statistiliselt tähenduslikuks mõjuriks ($p < 0,000$). Arvandmed viitavad sellele, et lühenenud *olema*-vormid iseloomustavad pigem kohalike keelekasutust. Tegemist on eelkõige algharidusega ja 1912.–1929. aastatel sündinud informantidega, seega mõjutavad siinkohal tulemust idiolektid. Piirkonda mujalt elama asunud keelejuhtidel on *om-/oll-*vormide osakaal kohalikega võrreldes madalam. Nii võiks oletada, et kohalike keelekasutus on nivelleerumas.

Lisaks külale ei olnud statistiliselt oluline ka võrgustik ($p < 0,059$). Siingi on võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud informantide keelekasutus suhteliselt ühesugune.

1991. aastaga võrreldes (vt tabel 33, ptk 5.1.2.1) on mitmed tulemused 2006. aastal erinevad. Sünniaja puhul on märgata pikemate vormide osakaalu tõusu 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide kõnepruugis. Samuti on nimetatud vormide esinemus sagenenud kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega

⁵² Ka keskhariiduse puhul võib tulemus johtuda idiolekti eripäradest: 2006. aastal oli võimalik lindistada kahte keskhariiduse keelejuhti.

informantidel. Niisugused tulemused lubavad oletada, et tegemist on käimas-oleva keelemuutusega, kus *olema*-verbi mitmuse kolmandas pöördes kasutatakse pigem *omma(va)/olli(va)*-vorme.

2006. aastaks on muutunud ka informandi päritolu ja võrgustiku tulemused. Kui 1991. aastal markeerisid kohalikud ja võrgustiku tuumikliikmed mitmuse kolmandat pööret peamiselt *omma(va)/olli(va)*-vormidega, siis 2006. aastal kasutavad nimetatud vorme eelkõige sisseärännanud ja võrgustikuga nõrgalt seotud informandid. See omakorda lubab oletada, et *olema*-verbi pikemad vormid on uuritavas võrgustikus levimas. Informandi soo ja külade puhul on tendentsid jäänud samasuguseks nagu 1991. aastal.

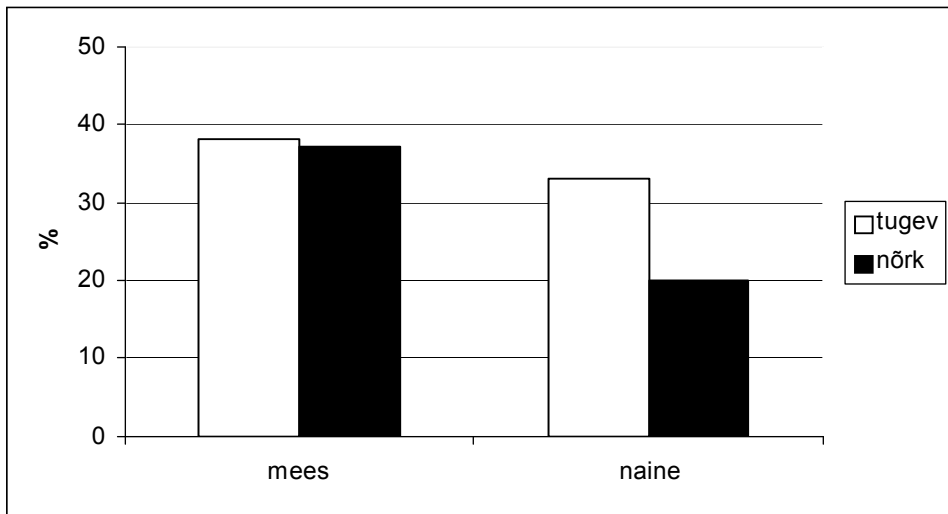
Sotsiaalsete faktorite omavahelisi koosmõjusid ilmnnes üsna vähe. Allpool on käsitletud neid, mis osutusid statistiliselt olulisteks.

Statistiliselt olulise tulemuse andis võrgustiku koosanalüüs informandi sooga ($p < 0,047$). Nii mees- kui ka naissoost tuumik- ja perifeersetel liikmetel on ülekaalus küll pikemad *olema*-vormid (vt tabel 41 ja joonis 65) ning lühemad vormid on vähemuses, kuid võrgustikuga nõrgalt seotud naiskeelejuhtidel on *om-/oll*-vormide osakaal mõnevõrra madalam kui ülejäänutel.⁵³ Arvandmetest on näha ka seda, et võrgustikuga seotuse tase ei mõjuta meesinformantide keelekasutust, naisinformantide keelekasutus seevastu sõltub sellest, kuidas nad on võrgustikuga seotud.

Tabel 41. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumine 2006. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhi sooga.

	Tugev	%	Nõrk	%	Kokku	%
Mees						
<i>om/oll</i>	37	38	82	37	119	37
<i>omma(va)/olli(va)</i>	60	62	142	63	202	63
Kokku	97		224		321	
Naine						
<i>om/oll</i>	40	33	53	20	93	24
<i>omma(va)/olli(va)</i>	83	67	208	80	291	76
Kokku	123		261		384	
Kokku						
<i>om/oll</i>	77	35	135	28	212	30
<i>omma(va)/olli(va)</i>	143	65	350	72	493	70
Kokku	220		485		705	

⁵³ Nii mees- kui naissoost tuumikliikmete puhul võib tulemus sõltuda idiolektide eripäradest, sest 2006. aastal oli võimalik lindistada ainult kahte naist ja meest, kes olid võrgustikuga tugevalt seotud.

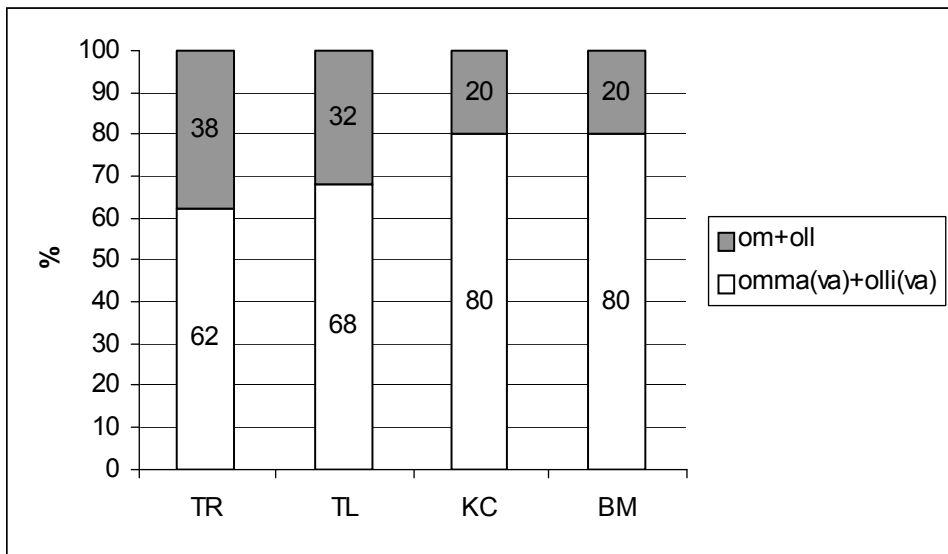

Joonis 65. *om/oll* osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud mees- ja naiskeelejuhtide keelekasutuses 2006. aastal.

Naisinformantide osas on võrgustiku ja soo analüüsitulemus 1991. aasta tulemusega vastupidine: 1991. aastal markeerisid tuumikusse kuuluvad naised mitmust vähem *om-/oll*-vormidega, mille osakaal oli kõrgem perifeersetel naisinformantidel.

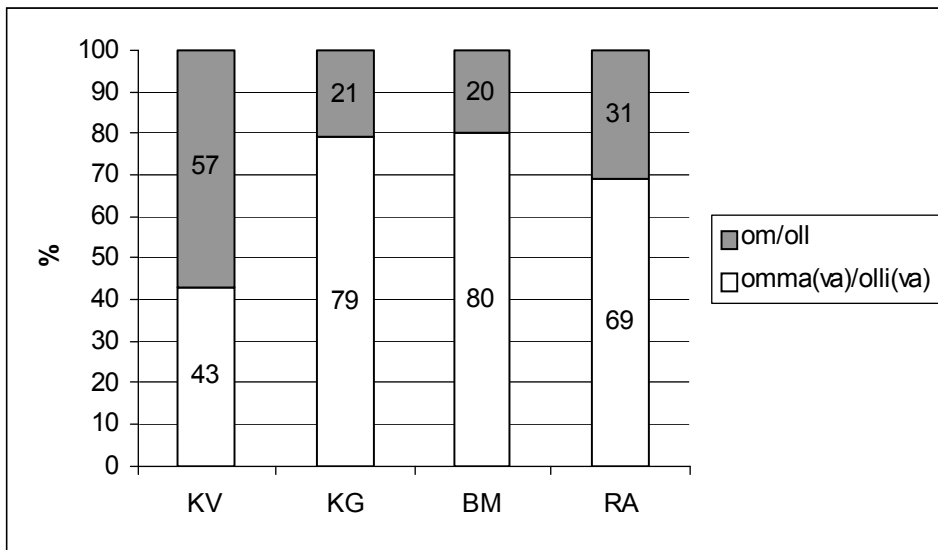
Ülejäänud sotsiaalsete faktorite puhul võrgustiku mõju ei avaldanud. Ekstralingvistiliste mõjurite analüüsi viimases osas käsitletakse informante ühendavaid sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhteid.

Sugulaste keelekasutuses on *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaalud üsna sarnaselt jaotunud. Joonis 66 annab ülevaate nelja informandi tulemustest. TR on kohaliku päritolu meesinformant, kellel on põhiharidus ja kes kuulub perifeersete liikmete hulka. Tema abikaasa TL on kohalik naisinformant, kellel on samuti põhiharidus, kuid kes kuulub võrgustiku tuumikusse. Mõlemad keelejuhid on sündinud ajavahemikus 1912–1929. TR-i ja TL-i naabertalus elab nende õe- ja vennapoja naine KC, kes on keskharidusega naissoost perifeerne liige. KC on piirkonda kolinud mujalt (päritolult kuulub ta Mõniste keelealale) ja tema sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963. Neist kolmest mõni talu edasi elab nende sugulane BM, kes on keskeriharidusega kohalik naine, kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. BM on sündinud ajavahemikus 1939–1963. TR, TL ja KC suhtlevad omavahel igapäevaselt, BM-iga suheldakse veidi harvem (umbes kord nädalas). Tulemustest on näha, et sugulaste keelekasutus on suhteliselt sarnane: kõigil on ülekaalus *omma(va)/olli(va)*-vormid, mille kõrval leidub ka *om-/oll*-vorme. Ühtlasi viitavad arvandmed ka sellele, et lisaks sugulussuhtele on oluline ka informantide sünniaeg: ühelt poolt on sarnased 1912.–1929. aastatel sündinud informantide TR-i ja TL-i ning teiselt poolt 1939.–1963. aastatel sündinud KC ja BM-i tulemused.

Joonis 66. *omma/olli* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.

Sõprade keelekasutuses on vaadeldava variaabli variantide osakaalud samuti suhteliselt sarnased. Joonis 67 näitab *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* jaotumust neljas idiolektis. KV on meessoost keskeriharidusega kohaliku päritolu perifeerne liige. Tema abikaasa KG on keskeriharidusega naisinformant, kes on piirkonda kolinud mujalt ja kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. Nende naabertalus elab keskeriharidusega kohalik naiskeelejuht BM, kes on võrgustiku perifeerne liige. KV, KG ja BM on sündinud ajavahemikus 1939–1963. KG ja KV teises naabertalus elab naisinformant RA, kes on piirkonda tulnud mujalt, on võrgustiku tuumikliige ja kellel on põhiharidus. RA sünniaeg jääb ajavahemikku 1912–1929. KV ja KG suhtlevad mõlema naabriga üsna igapäevaselt. BM ja RA suhtlevad omavahel harvem, umbes kord nädalas. Naabrite keelekasutusest on näha, et 1939.–1963. aastatel sündinud naistel on variaablivariante jaotumus ühesugune. Neist vanema naise RA tulemused on veidi erinevamad: tal on küll ülekaalus pikemad vormid, kuid nende kõrval on ta kasutanud KG ja BM-iga võrreldes veidi rohkem lühenenud vorme. Võib oletada, et siinkohal on määrav informandi sünniaeg (1912.–1929. aastatel sündinud informantidel on teistega võrreldes lühemaid vorme rohkem). Teistest erineb ka meesinformandi KV keelekasutus, kellel pikemate ja lühenenud vormide osakaal on suhteliselt võrdne. Siin võib määrav olla informandi sugu, aga ka see, et tegemist on keelejuhiga, kes on õppinud Tallinnas ja töötanud mõnda aega Põhja-Eestis. Nii võiks oletada, et tema keelekasutus on sel põhjusel nivelleerunud kui samasse vanuserühma kuuluvatel naistel, kes on õppinud ja töötanud Võrumaal.

Joonis 67. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal sõprade keelekasutuses 2006. aastal.

Kuna eelmises kahes näites oli (osaliselt) tegemist ka naabrussuhetega, siis siinkohal ei käsitleta naabrite keelekasutust ülekordavalt.

Töökaaslaste tulemused on *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisel väga sarnaseks osutunud. Näiteks võib siin tuua kolme 1965.–1976. aastatel sündinud perifeerse liikme keelekasutuse. OI ja TA on keskeriharidusega kohalikud meesinformandid, kes on omavahel vennad ja elavad koos. OH on põhiharidusega mujalt pärit naisinformant, kes on TA endine elukaaslane. Variaabli-variantidest eelistavad kõik kolm pigem *omma(va)/olli(va)*-vorme (OI-l 68%, TA-l 66% ja OH-l 72%), mille kõrval nad on mõningal määral kasutanud ka *om-/oll*-vorme (OI-l 32%, TA-l 34% ja OH-l 28%). Nimetatud vormide osas on need kolm idiolekti üsna sarnased, nii võib oletada, et määrav on töösuhe, aga ka sugulussuhe.

Nagu eelmistegi variaablite puhul, on ka siin näha, et lisaks sugulus-, sõprus-, naabus- ja töösuhetele mõjutavad informantide keelekasutust osaliselt ka muud sotsiaalsed faktorid. Kõige sarnasemad on *om-/oll*- ja *omma(va)/olli(va)*-vormide osakaalud siis, kui informante ühendavad mitmetasandilised suhted (naabus ja sugulus, naabus ja sõprus, töö ja sugulus) ning nad kuuluvad sünniaja ja soo poolest samasse rühma.

Järgnevas osas käsitletakse lingvistiliste faktorite mõju *olema*-verbi vormide varieerumisele pluraali kolmandas pöördes.

5.2.2.2. Lingvistilised faktorid

Lingvistiliste faktorite analüüsi on kaasatud aluse asukoht, aluse sõnaliik ja verbivorm. Kõik keelesisesed faktorid ei osutunud binomiaalsel analüüsil statistiliselt olulisteks. Analüüsi tulemustest annab ülevaate tabel 42.

Tabel 42. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>om/oll</i>		<i>omma(va)/olli(va)</i>	
	N	%	N	%
Aluse asukoht				
vahetult enne	83	22	304	78
vahetult pärast	46	46	54	54
mitu sõna enne	16	15	91	85
mitu sõna pärast	62	72	25	28
alus puudub	5	21	19	79
Aluse sõnaliik				
nimisõna	125	33	257	67
asesõna	82	28	217	72
alus puudub	5	21	19	79
Verbivorm				
lihtvorm	165	28	435	72
liitvorm	47	45	58	55

Aluse asukoha analüüs näitab, et eelkõige kasutatakse pluurali kolmanda pöörde markerimisel pikemaid *olema*-vorme siis, kui alus kas eelneb vahetult *olema*-verbile, paikneb mitu sõna enne *olema*-verbi või puudub täiesti. Kui alus paikneb vahetult *olema*-verbi järel, kasutatakse samuti pigem pikemaid vorme, kuid kolme eespool nimetatud asukohaga võrreldes on nende osakaal siiski madalam. Kui aluse asukoht on mitu sõna pärast *olema*-verbi, siis on aga ülekaalus *om* ja *oll* ning pikemad vormid on selgelt vähemuses. Selline tulemus võib sõltuda asjaolust, et lausungi mitmuslik sisu on rääkija jaoks ununenud. Varbrul-programm luges tulemuse statistiliselt oluliseks nivool $p < 0,000$. Tulemus erineb veidi 1991. aasta andmebaasil tehtud analüüsi tulemustest: lühenenud vorme kasutati eelkõige siis, kui alus järgnes vahetult *om*-/*oll*-vormile (vt ptk 5.1.2.2).

Aluse sõnaliik *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde vormide vaheldumist ei mõjutanud ($p < 0,193$). Tulemus erineb 1991. aasta analüüsi tulemusest, kus nimisõnalise aluse korral kasutati rohkem lühenenud *olema*-vorme.

Verbivormi analüüs andis statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,001$). Nii lihtkui ka liitvormide rühmas on küll ülekaalus pikemad vormid, kuid erineval määral: liitvormide korral kasutatakse neid mõnevõrra rohkem kui liitvormide korral. Liitvorme võidakse tajuda pikemate konstruktsioonidena, mistõttu võidakse neid n-ö lühendada *om*-/*oll*-vormide kasutamise abil. Siin võib määrav

olla ka rõhk: võib oletada, et abiverb ei ole rõhulises positsioonis ja rõhku kannab pigem põhiverb. Selline tulemus on erinev 1991. aasta analüüsi tulemustest. Ühtlasi ei olnud 1991. aastal verbivorm statistiliselt oluline.

Lingvistiliste faktorite omavahelised koosanalüüsid ei olnud statistiliselt olulised, seetõttu neid pikemalt ei käsitleta. Alljärgnevas peatükis analüüsitakse kahe vaadeldava perioodi keelekasutust võrdlevalt.

5.3. *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde varieerumine 1991. ja 2006. aastal

Käesolev alapeatükk on jagatud kaheks. Peatüki esimeses pooles on kõrvutatud *omma/olli* ja *ommava/olliva* kasutust, teises pooles on käsitletud *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumist.

5.3.1. *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumine 1991. ja 2006. aastal

Töö üheks eesmärgiks on selgitada, kas *va*-sufiksi liitumisel *olema*-verbi lõppu mitmuse kolmandas pöördes võib olla tegemist keelemuutusega või mitte. Selleks on võrreldud sotsiaalsete faktorite analüüsil saadud tulemusi reaajas, s.o 1991. ja 2006. aastal. Tulemused on esitatud tabelis 43.

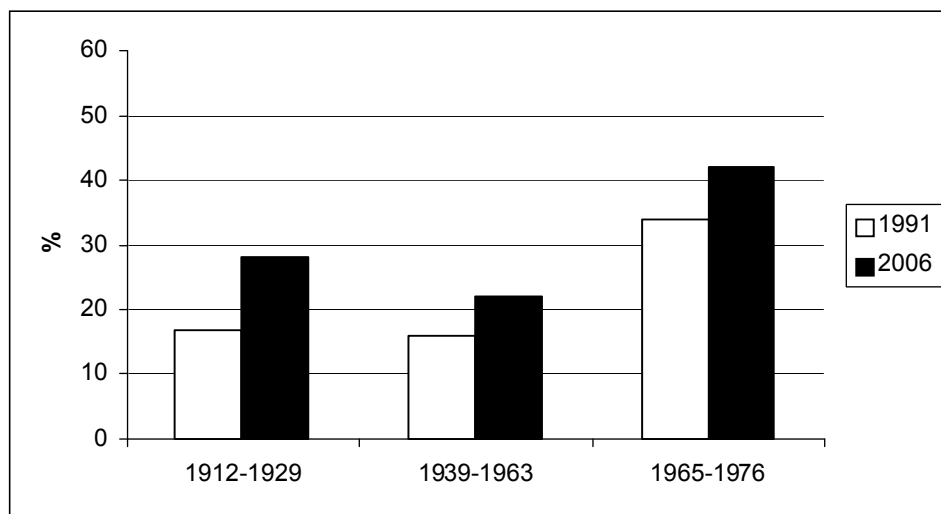
Tabel 43. *ommava/olliva* varieerumine 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	1991			2006		
	Kokku	<i>ommava/olliva</i>	%	Kokku	<i>ommava/olliva</i>	%
Sünniaeg						
1912–1929	468	84	17	147	41	28
1939–1963	181	29	16	213	45	22
1965–1976	58	30	34	133	55	42
Sugu						
mees	182	39	21	202	63	32
naine	525	94	17	291	78	27
Haridus						
alg	315	26	8	10	0	0
põhi	159	66	41	157	46	30
kesk	88	16	18	104	32	31
keskeri/kõrg	145	25	17	222	63	29
Päritolu						
kohalik	499	90	18	287	85	30
sisserännanu	208	43	20	206	56	28
Küla						
Sute	572	99	17	281	78	28
Otsa	135	34	25	212	63	30

	1991			2006		
	Kokku	<i>ommava/olliva</i>	%	Kokku	<i>ommava/olliva</i>	%
Võrgustik						
tugev	391	82	20	143	24	17
nõrk	316	51	16	350	117	34

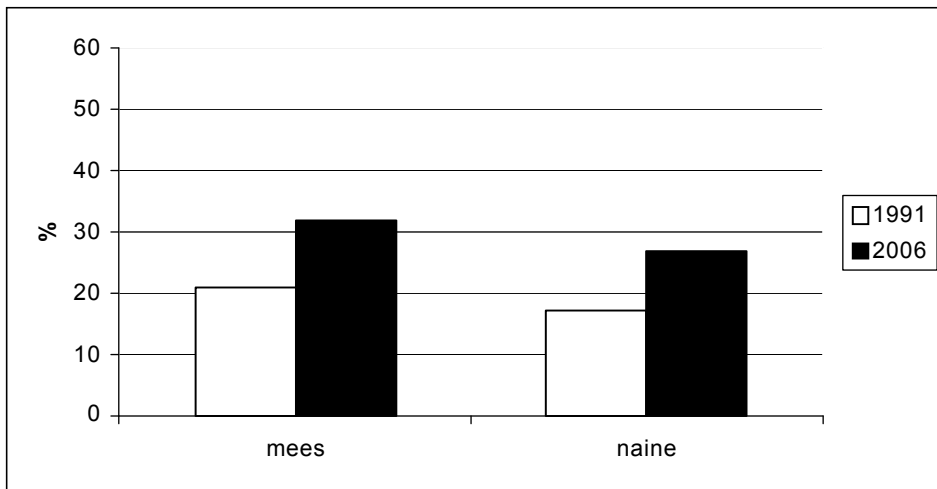
Tabelis 43 esitatud arvandmed näivad osutavat sellele, et reaalselt on tegemist *va*-sufiksi kasutuse sagenemisega *olema*-verbi pluurali kolmandas pöördes ja seda peaaegu kõikide sotsiaalsete faktorrühmade lõikes.

Sünniaja analüüs näitab seda, et võrreldes 1991. aastaga on *-va* osakaal *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde lõpus tõusnud kõikides rühmades (vt ka joonis 68). Nii võiks oletada, et tegemist on keelemuutusega, kus *va*-sufiks on hakanud pluurali kolmanda pöörde lõpus üldistuma.

Joonis 68. *ommava/olliva* osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Ka naiste ja meeste keelekasutusest on näha, et 1991. aastaga võrreldes on 2006. aastal *ommava-/olliva*-vormide osakaal mõlemal sool tõusnud (vt ka joonis 69). Tulemus võiks viidata sellele, et tegemist on käimasoleva keelemuutusega.

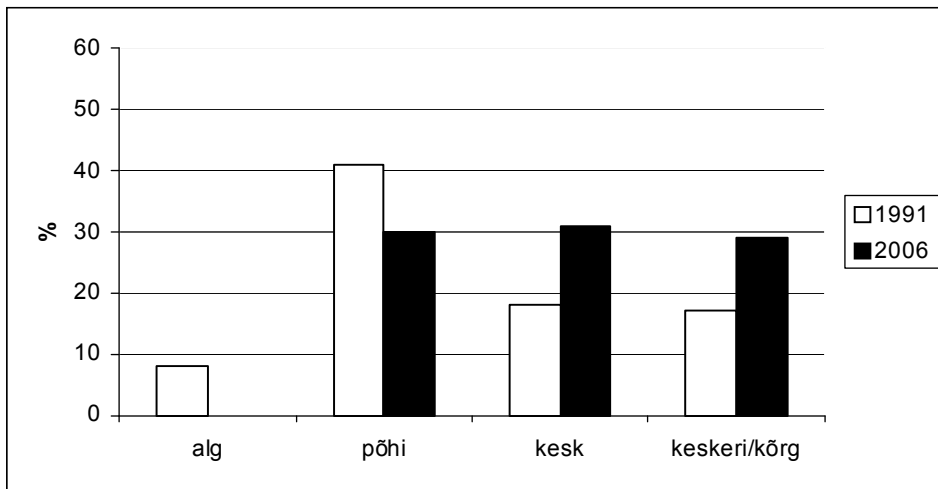

Joonis 69. *ommava/olliva* osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Erinevalt eelmistest ei ole haridustasemete analüüsil saadud tulemused nii ühesed. Võrreldes 1991. aastaga on alghariduse rühmast 2006. aastaks *va-* lõpulised *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde vormid täielikult kadunud (vt ka joonis 70).⁵⁴ Põhiharidusega keelejuhtidel on *-va* osakaal aga vaadeldava ajavahemiku jooksul langenud. Kahest eelmisest haridustasemest erinevad kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega informandid, kellel *ommava/olliva* osakaal on 2006. aastaks tõusnud.⁵⁵ Nii võiks arvata, et haridustasemete lõikes on tegemist stabiliseerumisega: madalamate haridustasemetega informantidel on *-va* osakaal langenud, kõrgemate haridustasemetega keelejuhtidel aga tõusnud. Kui 2006. aasta keelekasutuse tulemusi võrrelda, siis ongi näha, et põhi-, kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega informantidel on *ommava/olliva* üsna võrdselt kasutusel.

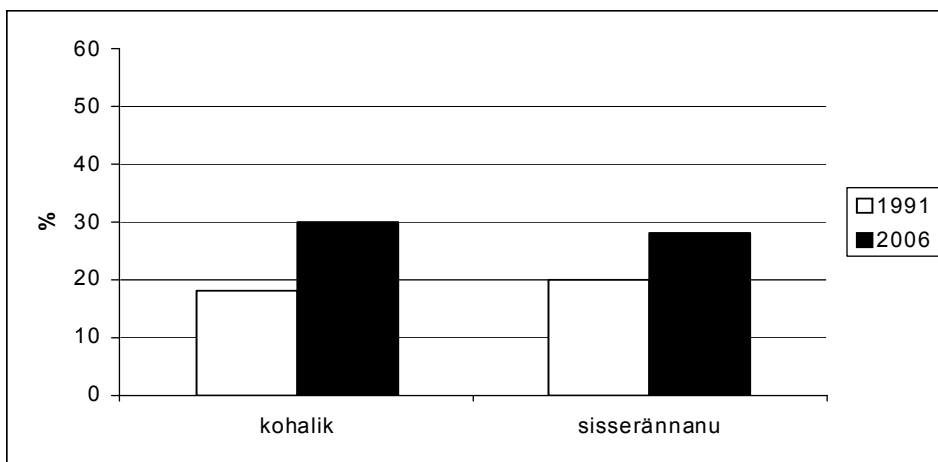
⁵⁴ Tegemist on idiolekti eripäraga: 2006. aastal oli võimalik lindistada ainult ühte algharidusega keelejuhti.

⁵⁵ Ka keskkhariduse puhul võib tulemus johtuda idiolektide eripärast, sest nimetatud haridustasemega keelejuhtidest oli 2006. aastal võimalik analüüsida vaid kahe informandi keelekasutust.

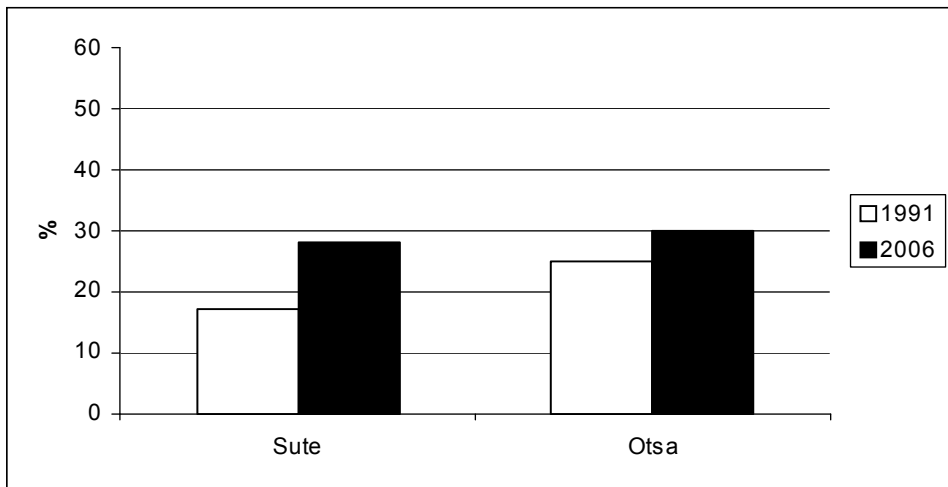
Joonis 70. *ommava/olliva* osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Keelemuutusele viitab ka informandi päritolu: nii kohalikud kui ka väljastpoolt piirkonda pärit keelejuhid kasutavad 2006. aastal veidi rohkem *ommava-/olliva*-vorme kui 1991. aastal (vt ka joonis 71).

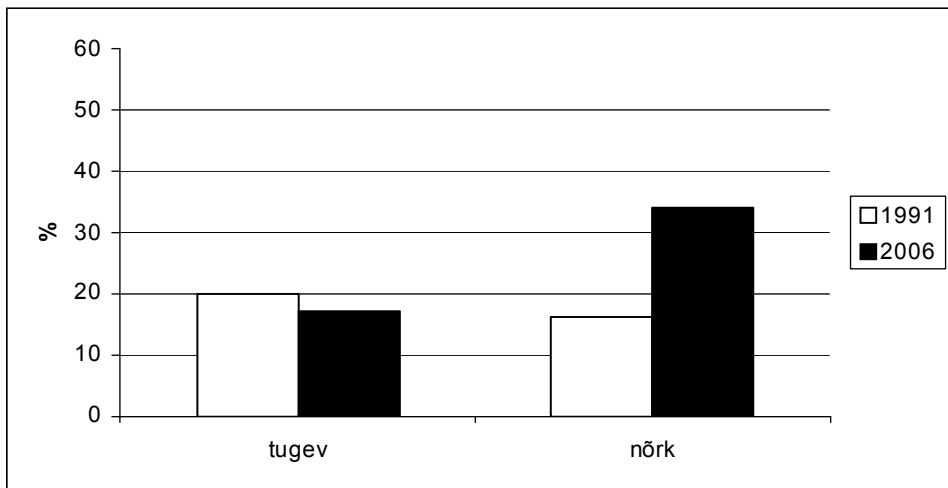
Joonis 71. *ommava/olliva* osakaal kohalike ja mujalt pärit keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Kahes külas on *va-lõpuliste olema*-verbide mitmuse kolmanda pöörde esinemus 2006. aastaks sagenenud (vt ka joonis 72), seda eriti Sute küla keelekasutuses.

Joonis 72. *ommava/olliva* osakaal kahes külas 1991. ja 2006. aastal.

Võrgustiku reaalaja tulemused on aga erinevad (vt ka joonis 73). Võrgustiku tuumikliikmetel on *ommava/olliva* osakaal jäänud 2006. aastal üsna samasuguseks, nagu see on olnud 1991. aastal. Seevastu võrgustiku perifeersetel liikmetel on *va*-sufiksi esinemine *olema*-verbi mitmuse kolmandas pöördes sagenenud. Nii võiks arvata, et *va*-lised *olema*-vormid levivad uuritavas võrgustikus eelkõige võrgustikuga nõrgalt seotud informantide keelekasutuses.

Joonis 73. *ommava/olliva* osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Kokkuvõttvalt osutavad ülal esitatud tulemused sellele, et tegemist võib olla võimaliku keelemuutusega, kus *ommava-/olliva*-vormide kasutussagedus suureneb aja jooksul. Samas on oluline rõhutada, et tegemist ei näi olevat suure hüppelise keelemuutusega, vaid pigem aeglase *va*-sufiksi levikuga.

Idiolektiti⁵⁶ on näha, et enamasti on *va*-sufiksi osakaal jäänud reaalajas üsna samasuguseks (vt tabel 44). Võib oletada, et oluline on informandi vanus: 1912.–1929. ja 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtidel on keelekasutus püsinud muutumatuna. Kõige nooremate (1965.–1976. aastatel sündinud) informantide kohta on raske järeldusi teha, sest mõnelt keelejuhilt on liiga vähe vorme. Ainsa erandina võiks välja tuua OI keelekasutuse. Ta näib olevat ainus informant, kellel on uuemate, st *va*-lõpuliste vormide osakaal 2006. aastaks kasvanud. Tulemus on huvitav, kuna inessiivi puhul (vt pkt 3.3) oli tal vastupidiselt uuema *n*-lõpu kasutus vähenenud. Kokkuvõttvalt näivad idiolekti-põhised tulemused osutavat pigem sellele, et tegemist on püsivarieerumisega.

Tabel 44. *omma/olli* ja *ommava/olliva* osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.⁵⁷

Keele-juht	Sünniaeg	Sugu	Võrgustik	1991		2006	
				<i>omma/olli</i>	<i>ommava/olliva</i>	<i>omma/olli</i>	<i>ommava/olliva</i>
RA	1912–1929	naine	tugev	34 100%	0 0%	30 100%	0 0%
TR	1912–1929	mees	nõrk	20 58%	15 42%	31 58%	23 42%
PL	1912–1929	mees	tugev	6 100%	0 0%	10 100%	0 0%
TL	1912–1929	naine	tugev	1 100%	0 0%	35 67%	18 33%
BM	1939–1963	naine	nõrk	54 90%	6 10%	28 88%	4 12%
KV	1939–1963	mees	nõrk	9 100%	0 0%	7 88%	1 12%
KT	1939–1963	mees	nõrk	6 85%	1 15%	-	-
KG	1939–1963	naine	nõrk	14 88%	2 12%	24 80%	6 20%
KC	1939–1963	naine	nõrk	7 64%	4 36%	48 65%	26 35%
KM	1939–1963	mees	nõrk	16 95%	1 5%	17 90%	2 10%
RK	1939–1963	mees	tugev	4 80%	1 20%	44 88%	6 12%

⁵⁶ Kohati on vorme siiski liiga vähe, et suuremaid üldistusi teha.

⁵⁷ Tabelis on keelejuhid järjestatud sünniaastate järgi, alustades kõige vanemast ja lõpetades kõige nooremaga. Isikuandmete varjamiseks on täpne sünniaeg jäetud andmata.

Keele-juht	Sünniaeg	Sugu	Võrgustik	1991		2006	
				omma/olli	ommava/olliva	omma/olli	ommava/olliva
OI	1965–1976	mees	nõrk	11 74%	4 26%	9 36%	16 64%
OA	1965–1976	naine	nõrk	5 50%	5 50%	33 63%	19 36%
TA	1965–1976	mees	nõrk	0 0%	3 100%	21 59%	15 41%
OH	1965–1976	naine	nõrk	2 50%	2 50%	15 75%	5 25%

5.3.2. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumine 1991. ja 2006. aastal

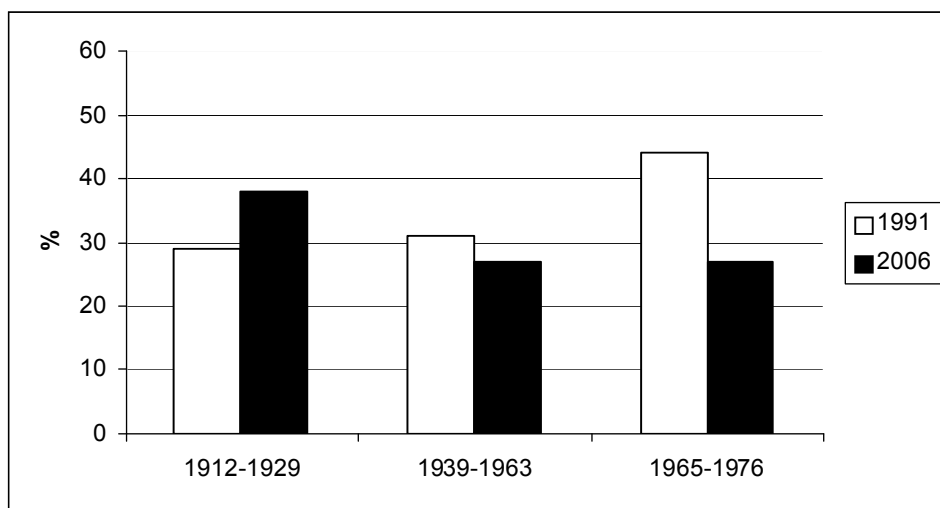
Käesolev alapeatükk püüab selgitada, kas *om-/oll*-vormide kasutamine mitmuse kolmandas pöördes on reaalajas muutunud või mitte. Selleks on võrreldud sotsiaalsete faktorite analüüsil saadud tulemusi 1991. ja 2006. aasta andmebaaside põhjal. Tulemused on esitatud tabelis 45.

Tabel 45. *om/oll* varieerumine 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	1991			2006		
	Kokku	<i>om/oll</i>	%	Kokku	<i>om/oll</i>	%
Sünniaeg						
1912–1929	657	189	29	234	87	38
1939–1963	261	80	31	289	76	27
1965–1976	102	44	44	182	49	27
Sugu						
mees	321	139	44	321	119	38
naine	699	174	25	384	93	25
Haridus						
alg	436	121	28	23	13	57
põhi	223	64	29	239	82	35
kesk	148	60	41	131	27	21
keskeri/kõrg	213	68	32	312	90	29
Päritolu						
kohalik	680	181	27	440	153	35
sisserännanu	340	132	39	265	59	23
Küla						
Sute	805	233	29	401	120	30
Otsa	215	80	38	304	92	31
Võrgustik						
tugev	503	112	23	220	77	35
nõrk	517	201	39	485	135	28

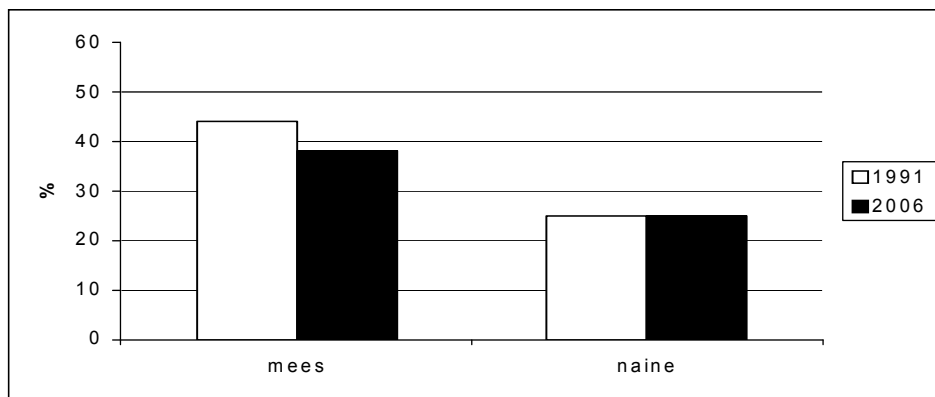
Kahe perioodi keelekasutuse võrdluse põhjal on näha, et enamjaolt on 2006. aastaks *om-/oll-*vormide kasutus langenud. Kõikide faktorühmade lõikes tulemused siiski nii ühtlased ei ole.

Eri sünniaegadega informantide keelekasutust kahel ajahetkel võrreldes (vt ka joonis 74) on näha, et 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtidel on *om/oll-*vormide osakaal mitmuse kolmandas pöördes 2006. aastaks suurenenud, 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud informantidel aga langenud. Selline tulemus võiks viidata sellele, et 1965.–1976. aastatel sündinute keelekasutusest on nimetatud vormid mitmuse kolmanda pöörde markeerijatena pigem kadumas.

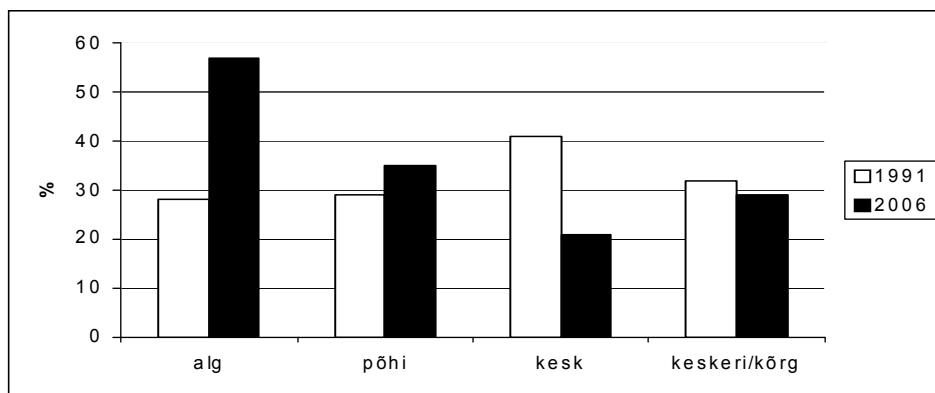
Joonis 74. *om/oll* osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Erineva tulemuse on andnud meeste ja naiste keelekasutuse võrdlus (vt ka joonis 75). Meesinformandid kasutavad lühenenud *olema-*vorme mitmuse kolmandas pöördes 2006. aastal veidi vähem kui 1991. aastal. Naistel on aga *om-/oll-*vormide osakaal jäänud samaks. Nii võiks meeste keelekasutuses olla tegemist väikese muutusega, naiste puhul aga püsivarieerumisega.

Joonis 75. *om/oll* osakaal meeste ja naiste keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Tulemused ei ole ühesugused ka haridustasemete lõikes (vt ka joonis 76). Alg- ja põhiharidusega informantidel on *om-/oll*-vormide osakaal pluurali kolmandas pöördes 2006. aastal kõrgem kui 1991. aastal.⁵⁸ Keskkharidusega keelejuhtidel on vastavate vormide osakaal aga vaadeldava perioodi jooksul tunduvalt langenud.⁵⁹ Keskeri-/kõrgharidusega informandid kasutavad 1991. ja 2006. aastal *om-/oll*-vorme enam-vähem samapalju. Niisugused tulemused näivad osutavat sellele, et ühelt poolt on *olema*-verbi lühenenud vormide kasutus mitmuse kolmandas pöördes suurenenud, teiselt poolt aga vähenenud. Nii võiks oletada, et tegemist on pigem püsivarieerumisega.

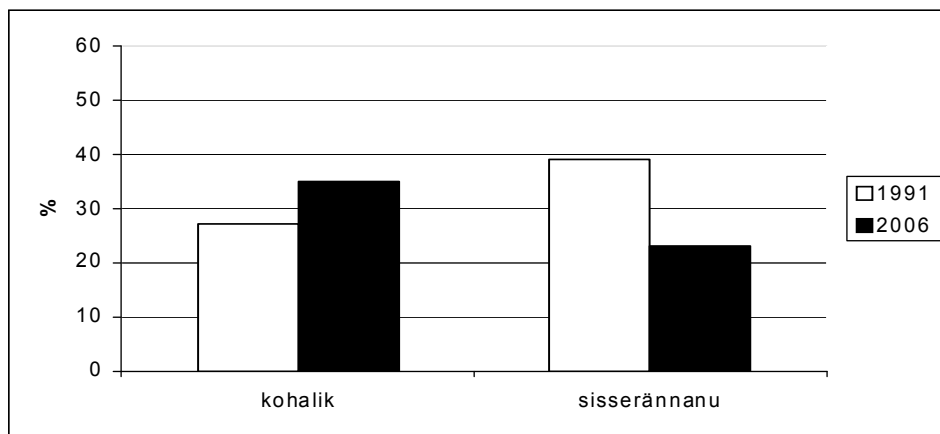

Joonis 76. *om/oll* osakaal eri haridustasemega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

⁵⁸ Alghariduse puhul on tegemist idiolekti eripäraga: 2006. aastal on olnud võimalik analüüsida vaid ühe informandi keelekasutust.

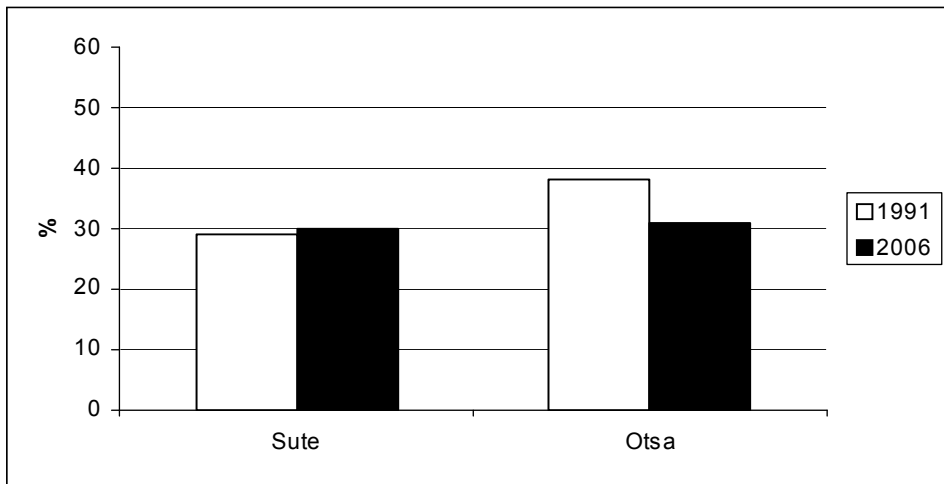
⁵⁹ Ka siin võib tulemus johtuda idiolektidest, sest 2006. aasta andmebaasis on olnud ainult kaks keskkharidusega keelejuhti.

Informandi päritolu analüüsitulemuste võrdlus on samuti andnud vastakaid tulemusi. Kohalikud kasutavad 2006. aastal *om-/oll*-vorme pluurali kolmandas pöördes rohkem kui 1991. aastal (vt ka joonis 77). Neist erineb mujalt pärit informantide rühm, kellel nimetatud vormide osakaal mitmuse kolmandas pöördes on 2006. aastaks hoopis vähenenud. Selline tulemus võiks samuti viidata sellele, et tegemist on pigem püsivarieerumisega.

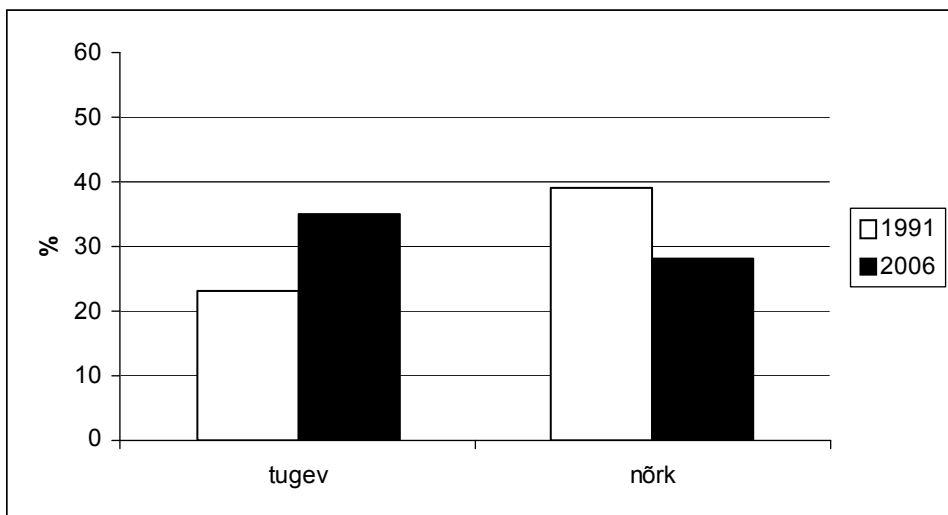
Joonis 77. *om/oll* osakaal kohalike ja mujalt pärit keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Erineva tulemuse on andnud ka mõlemad külad (vt ka joonis 78). Sute küla keelekasutus on vaadeldaval ajavahemikul püsinud ühesugusena: *om/oll* osakaal ei ole muutunud. Otsa külas on aga *om-/oll*-vormide kasutus mitmuse kolmandas pöördes 2006. aastaks pisut langenud. Niisugused arvandmed näivad viitavat sellele, et Sutel on tegemist püsivarieerumisega, Otsal aga pigem *om-/oll*-vormide vähenemisega mitmuse kolmandas pöördes.

Joonis 78. *om/oll* osakaal kahe küla keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Võrgustiku analüüsil saadud tulemuste võrdlus toob samuti välja erinevusi. Võrgustiku tuumikliikmetel on 2006. aastaks *om-/oll*-vormide kasutus mitmuse kolmandas pöördes sagenenud (vt ka joonis 79). Võrgustikuga nõrgalt seotud informantidel on aga nimetatud vormide osakaal 2006. aastaks langenud. Niisugune tulemus võiks osutada sellele, et võrgustiku tuumikliikmed on mõjutanud võrgustiku perifeersete liikmete keelekasutust, ja vastupidi.

Joonis 79. *om/oll* osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

om/oll kasutamine mitmuse kolmandas pöördes ei näi otseselt viitavat käimasolevale keelemuutusele. Peaaegu kõigi faktorühmade siseselt on tulemused vastakad: osaliselt on *om/oll* kasutus reaalajas langenud, osaliselt tõusnud ja teatud juhtudel jäänud samaks. Sellised vastandlikud tulemused võiksid pigem osutada sellele, et vaadeldaval perioodil on tegemist püsivarieerumisega.

Eelmises lõigus olevate väidetega haakub ka idiolektide võrdlus reaalajas (vt tabel 46).

Tabel 46. *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.⁶⁰

Keele-juht	Sünniaeg	Sugu	Võrgustik	1991		2006	
				<i>om</i>	<i>omma(va)</i>	<i>om</i>	<i>omma(va)</i>
RA	1912–1929	naine	tugev	16 32%	34 68%	14 31%	30 69%
TR	1912–1929	mees	nõrk	19 35%	35 65%	34 38%	54 62%
PL	1912–1929	mees	tugev	17 73%	6 27%	13 56%	10 44%
TL	1912–1929	naine	tugev	1 50%	1 50%	26 32%	53 68%
BM	1939–1963	naine	nõrk	6 9%	60 91%	8 20%	32 80%
KV	1939–1963	mees	nõrk	4 30%	9 70%	11 57%	8 43%
KT	1939–1963	mees	nõrk	10 58%	7 42%	-	-
KG	1939–1963	naine	nõrk	5 23%	16 77%	8 21%	30 79%
KC	1939–1963	naine	nõrk	7 38%	11 62%	19 20%	74 80%
KM	1939–1963	mees	nõrk	9 34%	17 66%	6 24%	19 76%
RK	1939–1963	mees	tugev	1 16%	5 84%	24 32%	50 68%
OI	1965–1976	mees	nõrk	14 48%	15 52%	12 32%	25 68%
OA	1965–1976	naine	nõrk	8 44%	10 56%	10 16%	52 84%
TA	1965–1976	mees	nõrk	3 50%	3 50%	19 34%	36 66%
OH	1965–1976	naine	nõrk	1 20%	4 80%	8 28%	20 72%

⁶⁰ Keelejuhid on järjestatud sünniaja järgi, alustades kõige vanemast ja lõpetades kõige nooremaga. Täpsed sünniaastad on jäetud isikuandmete kaitsmise põhjustel esitamata.

Ligikaudu pooltes idiolektides on *om/oll* osakaalud jäänud kahel ajahetkel samaks.⁶¹ Ülejäänud keelejuhtidel on *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde lühikeste vormide osakaal kas langenud või tõusnud. Muutused näivad seotud olevat vanusega. On ootuspärane, et 1912.–1929. aastatel sündinud informantide keelekasutus ei ole eriti muutunud. Ka 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtide idiolektid on püsinud enam-vähem samasugustena. Ainus erand näib olevat KV, kellel 2006. aastaks on pikemate vormide osakaal langenud. Põhjuseks võib olla keelejuhi suhtlusringkonna muutus: 2006. aastal ei käi KV enam töö, vaid on kodune ja tema sõpruskonda kuulub palju eesti ühiskeelt rääkivaid inimesi. Võib oletada, et lühemad *om*-vormid on tema keelekasutuses sagenenud eesti ühiskeele analoogial. 1965.–1976. aastatel sündinud informantidest on oma keelekasutust muutnud OI ja OA: mõlemal on suurenenud pikemate *olema*-vormide osakaal. Võib arvata, et 1991. aastal olid nende kõnepruugis lühemad *om*-vormid kasutusel eesti ühiskeelest mõjutatuna, kuid 2006. aastaks on nende keelekasutus muutunud vanapärasemaks. Keelekasutuse vanapärasemaks muutumist toetab OI puhul ka *h*-lise inessiivi sagenemine (vt ptk 3.3).

Kokkuvõtteks. Viienda peatüki eesmärk on olnud analüüsida *olema*-verbi pluurali kolmanda pöörde markeerimist kahest aspektist lähtudes. Esiteks on vaadeldud *omma/olli* ja *ommava/olliva* varieerumist. Analüüsi eesmärk on olnud selgitada, millest sõltub *va*-lõpuliste vormide kasutus. Teiseks on viiendas peatükis käsitletud *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* kasutust mitmuse kolmandas pöördes. Analüüsil on püütud selgitada, millest oleneb lühenenud vormide kasutus.

1991. aasta analüüsil on Varbrul-programm *omma/olli* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisel sotsiaalsed faktorid järjestanud järgmiselt: haridustase, sünniaeg, küla. Ebaolulise tulemuse on andnud sugu, päritolu ja võrgustik. Analüüs näitab, et *va*-sufiksiga eelistavad *olema*-vorme mitmuse kolmandas pöördes markeerida eelkõige põhiharidusega informandid. Sünniaja analüüs osutab, et *-va* kuulub eelkõige 1965.–1976. aastatel sündinute keelekasutusse. Tegemist võib olla algava keelemuutusega, kus *va*-sufiks võib üldistuda mitmuse kolmanda pöörde markeriks. Vormide vähesuse tõttu ei saa siinkohal siiski midagi kindlat väita.

Lingvistilistest faktoritest on 1991. aastal *omma/olli* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumist mõjutanud verbivorm ja aluse asukoht. Aluse sõnaliik on osutunud ebaoluliseks. Verbivormidest on lihtvorme *va*-sufiksiga rohkem markeeritud kui liitvorme. Tegemist on ökonoomiaprinsiibiga, mille järgi pikemaid konstruktsioone hoitakse suulises kõnes võimalikult lühikestena. Aluse asukoha analüüs näitab, et *-va* esineb vormi lõpus eelkõige siis, kui alus paikneb mitu sõna enne *olema*-verbi. Võib oletada, et *va*-sufiksi lisamisega rõhutatakse üle, et tegemist on mitmusega.

om/oll ja *omma(va)/olli(va)* analüüsil on 1991. aasta tulemustes faktorite järjestus järgmine: sugu, päritolu, võrgustik, sünniaeg, küla, haridustase. Ükski

⁶¹ Mõnel juhul on vorme liiga vähe, et täpsemaid üldistusi teha.

sotsiaalne faktor ei ole ebaoluliseks osutunud. Lühenenud vormidega markeerivad mitmuse kolmandat pööret pigem mehed. Informandi päritolu näitab, et *om/oll* kuuluvad enamasti mujalt pärit informantide keelekasutusse. Samuti iseloomustavad need vormid võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtide kõnepruuki. Informandi sünniaja analüüs näitab, et *om-/oll*-vormi kasutavad mitmuses eelkõige 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhid. Külade osas on näha, et Otsa keelekasutuses on lühenenud vormid sagedasemad kui Sutel. Hariduse analüüsist selgub, et eelkõige soosivad *om-/oll*-vorme keskkharidusega informandid.

Lingvistiliste faktorite analüüs näitab, et 1991. aastal sõltub *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* kasutus aluse asukohast ja sõnaliigist. Verbivorm ei ole oluline olnud. Kõige enam on lühenenud vorme kasutatud siis, kui alus paikneb kas vahetult või mitu sõna pärast verbi. Tulemus on suhteliselt ootuspärane, kuna inimesed ei planeeri oma kõnet suurte üksustena ette. Aluse sõnaliigi analüüs näitab, et kõige enam kasutatakse *om-/oll*-vorme koos nimi- ja asesõnalise alusega ning *omma(va)/olli(va)* on kasutusel peamiselt siis, kui alus puudub. Seegi tulemus on üsna ootuspärane, kuna aluse puududes on vaja verbi abil rõhutada, et tegemist on mitmusega.

2006. aastal on *omma/olli* ja *omma(va)/olli(va)* analüüsil olulised võrgustik ja sünniaeg. Ülejäänud sotsiaalsed faktorid on osutunud statistiliselt ebaolulisteks. Võrgustiku seotuse analüüs näitab, et *va*-sufiksiga lõppevad *olema*-vormid kuuluvad pigem perifeersetele liikmetele keelekasutusse. Sünniaja osas on nimetatud vorme soosinud jälle peamiselt 1965.–1976. aastatel sündinud informandid.

Lingvistilistest faktoritest on mitmuslike vormide vaheldumist 2006. aastal mõjutanud verbivorm, aluse asukoht ja sõnaliik. *va*-lised vormid esinevad pigem lihtverbidega. Samuti on nende osakaal kõrgem, kui alus paikneb mitu sõna enne verbivormi.

om/oll ja *omma(va)/olli(va)* analüüsil on 2006. aasta tulemustes sotsiaalsete faktorite järjestus järgmine: sugu, päritolu, haridus ja sünniaeg. Ebaolulised on võrgustik ja küla. Soo analüüs näitab, et naistel on lühemaid vorme mõnevõrra vähem kui meestel. *om-/oll*-vorme kalduvad kasutama kohalikku päritolu keelejuhid. Üllatava tulemuse on andnud haridustasemetega analüüs, kus selgub, et lühenenud vormide osakaal on kõige kõrgem algharidusega keelejuhtide rühmas (siiski on tegemist vaid ühe idiolektiga, mille põhjal ei saa suuremaid üldistusi teha). Samuti soosivad *om-/oll*-vorme 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhid.

Lingvistiliste faktorite analüüs näitab, et 2006. aastal mõjutavad *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumist aluse asukoht ja verbivorm, aluse sõnaliik on ebaoluline. *om-/oll*-vormid on kasutusel siis, kui alus paikneb mitu sõna pärast verbivormi. Tulemus on ootuspärane, kuna inimesed ei planeeri suulises kõnes väga suuri üksusi ette. Verbivormide analüüs näitab, et lühenenud *olema*-vormid esinevad pigem liitvormides. Seegi tulemus on ootuspärane, sest pikemad konstruktsioonid kalduvad suulises kõnes lühenema.

Reaalaja analüüsitulemuste kõrvutamine näitab, et *va*-lõpuliste *olema*-vormide kasutus mitmuse kolmandas pöördes võib olla seotud keelemuutusega, kus *va*-sufiksi osakaal suureneb. *om/oll* puhul ei paista aga keelemuutusega tegemist olevat, vaid pigem võib seda nimetada püsivarieerumiseks. Samas näib idiolektide analüüs viitavat sellele, et mõlemal juhul võib olla tegemist püsivarieerumisega: enamikul keelejuhtidest on vormide osakaalud püsinud kahe perioodi jooksul samasugustena. Üksikuid erandeid leidub vaid 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide seas.

6. PARTIKKEL IKKA

Käesolevas peatükis analüüsitakse partikli *ikka* variantide varieerumist võru kõnekeeles. Kõigepealt on analüüsitud 1991. ja seejärel 2006. aasta andmebaasi. Peatüki lõpuosas võrreldakse saadud tulemusi reaalaajas.

Partiklit *ikka* käsitletakse 1) teatestruktuuri üldlaiendina ja tema abil osutatakse sellele, et lausega tähistatu on ootuspärane; 2) konnektiivlaiendina vastandavas funktsioonis, kus tahetakse rõhutada, et mõjuala objektist väljapoole jäävad sarnased objektid ei ole vastava olukorraga seotud (EKG II 1993: 100–101). Lõunaeeesti keeles (v.a Mulgi murdes) on *ikka* vasteks *iks* ~ *õks*. „Eesti murrete sõnaraamat“ (EMS 1997: 919–920) annab partikli *iks* ~ *õks* tähendusteks 'just', 'muidugi', 'teadagi', 'küll(ap)', 'vist', 'ju', 'alati', 'kogu aeg', 'üha', 'muudkui', 'siiski', 'ometi'.

Käesoleva töö aluseks olevas andmebaasis esinevad *ikka* variantidena võru keelele iseloomulikud *iks* ja *õks* ning eesti ühiskeele *ikka* ja *ikkagi*. 1991. aasta andmebaasis on *ikka*-partiklit kokku 1540 vormi ja 2006. aasta andmebaasis 1049 vormi. Variantide osakaalust annab ülevaate tabel 47.

Tabel 47. *ikka* variandid 1991. ja 2006. aasta andmebaasis.

	1991		2006	
	Kokku	%	Kokku	%
<i>iks</i>	706	46	545	52
<i>õks</i>	452	29	202	19
<i>ikka</i>	353	23	265	25
<i>ikkagi</i>	29	2	37	4
Kokku	1540		1049	

Tabelis 47 esitatud arvud näitavad, et mõlemal perioodil on informandid valdavalt kasutanud partiklit *iks*. Ühtlasi on näha ka seda, et võrreldes 1991. aastaga on 2006. aastaks *iks*-partikli osakaal tõusnud, *õks*-partikli kasutus aga langenud. *ikka* ja *ikkagi* osakaalud on mõlemal ajahetkel jäänud enam-vähem ühesuguseks.

Käesoleva uurimuse eesmärk on analüüsida *ikka*-partikli võru ja eesti variantide vaheldumist. Selleks on ühelt poolt kokku kodeeritud võrukeelsed *iks* ja *õks*, teiselt poolt eestikeelsed *ikka* ja *ikkagi*. Selline valik on tehtud esialgse analüüsi põhjal, kus selgus, et võrukeelsete partiklivariantide *iks* ja *õks* vaheldumine johtub eelkõige lingvistilistest faktoritest, samas kui eesti ja võru variantide vaheldumist mõjutavad pigem sotsiaalsed faktorid. Kuna käesoleva uurimuse eesmärk on keskenduda sotsiaalsetest teguritest mõjutatud variaablite uurimisele ja lingvistiliste faktorite käsitus on pigem uurimust toetav, siis on siinkohal ära toodud üksnes *iks/õks* ja *ikka* vaheldumise analüüs. Alapeatüki esimeses osas käsitletakse nimetatud vormide varieerumist 1991. aastal, peatüki teine pool keskendub 2006. aasta analüüsile. Lõpus esitatakse võrdlev kokkuvõte.

6.1. Partikli *ikka* varieerumine 1991. aastal

Võru kõnekeeles ja ka uuritavas võrgustikus kasutatakse lisaks murdepärasele *iks-* ja *õks-*partiklile vähesel määral ka eesti keelest laenatud partiklivariante *ikka* ja *ikkagi*. Käesolevas peatükis on analüüsitud seda, millistel tingimustel esinevad võrukeelsed *iks* ja *õks* ning eestikeelsed *ikka* ja *ikkagi*. Selleks on vastandatud murdepäraseid ja murdevõõrad vormid: ühelt poolt on kokku kodeeritud *iks* ja *õks* ning teiselt poolt *ikka* ja *ikkagi*. Seega on analüüsitud kõiki 1540 *ikka*-variaabli varianti. *iks*~*õks* osakaal uuritavas andmebaasis on 1158 vormi (75%) ja *ikka*~*ikkagi* osakaal on 382 vormi (25%). Järgnevas osas käsitletakse esmalt sotsiaalsete faktorite mõju variaablivariantide vaheldumisele. Analüüsi teises pooles vaadeldakse lingvistiliste faktorite mõju.

6.1.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsetest faktoritest on analüüsitud sünniaja, soo, haridustaseme, küla, informandi päritolu ja võrgustiku mõju variaablivariantide varieerumisele. Arvandmed on esitatud kokkuvõtvalt tabelis 48.

Tabel 48. *iks/õks* ja *ikka* varieerumine 1991. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	632	87	102	13
1939–1963	349	61	228	39
1965–1976	177	78	52	22
Sugu				
mees	407	72	165	28
naine	751	78	217	22
Haridus				
alg	355	94	26	6
põhi	319	77	96	23
kesk	189	68	89	32
keskeri/kõrg	295	64	171	36
Küla				
Sute	891	76	282	24
Otsa	267	73	100	27
Päritolu				
kohalik	710	75	245	25
sisserännanu	448	77	137	23
Võrgustik				
tugev	554	86	97	14
nõrk	604	68	285	32

Tabelis 48 esitatud arvude põhjal nähtub, et mitte kõik sotsiaalsed faktorid ei mõjuta *iks/õks* ja *ikka* varieerumist võrdselt. Binomiaalsel analüüsil osutusidki olulisteks sünniaeg, sugu, haridus ja võrgustik, kuid küla ja informandi päritolu andsid statistiliselt ebaolulise tulemuse.

Sünniaja analüüsil saadud arvanded viitavad sellele, et eri rühmad kasutavad küll valdavalt murdepäraseid *iks-/õks*-vorme, kuid kõige kõrgem on nende vormide osakaal 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtidel. 1939.–1963. aastatel sündinud informantidel seevastu esineb murdepäraseid vorme teistega võrreldes kõige vähem. Nii on neil ülejäänud rühmadega võrreldes kasutusel ka rohkem murdevõõraid *ikka*-vorme. 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidel leidub 1912.–1929. aastatel sündinud informantidest *iks-/õks*-partiklit veidi vähem, kuid 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtidest on neil nimetatud partikli osakaal veidi kõrgem. Niisugused erinevused näitavad seda, et 1939.–1963. aastatel sündinute keelekasutus on pisut enam nivelleerunud eesti ühiskeelele kui 1912.–1929. ja 1965.–1976. aastatel sündinud informantidel. On ootuspärane, et 1912.–1929. aastatel sündinud informandid kasutavad kõige enam võru keelele iseloomulikke vorme: võrupärane lapseõlvekeel on neil kõige paremini säilinud. 1965.–1976. aastatel sündinud informantide võrupärane keelekasutus võiks aga pigem näidata seda, et nad hoiavad kahte koodi, s.o võru ja eesti ühiskeelt, teadlikumalt lahus. Tulemus oli statistiliselt oluline nivool $p < 0,000$.

Meeste ja naiste keelekasutuse analüüsi põhjal võiks öelda, et murdepärase ja -võõrase vormide osakaal on nende kõnes üsna ühesugune, kuid naised kasutavad meestest mõnevõrra rohkem *iks-/õks*-partiklit. Binomiaalne analüüs lugese selle erinevuse oluliseks ($p < 0,007$). Saadud tulemus viitab sellele, et meeste keelekasutust on eesti keel rohkem mõjutanud kui naiste oma. Ühtlasi võiks arvata, et murdepäraseid *iks* ja *õks* on käsitletavas piirkonnas prestiižsemad kui *ikka*, sest naisinformantidel on võru keelele iseloomulike partikli-variantide osakaal kõrgem.

Haridustasemetega analüüsis nähtub, et kõikide haridustasemetega informantidel on ülekaalus murdepäraseid vormid, kuid erineval määral: mida madalama haridustasemega on tegemist, seda rohkem leidub murdepäraseid *iks-/õks*-variante. Niisugune tulemus on taas ootuspärane: kõrgemate haridustasemetega informantidel on olnud rohkem kokkupuuteid eesti ühiskeelele, seetõttu on loomulik, et nende keeles peegeldub ka rohkem eesti ühiskeele mõjusid. Tulemus oli statistiliselt tähenduslik nivool $p < 0,000$.

Küladevahelised erinevused võru- ja eestipärase variantide vaheldumisel välja ei joonistunud: *iks/õks* ja *ikka* esinemus on mõlemas külas üsna ühesugune. Seetõttu ei olnud tulemus statistiliselt oluline ($p < 0,222$).

Samuti ei andnud statistiliselt olulist tulemust informandi päritolu ($p < 0,331$): kohalike ja piirkonda mujalt tulnud keelejuhtide vahel ei ole suuri erinevusi *iks-/õks*- ja *ikka*- partikli kasutusel.

Küll aga oli sotsiaalsetest faktoritest oluline võrgustik ($p < 0,000$). Nii võrgustikuga tugevalt kui ka nõrgalt seotud informantidel on küll ülekaalus võru keelele iseloomulik *iks-/õks*-partikkel, kuid seda erineval määral. Võrgustiku

tuumikliikmed kasutavad *iks-/õks*-vormi tunduvalt enam kui võrgustiku perifeersed liikmed. Viimaste keelekasutusse kuulub omakorda põhiosa andmebaasis sisalduvatest eesti ühiskeelega omastest *ikka*-vormidest. Nii võiks arvata, et võrgustikuga nõrgalt seotud informantide keelekasutus on rohkem nivelleerunud eesti ühiskeelele, seda seetõttu, et nimetatud informantidel on rohkem kohalikust võrgustikust väljapoole jäävaid kontakte, sh ka ainult eesti ühiskeelt kasutavate inimestega. Kõik see on aga mõjutanud nende keelekasutust. Ühtlasi näivad need tulemused viitavat ka sellele, et uuritava võrgustiku keelekasutusele on siiski omased võru keelele iseloomulikud partiklid *iks* ja *õks*.

Erinevaid sotsiaalseid faktoreid omavahel kombineerides selgus, et ainult mõnel juhul on olulised nende omavahelised koosmõjud. Küla koosanalüüs sotsiaalsete faktoritega ei andnud ühtegi statistiliselt olulist tulemust, seetõttu pole järgnevas osas küladevahelisi erinevusi ka käsitletud. Võrgustiku puhul osutus oluliseks koosmõju hariduse ja informandi päritoluga. Alljärgnevas osas vaadeldakse seda lähemalt.

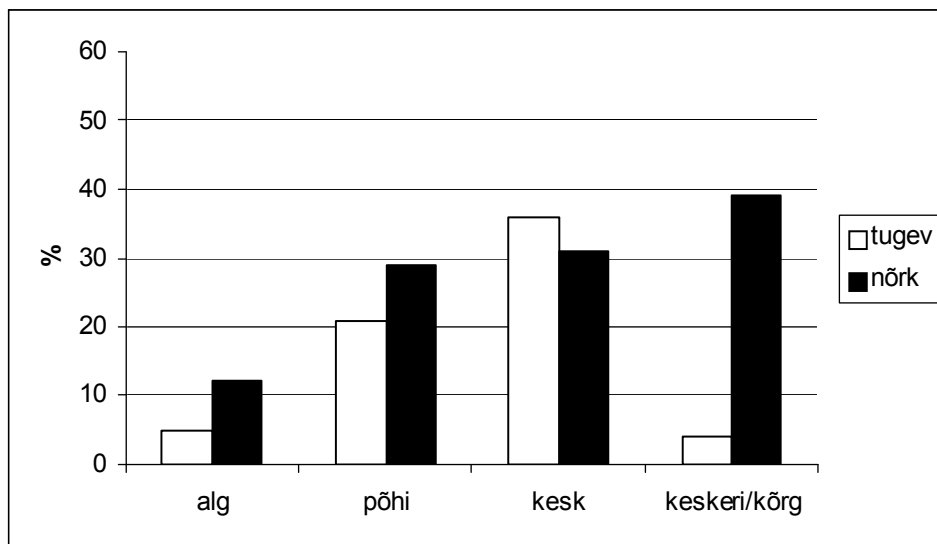
Eelpool esitatud analüüsi põhjal ilmnes, et võrgustik on oluline faktor *iks/õks* ja *ikka* varieerumisel. Detailsem analüüs näitab sedagi, et võrgustik annab koos teatud sotsiaalsete faktoritega olulisi tulemusi. Statistiliselt oluline on võrgustiku koosmõju hariduse ja informandi päritoluga. Tabel 49 annab ülevaate arvandmetest.

Tabel 49. *iks/õks* ja *ikka* varieerumine 1991. aastal seoses võrgustiku ning keelejuhi haridustaseme ja päritoluga.

	Tugev				Nõrk			
	<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>		<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Haridus								
alg	252	95	12	5	103	88	14	12
põhi	243	79	65	21	76	71	31	29
kesk	34	64	19	36	155	69	70	31
keskeri/kõrg	25	96	1	4	270	61	170	39
Päritolu								
kohalik	415	82	94	18	295	66	151	34
sisserännanu	139	98	3	2	309	70	134	30

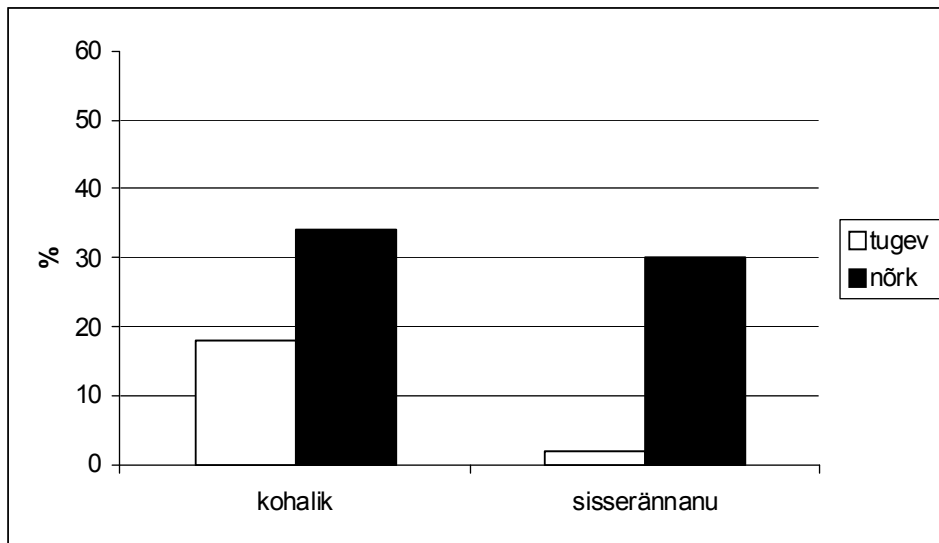
Võrgustiku ja haridusetasemete koosanalüüsi põhjal paistab üldine tendents olevat selline, et mida kõrgema haridustasemega on tegemist, seda enam kasvab *ikka*-partikli osakaal (vt ka joonis 80). See kehtib eelkõige võrgustikuga nõrgalt seotud informantide keelekasutuse kohta. Võrgustikuga tugevalt seotud keelejuhtide puhul on olukord veidi teistsugune. Algharidusega informantidega võrreldes kasutavad *ikka*-vormi rohkem põhi- ja keskharidusega keelejuhid, kuid keskeri-/kõrgharidusega informantidel esineb nimetatud partiklit teiste haridustasemetega võrreldes vastupidiselt kõige vähem. Niisugused tulemused

näivad viitavat sellele, et võrgustikuga nõrgalt seotud informantide keelekasutus on pisut enam nivelleerunud eesti ühiskeelele kui võrgustiku tuumiku keelekasutus. Tulemus on ootuspärane, kuna võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtidel on rohkem kontakte ainult eesti keelt rääkivate inimestega, kellega suhtlemine on jätnud teatava jälje ka informantide võru keelde. Tulemus oli statistiliselt oluline nivool $p < 0,002$.

Joonis 80. *ikka* osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja haridusega.

Lisaks eelnevale andis võrgustik statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,001$) koosanalüüsil informandi päritoluga. Üldise tendentsina paistab silma see, et nii võrgustikuga tugevalt kui ka nõrgalt seotud keelejuhtidel on *ikka*-vormi osakaal madalam piirkonda mujalt tulnud informantide kõnepruugis ja kõrgem kohalike keelekasutuses (vt ka joonis 81). Lisaks on näha, et nii kohalikel kui ka sisse-rännanud perifeersetel liikmetel on *ikka*-partikli esinemus kõrgem kui vastavatel tuumikliikmetel. Tulemus on ootuspärane, sest perifeersetel liikmetel on rohkem võrgustikuväliseid kontakte, sh ka ainult eesti keelt rääkivate inimestega.

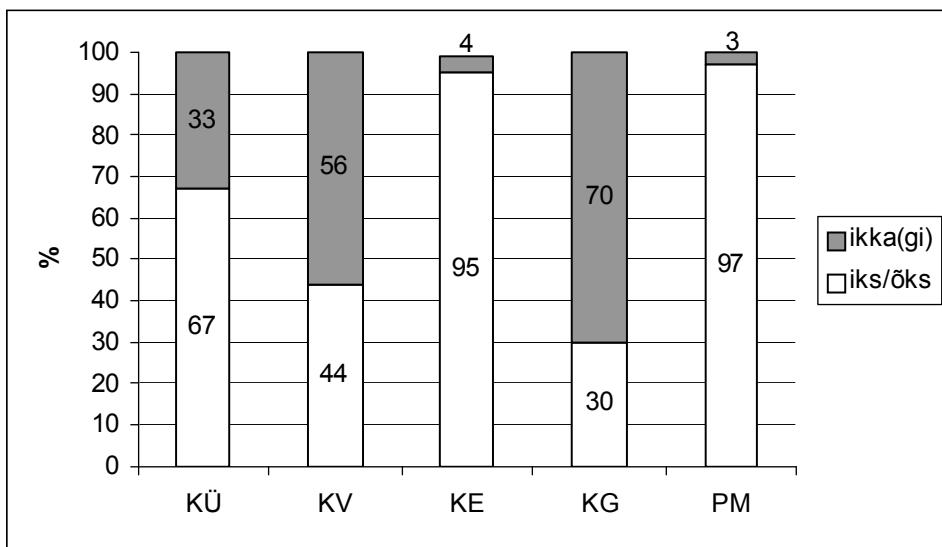

Joonis 81. *ikka* osakaal 1991. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide päritoluga.

Ülejäänud sotsiaalsed faktorid võrgustikuga koosanalüüsil statistiliselt olulisi tulemusi ei andnud, seetõttu pole neid siin ka eraldi käsitletud. Analüüsi järgmises etapis keskendutakse informante ühendavatele sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhetele. Keelejuhid on grupeeritud vastavateks mikrovõrgustikeks, arvestades samu põhimõtteid nagu eelmistes peatükkides käsitletud variaablite puhul. Iga suhte puhul on analüüsitud ühe või kahe kõige iseloomulikuma mikrovõrgustiku keelekasutust.

Informantide grupeerimine sugulussuhete alusel näitab seda, et üldiselt on sugulaste keelekasutus *iks/õks* ja *ikka* varieerumisel üsna sarnane: enamasti on pereliikmete keelekasutuses nimetatud variaablivariantide jaotumus samasugune. Mõningaid idiolektidevahelisi erinevusi ilmneb aga siiski. Joonis 82 näitab *iks/õks* ja *ikka* osakaalu viie informandi keelekasutuses. Kõik viis keelejuhti on omavahel sugulased. Neist neli (KE, KV, KG ja KÜ) kuuluvad ühte perekonda ja elavad koos samas majapidamises. PM on nende sugulane, kes elab neist ülejäärmises talus. KE on põhiharidusega naisinformant, kes on piirkonda tulnud mujalt (Setumaalt) ja on võrgustiku tuumikliige. KE sünniaasta jääb ajavahemikku 1912–1929. Tema pojalt KV-l on keskeriharidus. KV kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. KG on keskeriharidusega naisinformant, kes on pärit väljastpoolt kohalikku piirkonda ja kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. KG on KV abikaasa ja KE minia. Nii KV kui ka KG on sündinud ajavahemikus 1939–1963. Keskeriharidusega meesinformant KÜ on KG ja KV poeg ning KE pojapoeg. KÜ on võrgustiku perifeerne liige ja tema sünniaeg jääb vahemikku 1965–1976. Naisinformant PM on neile pisut kaugemalt sugulane. Tal on algharidus, ta on pärit Võrumaa teisest piirkonnast ja kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. PM-i sünniaasta langeb aja-

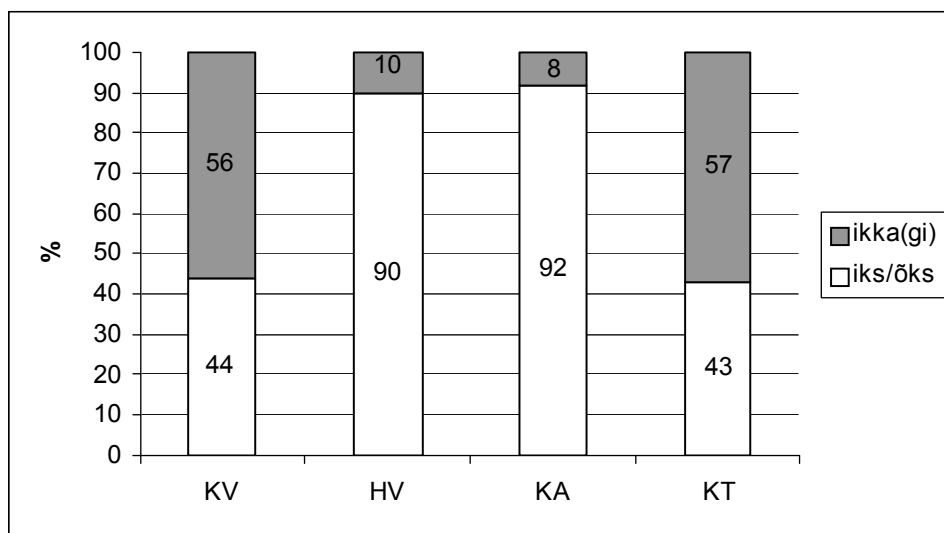
vahemikku 1912–1929. Sugulastevaheline läbisaamine on hea, kontaktid on neljaliikmelisel perel igapäevased, PM-iga aga iganädalased. Vaatamata sellele on nende tulemused *iks/õks* ja *ikka*-partikli varieerumisel erinevad. Kõige sarnasema keelekasutusega on KE ja PM. Tulemus on ootuspärane, kuna tegemist on 1912.–1929. aastatel sündinud naistega. Suhteliselt sarnane on ka abielupaari KV ja KG keelekasutus: mõlemal domineerib *ikka*-partikkel. *ikka* suuremat osakaalu nende keelekasutuses võiks seletada nende haridustase: kesk- ja keskeriharidusega informandid kasutavad teiste haridustasemetega võrreldes *ikka*-partiklit veidi rohkem (vt tabel 48). Lisaks võiks siinkohal olla määrav ka see, et tegemist on 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtidega (vt tabel 48, mis näitab, et nimetatud ajavahemikus sündinud informantidel on *ikka* kasutus teiste vanuserühmadega võrreldes suurem). Kolmandaks võib nende keelekasutuse eripära tuleneda ka sellest, et tegemist on võrgustiku perifeersetel liikmetega (tabel 48 näitab, et perifeersetel liikmetel on *ikka* osakaal tuumikuga võrreldes sagedasem). Meesinformandi KÜ keelekasutus ei lange kokku tema vanemate KV ja KG ega ka vanaema KE keelekasutusega: KÜ kasutab pigem võru keelele iseloomulikke partikleid *iks* ja *õks*, kuid nende kõrval esineb tal üsna palju ka *ikka*-vorme. Kuna tegemist on võrgustiku perifeerse liikmega, siis on ootuspärane, et tema keelekasutuses leidub ka eesti keelele omast *ikka*-partiklit. Teiseks võib oletada, et KÜ keelekasutus on mõjutatud tema ema ja isa kõnepruugist, aga ka vanaema keelekasutusest: sellisel juhul olekski iseloomulik, et KÜ tulemused jäävad n-ö vahepeale. Äsja käsitletud sugulaste keelekasutuse põhjal on näha, et lisaks sugulussuhteile on määrav veel ka informandi sünniaeg.

Joonis 82. *iks/õks* ja *ikka* osakaal sugulaste keelekasutuses 1991. aastal.

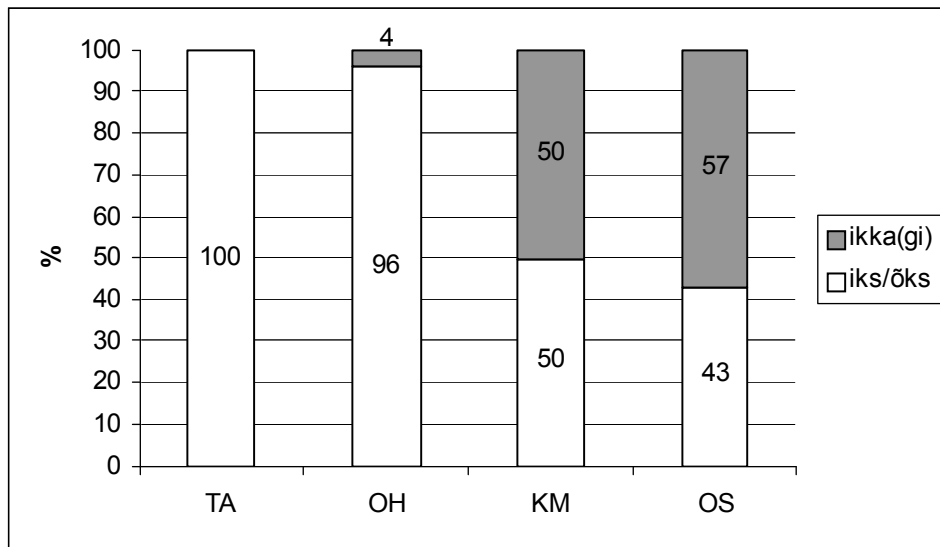
Idiolektide analüüs sõprussuhete kaupa näitab, et üldjoontes on sõprade keelekasutus sarnane: enamasti on neil ülekaalus võru keelele omased *iks* ja *õks* ning eesti keele *ikka*-partiklit esineb vähem. Näiteks naiskeelejuht KR kasutab ainult *iks*-/*õks*-partiklit (100%), tema sõbral RA-l on *iks*/*õks* osakaal 99% ja *ikka* kasutus 1%. Mõlemad on sündinud ajavahemikus 1912–1929. Vaadeldavad RA ja KR ei ole töökaaslased, naabrid ega sugulased, neid ühendab ainult sõprussuhe, mis näib nende keelekasutust mõjutavat. Samas võiks siiski olla määrav ka nende sünniaeg ja sugu.

Lisaks eelmisele leidub ka üksikuid sõpruskondi, kus tulemused ei ole nii ühesed. Joonis 83 näitab nelja meesinformandi tulemusi. Kõik neli on 1939.–1963. aastatel sündinud mehed ja kuuluvad võrgustiku perifeersete liikmete hulka. KV, KT ja KA on kohalikust piirkonnast pärit, HV on sinna tulnud hiljem (vanematekodu Setumaal). KV, KT ja HV kuuluvad keskeri-/kõrgharidusega informantide rühma, KA-l on keskharidus. Lisaks sõprussuhetele ühendab KV-d, HV-d ja KA-d ka töösuhe: nad on töötanud kohalikus sovhoosis traktoristidena. KT aga ei ole nende töökaaslane, vaid töötab kohalikus metskonnas. Nimetatud informantide idiolektidest on näha, et partikli *iks*/*õks* ja *ikka* kasutusel on ühelt poolt sarnase keelekasutusega KV ja KT, teiselt poolt aga HV ja KA. Selline väike erinevus võib olla tingitud sellest, et KV ja KT on pikemalt õppinud ja töötanud väljaspool kohalikku piirkonda (Tartus ja Tallinnas) kui nende sõbrad HV ja KA. Nii on neil olnud rohkem võrgustikuväliseid kontakte eesti ühiskeelt kõnelevate inimestega. Võib oletada, et kõik see on mõjutanud osaliselt ka nende keelekasutust, tuues muuhulgas sisse eestikeelse partiklivariandi *ikka*. Kirjeldatud erineva keelekasutusega sõpruskond on aga uuritavas võrgustikus pigem erandlik, võrgustikule tüüpilise sõprussuhte tulemused on üldjoontes siiski sellised nagu nähtus eespool KR ja RA keelekasutusest.

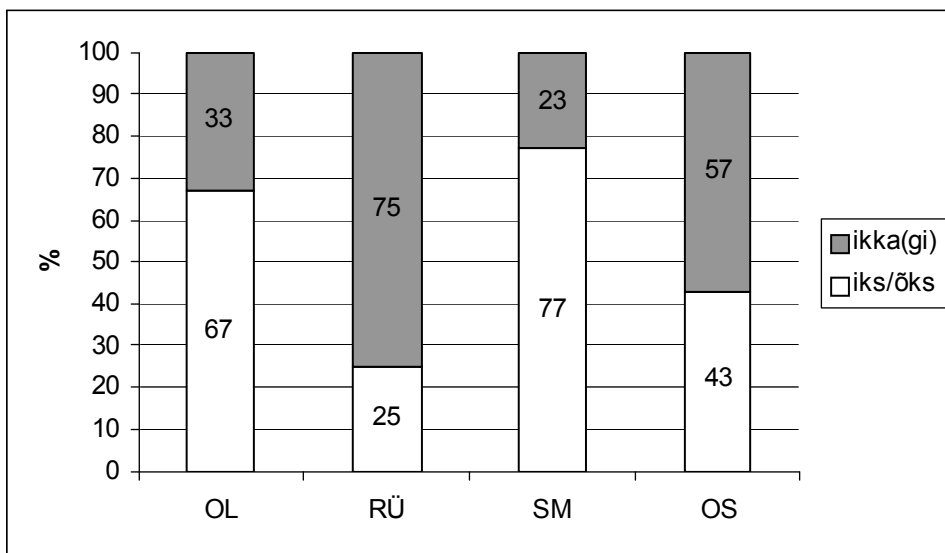
Joonis 83. *iks*/*õks* ja *ikka* osakaal sõprade keelekasutuses 1991. aastal.

Naabrussuhete puhul näib taas olevat oluline informandi sünniaeg. Joonis 84 annab ülevaate kahe naabermajas elava perekonna keelekasutusest. Kõik neli informanti on võrgustiku perifeersed liikmed. TA on keskharidusega meesinformant, kes on ka kohalikust piirkonnast pärit. Tema elukaaslane OH on põhiharidusega naine, kes on piirkonda kolinud mujalt. TA ja OH on sündinud ajavahemikus 1965–1976. Nende naabermajas elab OH ema OS oma elukaaslase KM-iga. SO on põhiharidusega naine, kes on pärit väljastpoolt piirkonda. KM on kohalik keskeriharidusega mees. OS ja KM on sündinud ajavahemikus 1939–1963. Keelejuhtidevahelised suhted on sõbralikud ja igapäevased. Sellele vaatamata jagunevad nad keelekasutusest kaheks. Nii on ühelt poolt sarnase *iks/õks* ja *ikka* osakaaluga OH ja TA ning teiselt poolt OS ja KM. Niisugune tulemus võiks olla eelkõige tingitud informantide sünniajast: OH ja TA on sündinud ajavahemikus 1965–1976, OS ja KM kuuluvad aga oma sünniajalt 1939.–1963. aastatesse. Viimati nimetatud sünniajaga informantidel on uuritavas võrgustikus ülejäänud vanuserühmadega võrreldes *ikka*-partikli osakaal veidi kõrgem (vt tabel 48). Sünniaja mõju näib kinnitavat seegi, et ema (OS) ja tütre (OH) keelekasutus on vaadeldava variaabli osas erinev: emal on *iks/õks* ja *ikka* suhteliselt võrdselt kasutusel, tütar kasutab peamiselt *iks/õks*-partiklit. Nii ei ole siinkohal nende keelekasutuses sugulussuhe määrav. Varasemad võru kõnekeele teiste variaablite kohta tehtud uurimused (vt nt Mets 2004a ja 2004b: 657–669; Mets ja Praakli 2007: 799–817) on samuti näidanud, et 1939.–1963. aastatel sündinud informantide keelekasutus on veidi enam nivelleerunud eesti ühiskeelele kui 1912.–1929. või 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide oma. Nii on ka siinne tulemus suhteliselt ootuspärane.

Joonis 84. *iks/õks* ja *ikka* osakaal naabrite keelekasutuses 1991. aastal.

Töökaaslaste keelekasutuses esineb *iks/õks* ja *ikka* osas nii sarnasusi kui ka kõikumisi. Joonis 85 näitab nimetatud partiklivariantide osakaalu nelja töökaaslase keelekasutuses. Kõik neli on naisinformandid, kes on töötanud kohaliku sovhoosi karjaleudas talitajatena. OL on sündinud ajavahemikus 1912–1929, ta on kohalikku päritolu, võrgustiku tuumikliige ja tal on algharidus. RÜ on kohalik võrgustiku tuumikliige, kellel on keskharidus ja kelle sünniaeg jääb vahemikku 1939–1963. SM kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. Tal on põhiharidus ja ta on uuritavasse piirkonda mujalt elama tulnud. SM on sündinud vahemikus 1965–1976. OS on põhiharidusega informant, kelle sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963. Ta on võrgustiku perifeerne liige ja pärit väljastpoolt piirkonda. Nimetatud töökaaslaste tulemuste põhjal joonistub välja kaks rühma: võru keelele omased *iks* ja *õks* on ülekaalus OL-il ja SM-il, eesti ühiskeele *ikka* aga RÜ-l ja OS-il. Niisugune tulemus võib oleneda informantide sünniajast. OL on 1912.–1929. aastatel ja MS 1965.–1976. aastatel sündinud informantiderühma esindaja, mõlema rühma keelekasutus on vaadeldava partikli osas aga üsnagi sarnane. RÜ ja OS kuuluvad 1939.–1963. aastatel sündinute rühma, kelle keelekasutust iseloomustab pisut suurem *ikka*-partikli osakaal kahe ülejäänud rühmaga võrreldes (vt tabel 48). Peale sünniaja võib OL-i ja SM-i puhul oluline olla veel ka suhete laad: lisaks töösuhtele ühendab neid veel sugulus- ja lähedane sõprussuhe. On võimalik ja tõenäoline, et see peegeldub ka nende küllaltki sarnases keelekasutuses. Omavahel on lähedased sõbrad ka töökaaslased RÜ ja OS, seetõttu võib arvata, et nimetatud suhe mõjutab ka nende keelekasutust.

Joonis 85. *iks/õks* ja *ikka* osakaal töökaaslaste keelekasutuses 1991. aastal.

Nelja ülal kirjeldatud suhtelaadide kokkuvõtteks võib öelda, et *iks/õks* ja *ikka* varieerumisel on idiolektid sugulus-, sõprus-, naabus- ja töösuhete alusel suhteliselt sarnased, kuid kohati mõjutavad ühe mikrovõrgustiku informantide keelekasutust ja toovad sinna erinevusi ka keelejuhtide sotsiaalsed parameetrid (sünniaeg, sugu, päritolu, haridustase ja võrgustikuga seotus). Lisaks on mõnel juhul määrav veel see, kas informante ühendavad ühe- (nt ainult töösuhe) või mitmetasandilised (nt töö- ja sõprussuhe) sidemed.

Lisaks eelpool käsitletud sotsiaalsetele faktoritele mõjutasid *iks/õks* ja *ikka* varieerumist ka lingvistilised mõjurid, mida käsitletakse lähemalt järgnevas alapeatükis.

6.1.2. Lingvistilised faktorid

Lingvistilistest faktoritest on siinkohal keskendunud tekstitüübi ja teema analüüsile. Tekstitüüpidest on eristatud dialoog, arutelu ja narratiiv ning teemadest informandi elulugu, endine ühiskondlik elu, praegused elutingimused ja võru keele probleemid. Mõlemad mõjurid valis statistiliselt oluliste faktoritena välja ka binomiaalne analüüs. Allolev tabel 50 näitab kokkuvõtlikult tulemusi.

Tabel 50. *iks/õks* ja *ikka* varieerumine 1991. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

	<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>	
	N	%	N	%
Tekstitüüp				
dialoog	364	71	153	29
arutelu	709	77	221	23
narratiiv	85	92	8	8
Teema				
elulugu	397	83	82	17
endine elu	320	75	111	25
praegune elu	307	71	130	29
võru keel	134	70	59	30

Kõigi tekstitüüpide puhul on ülekaalus *iks-/õks*-partikkel, *ikka* on vähemuses. Ometi ei ole partiklivariantide esinemus eri tekstitüüpides ühtlaselt jaotunud. Nii on *ikka* osakaal kõige kõrgem dialoogides, pisut madalam aruteludes ja kõige madalam narratiivides. Niisuguseid erinevusi võiks seletada sellega, et dialoogides kiputakse kahte koodi – võru ja eesti keelt – rohkem segama, sest kõnevoorud on lühemad ja küsitlejate osalemine vestluses aitab lindistataval mees pidada, et tegemist on intervjuuga. Narratiivides seevastu räägitakse lugusid, informandi kõnevoorud on pikemad, mis omakorda näib soodustavat võru keele kasutust. Binomiaalne analüüs luges tulemuse statistiliselt tähenduslikuks nivool $p < 0,000$.

Nagu eri tekstitüüpideski, nii on ka erinevate teemade puhul ülekaalus *iks-/õks*-vormid ja *ikka*-partiklit on vähem kasutatud. Siingi ei ole aga jaotus ühtlane. Tabelis 50 toodud arvud näivad viitavat sellele, et kõige rohkem esineb *ikka*-vormi siis, kui räägitakse võru keelest ja praegusest elust, veidi vähem soosib *ikka* esinemist endisest ühiskondlikust elust vestlemine ning kõige vähem esineb nimetatud partiklit siis, kui keelejuht jutustab oma elulugu. Tulemus oli statistiliselt oluline nivool $p < 0,000$.

6.2. Partikli *ikka* varieerumine 2006. aastal

2006. aasta andmebaasis on 1049 *ikka*-partikli varianti. Alljärgnevas osas analüüsitakse *iks/õks* ja *ikka* varieerumist. Analüüs käsitleb kõiki andmebaasis olevaid 1049 vormi. *iks-/õks*-partikli osakaal on 71% ja *ikka* osakaal 29%. 2006. aasta tulemuste puhul on kohati tegemist idiolektipõhiste tulemustega, vastavad juhud on alati eraldi ära märgitud. Võimalusel on 2006. aasta analüüsil saadud andmeid võrreldud 1991. aasta tulemustega.

6.2.1. Sotsiaalsed faktorid

Sotsiaalsete mõjuritena on analüüsi kaasatud keelejuhi sünniaeg, sugu, haridustase, päritolu, küla ja võrgustik. Varbrul-programm luges peaaegu kõik sotsiaalsed faktorid statistiliselt oluliseks, ainsana jäi välja informandi päritolu. Arvandmetest annab ülevaate tabel 51.

Sünniaeg oli statistiliselt oluline faktor ($p < 0,000$). Arvandmetest on näha, et kõikidel rühmadel on küll *iks-/õks*-vormid ülekaalus, kuid erineval määral. Kõige rohkem kasutavad võrupäraseid partikleid 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhid. *ikka* osakaal on neil üsna minimaalne. 1939.–1963. aastatel sündinud informantidel on samuti ülekaalus *iks/õks*, aga väga produktiivne on ka *ikka* kasutus. 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtidel esineb 1939.–1963. aastatel sündinutega võrreldes võru keelele omaseid partikleid rohkem, kuid samas vähem kui 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel. Saadud tulemused osutavad sellele, et 1912.–1929. aastatel sündinud informandid on vanapärasema keelekasutusega, 1939.–1963. aastatel sündinud kasutavad võrupärase vormide kõrval aga päris palju eesti ühiskeelevorme. 1965.–1976. aastatel sündinute keelekasutus on taas vanapärasem – eesti ühiskeelevorme on vähem kui 1939.–1963. aastatel sündinud informantidel. Võiks oletada, et noored räägivad võru keelt teadlikult, see aga lähendab nende keelekasutust 1912.–1929. aastatel sündinud informantide kõnepruugile. 1939.–1963. aastatel sündinud segavad eri koode, seetõttu on neil ka eesti ühiskeelevormide osakaal suur.

Tabel 51. *iks/õks* ja *ikka* varieerumine 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

	<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>	
	N	%	N	%
Sünniaeg				
1912–1929	202	93	14	7
1939–1963	310	57	225	43
1965–1976	235	78	63	22
Sugu				
mees	312	67	148	33
naine	435	73	154	27
Haridus				
alg	68	100	0	0
põhi	213	90	22	10
kesk	133	60	86	40
keskeri/kõrg	333	63	194	37
Küla				
Sute	351	60	225	40
Otsa	396	83	77	17
Päritolu				
kohalik	385	71	157	29
sisserännanu	362	71	145	29
Võrgustik				
tugev	229	98	4	2
nõrk	518	63	298	37

Informandi sugu andis samuti statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,036$). Nii meestel kui naistel on ülekaalus võrupärased partiklid, kuid taas erineval määral. Meeskeelejuhid kasutavad *iks-/õks*-partiklit veidi vähem kui naised, seetõttu on meesinformantidel ka naistega võrreldes mõneti kõrgem *ikka* osakaal. Saadud tulemused võiksid jällegi viidata tendentsile, et naised on võru vormide kasutamisel veidi järjekindlamad kui mehed, kellel esineb rohkem üleminekuid eesti ühiskeelele.

Haridustasemete analüüsist on näha, et algharidusega keelejuht on kasutanud ainult võrupäraseid partikleid, *ikka* puudub tal täielikult. Seega on tulemus idiolektipõhine. *iks* ja *õks* osakaal on kõrge põhiharidusega informantidel, kuid nende kõrval leidub neil vähesel määral ka *ikka*-vorme. Keskhariidusega keelejuhid on võru keele partikleid kasutanud juba vähem kui kahe eelmise haridustasemega informandid. Ometi on ka keskhariidusega keelejuhtidel *iks/õks*-partikkel ülekaalus, kuid nende kõrval esineb väga palju ka *ikka*- ja *ikkagi*-vorme.⁶² Enam-vähem samasuguse keelekasutusega on ka keskeri-/kõrghariidusega informandid, kellel on samuti *iks* ja *õks* ülekaalus, kuid leidub

⁶² Keskhariidusega informantide puhul võib tulemus johtuda ka idiolektide eripäradest, sest 2006. aastal oli võimalik lindistada ainult kahte vastava haridustasemega keelejuhti.

ka palju eesti variante. Niisugused tulemused näivad osutavat sellele, et alg- ja põhiharidusega informandid kasutavad järjekindlalt võru keelele iseloomulikke partikleid, kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega keelejuhtidel aga on nende partiklite kõrval tulnud ka eesti ühiskeelee vormid. Nimetatud tendents võiks olla tingitud sellest, et eestikeelne kooliharidus (ning ühtlasi ka eesti keelt rääkivad koolikaaslased) on mõjutanud informantide keelekasutust seda enam, mida rohkem nad koolis on käinud. Varbrul-programm näitas tulemuse statistilist olulisust nivool $p < 0,000$.

Küladevahelised erinevused olid samuti olulised ($p < 0,000$). Mõlema küla keelekasutuses domineerivad murdepäraseid partiklid, kuid erineval määral. Sute külas on murdepäraseid partiklid küll ülekaalus, kuid nende kõrval leidub hulgaliselt ka murdevõõraid partikleid. Otsa külas on Sutega võrreldes murdepärase partiklite osakaal tunduvalt kõrgem, seetõttu on neil vähem ka murdevõõraid partikleid. Saadud tulemus viitab sellele, et Sute keelekasutus on mõnevõrra nivelleerunud eesti ühiskeelele kui Otsa kõnepruuk. Idiolekte eraldi käsitledes on aga näha, et Sute külas kasutavad eesti ühiskeelele iseloomulikke *ikka-* ja *ikkagi-*partikleid võrgustikuga nõrgalt seotud informandid.

Informandi päritolu ei andnud statistiliselt olulist tulemust ($p < 0,898$): nii kohalikel kui ka sissearvanutel on partiklivariandid jaotunud ühesuguselt, st ülekaalus on *iks/õks*, *ikka* osakaal on madalam.

Küll aga oli statistiliselt oluline mõjur võrgustik ($p < 0,000$). Arvandmete põhjal on näha, et võrgustikuga tugevalt seotud informantidel domineerivad murdepäraseid variandid, *ikka* esinemus on minimaalne. Võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtidel on samuti ülekaalus *iks* ja *õks*, kuid protsentuaalselt on nende osakaal madalam kui võrgustikuga tugevalt seotud keelejuhtidel. Seetõttu esineb neil murdepärase variantide kõrval päris palju ka murdevõõraid *ikka-* ja *ikkagi-*vorme. Tulemus on ootuspärane, kuna just võrgustiku perifeersetel liikmetel on mitmeid võrgustikuväliseid kontakte, kes räägivad ainult eesti ühiskeelt. Niisuguste kontaktide olemasolu peegeldub ka nende keelekasutuses.

Peaaegu kõik ülal kirjeldatud tendentsid kattuvad 1991. aasta analüüsil välja joonistunud suundumustega. Ainus erinevus on külade keelekasutuses: 1991. aastaga võrreldes on 2006. aastaks Sute külas *ikka* osakaal tõusnud. Niisugune tulemus võib olla seotud sellega, et 2006. aastaks oli suurem osa Sute 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhtidest surnud, alles olid jäänud 1939.–1963. aastatel sündinud informandid, kelle idiolektides *ikka* kasutus oligi kõrgem.

Järgmises alapeatükis käsitletakse sotsiaalsete faktorite koosmõjusid analüüsides esmalt küladevahelisi erinevusi, seejärel võrgustikku.

6.2.1.1. Küladevahelised erinevused

Külade koosmõju avaldus analüüsil sünniaja, hariduse ja võrgustikuga. Informandi päritolu ja küla koosanalüüs olulist tulemust ei andnud ($p < 0,136$). Arvandmed on esitatud tabelis 52.

Tabel 52. *iks/õks* ja *ikka* varieerumine 2006. aastal kahes külas seoses sotsiaalsete faktoriga.

	Sute				Otsa			
	<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>		<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sünniaeg								
1912–1929	134	91	14	9	68	100	0	0
1939–1963	217	51	211	49	93	87	14	13
1965–1976	-	-	-	-	235	79	63	21
Haridus								
põhi	134	91	14	9	147	95	8	5
kesk	133	61	86	39	-	-	-	-
keskeri/kõrg	84	40	125	60	249	78	69	22
Võrgustik								
tugev	123	98	3	2	106	99	1	1
nõrk	228	51	222	49	290	79	76	21

Küladevahelised erinevused ilmnevad sünniaja analüüsil. Sute 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhid kasutavad valdavalt murdepäraseid partikleid, kuid vähesel määral leidub ka murdevõõraid vorme. Otsa 1912.–1929. aastatel sündinud informandil puuduvad seevastu murdevõõrad vormid täielikult – nimetatud keelejuht kasutab ainult *iks*- ja *õks*-partiklit. 1939.–1963. aastatel sündinud Sute informantidel on murdepäraseid ja -võõrad vormid jaotunud enam-vähem võrdselt. 1939.–1963. aastatel sündinud Otsa keelejuhtidel on aga ülekaalus murdepäraseid partiklid, murdevõõraid leidub vähesel määral.⁶³ Sute külas ei elanud ühtki 1965.–1976. aastatel sündinud informanti, seetõttu ei saa siinkohal ka nende keelekasutuse kohta midagi öelda. 1965.–1976. aastatel sündinud Otsa informantidel on valdavalt kasutusel murdepäraseid *iks* ja *õks*, kuid nad on kasutanud ka mõnevõrra *ikka*-vorme. Saadud tulemused osutavad sellele, et murdepäraseid partiklid iseloomustavad eelkõige 1939.–1963. aastatel sündinud Sute küla informantide keelekasutust. Otsa puhul on aga samas märgata kerget tendentsi, mille järgi murdevõõraste partiklite osakaal suureneb vanuserühmade noorenedes. Siinkohal ei saa siiski täpselt öelda, kas tegemist on võimaliku algava keelemuutusega või mitte. Varbrul-programm luges küla ja vanuse koostõju statistiliselt oluliseks nivool $p < 0,000$.

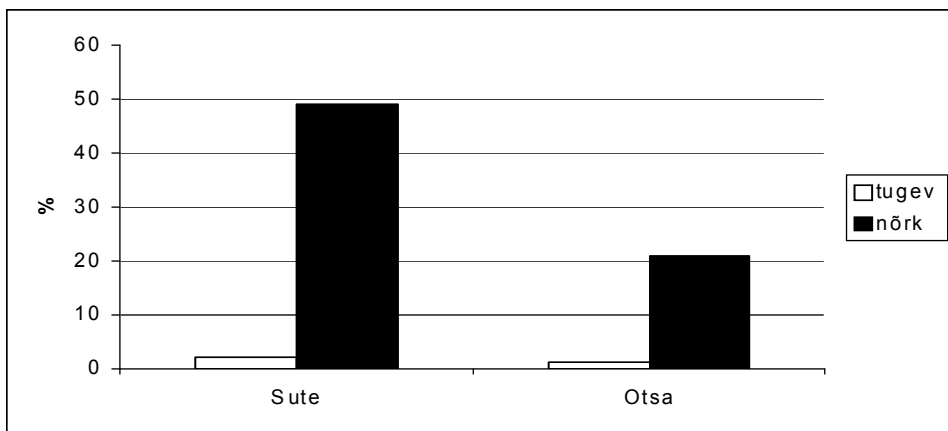
Hariduse ja küla koostõju oli samuti oluline ($p < 0,000$). Kuna algharidusega informant ei olnud kasutanud ühtki murdevõõrast partiklit, siis on binomiaalsel analüüsil alg- ja põhiharidusega keelejuhid kokku kodeeritud. Mõlema küla madalama haridustasemega informantide keelekasutus on sarnane: domineerivad murdepäraseid partiklid, *ikka* osakaal on väike.⁶⁴ Sute keskharidusega

⁶³ Tulemus on siin pigem idiolektipõhine, sest 2006. aastal oli võimalik analüüsida ainult kahe nimetatud ajavahemikul sündinud Otsa küla informandi keelekasutust.

⁶⁴ Otsa puhul on tulemus idiolektipõhine: analüüsida oli võimalik vaid kahe informandi keelekasutust.

dusega keelejuhtidel on ülekaalus küll *iks* ja *õks*, kuid nende kõrval leidub päris palju ka *ikka*-partiklit.⁶⁵ Otsa külas ei olnud ühtki keskharidusega informanti. Sute keskeri-/kõrgharidusega keelejuhid on need, kes kasutavad pigem murdevõrast *ikka*- ja *ikkagi*-partiklit, kuid suhteliselt kõrge on neil ka *iks* ja *õks* esinemus. Otsa keskeri-/kõrgharidusega informantide keelekasutus on erinev Sute sama haridustasemega informantide omast: peamiselt on nad kasutanud murdepäraseid partikleid, kuid leidub ka murdevõraid vorme. Niisugused tulemused osutavad sellele, et kahes uuritavas külas on just Sute küla keskeri-/kõrgharidusega informandid need, kes on aidanud murdevõraste partiklite levikule kaasa. Sute puhul paistab silma ka see, et mida kõrgema haridustasemega on tegemist, seda enam kasvab murdevõra *ikka* osakaal. Võimalik, et tegemist on ka keelemuutusega. Tulemus on ootuspärane, kuna kõrgemate haridustasemetega informandid on igapäevaselt eesti ühiskeelt rohkem kasutanud kui madalamate haridustasemetega keelejuhid.

Võrgustiku ja küla koosanalüüs andis samuti statistiliselt olulise tulemuse ($p < 0,000$). Võrgustikuga tugevalt seotud informantide keelekasutus on Sute ja Otsa külas ühesugune: domineerivad murdepäraseid partiklid, murdevõraid leidub minimaalselt (vt ka joonis 86).⁶⁶ Võrgustikuga nõrgalt seotud informantide keelekasutus on kahes uuritavas külas aga erinev. Sute külas elavad perifeersed liikmed kasutavad murdepäraseid ja -võraid partikleid üsna võrdselt. Otsal elavatel perifeersetel liikmetel on aga ülekaalus murdepäraseid partiklid, murdevõraste osakaal on madalam. Kirjeldatud tulemused viitavad sellele, et murdevõraste partiklite olemasolu soodustavad pigem Sute küla võrgustiku perifeersed liikmed.

Joonis 86. *ikka* osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses kahes külas 2006. aastal.

⁶⁵ Tulemus võib johtuda idiolektide eripäradest: 2006. aastal oli võimalik lindistada vaid kahte keskharidusega keelejuhti.

⁶⁶ 2006. aastal leidis nii Sute kui Otsa külas vaid kaks tuumikliiget, seega võib tulemus olla ka idiolektipõhine.

Lisaks külale andis võrgustik olulisi tulemusi koosanalüüsil teiste sotsiaalsete faktoritega. Tulemusi käsitletakse lähemalt järgnevas alapeatükis.

6.2.1.2. Võrgustik

Binomiaalsel analüüsil osutusid oluliseks võrgustiku koosmõjud sünniaja, soo ja haridusega. Võrgustiku ja informandi päritolu analüüs statistiliselt oluline ei olnud ($p < 0,504$). Arvandmetest annab ülevaate tabel 53.

Tabel 53. *iks/õks* ja *ikka* varieerumine 2006. aastal seoses võrgustiku ning sünniaja, soo ja haridustasemega.

	Tugev				Nõrk			
	<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>		<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sünniaeg								
1912–1929	191	98	3	2	11	50	11	50
1939–1963	38	97	1	3	272	55	224	45
1965–1976	-	-	-	-	235	79	63	21
Sugu								
mees	106	99	1	1	206	58	147	42
naine	123	98	3	2	312	67	151	33
Haridus								
põhi	191	98	3	2	90	83	19	17
kesk	-	-	-	-	133	61	86	39
keskeri/kõrg	38	97	1	3	295	60	193	40

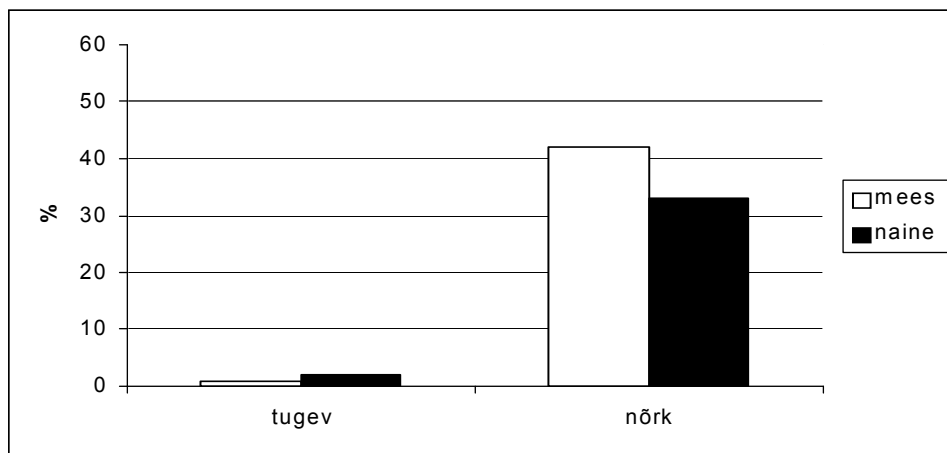
Sünniaja ja võrgustiku seos oli statistiliselt oluline ($p < 0,000$). 1912.–1929. aastatel sündinud tuumikliikmetel domineerivad *iks* ja *õks*, *ikka* osakaal on minimaalne. 1912.–1929. aastatel sündinud perifeersel liikmel on seevastu murdepäraste ja -võõraste partiklite esinemus võrdne.⁶⁷ 1939.–1963. aastatel sündinud tuumikliikmete keelekasutuses domineerivad taas *iks* ja *õks*, *ikka* osakaal on minimaalne.⁶⁸ 1939.–1963. aastatel sündinud perifeersete liikmete keelekasutuses on aga murdepäraste ja -võõraste partiklite osakaal suhteliselt võrdne, kuigi *iks* ja *õks* on siiski veidi rohkem kasutusel kui *ikka*. 1965.–1976. aastatel sündinud tuumikliikmeid andmebaasis ei leidunud. Nimetatud ajavahemikus sündinud perifeersel liikmetel on valdavad murdepärase partiklid, kuid esineb ka murdevõõraid vorme. Saadud tulemused näitavad, et eri sünniaegadega tuumikliikmete keelekasutus ei erine. Seevastu on perifeersete liikmete keelekasutus vanuserühmade lõikes erinev ning ühtlasi on

⁶⁷ Tegemist on ühe informandiga, seetõttu on tulemus idiolektipõhine.

⁶⁸ Vastavas rühmas on tegemist ühe idiolekti analüüsiga.

näha ka seda, et mida noorematega on tegemist, seda enam tõuseb murdepäraste *iks* ja *õks* osakaal ning langeb murdevõõraste *ikka* ja *ikkagi* esinemus. Nii võiks oletada, et perifeersete liikmete puhul on siinkohal tegemist huvitava keelemuutusprotsessiga, kus muutus toimub võru keele suunas. Ühtlasi näitavad saadud tulemused, et 1912.–1929. ja 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtide kõnepruuk oleneb sellest, kuidas nad on võrgustikuga seotud.

Binomiaalne analüüs näitas ka võrgustiku ja informandi soo seost olulisena ($p < 0,013$). Meessoost tuumikliikmetel domineerivad murdepärased partiklid, *ikka* osakaal on minimaalne (vt ka joonis 87).⁶⁹ Meessoost perifeersete liikmete keelekasutus on aga erinev: neil on küll *iks* ja *õks* ülekaalus, kuid väga palju leidub ka *ikka*-partiklit. Naissoost tuumikliikmetel on valdavalt murdepärased partiklid, murdevõõraid esineb nende keelekasutuses väga vähe.⁷⁰ Naissoost perifeersete liikmetel on samuti ülekaalus murdepärased partiklid, kuid nende kõrval leidub juba palju rohkem murdevõõraid vorme. Nende arvandmete põhjal võiks järeldada, et uuritavas võrgustikus kasutavad murdevõõraid partikleid eelkõige võrgustikuga nõrgalt seotud meesinformandid. Samuti on näha, et meeste ja naiste keelekasutuses on määrav see, milline on nende staatus uuritavas võrgustikus.

Joonis 87. *ikka* osakaal 2006. aastal seoses võrgustiku ja keelejuhtide sooga.

Võrgustiku ja hariduse koosanalüüs oli oluline nivool $p < 0,000$. Põhiharidusega tuumikliikmete keelekasutusse kuuluvad enamasti murdepärased partiklid, *ikka* osakaal on minimaalne. Ka põhiharidusega perifeersete liikmetel domineerivad murdepärased partiklid, kuid nende kõrval esineb mõnevõrra rohkem murde-

⁶⁹ Tegemist võib olla ka idiolektide eripärast johtuva tulemusega, sest 2006. aastal oli võimalik lindistada vaid kahte meessoost tuumikliiget.

⁷⁰ Siingi võib tulemus olla idiolektipõhine: 2006. aastal oli võimalik analüüsida ainult kahe naissoost tuumikliikme keelekasutust.

võõraid vorme kui sama haridustasemega tuumikliikmetel.⁷¹ Uuritavas võrgustikus ei leidunud kahjuks ühtki keskhariidusega tuumikliiget. Küll aga on olemas keskhariidusega perifeersed liikmed, kellel on samuti ülekaalus *iks* ja *õks*, kuid nende kõrval leidub märkimisväärselt palju ka *ikka*-partiklit.⁷² Keskeri-/kõrghariidusega tuumikliikmel domineerivad taas murdepärase partiklid, murdevõõraste osakaal on väga väike.⁷³ Seevastu keskeri-/kõrghariidusega perifeersetel liikmetel on murdevõõraste partiklite esinamus juba suurem, kuid siiski mitte kõrgem kui murdepärase partiklite osakaal. Arvandmetest on näha, et tuumikliikmete puhul ei esine haridustasemete vahel erinevusi. Perifeersete liikmete puhul on aga moodustunud kaks rühma: ühelt poolt põhihariidusega informandid, kellel *ikka* osakaal on väiksem, ja teiselt poolt kesk- ning keskeri-/kõrghariidusega keelejuhid, kellel *ikka* osakaal on juba tunduvalt kõrgem. Nii võikski järeldada, et kõrgemate haridustasemetega perifeersed liikmed on need, kes soodustavad uuritavas võrgustikus murdevõõraste partiklite levikut. Tulemus on ootuspärane, kuna nimetatud haridustasemega informantidel on rohkem kontakte ainult eesti ühiskeelt kasutavate inimestega. Ühtlasi võib haridustasemete ja võrgustiku analüüsi tulemusena välja tuua ka selle, et võrgustikuga seotuse aste on oluline kõigi haridustasemete puhul.

Ülejäänud sotsiaalsete faktorite koosmõjud statistiliselt olulisi tulemusi ei andnud, seetõttu pole neid siin ka käsitletud. Analüüsi järgnevas etapis antakse ülevaade *iks/õks* ja *ikka* varieerumisest informante ühendavate sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösuhete kaupa.

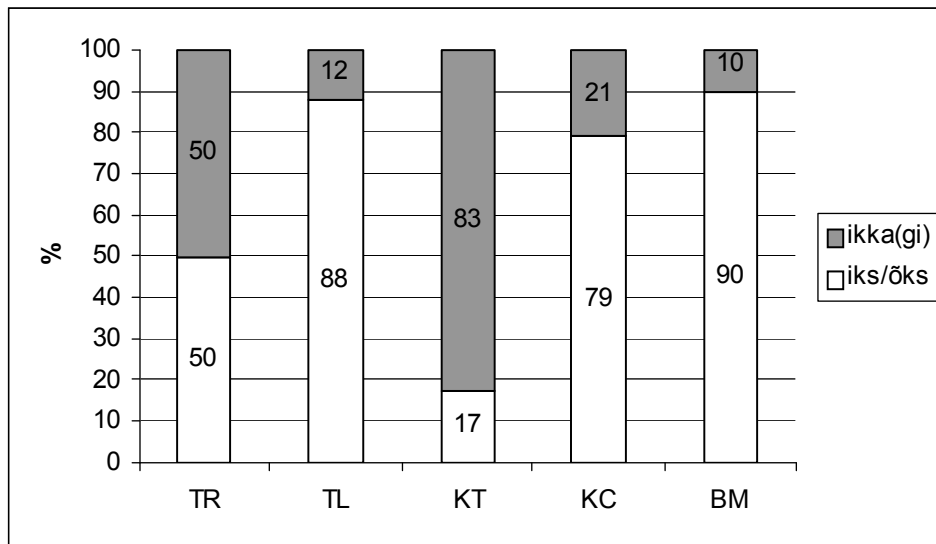
Nagu eelmistegi variaablite puhul, on ka siin sugulaste keelekasutuses märgata nii erinevusi kui ka sarnasusi. Joonisel 88 on esitatud viie sugulase *iks-/õks*- ja *ikka*-partikli osakaalud. TR ja TL on 1912.–1929. aastatel sündinud abielupaar, mõlemad on kohalikku päritolu ja põhihariidusega. TR on meesinformant, kes kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka, TL on naiskeelejuht, kes kuulub võrgustiku tuumikusse. Nende naabertalus elab 1939.–1963. aastatel sündinud abielupaar KT ja KC, kes on mõlemad võrgustiku perifeersed liikmed. KT on lõpetamata kõrghariidusega kohalik meesinformant, KC on keskhariidusega mujalt pärit naiskeelejuht. Lisaks sugulussuhtele ühendab TR-i, TL-i, KT-d ja KC-d ka naabrussuhe. Samas külas elab naisinformant BM, kes on nende sugulane. BM on kohalik, tal on keskerihariidus ja ta on võrgustiku perifeerne liige. BM-i sünniaeg jääb ajavahemikku 1939–1963. TR, TL, KT ja KC suhtlevad üsna igapäevaselt, BM-iga suheldakse harvem, kuid siiski umbes kord nädalas. Tulemustest on näha, et kõige rohkem sarnanevad *iks/õks* ja *ikka* osakaalude poolest naiskeelejuhid, kellel murdepärase variandid on ülekaalus ja murdevõõraid vorme leidub suhteliselt vähe. Meesinformantide keelekasutus

⁷¹ Põhihariidusega perifeerseid liikmeid oli 2006. aastaks järele jäänud vaid kaks, seetõttu võib tulemus sõltuda idiolektide eripärast.

⁷² Tegemist võib olla ka idiolektipärase tulemusega: 2006. aastal oli võimalik lindistada vaid kahte keskhariidusega perifeerset liiget.

⁷³ Siin on olnud võimalik esitada ainult ühe informandi tulemused, nii on tegemist idiolekti eripäraga.

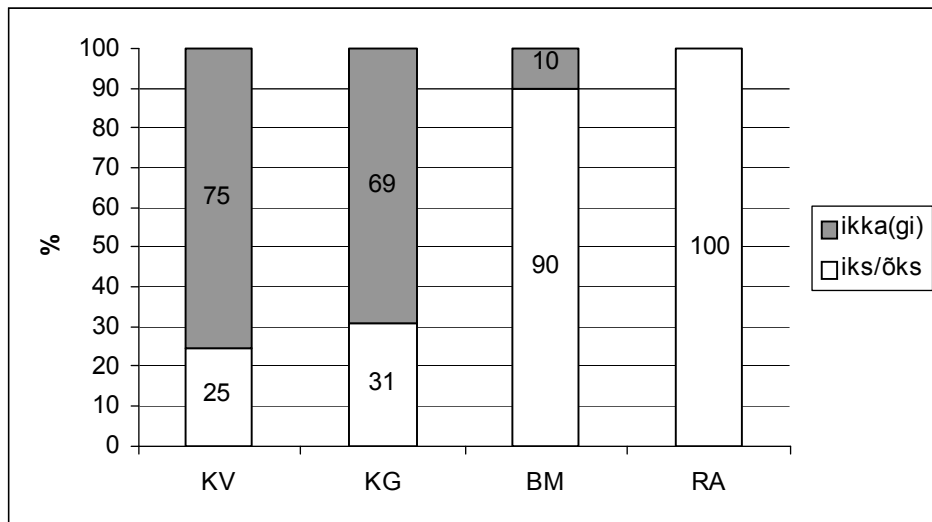
erineb naiste omast ning ühtlasi on ka meeste endi vahel erinevusi. TR kasutab *iks-/õks-* ja *ikka-*partiklit pooleks, KT-l on ülekaalus aga murdevõõras *ikka-*variant. Võib oletada, et siin on lisaks soole määrav veel ka informandi haridustase: KT on kõrgharidusega ning tema keelekasutus ongi nivelleerunud eesti ühiskeelega kui ülejäänud sugulastel.

Joonis 88. *iks/õks* ja *ikka* osakaal sugulaste keelekasutuses 2006. aastal.

Sõprade ja naabrite keelekasutuses on samuti erinevusi ja ka sarnasusi *iks/õks* ja *ikka* osakaaludes. Joonisel 89 on kujutatud nelja informandi tulemused. Võrgustikuga nõrgalt seotud KG ja KV on abielupaar. KG on keskeriharidusega mujalt pärit naisinformant, KV on keskeriharidusega kohalik mees. Nende naabertalus elav keskeriharidusega naiskeelejuht BM on kohalik ning kuulub võrgustiku perifeersete liikmete hulka. KG, KV ja BM on sündinud ajavahemikus 1939–1963. Teises naabertalus elav põhiharidusega naisinformant RA on piirkonda elama asunud mujalt (Setumaal sündinud ja kasvanud). RA on võrgustiku tuumikliige ja tema sünniaasta jääb vahemikku 1912–1929. Nimetatud informantide vahelised suhted on sagedased: KV ja KG suhtlevad kummagi naabriga enam-vähem iga päev, RA ja BM käivad läbi veidi harvem, umbes kord nädalas. Sagedastele ja mitmetasandilistele suhetele vaatamata on idiolektides erinevusi: KV ja KG keelekasutuses domineerib *ikka*-partikkel, samas kui nende naabrite ja sõprade BM-i ja RA keelekasutuses on ülekaalus *iks-/õks*-variant. Võib oletada, et siinkohal on oluline ka see, et BM ja RA on olnud kohaliku võrgustikuga mõnevõrra rohkem seotud kui KV ja KG. BM ja RA on töötanud kohalikus sovhoosis ega ole õppinud väljaspool Võrumaad. KV on samuti töötanud kohalikus sovhoosis, kuid on mõned aastad õppinud ja

töötanud ka Põhja-Eestis. Võib oletada, et tema keelekasutus on seetõttu rohkem nivelleerunud eesti ühiskeelele. KG on küll töötanud ja õppinud Võrumaal, kuid tema töökoht ei olnud kohalikus sovhoosis, vaid raamatukogus, kus ta on pidanud kasutama ka eesti ühiskeelt. Võib oletada, et seetõttu on tema keelekasutuses rohkem eesti ühiskeelde kuuluvaid keelendeid. Nii näibki selle variaabli puhul lisaks sõprus- ja naabrussuhetele olevat määrav ka töösuhe ning seotus kohaliku piirkonnaga.

Joonis 89. *ikks/õks* ja *ikka* osakaal sõprade ja naabrite keelekasutuses 2006. aastal.

Töökaaslaste keelekasutus on siinkohal jällegi suhteliselt sarnaseks osutunud. Näiteks võib siinkohal tuua kolme 1965.–1976. aastatel sündinud informandi keelekasutuse, keda ühendab lisaks töösuhetele ka sugulussuhe: OI ja TA on vennad ning OH on TA endine elukaaslane. Kõik kolm keelejuhti on võrgustiku perifeersed liikmed. OI ja TA on keskeriharidusega kohalikud meesinformandid, OH on põhiharidusega mujalt pärit naisinformant. Kõigil kolmel on ülekaalus murdepäraseid *ikks* ja *õks* (OI-l 99%, TA-l 95% ja OH-l 91%) ning *ikka* osakaal on selle kõrval suhteliselt madal (OI-l 1%, TA-l 5% ja OH-l 9%). Nii võiks oletada, et siin on määrav töösuhe ja ilmselt ka sugulussuhe ning suhteliselt sarnased sotsiaalsed parameetrid, mis informante iseloomustavad.

Ülal kirjeldatud sugulus-, sõprus-, naabus- ja töösuhete põhjal on näha, et olulised on kõik nimetatud suhted ja nende mitmetasandilisus, lisaks tulenevad idiolektidevahelised erinevused informante üldisemalt iseloomustavatest sotsiaalsetest näitajatest.

Järgnevas osas analüüsitakse lingvistiliste faktorite mõju *ikka*-partikli variantide varieerumisele.

6.2.2. Lingvistilised faktorid

Keelesisestest mõjuritest on siinkohal analüüsitud tekstitüüpi ja teemat. Arvandmed on esitatud tabelis 54.

Tabel 54. *iks/õks* ja *ikka* varieerumine 2006. aastal seoses lingvistiliste faktoritega.

		<i>iks/õks</i>		<i>ikka</i>	
		N	%	N	%
Tekstitüüp	dialog	230	69	103	31
	arutelu	497	72	192	28
	narratiiv	20	74	7	26
Teema	elulugu	245	76	74	24
	endine elu	129	64	70	36
	praegune elu	189	72	72	28
	võru keel	184	68	86	32

Tekstitüüp ei olnud statistiliselt oluline faktor ($p < 0,575$). Arvandmetest ongi näha, et nii dialogides, aruteludes kui ka narratiivides on murdepäraste ja -võõraste partiklite jaotumus üsna sarnane. Tulemus erineb 1991. aasta analüüsi tulemusest, kus tekstitüüp oli statistiliselt oluline ja kus narratiivides oli *ikka* osakaal kõige madalam (vt ptk 6.1.2).

Binomiaalne analüüs luges statistiliselt oluliseks mõjuriks aga teema ($p < 0,017$). Kõikide teemade korral on ülekaalus küll *iks* ja *õks* ning *ikka* osakaal on madalam, kuid partiklivariantide jaotumus on erinev. Kõige rohkem esineb murdepäraseid partikleid siis, kui jutustatakse elulugu. Kõige madalam on nende osakaal aga siis, kui räägitakse endisaegse ühiskondliku elu tingimustest. Nende kahe vahepeale jäävad praegused elutingimused ja võru keele probleemid. Enam-vähem samasugusele tulemusele jõuti ka 1991. aasta analüüsis (vt ptk 6.1.2).

Tekstitüübi ja teema koosmõju oluline ei olnud ($p < 0,772$). Olulisi tulemusi ei andnud ka lingvistiliste faktorite koosanalüüs sotsiaalsete mõjuritega.

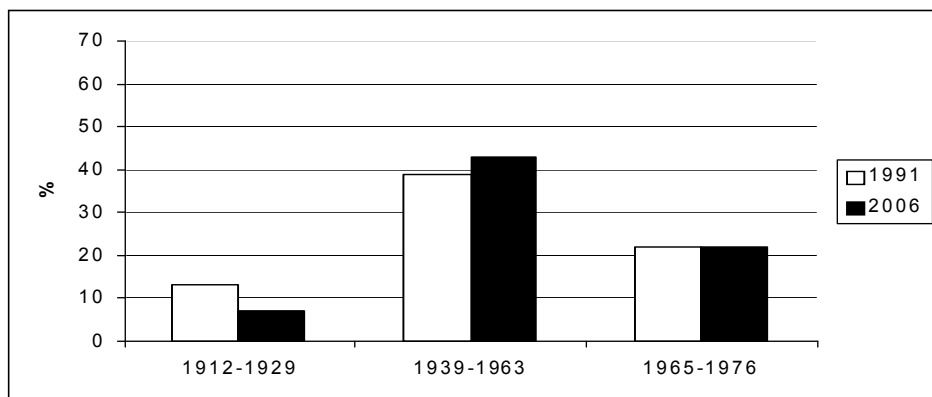
6.3. Partikli *ikka* varieerumine 1991. ja 2006. aastal

Käesolev alapeatükk käsitleb *iks/õks* ja *ikka* varieerumist reaajas. Kahe perioodi, s.o 1991. ja 2006. aasta keelekasutust võrreldes püütakse selgitada, kas *ikka* osakaal on nimetatud ajavahemikus tõusnud või langenud. Selleks on võrreldud sotsiaalsete faktorite analüüsi tulemusi *ikka*-partikli varieerumisel. Tulemused on esitatud tabelis 55.

Tabel 55. *ikka* osakaal 1991. ja 2006. aastal seoses sotsiaalsete faktoritega.

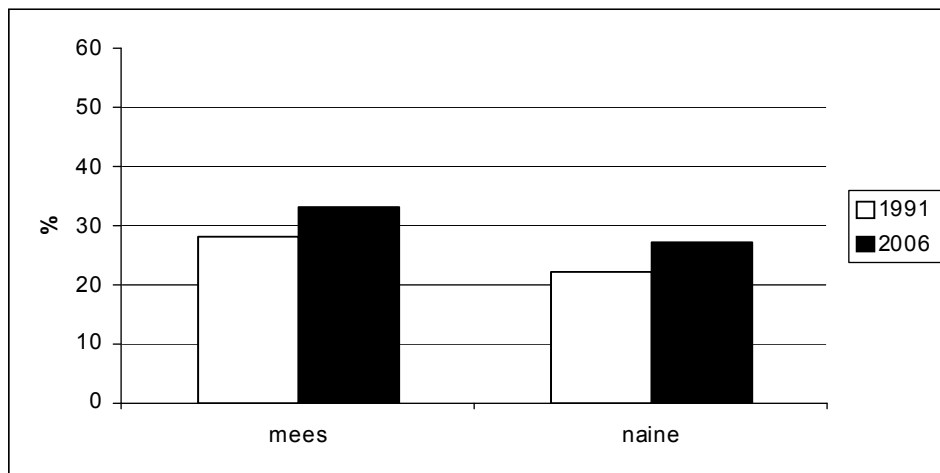
	1991			2006		
	Kokku	<i>ikka</i>	%	Kokku	<i>ikka</i>	%
Sünniaeg						
1912–1929	734	102	13	216	14	7
1939–1963	577	228	39	545	225	43
1965–1976	229	52	22	298	63	22
Sugu						
mees	572	165	28	460	148	33
naine	968	217	22	589	154	27
Haridus						
alg	381	26	6	68	0	0
põhi	415	96	23	235	22	10
kesk	278	89	32	219	86	40
keskeri/kõrg	466	171	36	527	194	37
Päritolu						
kohalik	955	245	25	542	157	29
sisserännanu	585	137	23	507	145	29
Küla						
Sute	1173	282	24	576	225	40
Otsa	367	100	27	473	77	17
Võrgustik						
tugev	651	97	14	233	4	2
nõrk	889	285	32	816	298	37

Sünniaja ja keelekasutuse analüüsi tulemused näitavad seda, et vaadeldaval ajavahemikul ei ole hüppeliselt suuri muutusi toimunud. 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel on *ikka* osakaal veidi langenud, 1939.–1963. aastatel sündinud keelejuhtidel natuke tõusnud ja 1965.–1976. aastatel sündinud informantidel jäänud samale tasemele (vt ka joonis 90). Sellised reaallaja tulemused ei anna alust arvata, et tegemist oleks keelemuutusega, kus eesti ühiskeele partikkel *ikka* on võru keelele omast *iks*-/õks-partiklit välja vahetamas.

Joonis 90. *ikka* osakaal eri sünniaegadega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

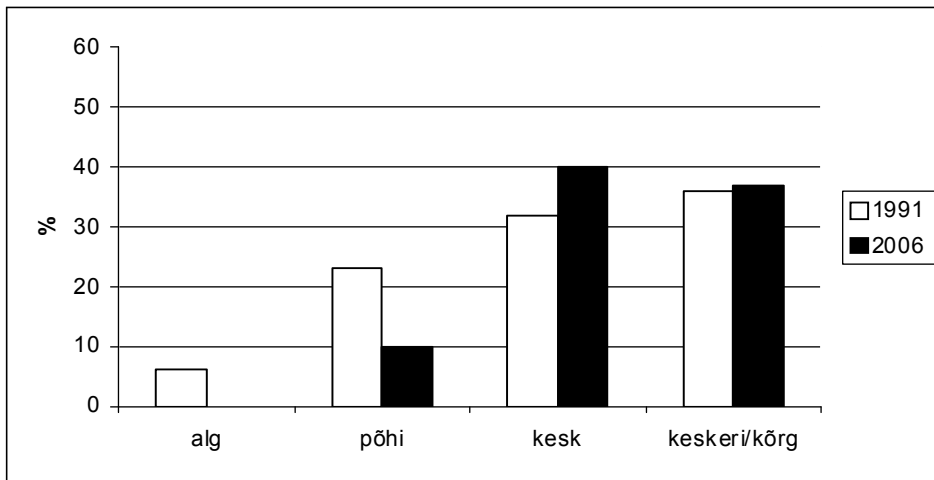
Võrreldes 1991. aastaga ei ole 2006. aastal märgata suuri muutusi meeste ja naiste keelekasutuses. Mõlemal sool on eesti ühiskeeke partikli *ikka* kasutus võru kõnekeeles küll veidi tõusnud, kuid selline muutus on märgimisväärselt väike (vt ka joonis 91). Tulemus näib viitavat sellele, et tegemist on stabiilse püsivarieerumisega.

Joonis 91. *ikka* osakaal mees- ja naiskeelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

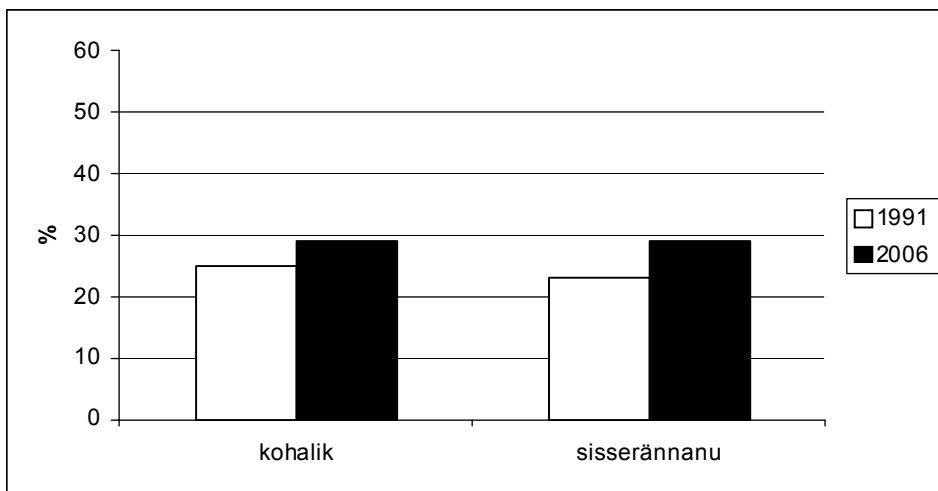
Haridustasemete analüüsitulemuste võrdlus ei näita samuti väga suuri erinevusi 1991. ja 2006. aasta keelekasutuses. 2006. aastaks on algharidusega keelejuhtide rühma kõnepruugist *ikka*-partikkel täiesti kadunud, põhiharidusega informantidel on *ikka* osakaal langenud, keskharidusega keelejuhtidel veidi tõusnud ja keskeri-/kõrgharidusega informantidel jäänud samale tasemele nagu 1991. aastal (vt ka joonis 92).⁷⁴ Sellised tulemused näivad taas osutavat sellele, et *ikka* puhul on tegemist püsivarieerumisega, mis ei ole keelemuutuse viinud.

⁷⁴ Alg- ja keskhariduse puhul on 2006. aastal tegemist idiolektipõhiste tulemustega: nimetatud aastal oli võimalik lindistada ainult ühte alg- ja kahte keskharidusega keelejuhti.

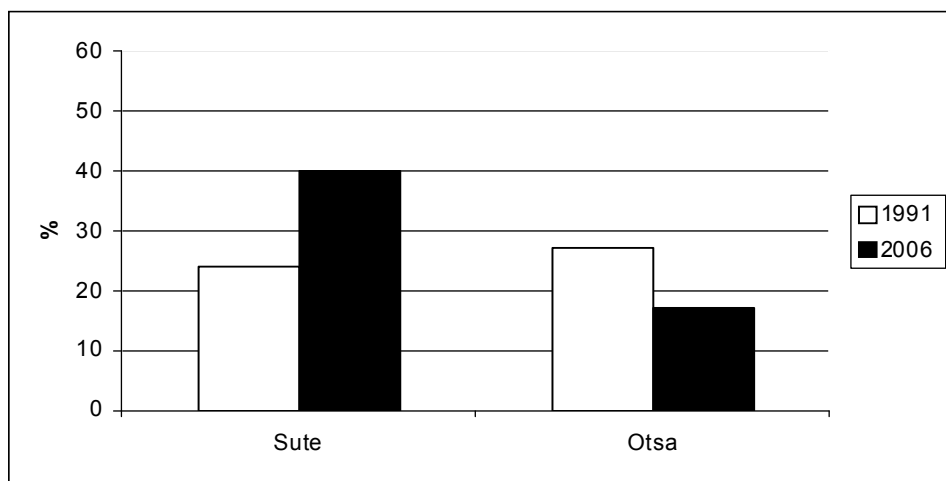
Joonis 92. *ikka* osakaal eri haridustasemetega keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

1991. ja 2006. aasta võrdlusel ei näita suuri muutusi ka informandi päritolu analüüsi tulemused. Nii kohalikel kui ka mujalt pärit keelejuhtidel on *ikka* osakaal veidi tõusnud, kuid see muutus on väga väike (vt ka joonis 93). Seega näib ka selle faktori puhul olevat tegemist püsivarieerumisega.

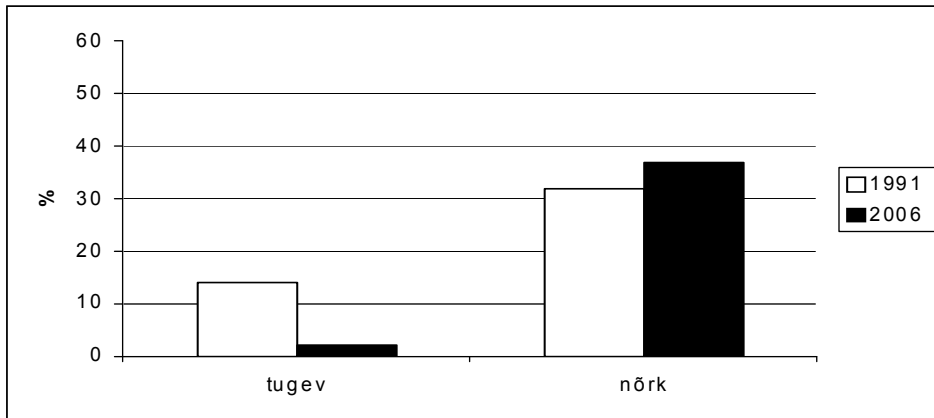
Joonis 93. *ikka* osakaal kohalike ja mujalt pärit keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Erinevalt eelmistest faktoritest ei olnud külade keelekasutuse tulemused reaalselt nii ühesed. Sute külas on 2006. aastaks hakatud kasutama rohkem *ikka*-partiklit kui 1991. aastal (vt ka joonis 94). Otsa külas on nimetatud partikli osakaal aga veidi langenud. Selline langus ongi tasakaalustanud *ikka* kasutusagedust uuritavas piirkonnas. Saadud tulemused viitavad sellele, et Sute keelekasutuses on toimunud väike muutus eesti ühiskeelele nivelleerumise suunas, Otsa kõnepruugis aga vastupidiselt võru keele suunas. Siinkohal ei ole siiski võimalik öelda, kas Sute külas on tegemist jätkuva *ikka* osakaalu tõusuga või mitte.

Joonis 94. *ikka* osakaal kahes külas 1991. ja 2006. aastal.

Võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud informantide keelekasutuses on samuti märgata mõningaid muutusi kahe ajahetke vahel. Tuumikliikmetel on *ikka* osakaal 2006. aastaks langenud – nimetatud partiklit esineb neil väga minimaalselt (vt ka joonis 95). Perifeersetel liikmetel on *ikka* kasutus veidi sagenenud, aga siiski üsna vähe. Sellised tulemused on suhteliselt ootuspärased: on ette arvatav, et tugevad sidemed paikkondliku võrgustikuga soosivad võru keele kasutust, samas kui nõrgemad sidemed ja väljapoole kohalikku võrgustikku jäävad eestikeelsed kontaktid toovad kaasa eestikeelsete vormide leviku.

Joonis 95. *ikka* osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Reaalaja analüüsi tulemuste kokkuvõtteks võib välja tuua selle, et *ikka*-partikli puhul ei näi olevat tegemist keelemuutusega, kus *ikka* vahetab välja võrukeelsed partiklivariandid *iks* ja *õks*. Samas ei ole kahe perioodi võrdlemisel märgata ka seda, et *ikka* osakaal oleks vaadeldaval ajavahemikul tugevalt langenud. Nii võikski arvata, et tegemist on stabiilse püsivarieerumisega.

Idiolektiti pole reaalaja tulemused siiski nii ühesed (vt tabel 56).

Umbes pooltel juhtudel on *iks/õks* ja *ikka* osakaalud jäänud mõlemal perioodil samaks. Peaaegu samapalju on idiolekte, kus nimetatud variantide kasutus on 2006. aastaks muutunud. Idiolektisisesed erinevused on osaliselt seletatavad sünniaja ja võrgustikuga. 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel on keelekasutus jäänud samaks, kui tegemist on võrgustikuga tugevalt seotud keelejuhtidega. Ainsana on muutunud TR-i kõnepruuk, kus partikli *ikka* esinemus on sagenenud. TR on võrgustikuga nõrgalt seotud, tal on mitmeid võrgustikuväliseid kontakte, kes kasutavad ainult eesti ühiskeelt. Võib oletada, et see on avaldanud mõju tema keelekasutusele. 1939.–1963. aastatel sündinud informantidel on partiklivariantide kasutuses suuremaid kõikumisi. Märkimisväärselt on muutunud KV, KT, KC ja KM-i kõnepruuk. KV-l ja KT-l on sagenenud *ikka*, KC-l ja KM-il aga *iks/õks* kasutus. Kõik neli keelejuhti on võrgustiku perifeersed liikmed. KV ja KT suhtlusringkonnas on palju kontakte, kes kasutavad ainult eesti ühiskeelt. Võib oletada, et sellised kontaktid on suurendanud nende kõnepruugis eesti ühiskeele kasutust. KC ja KM-i keelekasutus näib 15 aasta jooksul aga võrupärasemaks muutunud olevat. Mõlemal informandil on mitmeid võrgustikuväliseid kontakte, kellega nad sageli suhtlevad, kuid tegemist on eelkõige võru keelt rääkivate inimestega. 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide rühmas on partiklivariantide kasutus jäänud samaks TA-l ja OH-l. Samasse rühma kuuluvate OI ja OA keelekasutus on muutunud. OI on hakanud kasutama rohkem võru keele partiklit *iks/õks*, *ikka* on tema kõnepruugist 2006. aastaks peaaegu kadunud. Nii on tema keelekasutus

muutunud vanapärasemaks ja kattub eespool käsitletud *olema*-variaabli tulemusega (vrd *om/oil* ja *omma(va)/olli(va)*, ptk 5.3.2). OI suhtlusingkonda kuuluvad 2006. aastal peamiselt võru keelt rääkivad inimesed, see võiks olla ka põhjus, miks tema keelekasutus on kohati muutunud. OA-l on sagenenud *ikka* osakaal. Tulemus on huvitav, kuna inessiivi (vt ptk 3.3) ja *olema*-verbi puhul (vt ptk 5.3.2) on tema keelekasutus muutunud pigem vanapärasemaks. Suurenenud *ikka* kasutust võib OA puhul seletada sellega, et 2006. aastaks on tema suhtlusingkonda lisandunud mitmeid eesti ühiskeelt rääkivaid kontakte, seetõttu esineb OA-l sõnatasandil üleminekuid eesti ühiskeelele.

Tabel 56. *iks/õks* ja *ikka* osakaal idiolektiti 1991. ja 2006. aastal.⁷⁵

Keelejuht	Sünniaeg	Sugu	Võrgustik	1991		2006	
				<i>ikka</i>	<i>iks/õks</i>	<i>ikka</i>	<i>iks/õks</i>
RA	1912–1929	naine	tugev	1 1%	92 99%	0 0%	102 100%
TR	1912–1929	mees	nõrk	7 20%	28 80%	11 50%	11 50%
PL	1912–1929	mees	tugev	2 5%	37 95%	0 0%	68 100%
TL	1912–1929	naine	tugev	0 0%	10 100%	3 12%	21 88%
BM	1939–1963	naine	nõrk	0 0%	45 100%	6 10%	52 90%
KV	1939–1963	mees	nõrk	86 56%	65 44%	72 75%	23 24%
KT	1939–1963	mees	nõrk	32 57%	24 43%	47 83%	9 17%
KG	1939–1963	naine	nõrk	22 70%	9 30%	56 69%	25 31%
KC	1939–1963	naine	nõrk	39 39%	59 61%	30 21%	108 79%
KM	1939–1963	mees	nõrk	5 50%	5 50%	13 19%	55 81%
RK	1939–1963	mees	tugev	0 0%	3 100%	1 2%	38 98%
OI	1965–1976	mees	nõrk	12 26%	33 74%	1 1%	56 99%
OA	1965–1976	naine	nõrk	28 37%	47 63%	51 51%	48 49%
TA	1965–1976	mees	nõrk	0 0%	8 100%	3 5%	52 95%
OH	1965–1976	naine	nõrk	1 4%	21 96%	8 9%	79 91%

⁷⁵ Keelejuhid on järjestatud sünniaja järgi, alustades kõige vanemaga ja lõpetades kõige nooremaga. Täpsed sünniaastad on jäetud andmata isikuandmete kaitsmiseks.

Kokkuvõtteks. Kuuendas peatükis on käsitletud partikli *ikka* varieerumist. Variaablivariantidena on vastandatud võrukeelne *iks/õks* ja eesti ühiskeele *ikka*. Analüüsi eesmärk on olnud selgitada, millised sotsiaalsed ja lingvistilised faktorid soosivad eesti ühiskeele *ikka* kasutust võrukeelse *iks/õks* kõrval.

1991. aasta analüüsil on sotsiaalsetest faktoritest olulisteks osutunud haridustase, sünniaeg, sugu ja võrgustik. Küla ja informandi päritolu ei ole andnud statistiliselt olulist tulemust. Haridustaseme analüüs näitab seda, et eesti ühiskeele partikli *ikka* osakaal kasvab vastavalt haridustaseme tõusule. Tulemus on ootuspärane, kuna pikema kooliskäimisega on kaasnenud ka sagedasem kokkupuude eesti ühiskeelelega. Sünniaja osas kuulub *ikka* eelkõige 1939.–1963. aastatel sündinute keelekasutusse. Meesinformandid eelistavad *ikka*-partiklit veidi enam kui naised. Võrgustiku analüüs näitab, et *ikka* kuulub pigem perifeersete liikmete keelekasutusse.

Lingvistiliste faktorite analüüsil selgub, et 1991. aastal mõjutavad *ikka* variantide vaheldumist nii tekstitüüp kui ka teema. Kõige enam kasutatakse *ikka*-partiklit dialoogides ning praegusest elust ja võru keelest rääkides. Dialoogide puhul võib *ikka* suuremat esinemissagedust põhjustada asjaolu, et informandile meenub, et tegemist on lindistussituatsiooniga, see omakorda võib soodustada lühemaid (ka ühesõnalisi) üleminekuid eesti keelele. Praeguse elu ja võru keele probleemidest rääkides on informandid emotsionaalsemad, kalduvad vorme rõhutama. Eesti keelsete vormide kasutamine on üks võimalus markeerida emotsionaalset kõnestiili.

2006. aastal on partikli *ikka* variantide vaheldumist mõjutanud võrgustik, küla, haridustase, sugu ja sünniaeg. Informandi päritolu on olnud ebaoluline. *ikka*-partikkel kuulub eelkõige võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtide kõnepruuki. Külade analüüs näitab, et Sutes on nimetatud variandi osakaal kõrgem kui Otsal. Ka on *ikka* esinemus sagedasem kesk- ja keskeri-/kõrgharidusega informantidel. Soo osas on näha, et nimetatud variaablivariant iseloomustab pigem meesinformantide keelekasutust. Sünniaja analüüsil ilmneb, et *ikka*-partiklit kasutavad kõige sagedamini informandid, kelle sünniaastad jäävad ajavahemikku 1939–1963.

Lingvistilistest faktoritest on 2006. aastal mõjutanud partikli *ikka* varieerumist ainult teema, tekstitüüp on olnud ebaoluline. Kõige enam kasutatakse *ikka*-varianti endisaegsest elust ja võru keelest rääkides. Selline tulemus võib olla põhjustatud emotsionaalsest kõnestiilist ja rõhutatusest, mis võivad kaasa tuua üleminekuid eesti keelele, kuid kuna käesolevas töös ei ole kõnestiili ega vormi rõhulisust analüüsitud, siis ei saa siinkohal midagi kindlat väita.

1991. ja 2006. aasta tulemuste võrdluse põhjal nähtub, et *iks/õks* ja *ikka* varieerumise puhul ei paista olevat tegemist keelemuutusega, kus *ikka* kasutus saheneks, vaid pigem püsivarieerumisega. Kui idiolekte eraldi analüüsida, on näha, et kõige vanematel keelejuhtidel (sündinud ajavahemikus 1912–1929) on partiklivariantide osakaalud püsinud enam-vähem muutumatuna, kui nad on võrgustiku tuumikliikmed. Võrgustikuga nõrgalt seotud vanemal informandil on *ikka* osakaal suurenenud. 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide rühmas esineb rohkem kõikumisi, mis võivad oleneda sellest, et vastavate informantide suhtlusingkond on muutunud kas võru- või eestikeelsemaks.

7. KOKKUVÕTE

Väitekirja põhieesmärk on olnud käsitleda võru kõnekeele varieerumist 1991. ja 2006. aastal. Selleks on analüüsitud Vastseliina Sute ja Otsa küla keelekasutust. Uuritavatest variaablitest kolm on morfoloogilised (inessiiv, *tud*-partitsiip ja verbi *olema* mitmuse kolmas pööre) ning üks leksikaalne (partikkel *ikka*). Morfoloogiliste variaablite puhul on käsitletud võrukeelsete vormide vaheldumist, leksikaalse variaabli puhul aga võru ja eesti variantide varieerumist. Väitekirjas on esiteks püütud leida vastuseid küsimusele, kui palju oleneb nimetatud variaablite varieerumine informandi sünniajast, soost, haridustasemest, päritolust ja külast, kus ta elab. Teiseks on eraldi tähelepanu pööratud sellele, kui palju mõjutab vormide vaheldumist suhtlusvõrgustik, mida on analüüsitud kahest aspektist: informandi seotus võrgustikuga, s.o tuumik- ja perifeersetes liikmete keelekasutus, ning informante ühendavad suhete laadid (sugulus, sõprus, naabrus ja töö). Kolmandaks on väitekirjas otsitud vastust küsimusele, kas näiva aja ehk eri põlvkondade keelekasutuse analüüsil välja joonistuvad võimalikud keelemuutuse tendentsid leiavad kinnitust ka reaallaja ehk kahe lindistusperioodi (1991. ja 2006. aasta) tulemuste võrdlemisel.

Faktoritest on vaatluse all olnud nii sotsiaalsed kui ka lingvistilised mõjurid. Uurimuse põhirõhk on siiski olnud sotsiaalsete faktorite analüüsil, millest iga variaabli puhul on arvesse võetud informandi sünniaeg, sugu, haridustase, päritolu, küla ja võrgustik. Nimetatud faktorite järgi on informandid rühmadesse jagatud. Võrgustikuanalüüsil on esmalt välja arvatud iga keelejuhi seotuse aste kohaliku võrgustikuga, saadud tulemuste põhjal on informandid liigitatud kas võrgustikuga tugevalt (tuumik) või nõrgalt (perifeeria) seotud liikmeteks. Teiseks on arvesse võetud ka inimestevahelisi suhteid (sugulus, naabrus, sõprus ja töö), mis on näidatud võrgustikujoonistel ja mis on olnud olulised idiolektide analüüsimisel. Lingvistiliste faktorite analüüs on olnud pigem teisejärguline ja tulemusi täiendav.

Andmebaasidena on kasutatud kahe perioodi lindistusi (kokku umbes 54 tundi). 1991. aastal on lindistatud 34 informanti, 2006. aastal on olnud võimalik teha korduslindistused 15 keelejuhiga.

Töö meetoditena on kasutatud võrgustikuanalüüsi, kvantitatiivset ja kvalitatiivset meetodit ning näiva ja reaallaja analüüsi. Selline erinevate meetodite kombineerimine on lähtunud uuritavast materjalist ja töö eesmärkidest. Tegemist on olnud informantidega, kellest enamik suhtleb kas päris igapäevaselt või veidi harvem, moodustades seeläbi üsna tihedalt läbi käiva suhtlusvõrgustiku. See nn makrovõrgustik on jagatud omakorda väiksemateks mikrovõrgustikeks informante ühendavate suhete (sugulus, sõprus, naabrus, töö) alusel. Kvalitatiivne meetod on aidanud mikrovõrgustikesiseseid idiolektide erinevusi seletada. Kvantitatiivse analüüsi rakendamine on võimaldanud variaableid statistilisest aspektist käsitleda ning selgitada varieerumist mõjutavaid tegureid. Näiva aja analüüs on aidanud välja tuua võimalikke keelemuutuse tendentsi ühe ajahetke siselselt (nii 1991. kui ka 2006. aastal). Reaallaja meetod on pakkunud võimaluse analüüsida nimetatud tendentsi 15aastase vahega. Kõikide loetletud meetodite

rakendamine ja kombineerimine on ennast õigustanud ning võimaldanud materjali põhjalikumalt käsitleda ja tulemusi paremini interpreteerida. Võrgustikuanalüüsi ja kvantitatiivse meetodi kasutamine on aidanud selgitada võrgustikuga seotuse statistilist olulisust, kvalitatiivne meetod on paremini välja toonud idiolektide erinevusi ning reaallaja analüüs on näidanud näival ajal välja joonistunud keelemuutustendentside tegelikku levikut ajas.

Iga variaabli puhul on sotsiaalsed faktorid mõjutanud variantide vaheldumist erineval määral. **Inessiivi** *h-* ja *n*-tunnuse vaheldumisel olid mõlemal perioodil olulised mõjurid sünniaeg, sugu, haridus, küla ja võrgustik. Informandi päritolu oli statistiliselt oluline ainult 2006. aastal. Analüüsi eesmärk oli selgitada, kas tegemist on keelemuutusega, kus Vastseliinale keeleajalooliselt iseloomulik *h*-lõpp on asendumas esialgselt läänevõru keelealale kuuluva ja ka 1990ndatel loodud võru kirjakeeles normeeritud *n*-lõpuga. Nii 1991. kui ka 2006. aasta analüüsil näitasid tulemused üsna kattuvaid tendentse, vahed ilmsesid ainult arvuliste näitajate osakaaludes: 2006. aastaks oli kõikide sotsiaalsete faktorite lõikes *n*-formatiivi osakaal sagenenud. Eri sünniaegadega informantide keelekasutuse analüüs lubas oletada, et tegemist on tõepoolest võimaliku keelemuutusega, kus *-h* on vahetumas *n*-i vastu: vanuse vähenedes sagenes ka *n*-inessiivi osakaal. Informandi soo analüüs näitas, et naised markeerivad inessiivi *n*-lõpuga rohkem kui mehed. Selline tulemus viitab omakorda sellele, et tegemist on keelemuutusega: naised on altimad uuenduslikele vormidele. Haridustasemete analüüsil oli näha, et *n*-inessiivi osakaal suureneb hariduse kasvades. Oma roll on siin kindlasti ka informandi sünniajal: madalama haridustasemega on pigem 1912.–1929. aastatel sündinud keelejuhid, kellel *h*-lõpp on sagedasem, kõrgemate haridustasemega on aga 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud, kes kasutavad enam *n*-lõppu.

Võrgustikuanalüüs näitas, et *n*-inessiivi kasutavad rohkem võrgustikuga nõrgalt seotud ehk perifeersed liikmed. See näib kinnitavat hüpoteesi, mille järgi perifeersed liikmed on uuendustele altimad ja võivad ühtlasi olla ka uuenduste levitajad, kellelt tuumikliikmed mõjutusi saavad. Võrgustikuanalüüsi teine etapp, kus inessiivi formatiivide varieerumist vaadeldi mikrovõrgustikes, andis mitmeid huvitavaid tulemusi. Ühe olulisemana võib siinkohal välja tuua sugulaste keelekasutuse, milles leidis idiolektiti päris suuri erinevusi. Sellised erinevused johtusid informanti iseloomustavatest sotsiaalsetest parameetritest, nagu sünniaeg, sugu ja haridustase. Nii oli näiteks ühe pere vanematel keelejuhtidel *h*-lõpp rohkem kasutusel, sama pere noorematel liikmetel domineeris seevastu *-n*. Samalaadsed informanti iseloomustavad tegurid olid määravad ka sõprade, naabrite ja töökaaslaste keelekasutuses.

Reaallaja analüüsil saadud tulemused kinnitasid, et 1991. aastaga võrreldes oli 2006. aastaks *n*-lõpu osakaal tõusnud ja *h*-formatiivi kasutus langenud. Ühe huvitavama tulemusena tasub siinkohal kindlasti rõhutada 1912.–1929. aastatel sündinud informantide keelekasutuse analüüsi tulemust, mis näitas, et *n*-inessiivi kasutus on isegi neil 2006. aastaks sagenenud. Nii võib oletada, et vaadeldud võrgustikus on tõepoolest tegemist keelemuutusega, kus *n*-formatiivist on kujunemas inessiivi lõpp.

tud-partitsiibi analüüs püüdis selgitada, millest oleneb keeleajalooliselt mitmusliku $tU(q)$ -tunnuse sage kasutus ainsuslike kesksõnade lõpus, mis on omakorda kaasata toonud reeglipäraselt ainsusliku t -tunnuse vähenemise. Sotsiaalsetest faktoritest olid 1991. aastal olulised sünniaeg, sugu, haridus, küla ja päritolu, võrgustik oli ebaoluline. 2006. aastal sõltus nimetatud tunnusevariantide vaheldumine sünniajast, haridusest, külast, päritolust ja võrgustikust, informandi sugu oli ebaoluline. Mõlema lindistusperioodi analüüsil saadud tulemusid näitasid üsna ühesuguseid tendentse. Sünniaja analüüs osutas, et keeleajalooliselt mitmust tähistanud $tU(q)$ -tunnuse osakaal kasvab informantide vanuse vähenedes. Tulemus viitab sellele, et tegemist on keelemuutusega, kus *tud*-partitsiibi tunnuseks on kujunemas $-tU(q)$, mida lisaks mitmusele on hakatud kasutama ka ainsuses. Sarnase tulemuse andis ka haridustasemete analüüs: mida rohkem oli keelejuht koolis käinud, seda enam markeeris ta *tud*-partitsiipi $tU(q)$ -formatiiviga. Võib oletada, et kõrgema haridustasemega informantide võru keel on rohkem nivelleerunud, kuid siiski mitte eesti, vaid pigem tekkiva võru ühiskeelega, kus *tud*-kesksõna ainsuse ja mitmuse paradigmat näivad oma eristust kaotamas olevat.

Võrgustikuanalüüsil selgus, et 1991. aastal kasutavad $tU(q)$ -tunnust nii võrgustikuga tugevalt kui ka nõrgalt seotud keelejuhid, seejuures on neil nimetatud tunnus võrdselt ülekaalus. 2006. aastal on aga võrgustikuanalüüsil saadud tulemus veidi teistsugune: $tU(q)$ -formatiiv on küll ülekaalus nii tuumik kui ka perifeersetel liikmetel, kuid võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhid kasutavad seda mõnevõrra rohkem kui tuumikliikmed. Võib oletada, et võrgustikuvälised suhted on ühtlustanud nende keelekasutust veidi enam võru ühiskeelega kui tuumikliikmete oma. Niisugune tulemus võiks taas osutada sellele, et võrgustikuga nõrgemalt seotud informandid on uuendustele vastuvõtlikumad kui tuumikliikmed. Võrgustikuanalüüsi teises etapis selgus, et keelejuhte ühendavad sugulus-, sõprus-, naabrus- ja töösidemed on idiolektide varieerumisel küll olulised, kuid nende kõrval on määravad ka informante iseloomustavad sotsiaalsed näitajad, nt sünniaeg, sugu ja haridustase. Huvitav oli siinkohal taas see, et sugulaste keelekasutuses ilmnes erinevusi, mis sõltuvad just nimelt ealistest eripäradest: sama pere 1912.–1929. aastatel sündinud informantide keelekasutuses on vähesel määral säilinud t -tunnus, noorematel pereliikmetel võis selle osakaal olla aga väga minimaalne. Nii on sotsiaalsete faktorite analüüs aidanud seletada erinevusi mikrovõrgustike sees.

Reaalaja analüüsil saadud tulemused näitasid, et $tU(q)$ -tunnuse kasutus on 1991. aastaga võrreldes 2006. aastaks sagenenud, t -tunnuse osakaal aga langenud. Nii võiks taas arvata, et $tU(q)$ -formatiivist on kujunemas *tud*-partitsiibi tunnus, seda ka ainsuslikes vormides. See toob omakorda kaasa *tud*-kesksõna ainsuse ja mitmuse paradigmat eristuse kadumise.

Verbi olema mitmuse kolmanda pöörde vorme analüüsiti kahest aspektist lähtudes. Kõigepealt olid vastandatud *omma/olli* ja *ommava/olliva*. Analüüsi eesmärk oli selgitada, millest sõltub *va*-sufiksi kasutus verbi lõpus ja kas nimetatud sufiksi kasutus on sagenemas. Sotsiaalsetest faktoritest olid 1991. aastal olulised sünniaeg, haridus ja küla, statistiliselt ebaolulise tulemuse andsid

sugu, päritolu ja võrgustik. 2006. aastal mõjutasid vormide esinemust sünniaeg ja võrgustik, seevastu sugu, haridus, küla ja päritolu olid ebaolulised. Sünniaja analüüs näitas, et kõikidel rühmadel on küll ülekaalus *omma-/olli-*vorm, kuid samas on nii 1991. kui ka 2006. aastal need informandid, kes on sündinud ajavahemikus 1965–1976, kasutanud teistega võrreldes veidi enam *va-lõpuli*si vorme. Tulemus võib viidata algavale keelemuutusele, kus *va-*sufiksist kujuneb mitmuse marker. Reaalaja tulemused kinnitasid *va-lõpuli*ste *olema-*verbide tõusu, kuid näitasid ka seda, et tegemist ei ole kiire ajas muutuva levikuga.

Võrgustikuanalüüsil selgus, et võrgustikuga seotus on määrav ainult 2006. aastal, mil tuumikuga võrreldes kasutasid *va-lõpuli*si vorme veidi enam võrgustikuga nõrgalt seotud informandid. Niisugune eristus ei ilmnenud aga 1991. aastal, mil tuumik- ja perifeersete liikmete keelekasutus oli *va-*sufiksi osas ühesugune. Kuna see eristus on 2006. aastaks siiski tekkinud, võib oletada, et *va-lõpu* kasutamine sageneb *olema-*verbi mitmuse kolmandas pöördes.

Võrgustiku nelja suhtelaadi analüüs näitas, et sugulus-, sõprus-, naabus- ja töösuhted mõjutavad informantide keelekasutust, kuid lisaks neile sõltub vastavate mikrovõrgustikesisene varieerumine ka näiteks keelejuhtide sünniajast, soost ja haridustasemest. Taas oli huvitav sugulaste keelekasutus, mille analüüsil selgus, et pereliikmete vahel leidub nii erinevusi kui ka sarnasusi *va-*sufiksi kasutuses. Ka siin oli näha, et 1912.–1929. ja 1965.–1976. aastatel sündinud informantide keelekasutus võib ühe pere piires olla veidi erinev: sama pere noorematel oli *-va* osakaal kõrgem kui vastava pere vanematel liikmetel. Nii võib ka siin tõdeda, et mikrovõrgustikesiseseid erinevusi aitavad tõlgendada muud sotsiaalsed faktorid.

Teiseks olid verbi *olema* mitmuse kolmanda pöörde varieerumisel vastandatud *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)*. Analüüsi eesmärk oli selgitada, mis mõjutab lühenenud vormide kasutust mitmuses. Sotsiaalsetest faktoritest andsid 1991. aastal olulise tulemuse kõik kuus: sünniaeg, sugu, haridus, küla, päritolu ja võrgustik. 2006. aastal olid olulised sünniaeg, sugu, haridus ja päritolu, ebaolulised olid küla ja võrgustik. 1991. aastal osutas vanuse analüüs sellele, et *om-/oll-*vormid kuuluvad pigem 1965.–1976. aastatel sündinute keelekasutusse, seetõttu oletati, et tegemist on keelemuutusega. 2006. aastal oli olukord aga vastupidine: lühenenud vorme kasutasid kõige rohkem 1912.–1929. aastatel sündinud informandid. Niisugused vastandlikud tulemused võivad viidata sellele, et tegemist ei ole niivõrd keelemuutusega, kuivõrd just püsivarieerumisega. Reaalaja analüüsil saadud tulemused viitasidki pigem sellele, et *om/oll* kasutus ei ole 15 aasta jooksul sagenenud, vaid jäänud suhteliselt samaks.

Võrgustikuanalüüsil saadud tulemused ei ole siinkohal nii ühesed ja kergesti interpreteeritavad: 1991. aastaga võrreldes on 2006. aastaks tuumikliikmete keelekasutuses *om/oll* osakaal tõusnud, perifeersete liikmete keelekasutuses aga, vastupidi, langenud. Võib vaid oletada, et võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud informandid on üksteise keelekasutust vastastikku mõjutanud. See on omakorda jätnud *om-/oll-*vormide üldise osakaalu uuritavas võrgustikus suhteliselt samale tasemele.

Väiksemate mikrovõrgustike ehk sugulaste, sõprade, naabrite ja töökaaslaste keelekasutuse analüüs näitas *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisel seda, et nimetatud vormide puhul on ülal loetletud suhted määravad. Leidus siiski ka väiksemaid erinevusi, seda isegi sugulaste keelekasutuses. Sellised erinevused tulenesid ka siin peamiselt informante iseloomustavatest sotsiaalsetest näitajatest. Nii leidis *om/oll* ja *omma(va)/olli(va)* varieerumisel kinnitust eelmiste variaablite puhul oluliseks osutunud tõsiasi, et idiolektidevaheliste erinevuste selgitamiseks on vajalik arvestada keelejuhtide sünniaja, soo ja haridustasemega.

Partikli *ikka* analüüsil püüti selgitada, mis mõjutab võrukeelse *iks/õks* ja eestikeelse *ikka* vaheldumist. 1991. aastal olenes nimetatud variantide kasutus sünniajast, soost, haridusest ja võrgustikust, ebaolulised olid küla ja päritolu. 2006. aastal olid olulised sünniaeg, sugu, haridus, küla ja võrgustik, ebaoluliseks osutus päritolu. Sünniaja analüüsil saadud tulemused näitasid, et kõige enam kuulub eestikeelne *ikka* 1939.–1963. aastatel sündinud informantide keelekasutusse, seda nii 1991. kui ka 2006. aastal. 1965.–1976. ja 1912.–1929. aastatel sündinud informantide kõnepruugi sarnasus lubab oletada, et tegemist ei ole keelemuutusega, kus *ikka*-partikkel oleks võru kõnekeeles kiiresti levimas. Seda kinnitasid ka reaalaraja analüüsil saadud tulemused, mis ei näita *ikka* osakaalu järsku tõusu kahe lindistusperioodi vahel. Selle põhjal võib oletada, et tegemist on pigem püsivarieerumisega.

Teise tulemusena väärib siinkohal esiletõstmist haridustasemete analüüs, kus selgus, et *ikka* kuulub eelkõige kesk- ning keskeri-/kõrgharidusega informantide keelekasutusse. Tulemus on igati ootuspärane: nimetatud haridustasemega keelejuhtidel on olnud rohkem kokkupuuteid eesti (ühis)keelega, samuti kuuluvad nende suhtlusvõrgustikku inimesed, kes räägivad ainult eesti ühiskeelt. On loomulik, et eestikeelsete kontaktide olemasolu on jätnud jälje nende keelekasutusse.

Võrgustikuanalüüsil selgus, et *ikka* osakaal on kõrgem võrgustikuga nõrgalt seotud informantidel. Siin võib samuti põhjuseks olla see, et võrgustiku perifeersetel liikmetel on mõnevõrra rohkem kontakte eesti keelt rääkivate inimestega. Siiski pole nimetatud liikmete keelekasutuses *ikka* osakaal 15 aasta jooksul oluliselt tõusnud. See lubab oletada, et *ikka* ei ole uuritavas võrgustikus levimas.

Võrgustikulisest suhte analüüs näitas, et sugulaste, sõprade, naabrite ja töökaaslaste keelekasutus võib teatud mikrovõrgustikes olla sarnane, teistes aga erinev. Erinevused tulenesid eelkõige informantide sünniajast, soost, haridustasemest jms. Siinkohal oli taas näha, et kui võrgustikuliikmete keelekasutuses on erinevusi, siis aitavad neid seletada sotsiaalsed parameetrid.

Idiolektide analüüs näitas reaalarajas, et 1912.–1929. aastatel sündinud informantidel püsib keelekasutus kõikide variaablite lõikes muutumatuna, seda eriti siis, kui keelejuhid kuuluvad võrgustiku tuumikusse. Kohati esines kõikumisi vastava vanuserühma meesinformandi TR-i kõnepruugis. TR on võrgustikuga nõrgalt seotud ja tema keelekasutust on võinud mõjutada sagedased kontaktid eesti ühiskeelt rääkivate inimestega.

Mitmeid kõikumisi leidis 1939.–1963. ja 1965.–1976. aastatel sündinud keelejuhtide kõnepruugis. Need on kaks informantiderühma, kellest osadel on keelekasutus kõikide variaablite lõikes püsinud ühesugusena, teistel on aga kõnepruuk muutunud. Nimetatud keelejuhtide seas leidub selliseid, kellel on sagenenud võru uuemate vormide osakaal, aga ka neid, kellel on suurenenud võru vanemate vormide kasutus. Partikli *ikka* variantide analüüsist ilmnes, et mõlemas vanuserühmas on keelejuhte, kes on hakanud soosima kas *ikka*- või *iks/õks*-varianti. Kõige huvitavam on oma kõnepruugilt meesinformant OI, kelle keelekasutus on kohati muutunud vanapärasemaks (sagenenud on *h*-lise inessiivi ja *iks/õks* osakaal), kuid *va*-lõpuliste *olema*-vormide puhul on ta ainus, kellel on suurenenud uuenduslike *ommava/olliva* kasutus.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et käesoleva väitekirja tulemused viitavad võru kõnekeeles toimuvatele üldistumis- ja lihtsustumistendentsidele (nt *n*-inessiivi levik, *tud*-partitsiibi *tU(q)*-tunnuse üldistumine nii ainsuses kui ka mitmuses, *olema*-verbi mitmuse kolmanda pöörde vormide markeerimine *va*-sufiksiga). Siinkohal on oluline rõhutada, et tegemist ei ole võru kõnekeelega tasandumisega eesti ühiskeelega (nt *ikka*-partikli kasutus ei ole uuritava materjali põhjal sagenenud), vaid võru keele sisese nivelleerumisega. Sellised keelesised muutused võivad vähendada murrakutevahelisi erinevusi (nt lääne- ja idavõru murrakute vahel), samuti võivad ära kaduda mõned grammatilised paradigmad (nt ainsuse ja mitmuse eristamine *tud*-kesksõnas). Oluline on seegi, et kuigi teatud muutused toimuvad keelesiseses arenguna, on võru kõnekeeles siiski olemas ka eesti ühiskeelega mõjutusi (nt partikkel *ikka*). Siinse töö põhjal selgus küll, et uuritud külades on viimasel juhul tegemist püsivarieerumisega. See omakorda lubab oletada, et eesti ühiskeelega mõju võru kõnekeelele ei ole viimase 15 aasta jooksul suurenenud. Seda näib kinnitavat ka asjaolu, et 1965.–1976. aastatel sündinud räägivad võru keelt, kasutades uuenduslikke vorme (nt *n*-inessiiv, *tud*-partitsiibi *tU(q)*-tunnus, *va*-lõpulised *olema*-verbi kolmanda pöörde vormid). Tõenäolisem on aga siiski see, et nimetatud põlvkonna puhul on tegemist kakskeelsusega, kus võru ja eesti ühiskeelt hoitakse selgelt lahus ning mõlemat keelekuju kasutatakse vastavalt suhtlusolukorrale.

KIRJANDUS

- Auer, P., F. Hinskens 2005. The role of interpersonal accommodation in a theory of language change. – *Dialect Changes. Convergence and Divergence in European Languages*. Ed. by P. Auer, F. Hinskens and P. Kerswill. Cambridge: CUP, 335–357.
- Bailey, G. 2004. Real and Apparent Time. – *The Handbook of Language Variation and Change*. Ed. by J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Oxford: Blackwell Publishing, 312–332.
- Barnes, J. A. 1954. Class and committees in a Norwegian island parish. – *Human Relations* 7 (1), 39–58.
- Barnes, J. A. 1972. *Social Networks*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Boissevain, J. 1987. Social Network. – *Sociolinguistics/Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Ed. by / Hg. v. U. Ammon, N. Dittmar and K. J. Mattheier. First Vol. / Erster Halbband. Berlin, New York: de Gruyter, 164–169.
- Bortoni-Ricardo, S. M. 1985. The urbanization of rural dialect speakers: a sociolinguistic study in Brazil. Cambridge: CUP.
- de Bot, K., S. Stoessel 2002. Introduction: Language change and social networks. – *International Journal of the Sociology of Language* 153 (1), 1–7.
- Chambers, J. K. 2004. Patterns of Variation including Change. – *The Handbook of Language Variation and Change*. Ed. by J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes. Oxford: Blackwell Publishing, 349–372.
- Chambers, J. K., P. Trudgill 1998. *Dialectology*. Second edition. Cambridge: CUP.
- Clyne, M., S. Kipp 1999. *Pluricentric languages in an immigrant context: Spanish, Arabic and Chinese*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dittmar, N. 1976. *Sociolinguistics. A Critical Survey of Theory and Application*. London: Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Durkheim, É. 1966. *The Rules of Sociological Method*. New York: Free Press.
- Ehala, M. 2006. Keelevahetuse pööramisvõimalusi võru keelealal. – *Mitmõkeelisüs ja keelevaihtus õdagumeresoomõ maiõ pääl*. Toim. H. Koks, J. Rahman. Võro Instituudi toimõndusõq 18, 11–26.
- Eller, K., K. Kama 1988. Lõunaeesti keele ortograafiast. – *Looming* 9, 1271–1274.
- EKG II = Erelt, M., R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- EMS 1997 = Eesti murrete sõnaraamat I köide, 5. vihik. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- Gal, S. 1979. *Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York: Academic Press.
- Granovetter, M. 1973. The Strength of Weak Ties. – *American Journal of Sociology* 78, 1360–1380.
- Gumperz, J. 1982. *Discourse strategies. Studies in Interactional Sociolinguistics* 1. Cambridge: CUP.
- Hinskens *et al.* 2005 = Hinskens, F., P. Auer, P. Kerswill 2005. The study of dialect convergence and divergence: conceptual and methodological considerations. – *Dialect Changes. Convergence and Divergence in European Languages*. Ed. by P. Auer, F. Hinskens and P. Kerswill. Cambridge: CUP, 1–48.
- Hudson, R. A. 1999. *Sociolinguistics*. Second edition. Cambridge: CUP.

- Hulsen *et al.* 2002 = Hulsen, M., K. de Bot, B. Weltens 2002. "Between two worlds." Social networks, language shift, and language processing in three generations of Dutch migrants in New Zealand. – *International Journal of the Sociology of Language* 153 (1), 27–52.
- Iva, S. 2007. Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 20. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Iva, T. 2002a. Haritlaste võru keel. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Iva, T. 2002b. Eesti ühiskeele mõjutused võru keeles. – Väikeisi kiili kokkopusmisõq. Väikeste keelte kontaktid. Toimõndanuq K. Pajusalu ja J. Rahman. Võro Instituudi toimõndusõq 14. Võro: Võro Instituut', 84–92.
- Johnstone, B., J. Mattson Bean 1997. Self-expression and Linguistic Variation. – *Language in Society* 26 (2). Cambridge: CUP, 221–246.
- Jüvä, S. 1994. Till'okõnõ tiijuhtj Võro kiräkeele manõq. Navi: Võrovaimu Selc.
- Kask, A. 1984. Eesti mured ja kirjakeel. Tallinn: Valgus.
- Keem, H., I. Käsi 2002. Võro murde tekstid. Eesti mured VI. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kristiansen, T., J. Norman Jørgensen 2005. Subjective factors in dialect convergence and divergence. – *Dialect Changes. Convergence and Divergence in European Languages*. Ed. by P. Auer, F. Hinskens and P. Kerswill. Cambridge: CUP, 287–302.
- Kurki, T. 2004. Applying the apparent-time method and the real-time method on Finnish. – *Language Variation in Europe. Papers from the Second International Conference on Language Variation in Europe, ICLaVE 2*. Uppsala University, Sweden, June 12–14, 2003. Ed. by B-L. Gunnarsson, L. Bergström, G. Eklund, S. Fridell, L. H. Hansen, A. Karstadt, B. Nodrberg, E. Sundgren and M. Thelander. Uppsala: Universitetstrykeriet, 241–252.
- Kurki, T. 2005. Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä. Helsinki: SKS.
- Labov, W. 1994. *Principles of Linguistic Change*. Vol. I. Internal Factors. *Language in society* 20. Oxford: Blackwell.
- Labov, W. 2001. *Principles of Linguistic Change*. Vol. II. Social Factors. *Language in society* 29. Oxford: Blackwell.
- Labov, W. 2003. Some Sociolinguistic Principles. – *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Ed. by Chr. Bratt Paulston and G. R. Tucker. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 234–250.
- Labrie, N. 1988. Social Networks and Code-Switching. – *The Sociolinguistics of Urban Vernaculars. Case Studies and their Evaluation. Soziolinguistik und Sprachkontakt / Sociolinguistics and Language Contact. Band 1 / Volume 1*. Ed. by N. Dittmar and P. Schlobinski. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 217–231.
- Lappalainen, H. 2003. Sosiaaliset verkostot ja informanttien päiväkirjat sosiolingvistiksessä tutkimuksessa. – *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*. Toim. L. Laitinen, H. Lappalainen, P. Markola, J. Vaattovaara. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. *Kieli* 15, 73–120.
- Lappalainen, H. 2004. Lexicon as a resource of situational variation. – *Language Variation in Europe. Papers from the Second International Conference on Language Variation in Europe, ICLaVE 2*. Uppsala University, Sweden, June 12–14, 2003. Ed. by B-L. Gunnarsson, L. Bergström, G. Eklund, S. Fridell, L. H. Hansen, A. Karstadt, B. Nodrberg, E. Sundgren and M. Thelander. Uppsala: Universitetstrykeriet, 267–280.

- Li Wei 1996. Network analysis. – Contact Linguistics: An International Handbook of Contemporary Research. Volume 1. Ed. by H. Goebel, P. H. Nelde, Z. Stary, W. Wölck. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 805–811.
- Lippi-Green, R. L. 1989. Social network integration and language change in progress in a rural alpine village. – *Language in Society* 18 (2), 213–234.
- Marshall, J. 2000. Testing Social Network Theory in a Rural Setting. – *Reading Working Papers in Linguistics* 4, 123–174.
- Marshall, J. 2004. *Language Change and Sociolinguistics: Rethinking Social Networks*. Palgrave Studies in Language Variation. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Matsumoto, K. 2001. A social network study of language shift and maintenance in a multilingual Micronesian society. – *Essex Graduate Student Papers in Language and Linguistics* 3, 105–132.
- Mets, M. 2000. *nud-* ja *tud*-partitsiip Põlva murrakus. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Mets, M. 2004a. Võru kõnekeel: *nud*-paritsiibi tunnuse varieerumine Vastseliina murrakus. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Mets, M. 2004b. Võru kõnekeel: *nud*-kesksõna varieerumine. – *Keel ja Kirjandus* 9, 657–669.
- Mets, M. 2005. Võru ja setu kõnekeele mineviku kesksõnade tunnused: kas tegelik keelekasutus vastab võru kirjakeele normile? – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat IV, Tartu, 65–77.
- Mets, M. 2007. South Estonian written standard and actual spoken language: variation of the past participle markers. – *Linguistica Uralica* XLIII (3), 161–172.
- Mets, M., K. Praakli 2007. Suhtlusvõrgustikud võrude keelelise käitumise tõlgendajaina. – *Keel ja Kirjandus* 10, 799–817.
- Milardo, R. M. 1988. Families and social networks: an overview of theory and methodology. – *Families and social networks*. Ed. by R. M. Milardo. California: Sage, 26–36.
- Milroy, J. 1992. Social networks and prestige arguments in sociolinguistics. – *Sociolinguistics Today. International Perspectives*. Ed. by K. Bolton and H. Kwok. London: Routledge, 146–162.
- Milroy, J., L. Milroy 1985. Linguistic change, social network and speaker innovation. – *Journal of Linguistics* 21, 339–384.
- Milroy, J., L. Milroy 1993. Mechanisms of change in urban dialects: the role of class, social network and gender. – *International Journal of Applied Linguistics* 3 (1), 57–77.
- Milroy, L. 1987. *Language and Social Networks*. Second Edition. Oxford: Basil Blackwell.
- Milroy, L. 1992. New perspectives in the analysis of sex differentiation in language. – *Sociolinguistics Today. Internal Perspectives*. Ed. by K. Bolton and H. Kwok. London: Routledge, 163–179.
- Milroy, L. 1997. *Observing and Analysing Natural Languages. A Critical Account of Sociolinguistic Method*. *Language in society* 12. Oxford: Basil Blackwell.
- Milroy, L., M. Gordon 2003. *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. *Language in society* 34. Oxford: Blackwell Publishing.
- Milroy, L., Li Wei 1995. A Social Network Approach to Code-Switching. The Example of a Bilingual Community in Britain. – *One Speaker, Two Languages. Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching*. Ed. by L. Milroy, P. Muysken. Cambridge: Cambridge University Press, 136–157.

- Mitchell, J. C. 1986. Network procedures. – *The Quality of Urban Life*. Ed. by D. Frick *et al.* Berlin: Mouton de Gruyter, 73–92.
- Moreno, J. L. 1953. *Who shall survive?* Revised edition. Beacon, NY: Beacon House.
- Nahkola, K. 1986. Sotsiolingvistika ja varieeruv keel. – *Keel ja Kirjandus* 2, 79–89.
- Org jt 1994 = Org, E., N. Reimann, K. Uind, E. Velsker, K. Pajusalu 1994. Vastseliina Sute küla elanike murdepruugist ja keelehoiakutest. – *Keel ja Kirjandus* 4, 203–209.
- Pajusalu, K. 1989. Suhtlustaotlused inimkeelt muutmas. Tähelepanekuid eesti murrete verbimorfoloogiast. – *Keel ja Kirjandus* 3, 142–149.
- Pajusalu, K. 1996. Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi. *Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja* 54. Turku.
- Pajusalu, K., L. Muižniece 1997. Mineviku partitsiibi grammatikaliseerumisest lõuna-eesti murretes. – *Õdagumeresooe lõunapiir*. Toim K. Pajusalu ja Jüvä Sullõv. Võro Instituudi toimõtisõq 7. Võro: Võro Instituut', 96–101.
- Pajusalu jt 1999 = Pajusalu, K., E. Velsker, E. Org 1999. On recent changes in South Estonian: dynamics in the formation of the inessive. – *International Journal of the Sociology of Language* 139, 87–103.
- Paolillo, J. C. 2001. *Analyzing Linguistic Variation. Statistical Models and Methods*. Stanford: CSLI Publications.
- Praakli, K. 2009. *Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 24. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Petyt, K. M. 1980. *The Study of Dialect. An Introduction to Dialectology*. The Language Library. Ed by D. Crystal. London: Andre Duetsch Ltd.
- Radcliff-Brown, A. R. 1940. On social structure. – *Journal of the Royal Anthropological Institute* 70 (1), 1–12.
- Raschka *et al.* 2002 = Raschka, Chr., Li Wei, S. Lee 2002. Bilingual development and social networks on British-born Chinese children. – *International Journal of the Sociology of Language* 153 (1), 9–25.
- Sankoff, D. 1989. Variable Rules. – *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 984–997.
- Shuy, R. W. 2003. A Brief History of American Sociolinguistics 1949–1989. – *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Ed by Chr. Bratt Paulston and G. R. Tucker. Blackwell Publishing Ltd, 4–16.
- Stoessel, S. 2002. Investigating the role of social networks in language maintenance and shift. – *International Journal of the Sociology of Language* 153 (1), 93–131.
- Tender, T., E. Kasak 1995. Võru uuemad kirjaviisid ja Brown(e)'i liikumine. – *Keel ja Kirjandus* 5, 312–319.
- Tender jt 1996 = Tender, T., S. Iva (Jüvä Sullõv), E. Kasak 1996. Võru uuemad kirjaviiisid ja Brown(e)'i liikumine (II). – *Keel ja Kirjandus* 9, 606–610.
- Trudgill, P. 2002. *Sociolinguistic Variation and Change*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Tsiplakou *et. al* 2006 = Tsiplakou, S., A. Papapavlou, P. Pavlou, M. Katsoyannou 2006. Levelling, koineization and their implications on bidialectism. – *Language Variation – European Perspectives. Selected papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 3)*, Amsterdam, June 2005. *Studies in Language Variation* 1. Ed. by F. Hinskens. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 265–276.

- Vaattovaara, J. 2004. On language attitudes and behaviour in the light of local identity: Controlling the self-reported dialect use. – *Language Variation in Europe. Papers from the Second International Conference on Language Variation in Europe, ICLaVE 2*. Uppsala University, Sweden, June 12–14, 2003. Ed. by B-L. Gunnarsson, L. Bergström, G. Eklund, S. Fridell, L. H. Hansen, A. Karstadt, B. Nodtberg, E. Sundgren and M. Thelander. Uppsala: Universitetsstrykeriet, 418–431.
- Vaattovaara, J. 2009. Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Võrumaa Teataja 1992 = Vastus. – Võrumaa Teataja, 25. aprill 1992, 3.
- Velsker, E. 2000. Inessiivi lõpu varieerumine Vastseliina murrakus. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Villena-Ponsoda, J. A. 2005. How similar are people who speak alike? An interpretive way of using social networks in social dialectology research. – *Dialect Changes. Convergence and Divergence in European Languages*. Ed. by P. Auer, F. Hinskens and P. Kerswill. Cambridge: CUP, 303–334.
- Walters, K. 1988. Dialectology. – *Linguistics: The Cambridge Survey IV. Language: The Socio-cultural Context*. Ed by F. J. Newmeyer. Cambridge: CUP, 119–139.
- Wiklund, I. 2002a. Social Networks and Proficiency in Swedish. A study of bilingual adolescents in both mono- and multicultural contexts in Sweden. Centre for Research on Bilingualism, Stockholm University.
- Wiklund, I. 2002b. Social networks from a sociolinguistic perspective: the relationship between characteristics of the social networks of bilingual adolescents and their language proficiency. – *International Journal of the Sociology of Language* 153 (1), 53–92.
- Wodak, R., G. Benke 1997. Gender as a Sociolinguistic Variable: New Perspectives on Variation Studies. – *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. by F. Coulmas. Blackwell Publishing Ltd, 127–150.
- Wolfram, W. 1997. Dialect in Society. – *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. by F. Coulmas. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 107–126.

Internetiallikad

- Hennoste, T. 2003. Eesti sotsiolektide seisund. Tartu;
<http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=3982>. (06.10.2009)
- ISB = Li Wei, Social network analysis in bilingualism research: applications and evaluations; http://www.hku.hk/linguist/isb/abstract_liwei.htm. (06.10.2009)

Social Networks in Real Time: Variation of Spoken Võro in Two Villages of Võru County

Summary

This dissertation is a piece of sociolinguistic research that focuses on language use in the South Estonian villages of Sute and Otsa. The main objective of the dissertation is to determine the social factors that influence the variation of Spoken Võro. Special attention has been given to social networks. Likewise, the dissertation aims to identify possible language change in apparent and real time.

The data was collected in two villages (Sute and Otsa) of the Vastseliina parish in Southeast Estonia. Audio recordings were made in 1991 and 2006. The method of social networks was applied to select the interviewees: family members, friends, neighbours and workmates were all recorded. The database of 1991 consists of approximately 28 hours of spontaneous interviews collected from 34 speakers (17 males and 17 females). All three generations were recorded. The interviewees were divided into three age-groups as follows: (1) the older generation, consisting of people who were born between 1912 and 1929; (2) the middle generation, namely those interviewees born between 1939 and 1963; (3) the younger generation, consisting of people who were born between 1965 and 1976. Four sub-groups were formed based on the interviewee's level of education: (1) local elementary education (from grades 1 to 3), (2) local basic education (from grades 6 to 8), (3) local secondary education (from grades 9 to 11), and (4) specialised secondary or higher education that was acquired outside the local area. Additionally, villagers were divided into two sub-groups according to their origin. In 1991 there were 22 local interviewees and 12 interviewees who were born outside the local area. The latter came from both the eastern (e.g. Setumaa) and western (e.g. Hargla) parts of South Estonia. It must be emphasised that all the participating villagers who were not born in the local area had moved to Sute or Otsa several decades ago (mainly because of marriage).

In 2006, in order to obtain additional materials for social network analysis, the same villages were revisited and new data was collected. The aim of the return visit was to interview the same participants who had been recorded in 1991, but unfortunately due to some changes in the villages, this task could not be accomplished. For instance, some elderly and middle-aged villagers had died, and a couple of them had moved away from the neighbourhood. Therefore, the database of 2006 consists of 15 interviewees (8 males and 7 females); all of them had been recorded in 1991. The combined duration of the interviews made in 2006 is approximately 26 hours.

In both periods, all interviewees spoke colloquial Võro, but some of them also used Estonian loanwords or even longer utterances in colloquial Estonian. The interviews mainly focused on four subjects: (1) the interviewee's life story,

social background and interests; (2) evaluations of the problems of past and present social life; (3) problems of the Võro language, including evaluations of the Võro literary language; (4) the interviewee's social network.

The recordings have been transcribed using standard Finno-Ugric transcription.

For analysing the variation of Spoken Võro, variables have been selected according to their sociolinguistic importance as stated in Walters (1988: 126): (a) sufficient minimal frequency, (b) the properties of a structured unit, (c) distribution that is associated with the distribution of context, and (d) sufficient awareness on the part of the language user (but not to an extent whereby the speakers could manipulate the variables). The variables meeting these requirements and which were therefore selected as the objects of the study were the inessive, the passive past participle, the plural third person forms of the verb *olema* 'to be' and the particle *ikka* 'still, ever'. These variables have different variants in Võro. For marking the inessive, one can use two suffixes, *-h* and *-n*. The *h*-inessive has been a characteristic of the eastern parts of the Võro language area whereas the *n*-inessive has typically been used in the western parts. Nowadays the situation is somewhat different – the suffix *-n* has been spreading to the eastern parts of the Võro language area as well. Likewise, in the written standard of Võro, the suffix *-n* has been standardised as the only inessive marker. The present study aims to find out whether the use of *n*-forms spread between 1991 and 2006, and which social and linguistic factors influenced their variation.

Concerning the passive past participle, two markers are possible in Võro. The formative *-t* is used in the singular and *-tU(q)* marks the plural. The same distinction between the singular and plural has been standardised in the Võro written standard as well (although the actual spoken language reveals some differences in the use of the markers). According to the data, it seems that the paradigms of the singular and plural have lost their original denotation, i.e. both markers are used in both numbers. The present analysis seeks answers to the question of whether *-tU(q)* is becoming the only passive past participle marker and how social and linguistic factors influence its variation.

The analysis of the third person plural forms of the verb *olema* 'to be' has two targets. First, one can use both *omma* '(they) are' and *olli* '(they) were', likewise *ommava* '(they) are' and *olliva* '(they) were' in the plural. The suffix *-va* is not compulsory but can be used to mark the plural forms. Second, the data has revealed that the interviewees tend to use the singular forms *om* '(he/she) is' and *oll* '(he/she) was' in the plural as well; however, these can be shortened forms of *omma* (*om̩ma* > *om̩mv* > *om̩* '(they) are') and *olli* (*ol̩li* > *ol̩l̩* > *ol̩* '(they) were'). Therefore, the variation of the forms *om/oll* and *omma(va)/olli(va)* has been analysed. On the one hand, the study aims to find out whether the suffix *-va* is spreading in the plural and which factors are related to its use. On the other hand, the analysis tries to give some insight into the variation of shorter and longer forms that are both used in the plural.

The particle *ikka* ‘still, even’ has two variants in Võro, namely *iks* and *õks*. The analysis showed that the use of these variants depended more on linguistic factors than on social factors. As the dissertation aims to analyse socially conditioned variables, the variation of these two forms has been excluded. Instead, *iks* and *õks* have been counted as one variable and compared to the Standard Estonian particle *ikka* that is quite widely used in Spoken Võro. The study hopes to reveal the factors that are relevant for the variation of *iks/õks* and *ikka*.

Different sociolinguistic methods have been used and combined for the analysis of the above-described variables. One of the main methods has been social network analysis. The interviewees have been divided into sub-groups based on their network strength scale, calculated according to the following conditions:

- 1) interviewee's parents come from the same village (1 point),
- 2) interviewee's husband/wife comes from the same village (1 point),
- 3) interviewee has spent his/her childhood in the same village (1 point),
- 4) interviewee has ties of kinship in the same village (with at least one more family in addition to his/her own family) (1 point),
- 5) interviewee works in an environment in which at least two colleagues from the same village also work (1 point),
- 6) interviewee works in an environment in which at least two colleagues of the same sex and from the same village also work (1 point),
- 7) interviewee has worked in the same area for all his/her life (1 point),
- 8) interviewee associates voluntarily with co-workers outside of work (1 point),
- 9) interviewee went to school in the same area (1 point),
- 10) interviewee's children (and grandchildren) speak Võro at home (1 point),
- 11) mutual assistance in farm labour (1 point),
- 12) common hobbies with co-villagers (1 point),
- 13) friendly relations with at least one person in the same village (1 point),
- 14) friendly relations with at least one person of the same sex in the same village (1 point),
- 15) interviewee has no frequent contacts with people who speak only colloquial Estonian (1 point),
- 16) interviewee does not want to move anywhere else (1 point),
- 17) friendly relations with the rest of the villagers (1 point),
- 18) positive attitudes towards the rest of the villagers (1 point),
- 19) interviewee regularly reads Võro newspapers and watches TV in Võro (1 point),
- 20) positive attitudes towards the Võro language (1 point).

The parameters listed above have been chosen to describe each interviewee's background, identity and attitudes towards Võro. Network scores have been calculated separately for each interviewee. From these calculations two groups have been formed: core members, or insiders, and peripheral members, or

outsiders. Additionally, four possible ties (kinship, friendship, neighbourhood and workmates) between the network members have been under consideration. Smaller sub-networks have formed according to these ties. Social network analysis has two main goals. Firstly, the analysis aims to find out whether language use depends on the interviewee's membership status as a core or peripheral member. Secondly, it also tries to work out whether family members and relatives, friends, neighbours and workmates tend to use similar variables more often than the interviewees who do not have such ties with other network members.

A qualitative method has been used for studying the idiolects in the micro-networks based on kinship, friendship, neighbourhood and work place ties.

For statistical evaluations, a quantitative method was applied to the data. Correlations between the variables and factors were calculated by using Varbrul-analysis and its GOLDVARB 2001 application.

Apparent and real time methods were used in order to investigate possible language change. Apparent time analysis aimed to determine whether each of the three different generations favoured certain variants. Real time analysis compared the results of the two years in which the data was collected (i.e. 1991 and 2006).

In this dissertation, the social factors that were analysed were the interviewee's age, gender, education, origin, village and social network. The sub-groups of the factors are based on the divisions as described above. All social factors have had different effects on each variable.

On the subject of the inessive, the interviewee's age, gender, education, village and social network influenced the variation of the suffix *-h* and *-n*. The interviewee's origin was an important factor only in 2006. The analysis aimed to identify a possible language change in which the *n*-inessive could replace the *h*-inessive. Both the analyses of 1991 and 2006 have indicated quite similar tendencies in which the only differences were those of ratios: by 2006, all social factor groups demonstrated higher ratios in favour of the use of *n*-forms than in 1991. An analysis of different generations has revealed that there is indeed a possible language change taking place in which the suffix *-h* is being replaced by the suffix *-n*. The younger the generation, the more the innovative *n*-forms are being used. Data relating to gender indicates that females favour *n*-forms more than males do. The latter result seems to prove the possible language change – in sociolinguistic variation, females usually tend to use innovative forms more than males. On the subject of the interviewee's education, the higher the level of education, the greater the usage of the *n*-inessive. The interviewee's age may be an important factor here as well – younger interviewees who use more *n*-forms have mostly secondary, or specialised secondary, or higher education.

Social network analysis has revealed that interviewees with weaker ties favour *n*-forms more than interviewees with stronger ties. This seems to prove the hypothesis which suggests interviewees with weaker ties are more exposed

to innovative forms; likewise they may be the ones who influence the language use of core members.

The other stage of the network analysis, in which the variation of the inessive forms has been discussed in terms of micro-networks, has also produced some interesting findings. One of the main results shows that the language use within a kinship group can be quite different. The differences depend on the social parameters that characterise the interviewee, namely age, gender and education. For instance, within the same family the elderly interviewees tend to use *h*-forms more whereas the younger interviewees favour *n*-forms. The same social characters have been important in the language use of other micro-networks (friends, neighbours and co-workers) as well.

Concerning the real time analysis, the results indicate that the use of *n*-forms was higher in 2006. At the same time, the use of *h*-forms had fallen. Here, one of the most interesting results is based on the age of interviewees – in 2006, even the older generation favoured the *n*-inessive more than the *h*-inessive. The latter seems to prove that there is indeed an ongoing language change in which the suffix *-n* is becoming the inessive marker.

The analysis of the passive past participle has aimed to discover the factors that favour the usage of the marker *-tU(q)* in the singular. According to the history of the language, the marker has hitherto been used only in the plural. Nowadays, the marker appears both in the singular and plural and as a result, the singular marker *-t* seems to be disappearing. In 1991, the important social factors were the interviewee's age, gender, education, origin and village. Social networks were not relevant. In 2006, the variation depended on the interviewee's age, education, origin, social network and village. Gender was irrelevant. Both periods have revealed quite similar tendencies. The analysis of the age of interviewees has indicated that the younger the generation, the more the marker *-tU(q)* is used. This apparent time analysis suggests an ongoing language change where the formative *-tU(q)* is gaining prominence in marking the passive past participle. The results have revealed similar tendencies in variations with educational level; namely, the higher the level of education, the more the marker *-tU(q)* is used. It can be stated that the language use of interviewees with higher levels of education shows more traits of Common Võro, than of Common Estonian. Additionally, it seems that the differences in marking the singular and plural forms of the passive past participle are losing their historical denotation.

Social network analysis has indicated that the formative *-tU(q)* is predominant in the language use of interviewees with both weaker and stronger network ties. Still, the result was a little different in 2006 – the peripheral members used the marker *-tU(q)* more frequently than the core members did. It can be suggested that weaker ties have levelled their language use to Common Võro a bit more than the language use of the core members. Here, the result may indicate that the interviewees with weaker ties tend to be more sensitive to innovative forms than the interviewees with stronger ties are.

The second stage of network analysis has revealed that kinship, friendship, neighbourhood and place of work are important in the variation of the passive past participle markers, although the social parameters (such as age, gender, education) characterising interviewees are important as well. As in the case of the inessive, here again the kinship ties indicate an interesting result. Accordingly, the differences depend on age; for example, the usage of *t*-forms is more common to elderly family members, whereas the younger members of the same family do not use *-t* at all. Therefore, the analysis of social factors has helped to explain the differences within micro-networks.

The real time analysis has revealed that the usage of the marker *-tU(q)* had become more frequent by 2006, and at the same time, the marker *-t* was used more rarely. This may indicate that the formative *-tU(q)* is gaining prominence as the passive past participle marker, even in the singular. As a consequence the distinction between the singular and plural forms of the passive past participle may lose its historical denotation.

Two aspects of the the third person plural forms of the verb *olema* ‘to be’ have been analysed. First, the form *omma/olli* has been compared to the form *ommava/olliva*. Here, the object of the analysis has been to find the factors that influence the usage of the suffix *-va*. Likewise, the analysis has aimed to reveal whether the suffix *-va* is gaining prominence. In 1991, age, education and village were important social factors. Irrelevant factors were gender, origin and social network. In 2006, the occurrence of the forms depended on age and social network; gender, education, village and origin were insignificant. The analysis of the age of interviewees revealed that the form *omma/olli* dominates in all generations. Still, in both 1991 and 2006, the younger interviewees used more *va*-forms than the other two generations. The result may indicate a language change at its very early stage in which the suffix *-va* may become the third person marker in the plural. The real time analysis has confirmed the increasing frequency of the suffix *-va*, though, at the same time the analysis has indicated that this is not a case of a rapid language change.

The social network strength scale was statistically relevant only in 2006 when the peripheral members used more *va*-forms than the core members did. The same distinction did not prevail in 1991 when the percentages were the same for both the peripheral and core members. Still, the distinction that seems to be relevant in 2006 may indicate that it might be the beginning of a language change in which the usage of the suffix *-va* may become more frequent.

The analysis of the ties inside micro-networks has revealed that kinship, friendship, neighbourhood and work are important in the variation of *omma/olli* and *ommava/olliva*; although, additionally, the social parameters (such as age, gender and education) play an important role as well. The language use of kinship ties has again turned out to be interesting. Both similarities and dissimilarities have occurred within one family. The younger members of a family tend to use more *va*-forms, whereas the elderly members of the same family rarely use it. Therefore, the social factors are again significant in explaining the differences within micro-networks.

Second, in the case of the third person plural forms of the verb *olema*, the form *om/oll* has been compared to the form *omma(va)/olli(va)*. The analysis has aimed to find out why the shorter forms *om* and *oll* are used in the plural. In 1991, all social factors (i.e. age, gender, education, village, origin and social network) were significant. In 2006, the relevant factors were age, gender, education and origin; village and social network were insignificant. In 1991, data about age differences indicated that the younger generation was more likely to use the form *om/oll*. Therefore, a language change has been suggested here. In 2006, the result was the opposite – the older generation favoured shorter forms the most. Such converse results may indicate that this is a case of a stable variation rather than a language change. The real time analysis has also indicated that during the 15-year period the ratios of *om/oll* and *omma(va)/olli(va)* have not changed but stayed the same.

Here, the results of the network analysis are not so equal and easy to interpret. As compared to 1991, by 2006, the ratio of the form *om/oll* had become more frequent in the language use of the core members, whereas it had decreased in the language use of the peripheral members. It can only be suggested that the interviewees with stronger and weaker network ties have influenced each other's language use. Therefore, the ratio of the forms *om* and *oll* has remained the same during the 15-year period.

The analysis of the micro-networks (i.e. kin, friends, neighbours and co-workers) has showed that all these ties are important in the variation of the forms *om/oll* and *omma(va)/olli(va)*. However, some smaller differences have occurred, and even in the language use of relatives. These differences depend on the social parameters that characterise the interviewees.

The analysis of the particle *ikka* 'still, even' aimed to discover the factors relevant to the variation of the Võro form *iks/õks* and Estonian *ikka*. In 1991, the usage of these variants depended on age, gender, education and network; village and interviewee's origin were irrelevant. In 2006, the relevant social factors were age, gender, education, village and network; origin was insignificant. The Estonian form *ikka* belongs to the language use of the middle-aged interviewees. The similarity in the language use of the older and younger generations permits the suggestion that the variant *ikka* is not gaining prominence in Võro, thus it is not the subject of a language change. The latter seems to be proved by the results of the real time analysis as well. Accordingly, the 15-year gap during the two periods does not reveal more frequent use of the variant *ikka*. Thus, it may be suggested that the variation of the form *iks/õks* and *ikka* is the case of a stable variation.

Yet, another result is important here. According to the level of education, the variant *ikka* is more common to the interviewees with secondary or specialised secondary or higher education. One could expect such a result – the interviewees with secondary or specialised secondary or higher education have had more contacts with Common Estonian, likewise, in their network there are also some members who speak only Estonian. It can be guessed that the

presence of the Estonian-speaking contacts has had an influence on their language usage.

The network analysis has revealed that the interviewees with weaker network ties tend to use more *ikka*-forms. Here again, the result may depend on the fact that such interviewees have more contacts with Estonian-speaking people. Still, the variant *ikka* has not gained prominence in their language use during the 15 years. Therefore, it may be suggested that the *ikka*-form is not the subject of a language change.

The analysis of micro-networks has indicated that the language use of kin, friends, neighbours and co-workers may be similar in some cases; likewise, there may occur differences in other cases. The differences depend on interviewees' age, gender, education, and so on. Here again, it has been proved that the social factors characterising network members can provide an important tool for explaining the differences within a micro-network.

The analysis of the 15 idiolects that could be recorded both in 1991 and 2006 revealed that the oldest interviewees (born between 1912 and 1929) were quite stable in their use of the four variables under investigation. The idiolects of interviewees born between 1939 and 1963, and between 1965 and 1976, showed more variation. For instance, there were interviewees who had, by 2006, started to use more of the older Võro forms than they had in 1991. Likewise, there were some idiolects which preferred the innovative Võro forms in 2006. Such dissimilarities in a person's language use depended on their age, social network strength score and changes in their social networks.

To conclude, the results presented in the present dissertation indicate some levelling and simplification tendencies in Common Võro. For instance, the *n*-inessive, the *tU(q)*-forms in the passive past participle and the suffix *-va* in the third person plural forms of the verb *olema* 'to be' are all the subjects of levelling and simplification. It must be emphasised that such tendencies show the levelling of Common Võro within itself, not a tendency to imitate language usage in Common Estonian. The fact that the variant *ikka* has not gained prominence in Võro seems to lend weight to the latter assumption. Such changes occurring inside the language itself may diminish the differences between sub-dialects (e.g. the sub-dialects of Western and Eastern Võro). Here again, the *n*-inessive is a good example. Likewise, some grammatical paradigms may lose their original denotation (e.g. the difference in marking the singular and plural forms of the active past participle). Still, despite the fact that some changes are based on the language itself, there occur some influences from Common Estonian as well. The particle *ikka* is a good example here, though this dissertation has indicated that it is a case of a stable variation in the villages that have been studied. The latter permits the suggestion that the impact of Common Estonian has not become greater during the 15-year period. The fact that the younger generation still speaks Võro by using its innovative forms (e.g. the *n*-inessive, *tU(q)*-participle and *va*-forms in the third person plural) seems to prove this assumption. Still, the more realistic conclusion would be that the younger generation is bilingual and uses whichever language – Common Estonian or Common Võro – is appropriate in the situation.

ELULOOKIRJELDUS

Mari Mets

Kodakondsus Eesti
Sündinud 19. märtsil 1978
Aadress Tartu Ülikool, Ülikooli 18, Tartu 50090
Telefon 737 5422
E-post mari.mets@ut.ee

Haridus

Alates 2004 Tartu Ülikool, doktoriõpe, eesti keel
2004 Tartu Ülikool, *M.A.* eesti ja soome-ugri keeleteadus
2001 Tartu Ülikool, eesti keele ja kirjanduse õpetaja
2000 Tartu Ülikool, *B.A.* eesti ja soome-ugri keeleteadus
1996 Põlva Ühisgümnaasium

Teenistuskäik

Alates 2008 Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, erakorraline teadur
2005–2008 Tartu Ülikool, Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus, kuraator
2001–2004 Riigikogu Kantslei, keeleteoimetaja

CURRICULUM VITAE

Mari Mets

Nationality	Estonian
Date of birth	19 March 1978
Address	University of Tartu, Ülikooli 18, Tartu 50090, Estonia
Telephone	+372 737 5422
E-mail	mari.mets@ut.ee

Education

From 2004	University of Tartu, Estonian language, PhD student
2004	University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, MA
2001	University of Tartu, teacher of the Estonian language and literature
2000	University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, BA
1996	Põlva Gymnasium

Professional experiences

From 2008	University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, extraordinary researcher
2005–2008	University of Tartu, Centre for South Estonian Language and Cultural Studies, curator
2001–2004	Chancellery of the Riigikogu, language editor

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Külli Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väited lõunaeeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimed analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.